Inhoud

Woord vooraf		9
1	Inleiding	11
1.1	De wereldeconomie	11
1.2	De Nederlandse economie	16
1.3	Collectieve sector	29
1.4	Slot	35
2	De internationale conjunctuur	39
2.1	Productie, bestedingen, arbeidsmarkt en overheidsfinanciën	39
2.1.1	Verenigde Staten	39
2.1.2	Japan	42
2.1.3	Opkomende economieën	43
2.1.4	Europa	45
2.2	Inflatie	51
2.3	Financiële markten	52
2.3.1	Rentes	52
2.3.2	Wisselkoersen	55
2.4	Wereldhandel	56
2.4.1	Wereldhandelsvolume en uitvoerprestaties	56
2.4.2	Prijzen van grondstoffen exclusief energie	58
2.4.3	Olieprijs	59
2.4.4	Prijs van industrieproducten	61
2.5	Externe data voor Nederland	62
2.6	Onzekerheden	63
3	De Nederlandse conjunctuur	65
3.1	Volumeconjunctuur	65
3.1.1	Particuliere consumptie	65
3.1.2	Besparingen	73
3.1.3	Woningbouw	76
3.1.4	Investeringen	77
3.1.5	Buitenlandse handel	81
3.1.6	Productie en nationaal inkomen	87

3.2	Prijzen en winsten		94
	3.2.1	Inflatie	94
	3.2.2	Uitvoerprijs en ruilvoet	96
	3.2.3	Winstgevendheid	98
4	Arbeid en inkomen		103
4.1	Arbeidsmarkt		103
	4.1.1	Loonvoet	103
	4.1.2	Werkgelegenheid	107
	4.1.3	Arbeidsaanbod	109
	4.1.4	Werkloosheid en vacatures	113
4.2	Koopkracht		116
5	De collectieve sector		123
5.1	Collectieve uitgaven		123
	5.1.1	Uitvoeringsmutaties en beleidsuitgangspunten	123
	5.1.2	De ontwikkeling van de collectieve uitgaven	124
	5.1.3	Uitkeringsvolume en i/a-ratio	129
	5.1.4	Uitgavenkaders	131
5.2	De collectieve lasten		132
	5.2.1	Beleidsuitgangspunten	132
	5.2.2	Ontwikkeling belasting- en premieontvangsten	134
5.3	EMU-saldo en schuld		138
6	Speciale Onderwerpen		143
6.1	Ontslagbescherming		143
	6.1.1	Het Nederlandse stelsel	143
	6.1.2	Internationaal perspectief	144
	6.1.3	Knelpunten en alternatieven	149
	6.1.4	Tot besluit	151
6.2	De Doha-ronde: trage onderhandelingen over handelsliberalisatie		152
	6.2.1	Achtergrond	152
	6.2.2	De EU-landbouw als struikelblok?	156
	6.2.3	Diensten en industrie	160
	6.2.4	De Doha-ronde als ontwikkelingsronde	162
	6.2.5	Conclusie	165

Bijlagen 167

Verklaring van afkortingen 205

Kaders in hoofdstukken

1 Inleiding
- Onzekerheidsvarianten: lagere olieprijs, duurdere euro en meer consumptiegroei 21
- Vergelijking huidige raming 2004-2007 met Hoofdlijnenakkoord 23
- Achtergronden stijging nominale ziektekostenpremie 2007 34

2 De internationale conjunctuur
- Nuancering van de goede economische prestaties van Noord-Europese landen 47
- Het economisch beleid van de nieuwe Duitse regering 49
- Wijst het huidige negatieve rente-écart op een Amerikaanse recessie in de nabije toekomst? 54

3 De Nederlandse conjunctuur
- Consumptie gevoeliger voor vermogensverlies dan voor vermogenswinst 71
- Besparingen: een woud van definities 75
- Voorraadvorming versterkt opleving economie 89
- Ramingen van andere instellingen 91

4 Arbeid en inkomen
- De doorwerking van drie stelselwijzigingen in cao's en pensioenregelingen 105
- Van Werkzame Personen naar Werkzame Beroepsbevolking 110
- Wie wil witte werkster? 112
- Werkloosheid in Nederland relatief laag, maar volatiel 114
- Koopkrachteffecten van de gewijzigde vaststelling van de zorgtoeslag in 2006 120

5 De collectieve sector
- Felle premieconcurrentie bij invoering nieuwe zorgstelsel 136
- De financiële positie van de overheid 140

6 Speciale Onderwerpen
- De regels van de WTO 154

Woord vooraf

De economische vooruitzichten voor 2006 en 2007 wijzen in de richting van een stevig en breed gedragen economisch herstel. Met een economische groei van bijna 3% in beide jaren, zal de werkgelegenheid stevig toenemen en de werkloosheid gestaag dalen. De groei drijft in de komende twee jaar niet meer uitsluitend op de uitvoer, maar wordt in toenemende mate ook gedragen door de investeringen en de consumptie. Vertrouwenwekkend is dat het economisch herstel in de loop van het vorige jaar al steeds duidelijker zichtbaar is geworden in de voorlopige cijfers omtrent productie, werkgelegenheid en werkloosheid. Dit neemt uiteraard niet weg dat de ramingen met belangrijke opwaartse en neerwaartse onzekerheden zijn omgeven. De belangrijkste onzekerheden zijn nader onderzocht in een aantal varianten. Dit zijn de olieprijs, de koers van de euro en de groei van de particuliere consumptie.

De ramingen zijn gebaseerd op de beleidsuitgangspunten zoals die begin maart bij het CPB bekend waren. Naderhand heeft het kabinet besloten de verlaging van de zorgtoeslag vanwege de lagere dan geraamde ziektekostenpremie niet te effectueren. Dit besluit kon niet meer in de centrale projectie worden verwerkt. Om toch een indicatie te geven van de gevolgen hiervan voor de koopkrachtontwikkeling, is in hoofdstuk 4 hierover een kader opgenomen.
Tot slot moet worden opgemerkt dat de uitkomsten voor met name 2007 nog kunnen worden beïnvloed door nadere besluitvorming over de begroting 2007.

De speciale onderwerpen die in hoofdstuk 6 van deze editie van het Centraal Economisch Plan worden belicht, zijn de ontslagbescherming en de onderhandelingen over handelsliberalisatie, de zogenoemde Doha-ronde.

De onderdirecteur,

T.H. van Hoek

1 Inleiding

1.1 De wereldeconomie

De mondiale economische groei bleef vorig jaar sterk. Een uitzondering vormde het eurogebied waar de groei laag was, ondanks de versnelling in de tweede helft van het jaar. De vooruitzichten voor de wereldeconomie zijn gunstig. Dit geldt ook voor het eurogebied, waar de economische groei naar verwachting oploopt, de werkloosheid zal dalen en de begrotingstekorten zullen afnemen. De inflatie zal vermoedelijk enigszins afnemen in de Verenigde Staten en het eurogebied, mede doordat gerekend is met enige daling van de olieprijs. Voor de oliemarkt blijven de onzekerheden echter groot.

Vorig jaar is de wereldeconomie aanzienlijk gegroeid. Wel was er een lichte terugval ten opzichte van 2004 toen de groei de hoogste was in meer dan twintig jaar. Deze terugval was opvallend mild gezien de forse stijging van de olieprijs en het einde aan het expansieve begrotingsbeleid in de Verenigde Staten. Positief was ook dat de inflatie relatief gematigd bleef ondanks de hogere olieprijs. Minder positief was dat de betalingsbalansposities verder polariseerden: zowel het Amerikaanse tekort als de overschotten van China en de olieproducerende landen namen verder toe.

De vooruitzichten voor 2006 en 2007 zijn gunstig. De mondiale economische groei blijft hoog. De wereldhandelsgroei kan zelfs oplopen doordat de groei enigszins verschuift naar landen met een hoge invoerintensiteit, waaronder het eurogebied, en doordat olieproducerende landen hun invoer verder opvoeren in reactie op hun record olieopbrengsten. De kapitaalmarktrentes blijven naar verwachting laag en hebben daardoor een positief effect op de binnenlandse bestedingen. Bovendien gaat de integratie in de wereldeconomie van China en de nieuwe lidstaten van de Europese Unie onverminderd voort. Dit is een positieve ontwikkeling aan de aanbodkant van de wereldeconomie, waarvan ook de afzonderlijke hoogontwikkelde economieën kunnen profiteren als zij voldoende aanpassingsvermogen aan de dag leggen.

De inflatie blijft naar verwachting gematigd en kan iets afnemen als gevolg van sterke concurrentie en ruime arbeidsmarkten en doordat de olieprijs in de loop van de projectieperiode wat zal dalen. De opgaande conjunctuur zal vermoedelijk leiden tot een verdere stijging van de officiële rentetarieven in de Verenigde Staten en het eurogebied, met enige doorwerking op de kapitaalmarktrentes.

Verenigde Staten

De Amerikaanse economische groei was vorig jaar met 3,5% opnieuw hoog ondanks het negatieve effect in het laatste kwartaal van de orkanen Katrina en Rita. Anders dan in voorgaande jaren kwam deze groei tot stand zonder een stimulans door het begrotingsbeleid, terwijl het monetaire beleid geleidelijk minder expansief werd. De particuliere consumptie nam fors toe als gevolg van de werkgelegenheidsgroei en een verdere daling van de spaarquote.

De vooruitzichten voor de Amerikaanse economie blijven gunstig. De terugval in het laatste kwartaal van 2005 was vermoedelijk tijdelijk; overheidsgefinancierde herstelwerkzaamheden aan de infrastructuur zullen in 2006 zelfs een impuls geven aan de groei. De bedrijfsinvesteringen zullen een stimulans ondervinden van de hoge bezettingsgraad en de positieve stemming onder producenten, terwijl de uitvoergroei kan aantrekken door de conjuncturele versnelling in West-Europa. Voor dit en komend jaar wordt toch een lichte afzwakking van de economische groei geraamd nu het monetaire beleid niet langer expansief is en de hausse op de huizenmarkt voorbij lijkt. Ondanks de afzwakking van de binnenlandse bestedingen neemt het tekort op de lopende rekening in de projectie toe tot de recordomvang van 7% BBP in 2007. Vooral door herstel van de orkaanschade zal het begrotingstekort in 2006 tijdelijk oplopen. De Amerikaanse inflatie neemt waarschijnlijk af als gevolg van een afzwakkende olieprijs.

Tabel 1.1 BBP-volume naar regio's, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	2,7	4,2	3,5	3¼	3
Japan	1,8	2,3	2,7	2¾	2¼
Eurogebied	0,7	2,1	1,3	2¼	2¼
EU-15	1,1	2,3	1,5	2¼	2¼
Hoogontwikkelde economieën	1,9	3,1	2,6	2¾	2¾
Opkomende economieën	6,4	7,3	6,6	6½	6¼
Wereld	4,1	5,2	4,6	4½	4½

Azië

De Japanse economische groei liep vorig jaar op tot 2,7%, de hoogste groei sinds 1996. Deze versnelling kwam niet door de uitvoer, maar door de binnenlandse bestedingen. De Japanse economie is nu fundamenteel in een goede positie. Door herstructureringen hebben bedrijven hun overbemensing, overcapaciteit en te hoge schulden weggewerkt. De economische groei houdt vermoedelijk aan, mede door de sterke mondiale vraag. Naar verwachting zal in 2007 ook een einde komen aan de langdurige periode van prijsdaling in Japan.

Het Chinese BBP-volume nam vorig jaar opnieuw met circa 10% toe. Revisie van de nationale rekeningen leidde daarnaast tot een opwaartse herziening van het BBP-niveau met maar liefst 17%. De Chinese BBP-volumegroei zwakt in 2006 en 2007 vermoedelijk wat af, maar blijft fors door de verdere integratie in de wereldeconomie en het productiever inzetten van de beroepsbevolking. In Zuidoost-Azië loopt de groei in de projectieperiode weer op. De regio profiteert van de sterke mondiale vraag, met name die naar ICT-producten. De nieuwe uitbraak van vogelgriep heeft tot nu toe slechts een zeer gering macro-economisch effect gehad, maar houdt wel een negatief risico in voor de ontwikkeling in de nabije toekomst.

Figuur 1.1 Kerngegevens eurogebied en Nederland, 1990-2007

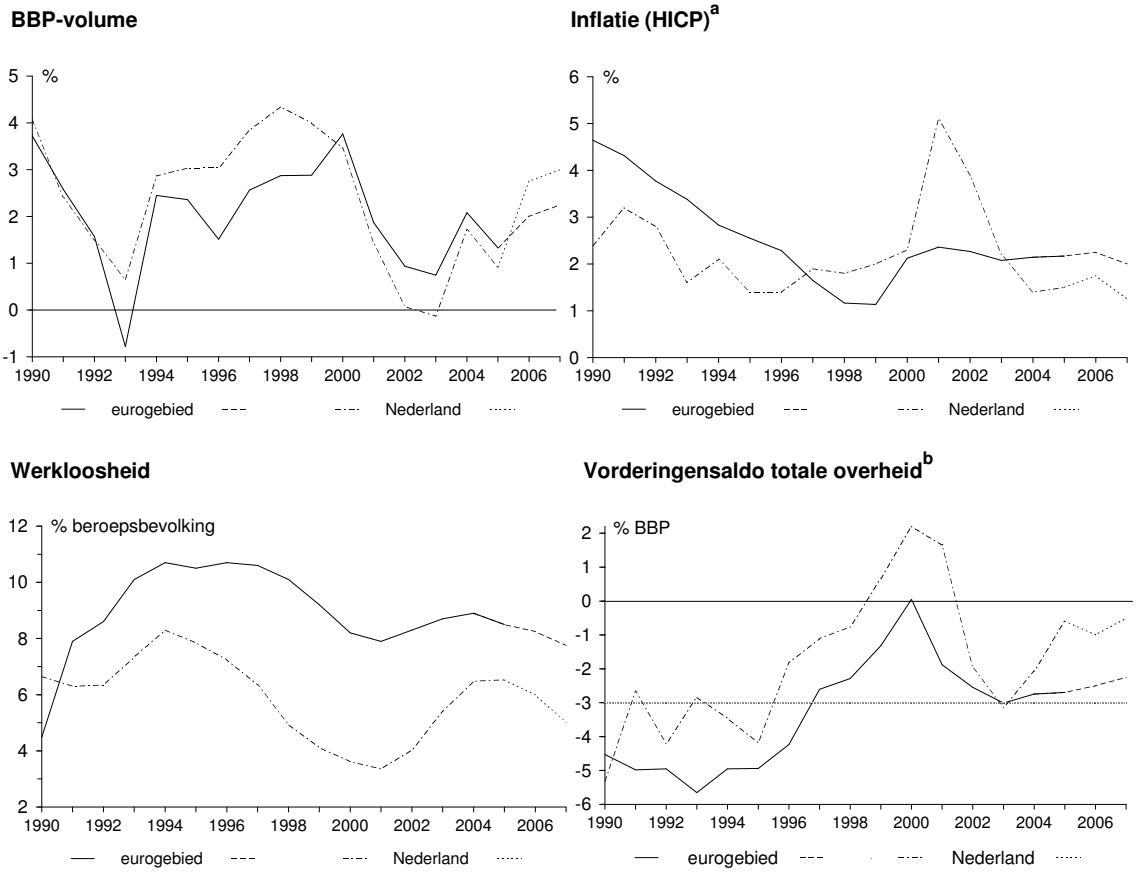

[a] De Nederlandse prijsstijging in 2001 kwam mede door de BTW-verhoging.
[b] Nederland in 1995 gecorrigeerd voor afkoop subsidies aan woningbouwcorporaties (zie bijlage A8).

Europa

In de tweede helft van 2005 kwam het conjuncturele herstel in het eurogebied weer op gang, ondanks de verdere stijging van de olieprijs. Buitenlandse vraag, met name van olieproducerende landen, stuwde de uitvoer op. Daarnaast droeg ook de toename van de investeringen bij aan het conjuncturele herstel . Dit was het resultaat van de sterk verbeterde winstgevendheid en van meer vertrouwen in de toekomstige ontwikkeling. De consumptiegroei bleef daarentegen schraal doordat de hogere olieprijs nadelig was voor de koopkracht en door de beperkte toename van de werkgelegenheid.

In 2006 loopt de BBP-groei naar verwachting op tot 2¼%. Dit zou de hoogste economische groei zijn sinds 2000 toen deze 3,7% bedroeg, maar zou bij een geschatte potentiële groei van circa 2% onvoldoende zijn om de output gap substantieel te verminderen. De opgaande conjunctuur wordt wederom vooral gedragen door de uitvoer en de investeringen. Bij de voorziene lichte verdere verbetering op de arbeidsmarkt kan de consumptiegroei enigszins versnellen. In 2007 loopt de geraamde economische groei niet verder op. Een belangrijke oorzaak hiervan is het restrictieve begrotingsbeleid in Duitsland, in het bijzonder de forse

BTW-verhoging. Desondanks neemt door de geprojecteerde olieprijsdaling de inflatie in het eurogebied in 2007 licht af, na stabilisatie in 2006.

Tabel 1.2 Internationale kerngegevens, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
BBP-volume hoog ontwikkelde economieën	1,9	3,1	2,6	2¾	2¾
Consumentenprijs G3 (CPI)	1,8	2,1	2,4	2¼	1¾
Wereldhandelsvolume goederen	6,4	10,8	7,4	9	9
Wereldhandelsprijs (dollar)	9,5	9,5	5,7	1½	– 1
Industrieproducten (dollar)	9,1	6,5	2,2	– 1½	– ¼
Grondstoffen excl. energie (dollar, HWWA)	14,2	20,6	10,1	6	2½
Ruwe olie (fob, dollars)	15,4	32,5	42,4	10¼	– 8¼
	niveaus				
Eurokoers (dollar per euro, niveau)	1,13	1,24	1,24	1,20	1,20
Ruwe olieprijs (Brent, dollar per vat)	28,8	38,2	54,4	60	55

Financiële markten

De Amerikaanse centrale bank heeft haar rentetarief verhoogd van 1% in juni 2004 tot 4,5% in januari 2006. Daarmee is het monetaire beleid niet langer expansief. Gezien de economische situatie zal deze rente dit jaar nog licht verder stijgen ten einde de inflatiedruk van de stijging in bezettingsgraad het hoofd te bieden. Ook de Europese Centrale Bank verhoogde eind vorig jaar en begin maart haar officiële rentetarieven om te hoge inflatie op middellange termijn te voorkomen. Op basis van de huidige prognose van groei en inflatie wordt dit jaar enige verdere rentestijging door de ECB verwacht.

De kapitaalmarktrentes blijven vermoedelijk laag tijdens de projectieperiode. Op basis van de aanhoudend gunstige economische ontwikkeling in de Verenigde Staten, het conjuncturele herstel in het eurogebied en de stijging van de officiële rentetarieven van de centrale banken wordt wel enige stijging van de kapitaalmarktrentes geraamd. De Amerikaanse lange rente stijgt naar verwachting tot 5% en de Duitse rente tot 4% in 2007.

Olieprijs

De Brent-olieprijs steeg in 2005 opnieuw scherp, met ruim 40%. De huidige hoge olieprijs is het gevolg van de stevige vraagtoename gedurende de afgelopen jaren bij een relatief beperkte aanbodstijging. Voor benzine en andere olieproducten kwam boven op de hoge ruwe-olieprijs een aanzienlijke raffinage-opslag als gevolg van de beperkte raffinagecapaciteit.

De olievraag neemt naar verwachting in de komende jaren enigszins sterker toe dan in 2005 doordat tijdelijk drukkende factoren wegvallen en de mondiale economische groei uitbundig blijft. Door de investeringen van de afgelopen jaren neemt de productie in het niet-OPEC gebied naar het zich laat aanzien duidelijk toe. Hierdoor kan de olieprijs naar verwachting

enigszins dalen in de loop van de projectieperiode. Historisch gezien blijft sprake van een krappe oliemarkt, met een grote prijsgevoeligheid voor tegenvallers aan de aanbodkant.

Wereldhandel

Door de lichte afvlakking van de mondiale economische groei nam vorig jaar ook de wereldhandelsgroei wat af. In de projectieperiode loopt de wereldhandelsgroei naar verwachting weer op, mede door de besteding van de hogere olieopbrengsten door de olieproducerende landen. De invoer van de opkomende economieën wordt ook gestimuleerd door de forse stijgingen van de overige grondstoffenprijzen in de afgelopen jaren.

De verslechtering van de Europese concurrentiepositie in de afgelopen jaren heeft geleid tot relatief scherpe verliezen van exportmarktaandelen. Ook voor dit en volgend jaar moet rekening worden gehouden met aanhoudende verliezen, maar het tempo van de verslechtering neemt af. Duitsland vertoont binnen het eurogebied een afwijkende ontwikkeling. Vorig jaar boekte Duitsland enige marktwinst en dat zal dit jaar waarschijnlijk weer het geval zijn.

Onzekerheden

Er zijn zowel opwaartse als neerwaartse risico's bij de ramingen. Zo zou bijvoorbeeld de goede winstgevendheid en de positieve stemming onder bedrijven kunnen leiden tot een sterkere stijging van de bedrijfsinvesteringen en de werkgelegenheid, met positieve doorwerkingen op consumptie en wereldhandel.

De olieprijs zou hoger kunnen uitkomen dan hier geraamd, bijvoorbeeld doordat een terroristische aanslag het olieaanbod vermindert. Dit zou vermoedelijk een negatief effect hebben op de wereldeconomie. Overigens kan de olieprijs ook juist lager uitkomen: de sterke olieprijsstijging van de afgelopen jaren zou een groter dempend effect op de vraag en een groter opwaarts effect op het aanbod kunnen hebben; dit zou een ruimere oliemarkt betekenen en dus lagere olieprijzen.

Voor de huidige lage kapitaalmarktrentes is een aantal plausibele partiële verklaringen. Toch kunnen de kapitaalmarktrentes mondiaal sterker stijgen dan in deze projectie. Dit zou een negatief effect hebben op de wereldeconomie.

Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening bedraagt momenteel meer dan 6% BBP; deze omvang is op langere termijn onhoudbaar. Het is waarschijnlijk dat depreciatie van de dollar een rol zal spelen in de correctie van het tekort. In welke mate en wanneer is echter uiterst onzeker. Van een forse dollarval zal een negatief effect uitgaan op het eurogebied.

1.2 De Nederlandse economie

Dit jaar lijkt een einde te komen aan een uitzonderlijk lange periode van laagconjunctuur. Voor dit jaar wordt een economische groei voorzien van 2¾%, die volgend jaar nog wat kan versnellen, tot 3%. Op meerdere vlakken markeert 2006 een wending ten goede. Zo groeit de Nederlandse economie naar verwachting voor het eerst sinds de eeuwwisseling sneller dan die van het eurogebied, is sprake van groeiherstel bij de particuliere consumptie, de bedrijfsinvesteringen en de binnenslands geproduceerde uitvoer en verbetert de prijsconcurrentiepositie voor de eerste keer in zes jaar. Ook op de arbeidsmarkt is dit jaar sprake van een omslag. De werkgelegenheid neemt weer toe, terwijl de werkloosheid daalt. Ontwikkelingen die zich komend jaar versterkt lijken voort te zetten. De stijging van de loonvoet is dit jaar gematigd en trekt volgend jaar wat aan, de inflatie blijft beperkt. De koopkracht stijgt zowel in 2006 als 2007 met circa 1%, waarbij de spreiding met name dit jaar fors is.

De Nederlandse economie presteert dit jaar met een geraamde groei van 2¾% aanzienlijk beter dan de afgelopen vijf jaar, toen de economische groei gemiddeld 0,8% per jaar bedroeg. Ook ten opzichte van het tempo van 0,9% waarmee volgens de voorlopige cijfers de economie vorig jaar groeide, is sprake van een forse groeiversnelling. Vergeleken met overeenkomstige perioden van opgaande conjunctuur halverwege de jaren tachtig en negentig is de voor dit jaar voorziene groeiversnelling veel sterker. Figuur 1.2 illustreert dat dit niet wordt veroorzaakt door een uitzonderlijk hoge groei in 2006, maar door een relatief lage groei in 2005. De terugval van de Nederlandse economische groei vorig jaar hangt vooral samen met een gelijktijdige terugval van de internationale economische groei, die zich in onze open economie sterk laat voelen. Daarnaast speelt mee dat het reëel beschikbaar inkomen vorig jaar behoorlijk afnam en dat er incidentele effecten waren die de groei drukten. Zo werd in 2004 uitzonderlijk veel aardgas uitgevoerd en kende 2005 twee werkdagen minder dan 2004. De voor dit en komend jaar verwachte BBP-groei van respectievelijk 2¾% en 3% spoort in aanzienlijke mate met de groeicijfers die in dezelfde fase van de conjunctuur tien en twintig jaar geleden werden gerealiseerd. Dat geldt niet alleen voor de hoogte van de groei, maar ook voor de lichte groeiversnelling die voor 2007 wordt geraamd.

Een bijkomende reden voor de in historisch opzicht forse groeiversnelling in 2006 is gelegen in het specifieke kwartaalpatroon in 2005. Doordat volgens voorlopige CBS-cijfers het BBP-volume in het eerste kwartaal kromp en in de overige kwartalen juist behoorlijk groeide, ligt het BBP-niveau aan het eind van 2005 bijna 1½% hoger dan het gemiddelde niveau in dat jaar. Dit betekent dat indien het productieniveau in 2006 gemiddeld gelijk is aan het niveau van ultimo 2005, de BBP-groei in 2006 al bijna 1½% bedraagt. Een ‘overloop’ van een dergelijke omvang is in historisch opzicht uitzonderlijk hoog.

De in historisch perspectief geringe economische groei in 2005 en de forse groeiversnelling in 2006 zijn ook zichtbaar in het verloop van de arbeidsproductiviteits-ontwikkeling in de marktsector (zie figuur 1.2). Doordat de werkgelegenheid zich vertraagd aanpast aan het

productievolume, versnelt de productiviteitsontwikkeling dit jaar, om komend jaar wat terug te vallen.

De voorziene economische omslag in 2006 en het verdere groeiherstel in 2007 zijn zoals gebruikelijk met aanzienlijke onzekerheden omgeven. Zoals hiervoor beschreven zijn belangrijke internationale onzekerheden gelegen in de ontwikkeling van de olieprijs en de dollarkoers, die beide zowel hoger als lager zouden kunnen uitkomen. Van een gemiddeld lagere dan geprojecteerde olieprijs gaat een stimulerend effect uit op de economische groei in Nederland, terwijl van een gemiddeld hogere eurokoers (in dollars) een drukkend effect uitgaat. Daarnaast bestaat ook onzekerheid omtrent de ontwikkeling van de particuliere consumptie. In de raming ligt een gematigd herstel van de consumptiegroei besloten. Dit wordt deels veroorzaakt doordat voor de onvoorspelbare aandelenkoersen voor de ramingsjaren een technische rekenregel wordt gehanteerd, die resulteert in een tamelijk vlak verloop.[1] Bovendien is gerekend met een vlak verloop van de reële huizenprijs, wat gematigd is vergeleken met de ontwikkeling in de afgelopen jaren. Het is dan ook heel wel denkbaar dat de aandelenkoersen en huizenprijzen – en in het kielzog daarvan ook het consumentenvertrouwen – zich gunstiger ontwikkelen dan is voorzien. Deze onzekerheden zijn vormgegeven in een variant waarbij de consumptiegroei dit jaar ¼%-punt en volgend jaar 1%-punt sterker groeit dan in de centrale projectie.[2] Een kader schetst de gevolgen van de genoemde varianten voor de Nederlandse economie in de ramingsperiode.

Figuur 1.2 BBP-volume en arbeidsproductiviteit marktsector in drie vergelijkbare conjuncturele perioden, 1979-1986, 1990-1997 en 2000-2007

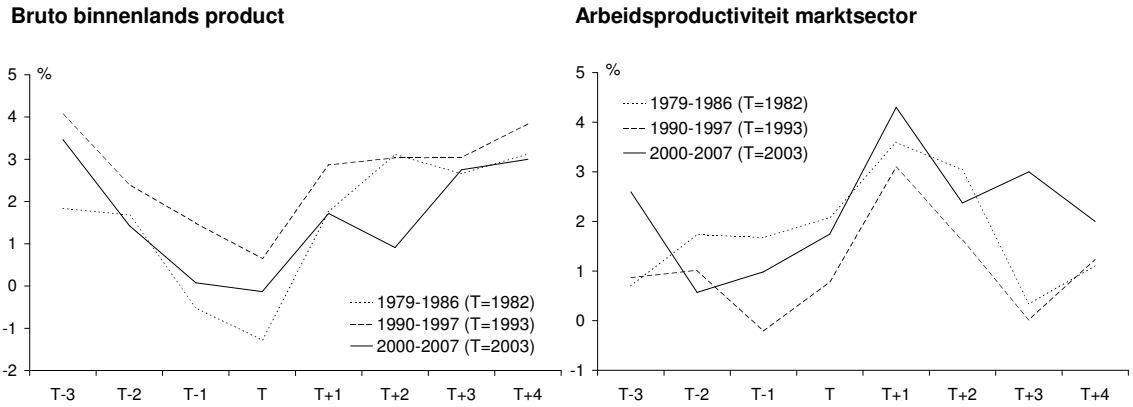

[1] De gebruikte technische ramingsregel luidt dat de gemiddelde groei van de aandelenkoersen overeenkomt met het niveau van de lange rente vermeerderd met een risicopremie en verminderd met een gemiddeld dividendrendement.

[2] De omvang van de impuls is zodanig gekozen dat de consumptiegroei in dit en komend jaar ongeveer gelijk is aan die in de overeenkomstige jaren gedurende de conjunctuurcyclus van twintig jaar geleden.

In de raming ligt besloten dat de Nederlandse economie de periode van laagconjunctuur eindelijk achter zich heeft gelaten. Gerekend vanaf de top in het derde kwartaal van 2000 heeft de periode van laagconjunctuur maar liefst 17 kwartalen geduurd, verreweg de langste baisse in de afgelopen vijftig jaar.[3] De afgelopen periode van laagconjunctuur heeft niet alleen relatief lang geduurd, ook de gemiddelde jaarlijkse economische groei gedurende de baisse was met 0,6% aanzienlijk lager dan gemiddeld gedurende de acht laatste baisse-perioden (1,9%).

Het beeld van een stevige periode van laagconjunctuur aan het begin van deze eeuw komt ook naar voren indien de BBP-groei in Nederland wordt vergeleken met die in het eurogebied. In alle jaren gedurende de periode 2000-2005 was de economische groei in Nederland lager dan in het eurogebied (zie figuur 1.3). Gecumuleerd bedroeg de groeiachterstand van de Nederlandse economie in die periode 3,5%-punt. Daarmee is de in de periode 1993-1999 opgebouwde groeivoorsprong van in totaal 9%-punt voor iets meer dan een derde tenietgedaan.

Verwacht wordt dat in dit en komend jaar de Nederlandse economie weer wat harder groeit dan het eurogebied. Aan deze kentering liggen drie oorzaken ten grondslag. Ten eerste heeft de Nederlandse regering in de afgelopen jaren naar verhouding ingrijpende maatregelen genomen om de overheidsfinanciën weer op orde te krijgen, wat op korte termijn gepaard is gegaan met ongunstige bestedingseffecten. Mede hierdoor is het EMU-tekort in ons land in de afgelopen twee jaar scherp teruggelopen, terwijl in die jaren in het eurogebied het EMU-tekort onveranderd bleef. Gedurende de ramingsperiode zal in tegenstelling tot de meeste andere Europese landen naar verwachting in Nederland sprake zijn van een licht expansief beleid, wat een van de factoren is achter de ommekeer.

Figuur 1.3 BBP-groei in Nederland en het eurogebied, 1992-2007

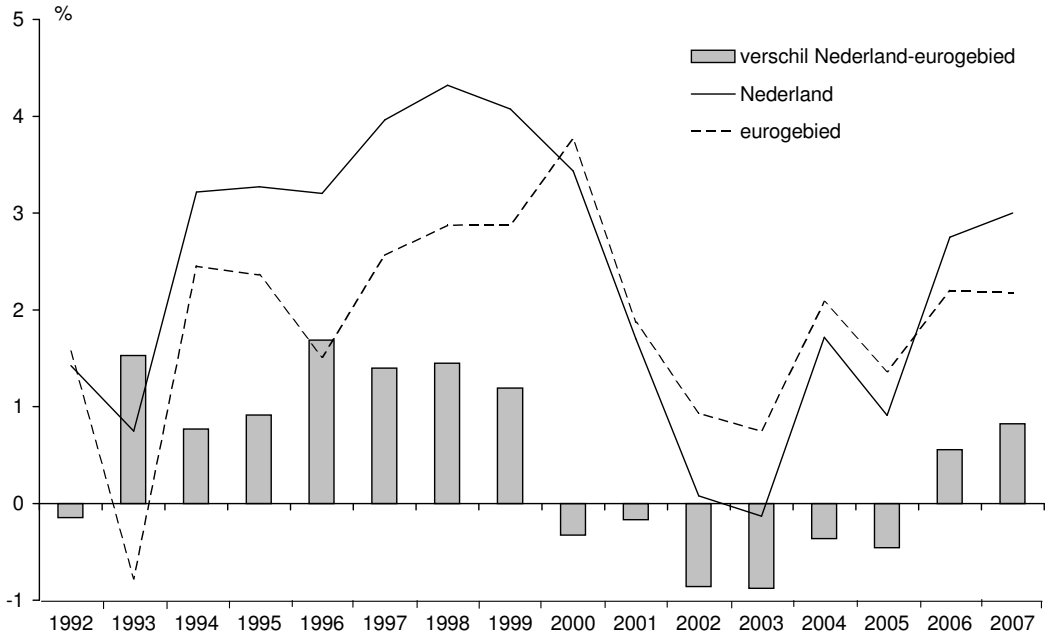

[3] Zie *Centraal Economisch Plan 2005* (blz. 22) voor meer informatie over de eerdere perioden van laagconjunctuur in de afgelopen vijftig jaar en over de methodiek die daarbij is gehanteerd.

Tabel 1.3 Enkele kerngegevens voor Nederland, CEP 2003-2007

	2003	2004	2005[a]		2006[a]		2007
Internationaal							
Relevante wereldhandel	5,0	7,3	5,4		6½		7
Prijspeil goedereninvoer	– 3,2	0,6	3,5		3½		– 1
Concurrentenprijs	– 4,8	0,3	1,1		2½		0
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	28,8	38,2	54,4		60		55
Eurokoers (dollar per euro)	1,13	1,24	1,24		1,20		1,20
Arbeidskosten p.e.p. industrie concurrenten	– 5,7	– 4,4	0,1		– ¼		– ¾
Volume bestedingen en productie							
Bruto binnenlands product (BBP)	– 0,1	1,7	0,9		2¾		3
Particuliere consumptie	– 0,7	0,0	0,3		– 2	(1¼)	1¼
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	– 4,6	3,3	0,3		8		5
Investeringen in woningen	– 3,2	6,4	5,7		4¾		3¼
Goederenuitvoer (exclusief energie)	3,2	9,4	6,3		8¼		9¼
w.v. binnenslands geproduceerd	1,8	1,2	2,3		4		4¼
wederuitvoer	5,0	20,1	10,9		13		14½
Goedereninvoer	3,6	9,0	5,6		8		8¼
Productie marktsector[b]	– 0,5	1,9	1,4		3¾		4
Prijzen en lonen							
Consumentenprijsindex (CPI)	2,1	1,2	1,7		1¼		1¼
Prijs nationale bestedingen	2,2	1,4	1,6		1½		1¼
Prijspeil goederenuitvoer (exclusief energie)	– 2,4	– 0,7	0,3		1¼		– ½
Prijsconcurrentiepositie	– 4,4	– 0,8	– 1,0		1		¼
Contractloon marktsector	2,7	1,5	0,8		1½		1¾
Loonsom per werknemer marktsector	4,3	3,5	1,5	(1,9)	¾	(1)	1¾
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie	2,3	– 1,4	0,3		– 3½		– 2
Arbeidsmarkt							
Werkloze beroepsbevolking (niveau in %)	5,4	6,5	6,5		6		5
Werkloze beroepsbevolking (niveau x 1000)	399	479	483		445		370
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	– 0,9	– 1,6	– 0,5	(– 0,8)	1¼	(1)	1¾
Werkzame beroepsbevolking	– 0,5	– 1,2	0,0	(– 0,3)	1½	(1¼)	2
Beroepsbevolking	0,9	0,0	0,0	(– 0,2)	¾	(½)	1
Collectieve sector							
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % BBP)	– 3,1	– 2,1	– 0,6		– 0,9		– 0,4
Bruto schuld coll. sector (niveau ultimo jaar, % BBP)	51,9	52,5	51,8		51,1		49,5
Collectieve lastendruk (niveau in % BBP)	37,5	37,8	39,6	(38,8)	39,4	(37,8)	39,5
Diversen							
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	– 1,1	– 0,4	– 1,7		1¼		1
Individuele spaarquote (niveau % besch. inkomen)	– 1,0	– 2,1	– 4,3		– 3½		– 2¾
Arbeidsproductiviteit marktsector[b]	1,7	4,3	2,1	(2,4)	2¾	(3)	2
Prijs toegevoegde waarde marktsector[b]	2,8	– 0,3	– 0,3		– 1		1
Reële arbeidskosten marktsector[b]	1,5	3,8	1,8	(2,1)	1¾	(2)	¾
Arbeidsinkomensquote marktsector[b] (niveau in %)	80,4	80,0	79,7		79		77¾
Uitvoersaldo (niveau in % BBP)	7,0	7,3	7,7		7½		7¾
Lange rente (niveau in %)	4,1	4,1	3,4		3¾		4

[a] Cijfers zijn gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van de wet VLZ in 2005 en 2006 en de ZVW in 2006. De collectieve lastendruk is in 2005 gecorrigeerd voor de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie.

[b] Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

De tweede factor is gelegen in het specifieke, op kapitaaldekking gebaseerde karakter van het aanvullende pensioenstelsel in Nederland. Met name als gevolg van de sluipende beurskrach op de aandelenmarkt die begin 2001 inzette, zagen Nederlandse pensioenfondsen zich genoodzaakt de pensioenpremies flink te verhogen en de pensioenregelingen aan te passen. Op die manier verbeterden ze hun verslechterde vermogenspositie zodanig dat de dekkingsgraad werd verhoogd en aan de eisen van de toezichthouder werd voldaan. Dit heeft het beschikbaar inkomen van gezinshuishoudingen en de bedrijfswinsten de afgelopen jaren gedrukt, met ongunstige bestedingseffecten als gevolg. Andere Europese landen, waar de pensioenen vooral via omslagstelsels zijn gefinancierd, hebben de afgelopen jaren minder te lijden gehad van de aandelenkoersdalingen. Voor dit jaar is voorzien dat de pensioenpremies in Nederland wat dalen en volgend jaar min of meer constant blijven, zodat een van de oorzaken van de achterblijvende groei in de periode 2001-2005 in de ramingsperiode verdwijnt.

De derde factor heeft te maken met het verloop van de prijsconcurrentiepositie in combinatie met het relatief open karakter van de Nederlandse economie. Rond de eeuwwisseling was de Nederlandse arbeidsmarkt veel krapper dan die in het eurogebied, waardoor met name in de periode 2001-2003 de arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie hier sterker stegen dan bij euro-concurrenten. In 2006 en 2007 is dit naar verwachting niet langer het geval en dalen de arbeidskosten in Nederland juist wat meer dan bij de concurrenten in het eurogebied. Dit heeft een gunstig effect op de concurrentiepositie en de afzetmogelijkheden van Nederlandse exporteurs. Van grotere betekenis is evenwel dat de Nederlandse economie op korte termijn gevoeliger is voor ontwikkelingen van de eurokoers dan de grotere landen in het eurogebied. Tussen begin 2002 en eind 2004 is de euro bijna 60% duurder geworden ten opzichte van de dollar. Vanwege het relatief open karakter van de Nederlandse economie heeft deze appreciatie van de euro, via de fors verslechterde prijsconcurrentiepositie ten opzichte van niet-euroconcurrenten, op korte termijn sterkere neerwaartse effecten gehad op de economische groei in ons land dan gemiddeld in het eurogebied.[4] In de loop van vorig jaar is de euro wat minder waard geworden ten opzichte van de dollar, waar de Nederlandse economie in de ramingsjaren juist wat meer van kan profiteren.

In de afgelopen vier jaren was de uitvoer de kurk waarop de Nederlandse economie is blijven drijven. De bijdrage aan de BBP-groei van de uitvoer was niet alleen ieder jaar positief, maar in totaal zelfs even groot als de BBP-groei zelf. Dat betekent dat in de periode 2002-2005 de binnenlandse bestedingen per saldo geen enkele bijdrage hebben geleverd aan de economische groei. In dit en komend jaar komt hier naar verwachting verandering in en leveren de particuliere consumptie, de investeringen en de overheidsbestedingen elk een positieve bijdrage aan de BBP-groei van ¼ à ½%-punt per jaar (zie figuur 1.4).

[4] In het *Centraal Economisch Plan 2002* (blz. 96-98) wordt dieper ingegaan op de relatief grote dollargevoeligheid van de Nederlandse economie.

Onzekerheidsvarianten: lagere olieprijs, duurdere euro en meer consumptiegroei

In de raming is gerekend met een olieprijs die dit jaar gemiddeld 60 dollar bedraagt en volgend jaar licht afneemt tot 55 dollar per vat. Deze daling zou zich onder invloed van een sterkere doorwerking van de prijsstijging van de afgelopen jaren op de vraag en het aanbod van olie eerder en sterker kunnen voordoen. Indien de olieprijs na het eerste kwartaal van dit jaar geleidelijk daalt tot gemiddeld 45 dollar in 2007, komt de economische groei komt wat hoger uit en zou volgend jaar 3½% bedragen. De goedkopere olie heeft allereerst een stimulerend effect op de wereldeconomie, waardoor Nederlandse bedrijven meer kunnen exporteren. Ook de investeringen nemen meer toe, doordat de lagere olieprijs de winsten van bedrijven ten goede komt en de bezettingsgraad wat meer oploopt door de hogere productie. Gezinnen consumeren wat meer doordat hun koopkracht hoger uitkomt. De gevolgen voor de overheidsfinanciën zijn beperkt: hogere belastinginkomsten en lagere werkloosheidsuitgaven worden gecompenseerd door minder aardgasbaten. Een andere bron van onzekerheid is de eurokoers, die in de centrale projectie stabiel blijft op gemiddeld 1,20 dollar. Vanwege het omvangrijke tekort op de lopende rekening van de Verenigde Staten kan een appreciatie van de euro ten opzichte van de dollar niet worden uitgesloten. Onderstaande tabel schetst de gevolgen indien na het eerste kwartaal van dit jaar de euro geleidelijk in waarde stijgt, tot gemiddeld 1,30 dollar in 2007. De duurdere euro heeft een drukkend effect op de Nederlandse uitvoergroei, doordat de prijsconcurrentiepositie verslechtert. Bovendien groeit de relevante wereldhandel wat minder snel, doordat ook andere eurolanden nadeel van de duurdere euro ondervinden en deze landen relatief zwaar wegen in het Nederlandse uitvoerpakket. De particuliere consumptie groeit, door het drukkend effect op de inflatie, weliswaar wat sneller, maar per saldo komt de economische groei wat lager uit.
De derde variant simuleert de effecten indien de consumptiegroei onder invloed van een gunstiger dan voorziene ontwikkeling van de aandelenkoersen en huizenprijzen dit en komend jaar wat hoger uitkomt dan in de centrale projectie. De positieve effecten op de economische groei zijn bescheiden, omdat een substantieel deel van de extra consumptie wordt geïmporteerd. De hogere productie heeft een opwaarts effect op de investeringen. De contractloonstijging komt in dat geval volgend jaar iets hoger uit onder invloed van de hogere productiviteitsontwikkeling.

Effecten van

A: een lagere olieprijs, geleidelijk dalend tot gemiddeld 45 dollar per vat in 2007
B: een hogere koers van de euro (3½ dollarcent in 2006 en 10 dollarcent in 2007)
C: een sterker herstel van de consumptiegroei (¼%-punt in 2006 en 1%-punt in 2007)

	A		B		C	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
	cumulatieve afwijkingen in %					
Relevante wereldhandel	0,2	0,4	– 0,1	– 0,7	0,0	0,0
Invoerprijs goederen	– 1,3	– 3,4	– 0,8	– 1,9	0,0	0,0
Lange rente (niveau in %)	– 0,2	– 0,4	– 0,1	– 0,3	0,0	0,0
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	– 4,2	– 10,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Contractloon marktsector	0,0	– 0,2	0,0	– 0,3	0,0	0,2
Consumentenprijsindex (CPI)	– 0,1	– 0,9	– 0,1	– 0,7	0,0	0,1
Bruto binnenlands product (BBP)	0,2	0,6	– 0,1	– 0,4	0,1	0,3
Particuliere consumptie	0,2	0,6	0,1	0,2	0,3	1,3
Investeringen bedrijven (exclusief woningen)	0,6	2,9	0,1	– 0,1	0,1	0,5
Uitvoer goederen (exclusief energie)	0,3	0,8	– 0,4	– 1,6	0,0	– 0,1
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	0,0	0,3	0,0	– 0,2	0,0	0,1
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	– 0,6	– 0,8	– 0,2	0,1	0,0	– 0,1
EMU-saldo (niveau, % BBP)	0,0	0,0	0,0	– 0,2	0,0	0,2

Nu voor het eerst een korte-termijnraming voor 2007 is gemaakt, kunnen de actuele inzichten over de economische ontwikkeling in de periode 2004-2007 worden vergeleken met de doorrekening van het Hoofdlijnenakkoord van het huidige kabinet. Een kader gaat hier dieper op in. Hierbij wordt met nadruk aangetekend dat het slechts om een eerste voorlopige vergelijking gaat, omdat niet alleen de economische ontwikkelingen in de ramingsjaren met grote onzekerheden zijn omgeven, maar ook de realisatiecijfers voor de jaren 2004 en 2005 nog een voorlopig karakter hebben.

Figuur 1.4 Bijdragen van bestedingscategorieën aan de BBP-groei, 2001-2007[a]

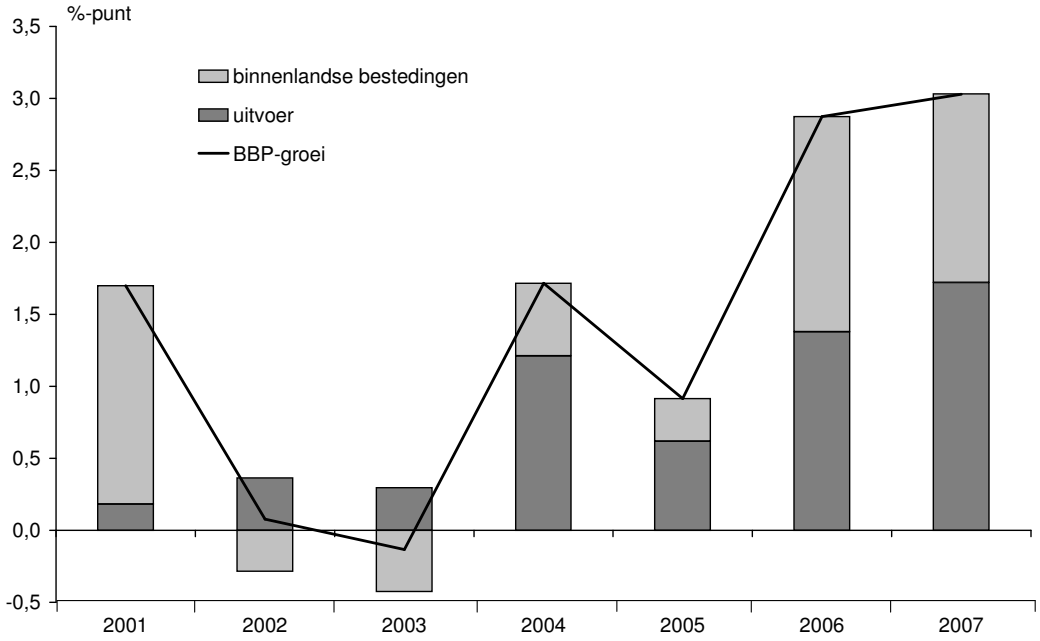

[a] De finale en gecumuleerde intermediaire invoer zijn in mindering gebracht op de onderscheiden afzetcategorieën. Zie ook paragraaf 3.1.5.

Particuliere consumptie en besparingen

De particuliere consumptie is een van de grootheden waarvan de ontwikkeling door de invoering van het nieuwe zorgstelsel statistisch sterk wordt beïnvloed. Door een verschuiving van circa 8 mld euro aan zorguitgaven van de particuliere consumptie naar de overheidsconsumptie wordt de groei van de particuliere consumptie in 2006 met 3¼%-punt gedrukt. Zulke verschuivingen beletten een goed zicht op de economische ontwikkeling in de ramingsjaren. Om die reden zijn in tabel 1.3, daar waar zinvol, tussen haakjes de voor deze en andere stelselwijzigingen gecorrigeerde cijfers toegevoegd.

Gecorrigeerd voor financieringsverschuivingen komt de consumptiegroei dit jaar naar verwachting uit op 1¼%, de hoogste groei sinds 2001. In de afgelopen drie jaar had de daling van het reëel beschikbare inkomen een drukkend effect op de consumptie, voor dit jaar is dit niet langer het geval door de gunstiger ontwikkeling van de werkgelegenheid, de koopkracht en het uitgekeerd winstinkomen. Daarnaast ligt in de raming een bescheiden positief

Vergelijking huidige raming 2004-2007 met Hoofdlijnenakkoord

Hoe verhoudt de actuele raming voor de periode 2004-2007 zich tot de doorrekening van het Hoofdlijnenakkoord van het huidige kabinet, dat was gebaseerd op het voorzichtige scenario 2004-2007?[a] Bij de internationale uitgangspunten valt op dat het volumebeeld (nog) geen verrassingen laat zien en dat de grootste verschillen zich voordoen bij de olieprijzen die veel sterker zijn gestegen dan drie jaar geleden werd geraamd, terwijl de rente nu juist wat lager wordt ingeschat.

Macro-economische kerngegevens 2004-2007

	CEP 2006	Hoofdlijnenakkoord	Verschil
	mutaties per jaar in %		
Internationaal			
Relevante wereldhandel	6½	6¾	– ¼
Prijs invoer energie	15½	– 2¼	17¾
Lange rente (mutatie 2007 t.o.v. 2003)	0	¾	– ¾
Volume			
Bruto binnenlands product	2¼	2¼	0
Particuliere consumptie	¾[a]	1½	– ¾
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	4¼	1½	2¾
Goederenuitvoer (exclusief energie)	7¾	6	2
Prijzen			
Consumentenprijsindex (CPI)	1¼	1¼	0
Contractloon marktsector	1½	1½	0
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid bedrijven (arbeidsjaren)	¼	1	– ½
Arbeidsaanbod (personen)	½	1¼	– ¾
Werkloosheidspercentage (mutatie 2007 t.o.v. 2003)	– ½	¾	– 1¼
Diverse			
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¾	1¾	1
Arbeidsinkomensquote (mutatie 2007 t.o.v. 2003)	– 2½	– 3	½

[a] Gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

Per saldo komt de huidige raming van de economische groei slechts marginaal lager uit dan bij de berekening voor het Hoofdlijnenakkoord. Dat is echter de resultante van particuliere bestedingen die veel minder toenemen en extra groei bij de uitvoer (met name wederuitvoer) en investeringen. Ondanks de hogere energieprijzen zijn de inzichten ten aanzien van de inflatie en de loonvorming nauwelijks anders. Dat is vooral te danken aan de aanzienlijk grotere stijging van de arbeidsproductiviteit in de marktsector die de arbeidskosten per eenheid product gunstig heeft beïnvloed. In combinatie met de trefzekere gemiddelde groeiraming van de productie resulteert de hogere groei van de arbeidsproductiviteit per definitie in een bij de projectie uit 2003 achterblijvende ontwikkeling van de werkgelegenheid. Naar het zich laat aanzien leidt dat echter niet tot extra werkloosheid, omdat het arbeidsaanbod zich ook veel gematigder lijkt te ontwikkelen.

[a] CPB, Bijstelling meerjarencijfers 2004-2007, CPB Notitie 2003/54, 3 juli 2003.

vermogenseffect op de consumptiegroei besloten als gevolg van de in het recente verleden gestegen aandelenkoersen en huizenprijzen. Vergeleken met de toename van het beschikbaar inkomen van gezinnen is de voor dit jaar verwachte consumptiegroei bescheiden van omvang. Vorig jaar consumeerden gezinnen nog 4,3% meer dan ze aan inkomen beschikbaar hadden. Ook voor dit jaar is de verwachting dat macro-economisch beschouwd sprake is van ontsparing, zij het dat de individuele spaarquote, dat wil zeggen de 'vrijwillige' besparingen van gezinnen in procenten van het beschikbaar gezinsinkomen, wel met ¾%-punt oploopt, van –4,3% tot –3½%.

Volgend jaar komt de consumptiegroei naar verwachting eveneens uit op 1¼%. Het reëel beschikbare inkomen van gezinshuishoudingen ontwikkelt zich weliswaar aanzienlijk positiever dan dit jaar, maar hier staat een meer gematigde groei van de huizenprijzen en aandelenkoersen tegenover. Daarnaast speelt mee dat het vervroegd vrijvallen van het spaarloon in september vorig jaar een bescheiden opwaarts effect heeft op de consumptiegroei in dit en vorig jaar. Komend jaar valt deze stimulans weg, wat een drukkend effect heeft op de consumptiegroei. De individuele besparingen lopen ook komend jaar naar verwachting verder op, maar blijven voor het vijfde jaar achtereen negatief. Uitgaande van de huidige raming consumeren gezinshuishoudingen in de periode 2003-2007 in totaal ruim 30 mld euro meer dan ze aan inkomen beschikbaar hadden. In de afgelopen drie jaar is deze extra consumptie grotendeels gefinancierd door het financieel gezinsvermogen aan te spreken, dat daardoor wat minder sterk is gestegen.

Bedrijfsinvesteringen en arbeidsinkomensquote

Het bescheiden herstel van de bedrijfsinvesteringen in 2004 kreeg vorig jaar met een vrijwel stabiel investeringsvolume geen vervolg. De gematigde productiestijging in 2005 vormde onvoldoende aanleiding voor bedrijven om hun kapitaalgoederenvoorraad uit te breiden. De investeringen in bedrijfsgebouwen namen voor het vijfde jaar op rij af, zij het veel minder dan in voorgaande jaren. Wel namen de investeringen in computers met meer dan 25% toe.

Voor dit jaar zien de omstandigheden voor de investeringen er veel rooskleuriger uit. In de raming ligt een substantiële versnelling van de productiegroei besloten, waardoor de bezettingsgraad van de productiecapaciteit in de marktsector oploopt tot 83%, het hoogste cijfer sinds 2001. Hierdoor wordt uitbreiding van de kapitaalgoederenvoorraad eerder noodzakelijk. Daarnaast zal de winstgevendheid van productie in Nederland naar verwachting verder verbeteren en worden aanzienlijk meer investeringen in vliegtuigen en grote projecten voorzien. Dit resulteert in een stijging van de investeringsquote met ¾%-punt, tot 15¼% van de toegevoegde waarde van bedrijven (exclusief onroerend-goedsector).

Met de vooruitzichten van een verder aantrekkende productiegroei, een verder toenemende winstgevendheid en een nog iets hogere bezettingsgraad zet het herstel van de investeringen volgend jaar naar verwachting door. Weliswaar neemt de groei van de totale

bedrijfsinvesteringen wat af, maar de groei van de conjunctuurgevoelige investeringen, dat wil zeggen gecorrigeerd voor het uiterst grillige verloop van de investeringen in vliegtuigen en in de energiesector, versnelt in de raming nog iets, van 6¾% dit jaar naar 7¼% volgend jaar.

De hogere winstgevendheid van productie in Nederland in de ramingsjaren vindt zijn spiegelbeeld in een daling van de arbeidsinkomensquote van de marktsector. Nadat deze quote in de periode 2001-2005 een licht dalend verloop kende, wordt voor dit jaar een forsere daling verwacht, van ¾%-punt. Door de relatief sterke stijging van de invoerkosten, waaronder die van energie, verslechtert dit jaar weliswaar de externe ruilvoet, maar het opwaartse effect hiervan op de arbeidsinkomensquote wordt ruimschoots gecompenseerd doordat de arbeidskosten per eenheid product naar verwachting substantieel dalen. Deze daling, de grootste sinds 1994, is het gevolg van een geringe stijging van de loonvoet in combinatie met een aanzienlijke, deels conjunctureel bepaalde, stijging van de arbeidsproductiviteit.

Volgend jaar neemt de arbeidsinkomensquote in de raming met 1¼%-punt verder af, tot 77¾%. De voornaamste oorzaak van de verdere daling en de daarmee corresponderende stijging van de kapitaalinkomensquote is gelegen in de stijging van de afzetprijzen. Vanwege lopende contracten en uit concurrentieoverwegingen kunnen producenten de in de afgelopen jaren sterk gestegen kosten van energie en andere ingevoerde grondstoffen slechts met vertraging in hun (uitvoer)prijzen doorberekenen. Dit gebeurt vermoedelijk voor een deel komend jaar. De hogere afzetprijzen in combinatie met de gematigde stijging van de invoerkosten resulteren in 2007 in een aanzienlijke margeverbetering.

Tabel 1.4 Determinanten van de arbeidsinkomensquote marktsector, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %-punt				
Arbeidsinkomensquote	80,4	80,0	79,7	79	77¾
Idem, mutatie	– 0,1	– 0,3	– 0,3	– ¾	– 1¼
Bijdrage arbeidskosten per eenheid product	2,2	– 0,8	– 0,5	– 1¾	– ½
w.v. bijdrage loonvoet	3,4	2,8	1,2	½	1¼
bijdrage arbeidsproductiviteit[a]	– 1,2	– 3,6	– 1,7	– 2½	– 1¾
Bijdrage binnenlandse afzetprijs[b]	– 1,6	– 0,2	– 0,3	0	– 1¼
Bijdrage externe ruilvoet (uitvoerprijs/invoerprijs)	– 0,6	0,7	0,5	1¼	½

[a] Netto toegevoegde waarde per arbeidsjaar.
[b] Ongerekend indirecte belastingen en subsidies.

Uitvoer en prijsconcurrentiepositie

Het jaar 2006 markeert niet alleen een keer ten goede bij de particuliere consumptie en de investeringen, maar ook bij de binnenslands geproduceerde uitvoer. Voor het eerst sinds 2000 is dit jaar naar verwachting sprake van een verbetering van de prijsconcurrentiepositie, gedefinieerd als de prijs van de binnenslands geproduceerde uitvoer ten opzichte van de

concurrentenprijs. In 2004 ontwikkelden de arbeidskosten per eenheid product in de Nederlandse verwerkende industrie zich al wel gunstiger dan bij euroconcurrenten, maar het effect hiervan op de prijsconcurrentiepositie werd meer dan gecompenseerd door het duurder worden van de euro. Door de voor dit jaar verwachte verbetering van de prijsconcurrentiepositie en de groei van de wereldmarkt voor Nederlandse producten kan de 'made in Holland'-uitvoer dit jaar toenemen met 4%, eveneens de beste prestatie tot nu toe in dit decennium. De verwachte groei van de wederuitvoer is met 13% nog spectaculairder. De wederuitvoer bestaat voor een belangrijk deel uit ICT-gerelateerde producten, waarvan de afzet in het buitenland – mede door de relatieve prijsdaling van dit type producten – naar verhouding sterk toeneemt. De Nederlandse distributiesector kan hiervan flink profiteren.

Komend jaar zetten de voor 2006 voorziene ontwikkelingen naar verwachting verder door. De geraamde verbetering van de prijsconcurrentiepositie is wel geringer dan dit jaar, vooral doordat in de raming voor 2007 wordt gerekend met een stabiele koers van de euro, terwijl voor dit jaar wordt uitgegaan van een lichte depreciatie. Mede hierdoor is de voorziene verbetering van de arbeidskosten per eenheid product ten opzichte van concurrenten buiten het eurogebied komend jaar geringer dan dit jaar. Vooral door het aantrekken van de relevante wereldhandel ontwikkelt de binnenslands geproduceerde uitvoer zich met 4¼% in 2007 nog iets gunstiger dan dit jaar.

Ook de wederuitvoer profiteert van het gunstige internationale economische klimaat. In de periode 2004-2007 neemt het volume van de wederuitvoer naar verwachting met ruim 70% toe, dezelfde orde van grootte als in de periode 1993-1996, toen de wederuitvoer een sterke stimulans kreeg door het wegvallen van de Europese binnengrenzen. In de huidige raming is

Figuur 1.5 Wederuitvoer en binnenslands geproduceerde uitvoer van fabrikaten, 1985-2007

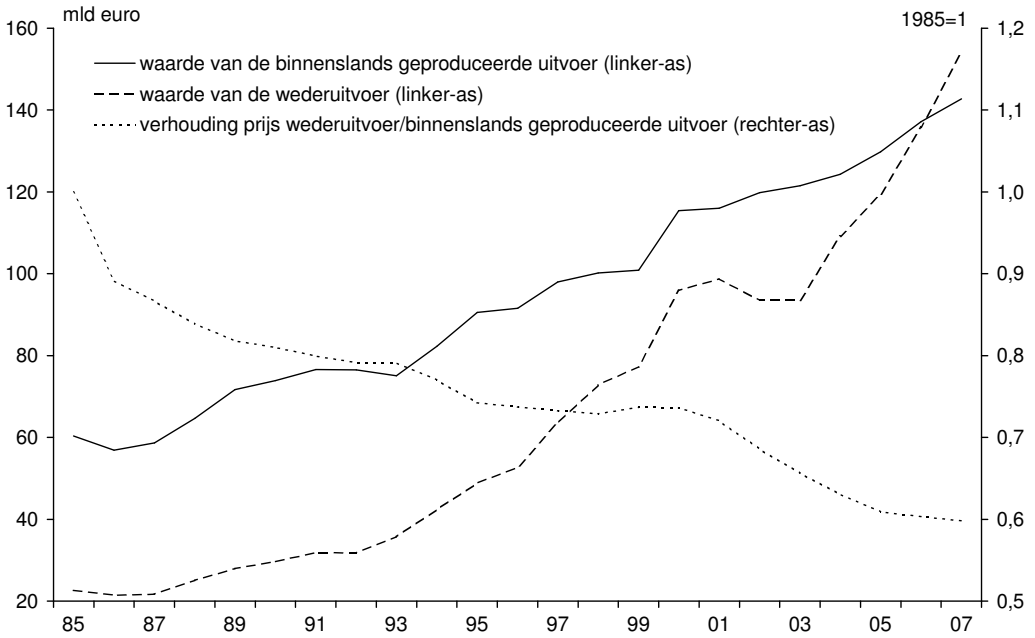

voorzien dat in 2007 voor het eerst in de geschiedenis de wederuitvoer in waarde groter is dan de binnenslands geproduceerde uitvoer. Gemeten in constante prijzen van 2001 was dit punt al in 2004 bereikt, aangezien de afgelopen decennia de prijsontwikkeling van wederuitgevoerde producten sterk achterbleef bij die van de binnen onze landsgrenzen geproduceerde producten (zie figuur 1.5).

Arbeidsmarkt

De eerdergenoemde economische wending ten goede in 2006 blijft niet beperkt tot de productmarkt, maar is ook duidelijk zichtbaar op de arbeidsmarkt. Na een krimp in de afgelopen vier jaar neemt de werkgelegenheid in de raming dit jaar toe met 80 000 arbeidsjaren, oftewel 1¼%. De kentering is het meest pregnant in de marktsector, waar de werkgelegenheid door de productiegroei, de verbeterde winstgevendheid en de gematigde loonkostenstijging dit jaar naar verwachting met 50 000 arbeidsjaren groeit. Een scherp contrast met de periode 2002-2005, toen de werkgelegenheid in de marktsector in totaal met bijna 350 000 arbeidsjaren (circa 7%) kromp. Ook in de collectieve sector neemt dit jaar de werkgelegenheid weer toe, nadat deze in 2004 en 2005 vrijwel stabiel was gebleven door de combinatie van groei in de zorgsector en krimp bij de overheid. In 2006 neemt het aantal arbeidsplaatsen bij de overheid naar verwachting weer met 1% toe, vooral door extra banen in het hoger onderwijs.

De voor dit jaar geraamde omslag bij de vraag naar arbeid gaat gepaard met een gelijktijdige omslag bij het arbeidsaanbod. Bleef onder invloed van de hogere werkloosheid het aantal personen dat zich de afgelopen twee jaar op de arbeidsmarkt aandiende vrijwel constant, voor dit jaar wordt een groei geraamd van 60 000 personen, oftewel ¾%. Van een ‘discouraged worker’-effect is waarschijnlijk niet langer sprake. Omdat de werkzame beroepsbevolking dit jaar aanzienlijk sneller stijgt dan het arbeidsaanbod, neemt het werkloosheidspercentage met ½%-punt af, tot 6%. Deze omslag was in het najaar van vorig jaar al zichtbaar. In de periode oktober 2004 tot augustus 2005 schommelde de seizoengecorrigeerde werkloze beroepsbevolking rond 490 000 personen, om daarna te dalen tot 460 000 personen ultimo 2005.

In 2007 zetten de voor dit jaar voorziene ontwikkelingen naar verwachting in versterkte mate door. De geraamde groei van de totale werkgelegenheid bedraagt 2% en die van het arbeidsaanbod 1%. De toenemende krapte op de arbeidsmarkt lokt extra aanbod uit, omdat de kans op het vinden van een baan groter wordt. Verwacht wordt dat het werkloosheidspercentage met 1%-punt afneemt tot 5%, nog altijd hoger dan rond de eeuwwisseling, maar al weer 1½%-punt lager dan gemiddeld in de jaren negentig.

De contractloonstijging in de marktsector, die in 2005 afzwakte tot 0,8%, trekt naar verwachting aan tot 1½% dit jaar en 1¾% volgend jaar. In het licht van de geprojecteerde gunstige economische ontwikkeling lijkt dit een bescheiden versnelling van de loonstijging. De reële contractloonstijging, gemeten als de contractloonstijging minus de afgeleide inflatie,

reageert echter met enige vertraging op de stand van de conjunctuur. Dit komt doordat de loonontwikkeling reageert op de werkloosheid, die achterloopt bij de ontwikkeling van de economische groei. Daarnaast leidt de looptijd van cao's, dikwijls één tot twee jaar, tot enige vertraging. Het laagste punt in de reële contractloonstijging ligt nu twee jaar na het dieptepunt in de economische groei (zie figuur 1.6). De reële contractloonstijging voor 2007 wordt geraamd op ½%; dit komt nagenoeg overeen met de reële contractloonstijging van 1997.

Figuur 1.6 Reële contractloonstijging in twee vergelijkbare conjuncturele perioden, 1990-1997 en 2000-2007

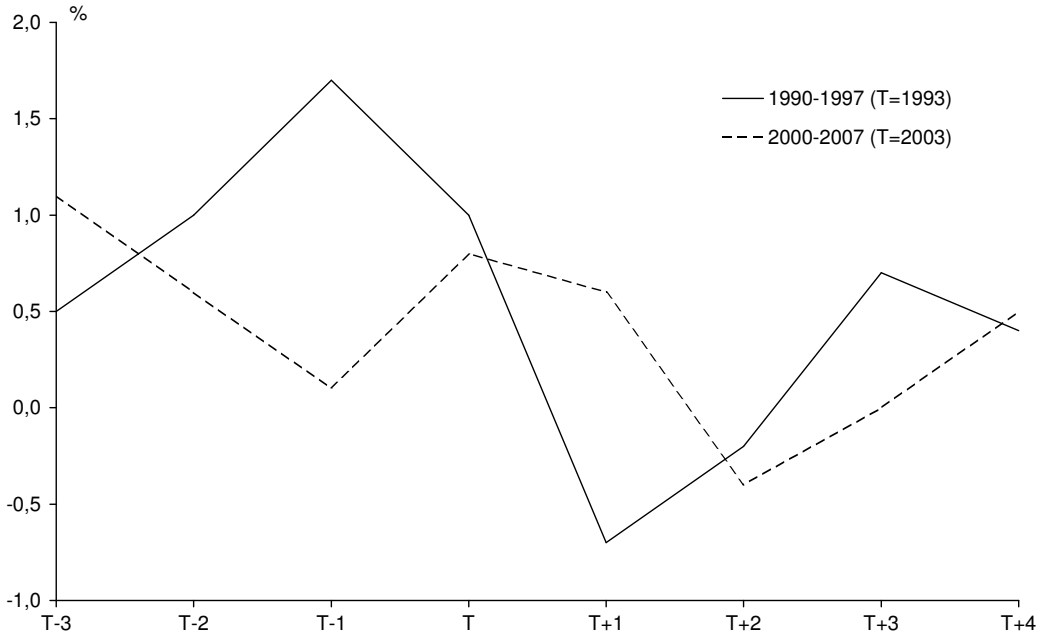

De stijging van de loonvoet in de marktsector wordt voor dit jaar geraamd op ¾% en voor volgend jaar op 1¾%. Mede door een daling van de wettelijke en bovenwettelijke premies voor de arbeidsongeschiktheidsverzekering is de stijging van de loonvoet dit jaar kleiner dan die van de contractlonen. De stelselwijzigingen leiden dit jaar tot flinke verschuivingen tussen contractloon, incidenteel loon en sociale lasten voor werkgevers.

Inflatie en koopkracht

De inflatie komt dit jaar naar verwachting uit op 1¼%. De hoge invoerprijsstijging van grondstoffen, en met name die van energie zorgen voor opwaartse druk op de prijzen. Deze kostenstijgingen worden op korte termijn niet volledig in de afzetprijzen doorberekend. Tevens dalen dit jaar de arbeidskosten per eenheid product, vooral door de deels conjunctureel bepaalde sterke groei van de arbeidsproductiviteit. Ook hebben overheidsmaatregelen een neerwaarts effect op de inflatie van 0,6%-punt. Dit betreft de afschaffing van de onroerend-zaakbelasting voor gebruikers en van het lesgeld voor 16- en 17-jarigen, de verlaging van de accijns op sterke drank en de verhoging van de kinderopvangtoeslag.

De verwachte daling van de energieprijzen heeft volgend jaar een neerwaarts effect op de inflatie, die dan eveneens op 1¼% uitkomt. De onderliggende inflatie trekt naar verwachting aan van 0,5% vorig jaar naar 1% dit jaar en 1½% volgend jaar. Deze ontwikkeling weerspiegelt het verwachte conjuncturele herstel.

De helft van de huishoudens gaat er dit jaar naar verwachting minstens 1¼% in koopkracht op vooruit; de andere helft gaat er minder op vooruit of zelfs op achteruit. De spreiding in koopkrachtmutaties is groot door de overgang van het duale zorgstelsel (ziekenfonds en particuliere verzekeringen) naar de nieuwe uniforme zorgverzekering. Vooral 65-plussers en huishoudens met kinderen gaan er gemiddeld genomen dit jaar in koopkracht op vooruit. Ook binnen deze groepen kunnen de koopkrachteffecten sterk uiteen lopen, afhankelijk van de specifieke omstandigheden. Bij de vigerende beleidsuitgangspunten wordt voor volgend jaar een mediane koopkrachtverbetering van 1% voorzien.

Bij het opstellen van dit Centraal Economisch Plan is verondersteld dat de zorgtoeslag per 1 juli 2006 zou worden verlaagd, omdat de nominale premie ZVW nu lager wordt ingeschat dan ten tijde van de Macro Economische Verkenning 2006. Inmiddels is besloten dat deze verlaging niet doorgaat. Dit besluit kon niet meer in de cijfers worden verwerkt. Wel kan een indicatie worden gegeven van de effecten op de koopkracht (zie ook het kader in paragraaf 4.2). Dit jaar verbetert het koopkrachtbeeld voor huishoudens met een laag inkomen met ½% ten opzichte van het hier gepresenteerde beeld en voor een modaal inkomen met ¼%. Het gevolg is wel dat de koopkracht voor deze huishoudens dan volgend jaar ¼ à ½% minder toeneemt, doordat de stijging van de zorgtoeslag dan beperkt is in vergelijking tot de stijging van de nominale premie. De budgettaire kosten nemen in 2006 met 0,4 mld euro toe. Dit verhoogt het EMU-tekort dit jaar met 0,1% BBP.

1.3 Collectieve sector

Naar verwachting loopt het EMU-tekort gestaag terug van 3,1% BBP in 2003 tot 0,4% BBP in 2007. In 2004 en 2005 is dit, bij de bescheiden economische groei, vooral het gevolg van substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen. Dit jaar is het budgettaire beleid daarentegen licht expansief en volgend jaar vrijwel neutraal. In beide jaren vloeit de tekortverbetering voort uit het conjuncturele herstel. In lijn hiermee is vanaf 2005 sprake van een structureel tekort nabij evenwicht. Door de gunstige ontwikkeling van het EMU-saldo en het aantrekken van de economische groei wordt de oploop van de schuldquote in 2005 omgezet in een daling. De verhouding tussen het aantal inactieven en actieven daalt in de raming voor het eerst sinds 2001, vooral door de toename van het aantal werkenden maar ook door de daling van het aantal personen dat een uitkering ontvangt.

Na een piek van 3,1% BBP in 2003 daalt het EMU-tekort naar verwachting tot 0,4% BBP in 2007. Het beeld voor 2005 en 2006 wordt verstoord door incidenteel hoge belastinginkomsten in 2005 en incidenteel lage in 2006; gecorrigeerd hiervoor is sprake van een gestage

tekortverbetering. Deze verbetering was in 2004 en 2005 vooral het gevolg van de substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen van het kabinet, die zijn geconcentreerd in de eerste helft van de kabinetsperiode. Dit jaar is het budgettaire beleid daarentegen licht expansief, vooral door de compensatie voor de inkomensgevolgen van het nieuwe zorgstelsel. Bij de vigerende beleidsuitgangspunten is het begrotingsbeleid volgend jaar vrijwel neutraal. In beide jaren vloeit de tekortverbetering voort uit het conjuncturele herstel. De onderliggende ontwikkeling wordt weerspiegeld in de verwachte ontwikkeling van het structurele tekort, berekend volgens de methode die de Europese Commissie (EC) hanteert bij de toetsing van de Europese begrotingsafspraken. In 2004 en 2005 verbetert dit structurele tekort met in totaal 2½% BBP tot een structureel overschot van ½% BBP. Voor zowel 2006 als 2007 wordt een kleine verslechtering verwacht, waardoor in deze jaren sprake is van een begrotingspositie nabij evenwicht. De verslechtering komt met name doordat de EC-methode geen rekening houdt met de vertraagde reactie van belastinginkomsten op de economische groei. Indien hier wel rekening mee wordt gehouden, resulteert een gering structureel begrotingsoverschot in beide jaren.

Figuur 1.7 Feitelijk en structureel EMU-saldo (EC-methode), 2001-2007

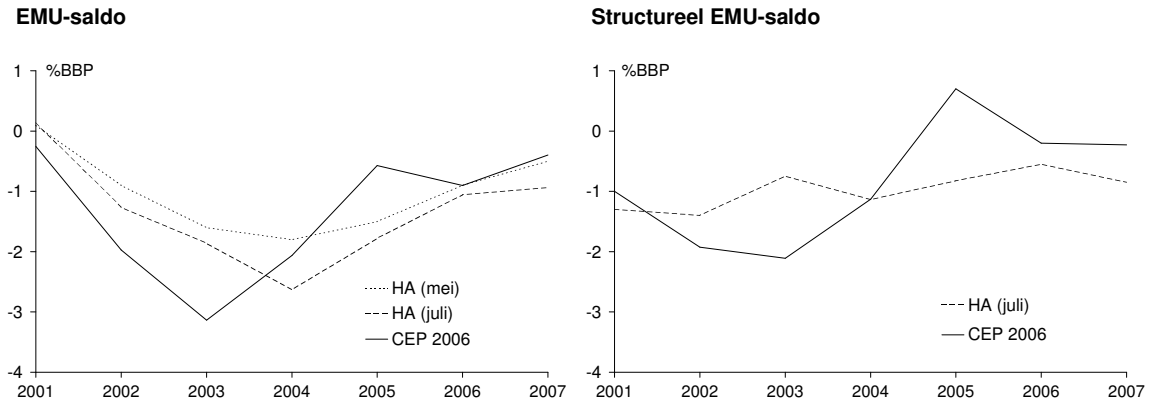

Het feitelijke en het structurele EMU-saldo voor 2007 komen iets gunstiger uit dan in de doorrekening van het Hoofdlijnenakkoord (HA)[5], zie figuur 1.7. Dit is opmerkelijk omdat het kabinet in het startjaar 2003 van deze kabinetsperiode werd geconfronteerd met grote tegenvallers. Het tekort kwam in 2003 uit op 3,1% BBP, dat wil zeggen 1,2% BBP hoger dan in het HA en overschreed daarmee de tekortlimiet van het Verdrag van Maastricht. Dat jaar was sprake van onverwacht grote tekorten bij de lokale overheden. Bovendien vielen de

[5] Vergeleken is met de in juli 2003 gepubliceerde meerjarencijfers, met daarin verwerkt de effecten van het Hoofdlijnenakkoord en de toen actuele inzichten voor de korte termijn (Bijstelling meerjarencijfers 2004-2007, CPB Notitie, 3 juli 2003). Het EMU-tekort in 2007 kwam daarin uit op 0,9% BBP. In de oorspronkelijke doorrekening van het Hoofdlijnenakkoord (Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 637, nr. 19, bijlage) waren de actuele vooruitzichten voor de korte termijn nog niet verwerkt en kwam het EMU-tekort in 2007 uit op 0,5% BBP.

belastingopbrengsten tegen en leidde het loslaten van de budgettering tot grote kostenstijgingen in de zorgsector. Tegen deze achtergrond presenteerde het kabinet, bovenop de saldoverbeterende maatregelen die waren verwerkt in het HA, in de Miljoenennota 2004 en 2005 aanvullende ombuigingen en lastenverzwaringen.

Over de gehele kabinetsperiode genomen komt de economische groei volgens de huidige inzichten vrijwel uit op het voorzichtige economische scenario van het HA (figuur 1.8). De tegenvallende groei in 2005 wordt vrijwel gecompenseerd door de relatief hoge groei in de prognosejaren 2006-2007. Hierdoor komen de belasting- en premie-inkomsten uiteindelijk slechts ¼% BBP lager uit dan waarmee bij het HA was gerekend. De opbrengsten van de hoge groei in 2007 slaan deels buiten de kabinetsperiode neer, namelijk in 2008.

Figuur 1.8 Economische groei en uitkeringsvolume, 2001-2007

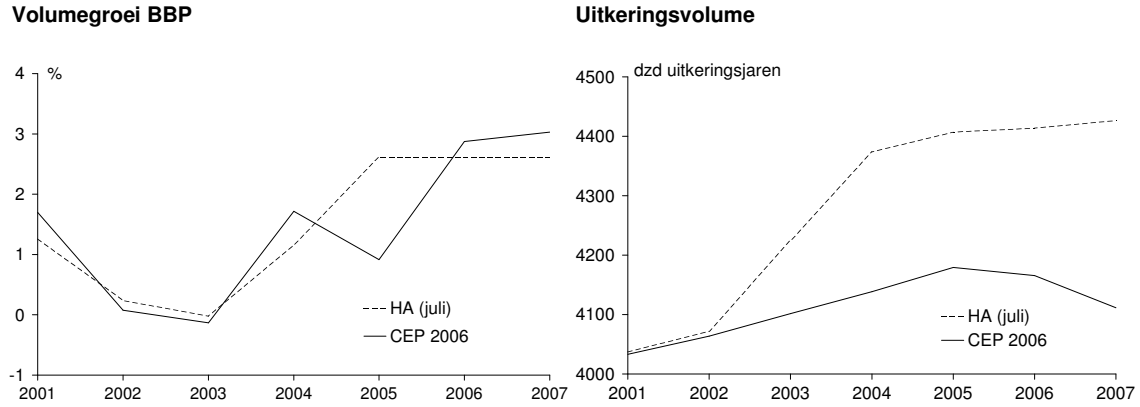

De uitgaven onderschrijden het kader van het HA in 2007 met ¼% BBP. Ondanks de vrijwel gelijke economische groei, komt het uitkeringsvolume in 2007 wel veel lager uit (figuur 1.8). Het aantal werkloosheidsuitkeringen is aanzienlijk minder dan in het HA door de lagere werkloosheid en een sterker effect van de Wet Werk en Bijstand. Daarnaast komt het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen aanzienlijk lager uit, onder andere door de verlenging van de loondoorbetaling bij ziekte en de herkeuringen op basis van het nieuwe schattingsbesluit. Ten opzichte van het HA bedraagt de totale meevaller bij het uitkeringsvolume circa ½% BBP.

Naast de meevallende volumeontwikkeling in de sociale zekerheid komen de rentelasten bijna ½% BBP lager uit, met name door de lagere rentevoet. Daar staat onder meer een ruilvoetverlies van circa ½% BBP tegenover. De prijsstijging van het BBP komt in de kabinetsperiode gemiddeld ½%-punt per jaar lager uit, terwijl de lonen in de collectieve sector en de uitkeringen wel even hard stijgen als voorzien in het HA.

Naast bovenstaande ontwikkelingen doen zich nog een aantal forse afwijkingen voor ten opzichte van het HA. De grootste bijstelling doet zich voor bij de aardgasbaten. De hoge olieprijs resulteert in 2007 in 1¼% BBP hogere gasbaten (niet-belastingmiddelen en VpB-opbrengsten) dan waarmee bij het HA was gerekend. Daar staat, tot nu toe, in 2007 voor ¼%

BBP aan extra uitgaven uit het FES tegenover. Daarnaast is in de kabinetsperiode naar verwachting sprake van een tekort bij de lokale overheden, waar in het HA nog was gerekend op een klein overschot. Dit verschil bedraagt in 2007 bijna ½% BBP.

Uitgaven

De in 2004 ingezette daling van de bruto collectieve-uitgavenquote zet dit jaar, gecorrigeerd voor de financieringsverschuiving in het kader van het nieuwe zorgstelsel, en volgend jaar door. De reële groei van de collectieve uitgaven (gedefleerd met de prijsstijging van het BBP) die in 2005 vrijwel nihil was, versnelt tot ¾% in 2006 en 1½% in 2007. Dit reflecteert de omslag van netto-ombuigingen naar netto-intensiveringen, niet alleen in de volumesfeer, maar ook bij de loonontwikkeling in de collectieve sector en de uitkeringshoogte in de sociale zekerheid.

Tabel 1.5 Collectieve financiën, 2003-2007

	2003	2004	2005[a]		2006[a]		2007
	% BBP						
Bruto collectieve uitgaven	46,7	46,2	45,9		46,7	(44,9)	46,0
Collectieve lasten	37,5	37,8	39,6	(38,8)	39,4	(37,8)	39,5
EMU-saldo collectieve sector	– 3,1	– 2,1	– 0,6		– 0,9		– 0,4
Idem, structureel (EC-methode)	– 2,1	– 1,1	0,7		– 0,2		– 0,2
EMU-schuld	51,9	52,5	51,8		51,1		49,5
	mld euro						
Overschrijding uitgavenkader	¼	– 2¼	– 1½		– ¾		– 1½
Mutatie microlastendruk	4¼	3¼	2¾		– 1		¼
Reële bruto collectieve uitgaven (% mutatie)	1,5	0,8	0,1		4¾	(¾)	1½
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)	65,9	67,3	68,7		68		65¾

[a] Cijfers tussen haakjes zijn in 2005 gecorrigeerd voor de aankoop door de Staat van het gastransportnetwerk en in 2006 voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van de Zorgverzekeringswet (ZVW).

Het aantal inactieven ten opzichte van het aantal actieven (de i/a-ratio) neemt zowel in 2006 als 2007 af, na vier jaren van stijging. Niet alleen trekt de werkgelegenheid weer aan, maar ook daalt het aantal personen dat een uitkering ontvangt. Met name het beroep op de werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsregelingen vermindert. Het aantal inactieven neemt in 2007 veel sterker af dan in 2006 door de forse vermindering van de werkloze beroepsbevolking. Naast de conjunctuur spelen hierbij diverse beleidsmaatregelen een rol. Zo heeft het afschaffen in 2003 van de vervolguitkering in de WW ook vertraagd nog een substantieel neerwaarts effect op het aantal WW-uitkeringen, omdat dit effect pas merkbaar wordt na het doorlopen van de loongerelateerde uitkeringsperiode (gemiddeld 2 jaar). Verder worden dit jaar de referte-eisen WW aangescherpt en de duur van de loongerelateerde WW-uitkering verkort. Bij de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is relevant dat in 2006 de nieuwe wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) is ingevoerd. Instromers hebben te maken met het aangescherpte

schattingsbesluit, dat de regels geeft die een arbeidsdeskundige moet hanteren bij het bepalen van de mate van arbeidsongeschiktheid. Bovendien krijgen in de WIA personen die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn geen uitkering meer. Daarnaast vergroot de herkeuringsoperatie van WAO-ers jonger dan 50 jaar de uitstroom uit het oude WAO-bestand. Tot slot leidt de afschaffing van de WAZ, de arbeidsongeschiktheidsregeling voor zelfstandigen, vanaf 2004 tot een geleidelijke jaarlijkse daling van het WAZ-bestand.

Per 1 januari 2006 is de nieuwe Zorgverzekeringswet (ZVW) ingevoerd. De ziekenfondsverzekering en de particuliere ziektekostenverzekeringen zijn opgegaan in de nieuwe, privaat uitgevoerde, basisverzekering curatieve zorg. Het nieuwe zorgstelsel moet onder meer leiden tot een efficiëntere zorgproductie, doordat de rol van de verzekeraars bij het aanbod van zorg wordt vergroot en concurrentie een belangrijkere rol gaat spelen. De stelselwijziging leidt in 2006 tot een omvangrijke financieringsverschuiving. Bij gebrek aan kwantitatief inzicht in de gedragseffecten van de stelselherziening, is hier bij de raming van de zorguitgaven in 2006 en 2007 nog geen rekening mee gehouden. Bij deze aanname neemt het volume van de curatieve zorg (ZVW) zowel in 2006 als in 2007 naar verwachting met ongeveer 3% toe.

Dit jaar is naar verwachting sprake van een onderschrijding van het uitgavenkader uit het Hoofdlijnenakkoord met ¾ mld euro en volgend jaar met 1½ mld euro.

Inkomsten, EMU-saldo en schuld

De belasting- en premieontvangsten zijn in 2005 ruim 5 mld euro hoger uitgekomen dan ten tijde van de Macro Economische Verkenning 2006 werd voorzien. Met name de meevaller bij de vennootschapsbelasting (VpB) van bijna 2 mld euro is opvallend. Hiervan heeft naar schatting ruim de helft een incidenteel karakter. Als gevolg van de vorig jaar verhoogde heffingsrente hebben bedrijven bewust meer VpB betaald om hiervan gebruik te maken ("bankieren bij de belastingdienst"). Doordat de heffingsrente intussen weer is verlaagd, is de verwachting dat dit teveel ontvangen belastinggeld in 2006 wordt terugbetaald. Daarnaast doen zich meevallers voor bij diverse andere belastingcategorieën, die grotendeels als structureel zijn aangemerkt.

De collectieve lasten worden dit jaar met 1 mld euro verlicht en volgend jaar met ¼ mld euro verzwaard. Daarmee komen de lasten in 2006 1 mld euro lager uit dan in de Macro Economische Verkenning 2006, vooral door een lagere nominale ziektekostenpremie (gemiddeld circa 1040 euro, bijna 70 euro minder dan eerder voorzien). De invoering van de Zorgverzekeringswet in 2006 heeft geleid tot felle premieconcurrentie in 2006, waardoor verzekeraars gemiddeld genomen waarschijnlijk verlies maken. In de raming voor 2007 wordt gerekend met een gemiddelde nominale ziektekostenpremie van 1160 euro, 120 euro hoger dan in 2006. In het kader wordt deze raming nader toegelicht.

Achtergronden stijging nominale ziektekostenpremie 2007

Sinds 1 januari 2006 is de Zorgverzekeringswet (ZVW) van kracht. De gemiddelde premie komt dit jaar naar verwachting uit op circa 1038 euro. Sommige verzekeraars vragen meer, andere minder (zie ook het kader in paragraaf 5.2.2). In de raming voor 2007 wordt gerekend met een gemiddelde nominale ziektekostenpremie van 1160 euro, 122 euro hoger dan in 2006. Waar komt deze stijging vandaan?

Allereerst nemen de zorgkosten elk jaar toe, zowel door meer volume als hogere prijzen. De zorgconsumptie stijgt onder meer door de vergrijzing en door meer technische mogelijkheden om patiënten te behandelen. Voor 2007 wordt een stijging van het zorgvolume in de ZVW van 3% voorzien. Met name de uitgaven aan geneesmiddelen zijn de afgelopen jaren sterk gestegen, en de verwachting is dat deze ontwikkeling zich de komende jaren doorzet. Daarnaast stijgen de prijzen in de zorg, zowel door hogere lonen als door specifieke prijsstijgingen. In totaal nemen de zorgkosten in de ZVW komend jaar met circa 5% toe. Als de verzekeraars geen (extra) verlies willen leiden, zullen ze deze hogere zorgkosten doorberekenen in de nominale premie, die daardoor 50 euro stijgt.

Ten tweede is er in de raming van de nominale premie voor 2007 van uitgegaan dat verzekeraars volgend jaar minder verlies zullen willen maken op de zorgverzekering. Verzekeraars hebben in de strijd om klanten dit jaar de premie laag vastgesteld en maken gemiddeld genomen waarschijnlijk verlies. Op korte termijn is dit geen probleem, zeker niet voor de verzekeraars die grote reserves hebben. Op lange termijn is dat niet vol te houden. Waarschijnlijk zullen de verzekeraars hun verliezen in 2007 proberen te beperken. Daardoor neemt de nominale premie naar verwachting met ongeveer 10 euro toe.

Ten slotte speelt de verhouding met de inkomensafhankelijke premie een belangrijke rol. Onderdeel van de ZVW is dat 50% van de premie-inkomsten wordt gefinancierd door inkomensafhankelijke bijdragen (die grotendeels door werkgevers worden voldaan) en de overige 50% wordt gefinancierd door nominale bijdragen. Tot de nominale bijdragen worden gerekend de nominale premie-inkomsten, de no-claimteruggave en de rijksbijdrage voor de kinderpremie. Doordat in 2006 de nominale ziektekostenpremie lager uitvalt dan in september 2005 was geraamd, maar het percentage voor de inkomensafhankelijke bijdrage al wel volgens die septemberraming was vastgesteld, bedraagt de geschatte opbrengst van de inkomensafhankelijke bijdrage in 2006 onbedoeld meer dan 50% van de totale premie-inkomsten. Dat wordt volgens de wet in 2007 gecorrigeerd. De inkomensafhankelijke bijdrage wordt zodanig vastgesteld dat de opbrengst in 2007 minder dan de helft van de totale premieopbrengst bedraagt. Dit betekent dat de vereveningsbijdragen van het zorgverzekeringsfonds aan de zorgverzekeraars minder dan 50% van de totale inkomsten bedragen. De zorgverzekeraars zullen daar naar verwachting op anticiperen en de nominale premie zodanig vaststellen dat deze meer dan 50% van de inkomsten bedraagt. Als gevolg hiervan neemt de premie met ongeveer 60 euro toe.

Onderbouwing	
Gemiddelde ziektekostenpremie 2006	1038
Stijging zorguitgaven	50
Halvering exploitatiesaldo zorgverzekeraars	10
Lagere inkomensafhankelijke bijdrage in 2007	60
Gemiddelde ziektekostenpremie 2007	1160

De ontwikkeling van de collectieve lasten wordt met name in 2006 in hoge mate beïnvloed door incidenten en institutionele wijzigingen. Afgezien daarvan blijft de groei van de collectieve lasten naar verwachting dit jaar en in mindere mate ook volgend jaar achter bij de ontwikkeling van het BBP. Dit hangt samen met het normale conjunctuurpatroon waarbij het herstel van de arbeidsmarkt achterloopt bij het algemene economische herstel. Tevens werkt de hieruit voortvloeiende conjuncturele verbetering van de winstgevendheid met vertraging door in de winstbelastingen.

Ten opzichte van de Macro Economische Verkenning 2006 is sprake van een verbetering van het EMU-saldo met 1,2% BBP in 2005 en 0,8% BBP in 2006. Aan deze verbetering dragen in 2005 vooral meevallende belastingopbrengsten bij. Deze meevaller loopt volgend jaar sterk terug door het wegvallen en terugbetalen van het “gespaarde geld” bij de belastingdienst. Daar staat tegenover dat zich in 2006 wederom een aanzienlijke meevaller voordoet bij de aardgasbaten.

Vanaf 2002 is de EMU-schuldquote gestaag toegenomen van 50½% BBP tot 52½% BBP in 2004. De daling van de EMU-tekorten en de aantrekkende economische groei (via het noemereffect) zorgen voor een omslag in deze ontwikkeling: de schuldquote daalt tot 49½% BBP in 2007.

1.4 Slot

Na een lange periode van laagconjunctuur zal de economische groei in 2006 en 2007 duidelijk opveren en in beide jaren boven de potentiële groei uitgaan. De arbeidsmarkt trekt eveneens stevig aan, waardoor de werkloosheidsvoet weer in de richting gaat van de evenwichtswaarde op lange termijn. Structurele hervormingen rond onderdelen van de sociale zekerheid en de zorg zijn tot stand gebracht. Belangrijke structurele uitdagingen blijven bestaan op het gebied van de overheidsfinanciën en het vergroten van het arbeidsaanbod.

De aantrekkende wereldhandel, de structurele verbetering van de winstgevendheid en een zich licht verbeterende internationale concurrentiepositie werpen voor de Nederlandse economie hun vruchten af. De export en de investeringen zijn in de projectie voor dit jaar de drijvende krachten achter het conjunctureel herstel. Lastenverlichting mede in verband met de introductie van het nieuwe zorgstelsel draagt in 2006 ook bij aan een wat gunstiger koopkrachtbeeld. Dit betekent een breuk met de achterliggende jaren, waarin de Nederlandse huishoudens gemiddeld stevig hebben ingeleverd. Mede door de overgang naar de nieuwe zorgverzekering zal een deel van de huishoudens er echter ook dit jaar nog in koopkracht op achteruit gaan. Komend jaar is het koopkrachtbeeld naar verwachting gemiddeld eveneens gunstig en bovendien meer gelijkmatig gespreid. Dankzij de koopkrachtstijging en de groei van de werkgelegenheid trekt

ook de consumptie licht aan. Met een groei van de Nederlandse economie van (bijna) 3% in zowel 2006 als 2007 wordt de 'output gap' belangrijk verkleind.

Op de arbeidsmarkt is na jaren van inzakkende werkgelegenheid in de loop van het vorige jaar een duidelijke kentering zichtbaar geworden. De werkgelegenheid groeit, de werkloosheid daalt en het aantal vacatures is duidelijk toegenomen. Tegen het einde van 2007 kan het werkloosheidspercentage onder de 5% duiken en dan vrij dicht in de buurt komen van de evenwichtswerkloosheid. Op specifieke segmenten van de arbeidsmarkt kan er al voor die tijd krapte ontstaan.

De overheidsfinanciën laten bij deze economische vooruitzichten een duidelijke verbetering zien. Gaandeweg komt een positief saldo weer in zicht. De gunstige conjunctuur speelt daarbij een belangrijke rol, naast dalende rentelasten, hoge gasbaten en uitgavenbeperkingen bij het openbaar bestuur en de sociale zekerheid. De toenemende zorguitgaven geven echter een opwaartse druk op de uitgaven. Door de overheveling van private naar publieke uitgaven slaan de structureel toenemende zorguitgaven nu meer binnen het overheidsdomein neer. Door de vormgeving van de zorgtoeslag neemt deze categorie uitgaven bovendien meer dan proportioneel toe in de tijd.

Alles overziende is het hierboven geschetste beeld voor de Nederlandse economie, dat uiteraard met de gebruikelijke onzekerheden is omgeven, gunstig te noemen. Deze gunstige vooruitzichten op de korte termijn mogen echter niet zomaar worden vereenzelvigd met een sterke structurele positie van onze economie. Positief voor de economische ontwikkeling na 2007 zijn de sterk verbeterde winstgevendheid en gezonde solvabiliteit van het bedrijfsleven. Daarnaast kunnen de door het kabinet doorgevoerde hervormingen bij de sociale zekerheid ook naar de verdere toekomst doorwerken. En kan door de stelselherziening in de zorg mogelijk de doelmatigheid toenemen. Daar staat tegenover dat het positieve EMU-saldo dat gaandeweg in zicht komt naar verwachting niet toereikend is in termen van houdbare overheidsfinanciën in het licht van de vergrijzing. Dit betekent dat er voor nieuwe kabinetten uitdagingen zullen blijven liggen bij de overheidsfinanciën. Hervormingen van collectieve arrangementen en verbetering van de doelmatigheid van de overheidsbestedingen blijven daarbij belangrijke aandachtspunten. Dit kan bijdragen aan uitgavenbeperking en met betrekking tot structurele hervormingen ook aan een verdere stijging van de arbeidsparticipatie. Meer arbeidsparticipatie biedt niet alleen tegenwicht voor de veroudering van de bevolking, maar met meer arbeidsaanbod wordt ook het productiepotentieel van onze economie vergroot. Het functioneren van de economie kan daarnaast worden versterkt door het verbeteren van het functioneren van belangrijke markten, zoals de woningmarkt en sommige dienstensectoren. Ook volgende kabinetten zullen zo bezien moeilijk voorbij kunnen gaan aan nieuwe hervormingen rond

sociale zekerheid, arbeidsmarkt en woningmarkt. Dit zijn stevige uitdagingen, waarvoor geen kostenloze recepten beschikbaar zijn en vele lastige verdelingsvraagstukken aan de orde zijn.

Ten slotte biedt de internationale omgeving naast zekere risico's, vooral belangrijke kansen. De spectaculaire ontwikkeling van de opkomende economieën in Azië en in wat mindere mate de nieuwe lidstaten van de Europese Unie zijn structureel gunstig voor de economische ontwikkeling van ons land. Nieuwe verhoudingen op productmarkten vergen aanpassing en daarmee ook aanpassingskosten van het Nederlandse bedrijfsleven, maar op lange termijn profiteert ons land van intensieve handel op concurrerende internationale markten. Deze voordelen zijn op sommige terreinen nu al zichtbaar, bijvoorbeeld bij de spectaculaire groei van onze wederuitvoer. Ook het vrije verkeer van personen en daarmee verbonden extra arbeidsaanbod vanuit de nieuwe lidstaten kan helpen om de concurrentiekracht van het bedrijfsleven te versterken en resulteren in meer productie en werkgelegenheid. Doelmatige instituties rond welvaartsstaat en arbeidsmarkt zijn behulpzaam om de kansen die de internationale omgeving biedt zo goed mogelijk te benutten.

2 De internationale conjunctuur

2.1 Productie, bestedingen, arbeidsmarkt en overheidsfinanciën

De mondiale economische groei viel vorig jaar licht terug, maar bleef historisch gezien sterk. In het licht van de stijging van de olieprijs tot een nieuw nominaal recordniveau was deze afzwakking opmerkelijk beperkt. Het eurogebied was opnieuw de regio met de laagste economische groei, ondanks de versnelling in de tweede helft van het jaar. Deze versnelling duurt naar verwachting dit jaar voort doordat het monetaire beleid expansief blijft en bedrijven financieel in een goede positie verkeren. Ook de verbetering in voorlopende indicatoren voor het eurogebied wijst op een hogere economische groei. Dit zal naar verwachting gepaard gaan met dalende werkloosheid en dalende begrotingstekorten.

2.1.1 Verenigde Staten

De Amerikaanse economische groei was met 3,5% vorig jaar opnieuw hoog ondanks het negatieve effect in het laatste kwartaal van de orkanen Katrina en Rita. Anders dan in voorgaande jaren kwam deze groei tot stand zonder een stimulans door het begrotingsbeleid, terwijl het monetaire beleid geleidelijk minder expansief werd. De particuliere consumptie nam fors toe als gevolg van de werkgelegenheidsgroei en een verdere daling van de spaarquote. In 2005 ontspaarden gezinnen zelfs, veroorzaakt door de nog steeds lage hypotheekrentes en aanzienlijke vermogenswinsten op woningen. Door de verder aantrekkende vraag, de goede winstgevendheid en de sterk verbeterde balansposities kenden de bedrijfsinvesteringen zelfs een nog rappere toename dan de consumptie. De invoergroei was minder uitbundig dan in 2004 door geringere voorraadvorming en wellicht ook door de verbetering van de Amerikaanse concurrentiepositie in de afgelopen jaren. Desalniettemin nam het handelstekort toe met 117 mld dollar tot de recordomvang van 782 mld dollar. Zoals gebruikelijk in een latere fase

Figuur 2.1 Arbeidsproductiviteit per uur en spaarquote en vermogen gezinnen Verenigde Staten, 1990-2005

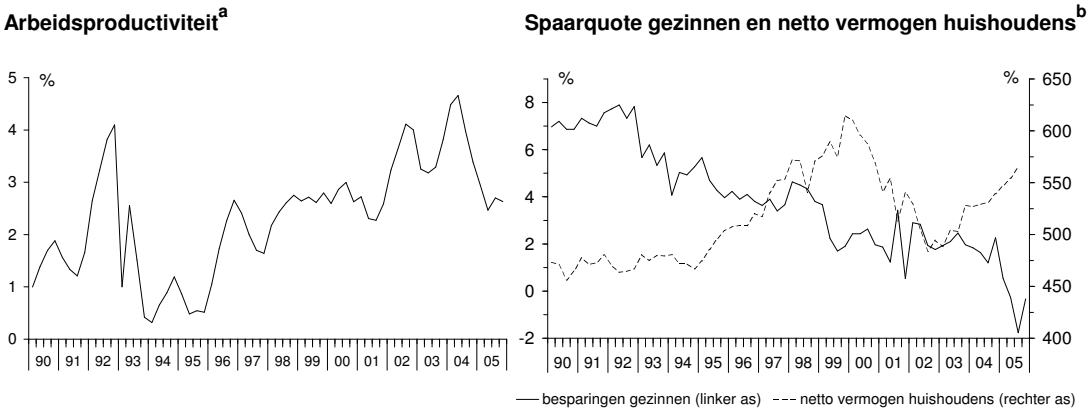

[a] Per gewerkt uur; bedrijven exclusief landbouw; mutaties van vierkwartaals voortschrijdend gemiddelde, in procenten.
[b] In procenten van beschikbaar inkomen.
Bronnen: Bureau of Economic Analysis (BEA), Bureau of Labor Statistics (BLS), Federal Reserve.

Figuur 2.2 Consumenten- en producentenvertrouwen in de Verenigde Staten[a], 1990-2006

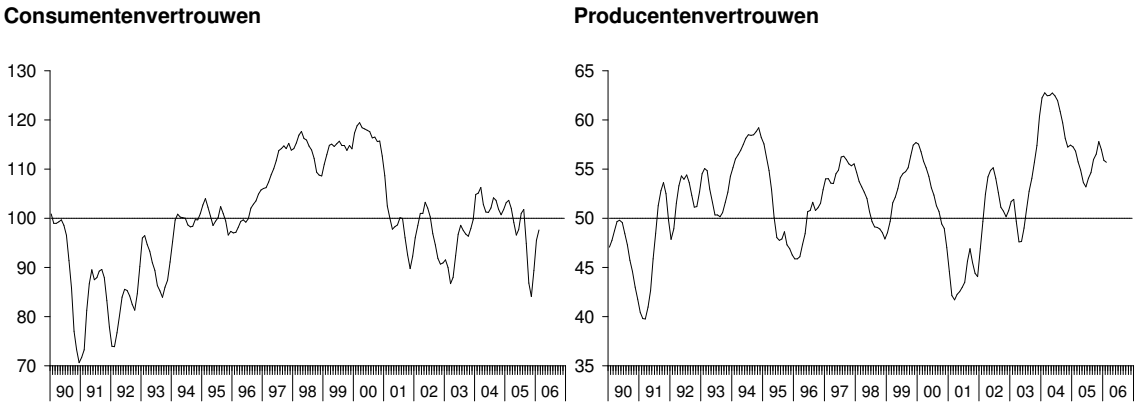

[a] Driemaands voortschrijdend gemiddelde.

van de opgaande conjunctuur viel de stijging van de arbeidsproductiviteit terug, al bleef deze historisch gezien hoog (figuur 2.1) en duidelijk sterker dan in het eurogebied.

De vooruitzichten voor de Amerikaanse economie blijven gunstig. De terugval in het laatste kwartaal van 2005 was vermoedelijk tijdelijk; gedeeltelijk overheidsgefinancierde herstelwerkzaamheden aan de infrastructuur zullen in 2006 zelfs een impuls aan de groei geven. De bedrijfsinvesteringen zullen een stimulans ondervinden van de hoge bezettingsgraad en de duidelijk positieve stemming onder producenten, terwijl de uitvoergroei kan aantrekken door de conjuncturele versnelling in West-Europa. Voor dit en komend jaar wordt toch een lichte afzwakking van de economische groei geraamd nu het monetaire beleid niet langer expansief is en de hausse op de huizenmarkt voorbij lijkt. Bovendien is het bij de verwachte oplopende rentes niet aannemelijk dat consumenten nog meer gaan ontsparen. Ondanks de afzwakking van de binnenlandse bestedingen neemt het tekort op de lopende rekening toe tot de recordomvang van 7% BBP in 2007 (figuur 2.3).

In het vierde kwartaal van 2005 lijkt een einde te zijn gekomen aan de hausse op de woningmarkt. Door deze hausse lag de gemiddelde huizenprijs 66% hoger dan begin 2000; in 2005 nam de huizenprijs met 13% toe. Amerikaanse consumenten hebben op grote schaal deze vermogenswinst verzilverd en uitgegeven; daarmee gaven zij een belangrijke impuls aan het conjuncturele herstel. Tegen het einde van het jaar namen echter de signalen van enige afkoeling op de huizenmarkt toe. Zo namen, mede door de stijging van de hypotheekrentes, de huizenverkopen af en werden aangeboden huizen minder snel verkocht. Een daling van de huizenprijzen in de komende jaren is echter niet zo waarschijnlijk omdat de kans op een forse stijging van de hypotheekrente beperkt is, de vooruitzichten voor de inkomensontwikkeling relatief gunstig zijn en onderzoek van onder andere de OESO er op wijst dat de overwaardering relatief beperkt is. Echter, zoals de recente Britse en Australische ervaring leert, kan alleen al stabilisatie van de huizenprijzen een afzwakking van de economische groei tot gevolg hebben.

Tabel 2.1 Kerngegevens Verenigde Staten, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	2,7	4,2	3,5	3¼	3
Particuliere consumptie	2,9	3,9	3,6	3	3
Overheidsconsumptie	3,0	2,1	1,5	1½	1¼
Bruto investeringen	3,3	8,4	7,3	6	5
Voorraadvorming (% BBP)	0,0	0,4	– 0,3	0	0
Binnenlandse bestedingen	3,0	4,8	3,7	3½	3¼
Uitvoer goederen en diensten	1,8	8,4	7,0	6¾	6½
Invoer goederen en diensten	4,6	10,7	6,4	6½	7
Consumentenprijs	2,3	2,7	3,4	2¾	2¼
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	6,0	5,5	5,1	4¾	4¾
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 5,0	– 4,7	– 3,7	– 4¼	– 4¼
Saldo lopende rekening (% BBP)	– 4,7	– 5,7	– 6,4	– 6¾	– 7

Door de krachtig opgaande conjunctuur is het overheidstekort gedaald van 5,0% BBP in 2003 tot 3,7% BBP in 2005. Zelfs bij de huidige gunstige groeivooruitzichten zal het tekort naar verwachting dit jaar echter toenemen met circa ½%-punt BBP. Dit komt voornamelijk door hulp aan slachtoffers van de orkanen en herstel van de beschadigde infrastructuur. Daarnaast nemen de uitgaven toe door de invoering van een gedeeltelijke overheidsvergoeding voor medicijngebruik door ouderen. De Amerikaanse autoriteiten streven naar belastinghervorming, maar deze zal zeker niet in de projectieperiode worden geconcretiseerd. Eind vorig jaar kwam de belastingcommissie met haar rapport. Daarin wordt voorgesteld om de tarieven te verlagen en dit te financieren door verbreding van de belastinggrondslag, onder andere door een aanzienlijke vermindering van de hypotheekrenteaftrek en de aftrek voor ziektekosten.

Figuur 2.3 Externe positie van de Verenigde Staten, 1982-2006

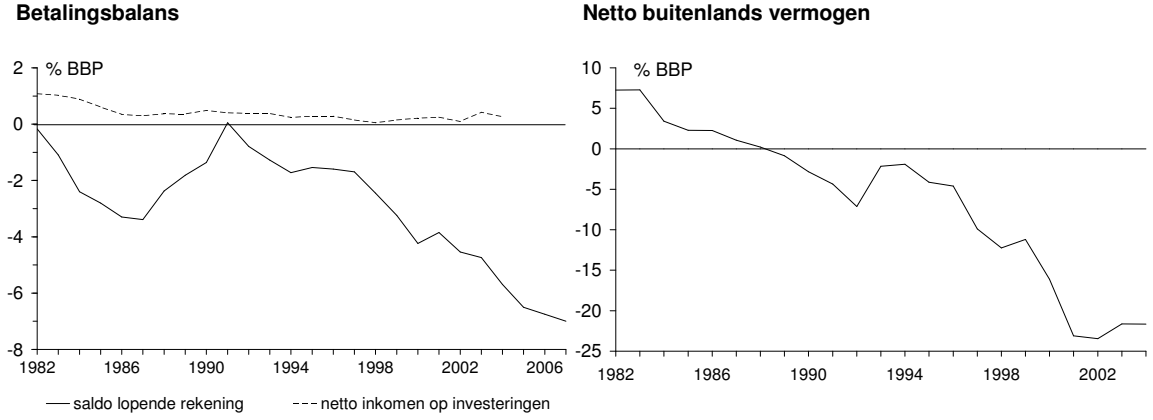

2.1.2 Japan

De Japanse economische groei liep vorig jaar op tot 2,7%, de hoogste groei sinds 1996. Deze versnelling kwam niet door de uitvoer; de uitvoergroei liep zelfs duidelijk terug door de gematigder vraag naar Japanse producten elders in Azië. Oorzaak van de hogere BBP-groei waren de binnenlandse bestedingen. De particuliere consumptie trok aan door een gunstiger arbeidsmarkt (de werkloosheid bedroeg 4,5% van de beroepsbevolking in 2005, tegen 5,3% in 2003) en hogere bonussen voor veel werknemers. Deze twee factoren leidden tevens tot een stijging van het consumentenvertrouwen waardoor de spaarquote daalde. De bedrijfsinvesteringen liepen op door meer vraag en de sterk verbeterde winstgevendheid. Dit laatste droeg ook bij aan een sterke stijging van de Japanse aandelenkoersen.

De Japanse economie is nu in een betere positie dan voorheen. Door herstructureringen hebben bedrijven hun overbemensing, overcapaciteit en te hoge schulden weggewerkt. Voor banken is het aandeel van slechte leningen sterk geslonken. Vorig jaar is vermoedelijk ook een einde gekomen aan de daling in uitstaande bankleningen. Eén fundamenteel probleem is echter nog niet opgelost: de deplorabele situatie van de Japanse overheidsbegroting. In 2005 bedroeg het overheidstekort naar schatting 6,5% BBP en liep de overheidsschuld op tot 159% BBP.

De sterk verbeterde positie van Japanse bedrijven zal in de projectieperiode zijn vruchten afwerpen. De economische groei houdt vermoedelijk aan, mede door de sterke mondiale vraag. Naar verwachting zal in 2007 ook eindelijk de langdurige periode van prijsdaling ten einde lopen.

Tabel 2.2 Kerngegevens Japan, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	1,8	2,3	2,7	2¾	2¼
Particuliere consumptie	0,6	1,9	2,2	2	1¾
Overheidsconsumptie	2,3	2,0	1,7	1	1½
Bruto investeringen	0,3	1,1	3,3	3¼	2¼
Voorraadvorming (% BBP)	0,4	– 0,2	0,1	0	0
Binnenlandse bestedingen	1,2	1,5	2,5	2¼	1¾
Uitvoer goederen en diensten	9,0	13,9	6,9	9½	7½
Invoer goederen en diensten	3,9	8,5	6,2	7	6
Consumentenprijs	– 0,3	0,0	– 0,3	0	¼
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	5,3	4,7	4,5	4	3½
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 7,7	– 6,5	– 6,5	– 6	– 6
Saldo lopende rekening (% BBP)	3,2	3,7	3,6	3¼	3¾

2.1.3 Opkomende economieën

Vorig jaar viel de economische groei in de opkomende economieën licht terug, maar met 6,6% was deze historisch gezien opnieuw hoog. Dit kwam zowel door verdere integratie in de wereldeconomie als door prudent macro-economische beleid en structurele hervormingen die economische prikkels vergroten. Opvallend daarbij is dat ondanks de uitstekende economische prestatie in recente jaren de investeringsquote, behalve in China, historisch gezien niet erg hoog is. Het Internationaal Monetair Fonds heeft deze relatief lage investeringen genoemd als een oorzaak van de huidige lage reële kapitaalmarktrentes. Door bovengenoemde factoren en de verwachte gunstige economische ontwikkeling in de hoogontwikkelde economieën wordt voor de opkomende economieën een sterke economische groei in 2006 en 2007 geprojecteerd.

China had vorig jaar opnieuw de hoogste groei van de opkomende economieën. Het BBP-volume nam toe met 9,9%. Revisie van de nationale rekeningen leidde tot een opwaartse herziening van de BBP-groei met gemiddeld 0,5%-punt per jaar in 1993-2004 en tot een opwaartse herziening van het BBP-niveau in 2004 met maar liefst 17%. Hiermee stoomde China op van zevende naar vierde economie van de wereld op basis van de huidige wisselkoersen. Vooral de dienstensector en de particuliere consumptie zijn groter dan eerder geschat; 93% van de herziening betreft de dienstensector. Na de revisie zijn de aandelen van de investeringen en de uitvoer in het BBP niet zo extreem meer, al blijven zij duidelijk hoger dan in de andere opkomende economieën. Ook na deze herziening blijft de betrouwbaarheid van de Chinese BBP-informatie zwak; in een extreem dynamische economie is dat ook zo goed als onvermijdelijk.

Tabel 2.3 BBP-volume opkomende economieën, 2003-2007

	Aandelen in wereld BBP[a]	2003	2004	2005	2006	2007
	%	mutaties per jaar in %				
Opkomende economieën	49,2	6,4	7,3	6,6	6½	6¼
Azië	28,1	7,8	8,1	7,9	7¾	7½
China	13,2	10,0	10,1	9,9	9¼	8¾
Nieuwe industrielanden	3,5	3,1	5,6	4,5	5¾	5
Overige landen	7,9	7,2	7,1	7,4	7	7
Latijns Amerika	7,5	2,2	5,6	4,1	3¾	3¾
Transitielanden	7,3	6,2	7,4	5,7	5½	5½
Nieuwe EU lidstaten	1,9	4,0	5,2	4,5	4¾	4¾
Overige landen	5,4	7,0	8,2	6,1	6	5¾
Afrika en Midden Oosten	6,3	5,2	5,3	4,7	5¼	5¼

[a] Op basis van koopkrachtpariteiten 2004.

Figuur 2.4 Industriële productie en uitvoer, 1997-2005[a]

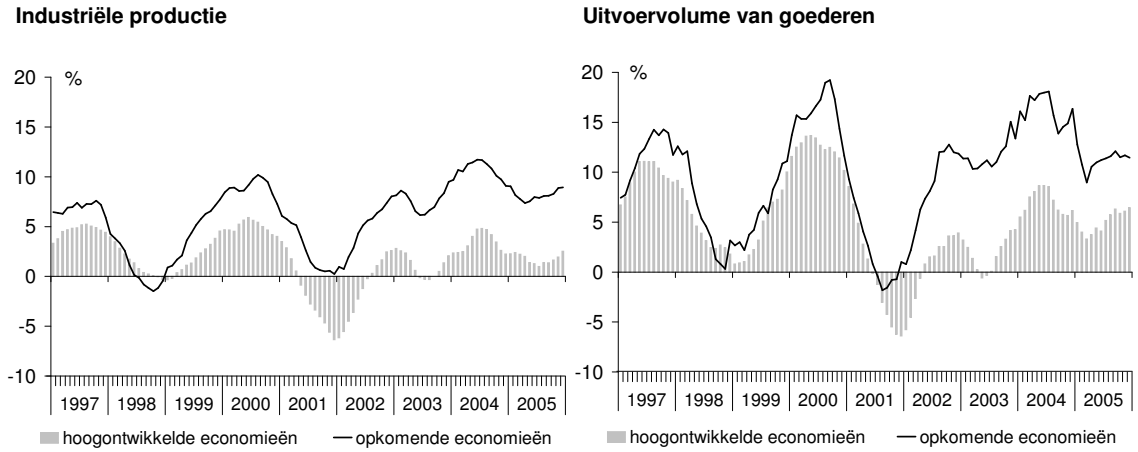

[a] Twaalfmaands mutaties.

De Chinese BBP-volumegroei zwakt in 2006 en 2007 naar verwachting wat af, maar blijft fors door de verdere integratie in de wereldeconomie en het productiever inzetten van de beroepsbevolking. De uitmuntende groeiprestatie betekent niet dat er geen economische problemen zijn in China. Het grote overschot op de lopende rekening (circa 7% BBP in 2005) kan elders protectionistische sentimenten oproepen en stevige druk opleveren om de renminbi te laten appreciëren. Intern is de financiële sector kwetsbaar, is er het risico van overinvesteringen, zijn er aanzienlijke sociale spanningen en grote milieuproblemen.

Zuidoost-Azië kende begin vorig jaar voor zijn begrip een matige groei doordat de Chinese vraag afzwakte en de mondiale ICT-cyclus zich in een zwakke fase bevond. Later in het jaar trok de groei weer aan, maar toch was de groei in 2005 lager dan in het voorgaande jaar. Naar verwachting loopt de groei in de projectieperiode weer op. De regio profiteert van de sterke mondiale vraag, met name van ICT-producten. De nieuwe uitbraak van vogelgriep heeft tot nu toe slechts een zeer gering macro-economisch effect gehad, maar houdt wel een negatief risico in voor de ontwikkeling in de nabije toekomst.

In India is vorig jaar de economische groei verder opgelopen tot circa 8%. De landbouw, nog steeds de belangrijkste sector, profiteerde van een beter moessonseizoen. Sterke binnenlandse vraag leidde tot een flinke stijging van de industriële productie. Outsourcing door Europese en Amerikaanse bedrijven stimuleerde de Indiase dienstensector. Naar verwachting houdt in India de gunstige economische ontwikkeling aan in 2006 en 2007.

Na in 2004 door bijzondere tijdelijke factoren te zijn opgestuwd, viel vorig jaar de economische groei in Latijns-Amerika terug tot 4,1%, een respectabel groeitempo. De regio ondervond een stimulans van de hoge grondstoffenprijzen. Hierdoor nam ook het overschot op de lopende rekening toe en stegen de deviezenreserves. Brazilië en Argentinië konden hierdoor IMF-

leningen vervroegd aflossen. Problematisch was dat in delen van de regio de inflatie duidelijk opliep. Zo verdubbelde de Argentijnse inflatie tot 12%. De Argentijnse regering is overgegaan tot prijscontroles; een dergelijke aanpak was in het verleden meestal niet erg doeltreffend.

In de projectieperiode zwakt de economische groei naar verwachting wat verder af. Dit komt vooral door normalisatie van de groei in Argentinië en Venezuela. Vermoedelijk zullen in een aantal Zuid-Amerikaanse landen onvoldoende maatregelen worden genomen om de inflatie beperkt te houden, wat op termijn een negatief effect zal hebben op de economische groei.

De economische groei zwakte vorig jaar het sterkst af in de transitielanden die niet tot de Europese Unie behoren. Politieke onrust had een negatieve invloed in de Oekraïne en in Kyrgystan. Ook in Rusland viel de groei wat terug, ondanks het herstel in de loop van het jaar. Voor de komende jaren wordt een min of meer onveranderd groeitempo van bijna 6% voorzien. Een sterke toename van de olieproductie in Rusland en elders zal een belangrijke bijdrage blijven leveren aan de economische groei van deze regio.

2.1.4 Europa

In de tweede helft van 2005 kwam het conjunctureel herstel in het eurogebied weer op gang, ondanks de verdere stijging van de olieprijs. De BBP-volumegroei bedroeg 2,0% in de tweede helft van 2005 op jaarbasis ten opzichte van de voorgaande periode volgens voorlopige cijfers, tegen 1,2% in het eerste halfjaar en in de tweede helft van 2004. Buitenlandse vraag, met name van olieproducerende landen, stuwde de uitvoer op. Doordat het uitvoervolume met vertraging reageert op wisselkoersontwikkelingen ging van de lichte depreciatie van de euro in de loop van 2005 nog geen positief effect uit; wel boette het negatieve effect van de appreciatie van de euro in de drie voorgaande jaren geleidelijk aan kracht in. Het conjunctureel herstel kwam daarnaast

Figuur 2.5 Handel met olieproducerende landen en winstgevendheid eurogebied

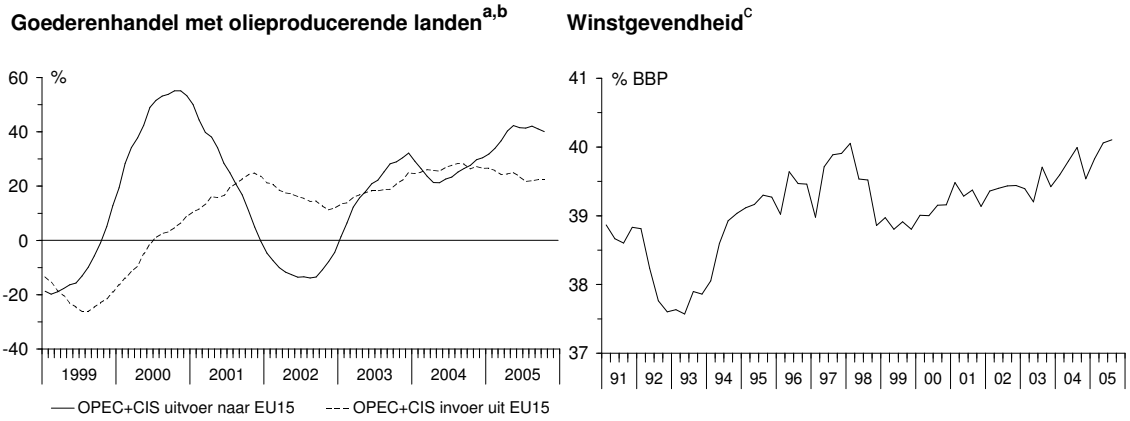

[a] Procentuele mutatie in twaalfmaands voortschrijdend gemiddelde in dollars ten opzichte van voorgaande periode.
[b] CIS: Rusland en andere landen die deel hebben uitgemaakt van de Sovjet-Unie.
[c] Binnenlandse bedrijfsresultaat voor afschrijvingen, rentebetalingen en belastingen.

Figuur 2.6 Consumenten- en producentenvertrouwen in het eurogebied, 1990-2006

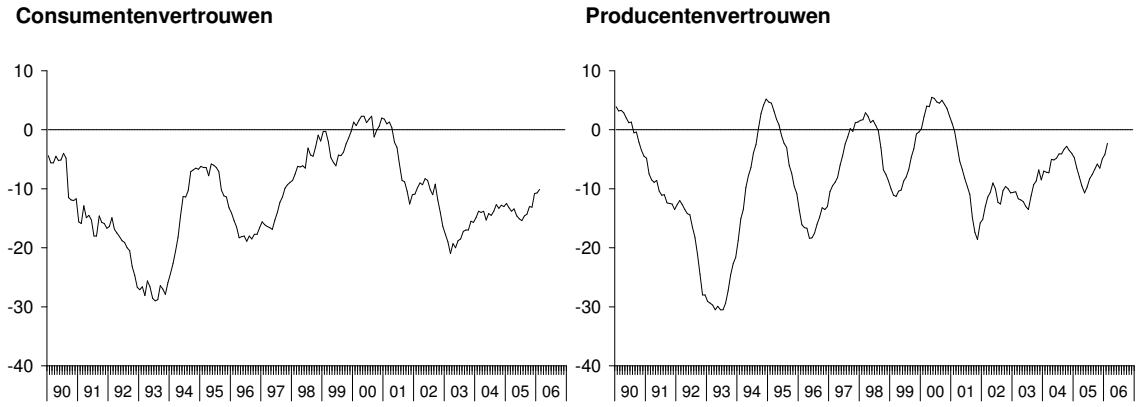

door het aantrekken van de investeringen. Dit was het resultaat van de sterk verbeterde winstgevendheid en van meer vertrouwen in de toekomstige ontwikkeling. Van de consumptie ging zeker nog geen positieve conjuncturele impuls uit. De consumptiegroei bleef schraal doordat de hogere olieprijs nadelig was voor de koopkracht, door de beperkte toename van de werkgelegenheid en door de sombere stemming onder consumenten. Pas aan het einde van vorig jaar begon het consumentenvertrouwen wat te verbeteren.

Het herstel in het tweede halfjaar was onvoldoende om een afzwakking van de jaarlijkse economische groei te voorkomen. De BBP-volumegroei bedroeg 1,3% in 2005, tegen 2,1% in 2004. In 2006 loopt de BBP-groei naar verwachting op tot 2¼%. Dit zou de hoogste economische groei zijn sinds 2000 toen deze 3,7% bedroeg, maar zou bij een geschatte potentiële groei van circa 2% onvoldoende zijn om de output gap substantieel te verminderen.

Tabel 2.4 Kerngegevens eurogebied, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	0,7	2,1	1,3	2¼	2¼
Particuliere consumptie	1,0	1,5	1,3	1¾	1¾
Overheidsconsumptie	1,7	1,1	1,4	2	1½
Bruto investeringen	0,8	2,3	2,1	4	4
Voorraadvorming (% BBP)	0,2	0,4	0,1	0	0
Binnenlandse bestedingen	1,3	2,0	1,5	2¼	2¼
Uitvoer goederen en diensten	1,1	6,5	3,8	6½	6¾
Invoer goederen en diensten	2,9	6,6	4,5	6¾	6½
Consumentenprijs (HICP)	2,1	2,1	2,2	2¼	2
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	8,7	8,9	8,5	8¼	7¾
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 3,0	– 2,7	– 2,7	– 2½	– 2¼
Saldo lopende rekening (% BBP)	0,3	0,5	– 0,2	– ¼	0

Nuancering van de goede economische prestaties van Noord-Europese landen

In recente jaren heeft Noord-Europa (Denemarken, Zweden en Finland) het economisch gezien beter gedaan dan het eurogebied. Zo waren de economische groei en de arbeidsmarktparticipatie er hoger, is de beroepsbevolking er hoog opgeleid, hebben toetreders tot de arbeidsmarkt goede startkwalificaties, en kenden de overheidsbegrotingen overschotten. Nadere analyse leidt echter tot enige nuancering.

Allereerst is het onjuist om conclusies over economische prestaties en economisch beleid te baseren op een paar jaar. Toevallige factoren en verschillende conjuncturele fases kunnen immers de uitkomsten verstoren. Bovendien zijn de recente groeiverschillen kleiner dan ze op het eerste gezicht lijken. De meestal gebruikte maatstaf is de BBP-groei. Echter als de invoerprijs veel sterker stijgt dan de uitvoerprijs kan een deel van de productietoename niet worden aangewend voor binnenlandse besteding. Voor vergelijking van de economische ontwikkeling van landen is het reëel nationaal inkomen (BBP-groei en ruilvoetontwikkeling) een betere maatstaf. In de afgelopen vier jaar bedroeg de BBP-stijging in Noord-Europa 2,2% per jaar en was daarmee duidelijk hoger dan in Nederland (0,6%) en het eurogebied (1,3%). Noord-Europa had echter een ongunstiger ruilvoetontwikkeling, gedeeltelijk het gevolg van een relatief grote ICT-sector. De toename in Noord-Europa is circa ¾%-punt per jaar hoger dan in het eurogebied op basis van het BBP-volume; dit verschil vermindert tot circa ½%-punt op basis van het reëel nationaal inkomen.
Bezien over een langere periode was de economische groei niet hoger in de Noord-Europese landen. Zo was in de afgelopen dertig jaar de economische groei er lager dan in Nederland en in het eurogebied. Bovendien was in Noord-Europa sprake van een heftige schommeling in de economische groei; alle Noord-Europese landen hebben een zeer diepe economische crisis gekend, gevolgd door krachtig herstel.

Behalve de BBP-groei is ook het BBP-niveau van belang om vast te stellen welke landen het te prefereren economische beleid voeren. Ondanks de relatief grote, zeer productieve ICT-sector en relatief hoge uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling is het productiviteitsniveau per gewerkt uur in Noord-Europa gelijk aan dat van het eurogebied en duidelijk lager dan in Nederland. Door hogere arbeidsparticipatie gemeten in uren is het inkomen per hoofd wel hoger dan in het eurogebied, maar nog steeds niet hoger dan in Nederland.

De hoge participatiegraad in Noord-Europa leidt veelal tot een positieve beoordeling van hun arbeidsmarktsituatie en van het daar gevoerde arbeidsmarktbeleid. Ook hier is een nuancering op zijn plaats. Zo is in Noord-Europa de werkloosheid hoger dan in Nederland, is er minder vrije tijd dan in Nederland, is het ziekteverzuim hoog en zijn, net als in Nederland, aanzienlijk meer werknemers arbeidsongeschikt dan in het eurogebied.

Noord Europa, eurogebied en Nederland

BBP-volume, 1975-2005

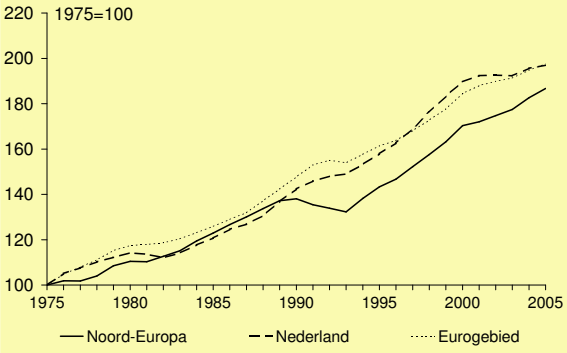

Inkomen per hoofd en productiviteit, 2004

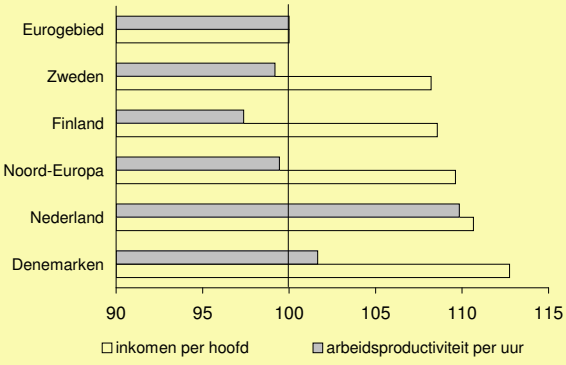

Bronnen: OESO Economic Outlook database, december 2005 en OESO Productivity database, oktober 2005, CBS.

De opgaande conjunctuur zal wederom vooral worden gedragen door de uitvoer en de investeringen. Bij de verwachte lichte verdere verbetering op de arbeidsmarkt kan de consumptiegroei enigszins versnellen. In 2007 loopt de geraamde economische groei niet verder op. Dit komt voornamelijk door het restrictieve begrotingsbeleid in Duitsland (zie kader).

Momenteel zijn voor 2005 nog geen voorlopige cijfers bekend voor het gemiddelde begrotingstekort in het eurogebied. Partiële informatie wijst er op dat de terugval in de economische groei niet heeft geleid tot een toename van het begrotingstekort, mede door belastingmeevallers. De Franse regering is er mogelijk in geslaagd om zoals afgesproken het tekort net onder het Maastricht-plafond van 3% BBP te brengen. In Duitsland, Italië, Portugal en Griekenland lag het tekort echter boven dit plafond en zal ook in 2006 naar verwachting daar boven blijven liggen. Bij realisatie van de huidige prognose en bij uitvoering van de beleidsvoornemens zal het Duitse tekort in 2007 wel onder de 3% duiken.

Net als in het eurogebied zwakte in Duitsland de economische groei vorig jaar af; anders dan in het eurogebied was in het laatste kwartaal zelfs sprake van een ongewijzigd productieniveau. De Duitse BBP-groei viel terug tot 0,9% in 2005 en lag daarmee voor het twaalfde achtereenvolgende jaar onder die van het eurogebied. Door specialisatie in mondiaal veelgevraagde kapitaalgoederen en door de verbetering van de prijsconcurrentiepositie was de Duitse uitvoergroei wel hoger dan elders. Zoals in voorgaande conjunctuurcycli begon dit door te sijpelen bij de bedrijfsinvesteringen in machines en computers. Van de traditionele derde fase van de opgaande conjunctuur – opleving van de consumptie – was zeker nog geen sprake. De particuliere consumptie kende een nulgroei. Niet alleen had de scherpe olieprijsstijging een

Tabel 2.5 Kerngegevens Duitsland, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)	– 0,2	1,6	0,9	2	1½
Particuliere consumptie	0,1	0,6	0,0	½	¼
Overheidsconsumptie	0,1	– 1,6	0,1	0	0
Bruto investeringen	– 0,7	– 0,2	– 0,2	3	2½
Voorraadvorming (% BBP)	0,6	0,5	0,3	½	0
Binnenlandse bestedingen	0,6	0,6	0,3	1¼	½
Uitvoer goederen en diensten	2,4	9,3	6,3	8½	7¾
Invoer goederen en diensten	5,1	7,0	5,3	7¾	6¼
Consumentenprijs (HICP)	1,0	1,8	1,9	1½	1¾
	niveaus in %				
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)	9,1	9,5	9,5	8¾	8½
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 4,0	– 3,7	– 3,3	– 3¼	– 2½
Saldo lopende rekening (% BBP)	2,2	3,8	4,1	5¼	6½

Het economisch beleid van de nieuwe Duitse regering

Afgelopen november is de nieuwe Duitse regering onder leiding van kanselier Merkel aangetreden. Hoewel het regeerakkoord zeer uitgebreid is (bijna 200 bladzijden), zijn veel voornemens op economisch terrein nog niet uitgewerkt. In tegenstelling tot wat gebruikelijk is in Nederland, is ook geen kwantitatieve doorrekening van de economische effecten van het regeerakkoord beschikbaar. Bovendien zijn geen duidelijke begrotingsregels voor de gehele regeerperiode vastgesteld. Dit alles betekent dat slechts een voorlopige inschatting van de economische gevolgen mogelijk is.

In 2006 worden nauwelijks begrotingsmaatregelen genomen, vanwege de fragiele conjuncturele situatie en doordat pas in november overeenstemming werd bereikt over het regeerakkoord. Wel wordt de investeringsaftrek van bedrijven verruimd en wordt de inkomstenbelasting voor topinkomens verhoogd. In 2007 wil de nieuwe regering het begrotingstekort flink terugdringen. Het BTW-tarief zal begin 2007 met 3%-punt worden verhoogd tot 19%. Het lage BTW-tarief, dat geldt voor 15% van de consumptie, blijft onveranderd op 7%. Het directe effect op de Duitse inflatie wordt geraamd op circa 1%-punt; het totale inflatie-effect zal afhangen van de loonreactie en de mate waarin bedrijven winstmarges aanpassen om grote prijsstijgingen voor de consument te voorkomen. Een derde van de extra belastinginkomsten zal worden gebruikt om de werkloosheidspremie te verlagen met 2%-punt tot 4,5% van het brutoloon. Het gunstige effect hiervan op de arbeidskosten wordt echter gedeeltelijk tenietgedaan door verhoging van de staatspensioenpremie met 0,4%-punt tot 19,9% van het brutoloon en door de verhoging van de ziekenfondspremies met vermoedelijk 0,2%-punt vanwege de vermindering van de overheidsbijdrage aan de ziekenfondsen. Ten slotte wordt in 2007 de fiscale tegemoetkoming voor eigenwoningbezit afgeschaft en die voor kinderopvang verruimd. Het begrotingstekort neemt door deze maatregelen naar verwachting per saldo af met circa 1% BBP in 2007, waardoor bij de huidige economische prognose het tekort voor het eerst sinds 2001 onder het Maastricht plafond van 3% BBP zal liggen. De BTW-verhoging heeft een duidelijk negatief effect op het beschikbaar inkomen en zal dan ook vermoedelijk in 2007 de groei van de particuliere consumptie doen afnemen, mede doordat consumenten in 2006 bij hun aankopen van duurzame consumptiegoederen hierop zullen anticiperen.

De meest opvallende structurele maatregel is de geleidelijke verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd om de kosten van de vergrijzing te dempen. Vanaf 2012 zal deze geleidelijk worden verhoogd van 65 jaar tot 67 jaar in 2036.[a] Wat betreft de arbeidsmarkt beperkt de regering haar maatregelen tot verlaging van de uitgaven voor actief arbeidsmarktbeleid en verlenging van de proefperiode in nieuwe arbeidscontracten van 6 tot 24 maanden. Beslissingen over de vennootschapsbelasting en de hervorming van de gezondheidszorg zullen pas later worden genomen. Vooruitlopend op de herziening van de vennootschapsbelasting is wel vanaf begin dit jaar de investeringsaftrek voor bedrijven verruimd. Economisch van belang is ten slotte ook de voorgenomen hervorming van het federale systeem. Hierdoor zullen beleidsvoornemens van de federale regering minder door deelstaten geblokkeerd kunnen worden, terwijl decentralisering van bepaalde overheidstaken de efficiency zou kunnen verhogen.

[a] In februari besloot de regering om een wetsontwerp in te dienen om de pensioengerechtigde leeftijd al in 2029 verhoogd te hebben tot 67 jaar.

negatief effect op de koopkracht maar de consumptie werd ook gedrukt door de zeer zwakke arbeidsmarktsituatie en de sombere stemming onder consumenten. Vorig jaar nam de werkgelegenheid opnieuw af, ondanks de stimulans die uitging van ‘1 euro’- banen en ‘ik-bv’s’.[6]

[6] Langdurig werklozen kunnen bepaalde werkzaamheden aannemen en daarvoor maximaal 2 euro per uur bovenop hun uitkering verdienen; ik-bv’s geeft werklozen de mogelijkheid om met financiële steun van de overheid een eigen bedrijf op te zetten. Beide maatregelen hebben een groter werkgelegenheidseffect in personen dan in uren.

Naar verwachting trekt de Duitse economische groei dit jaar aan tot 2%. De uitvoer blijft de motor van het conjunctureel herstel en de stijging van de bezettingsgraad zal vermoedelijk leiden tot een toename van de investeringen. De particuliere consumptie versnelt ook, maar dit is deels tijdelijk: consumenten zullen eind 2006 meer duurzame consumptiegoederen kopen om de hogere BTW per 1 januari 2007 te ontlopen. Dit anticipatie-effect drukt de consumptie in 2007 en draagt samen met het restrictieve begrotingsbeleid bij tot een afzwakking van de Duitse BBP-groei tot 1½%.

In het Verenigd Koninkrijk kwam een einde aan de snelle stijging van de huizenprijzen. Vorig jaar namen deze met 5% toe, tegen bijna 20% gemiddeld in de drie voorgaande jaren. Zelfs deze 'zachte landing' temperde de economische groei al merkbaar. Deze viel, mede door een minder expansief begrotingsbeleid, terug van 3,2% in 2004 tot 1,8% in 2005. Door de groeiversnelling op het Europese continent zal de Britse groei dit jaar vermoedelijk enigszins oplopen. Enig positief effect op de prijsconcurrentiepositie gaat daarbij uit van het terugschroeven van de bedrijfspensioenen. Bijna driekwart van de pensioenfondsen is in de afgelopen jaren gestopt met gegarandeerde-aansprakenpensioenen (*defined benefit pensions*) voor nieuwe werknemers; enkele bedrijven zijn zelfs voor bestaande werknemers voor de jaarlijkse opbouw overgegaan op beschikbare-premiepensioenen (*defined contribution pensions*).

Ondanks enige afzwakking was in de nieuwe lidstaten van de Europese Unie de economische groei vorig jaar met gemiddeld 4,5% opnieuw duidelijk hoger dan in de oude lidstaten (1,5%). Door de verdere integratie in de Europese Unie en structurele hervormingen nam opnieuw de uitvoer sterk toe (met circa 9% in de vier grootste economieën) en was de arbeidsproductiviteitsstijging hoog (bijna 3%). De afzwakking kwam door Polen, verreweg de grootste economie in deze regio, waar de BBP-stijging terug viel van 5,3% in 2004 tot 3,2% in 2005. De zwakkere Poolse groei was het gevolg van politieke onzekerheden, appreciatie van de zloty en de afzwakking van de economische groei in het eurogebied. In tegenstelling tot in Polen liep in Tsjechië en Slowakije de groei op; dit kwam vooral door uitbreiding van de auto-industrie. In de nieuwe lidstaten houdt de positieve economische ontwikkeling dit en volgend jaar aan; door de versnelling van de economische groei in de oude lidstaten loopt de economische groei naar verwachting zelfs wat op.

Na de zes kleinere nieuwe lidstaten trad afgelopen november Slowakije toe tot het Europese wisselkoersmechanisme, het 'voorportaal' voor de invoering van de euro. Gezien hun problematische overheidsbegrotingen is het niet waarschijnlijk dat Polen, Tsjechië of Hongarije spoedig ook deze stap kunnen maken. Enkele van de kleine lidstaten hebben aangegeven dat zij begin 2007 toe willen treden tot het eurogebied. Slovenië staat er momenteel het beste voor om te voldoen aan de formele convergentiecriteria van het Verdrag van Maastricht ten aanzien van inflatie, rente en overheidsbegroting.

2.2 Inflatie

Ondanks de sterke stijging van de olieprijs was de inflatie van het eurogebied vorig jaar stabiel. In de Verenigde Staten liep de inflatie echter op. Europese en Amerikaanse loonstijgingen bleven gematigd. Bij de verwachte afzwakking van de olieprijsstijging kan in 2006 de Amerikaanse inflatie wat afnemen en wordt voor het eurogebied een onveranderd inflatietempo geraamd. In 2007 neemt de inflatie in het eurogebied vermoedelijk wat af ondanks de forse BTW-verhoging in Duitsland. Volgend jaar komt in Japan naar verwachting een einde aan de langdurige deflatieperiode.

De Amerikaanse inflatie is het afgelopen jaar met 0,7%-punt opgelopen tot 3,4%, de hoogste inflatie in vijf jaar en duidelijk meer dan de Federal Reserve op middellange termijn nastreeft. Zowel hogere energieprijzen als een versnelling van de onderliggende inflatie (prijsstijging exclusief energie en voedingsmiddelen) waren hier debet aan. Stijgende olieprijzen tikken in de Verenigde Staten harder aan dan in het eurogebied door een hogere olie-intensiteit en lagere energiebelastingen die veelal niet gerelateerd zijn aan de olieprijs. De onderliggende inflatie liep op door hogere invoerprijzen van goederen exclusief energie, tot even boven de 2%. Tweede-ronde-effecten (de doorwerking van de hogere energiekosten op andere consumentenprijzen en op de lonen) speelden hierbij nauwelijks een rol.

Tabel 2.6 Consumentenprijs, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten					
Consumentenprijs	2,3	2,7	3,4	2¾	2¼
Onderliggende inflatie	1,5	1,8	2,2	2¼	2½
Eurogebied					
Consumentenprijs[a]	2,1	2,1	2,2	2¼	2
Onderliggende inflatie	2,0	2,1	1,5	2¼	2
Japan					
Consumentenprijs	– 0,3	0,0	– 0,3	0	¼

[a] In 2007 inclusief het effect van + ¼%-punt van de verhoging van het Duitse BTW-tarief met 3%-punt tot 19%.

Het eurogebied kende, mede door de zwakkere conjunctuur, een gunstiger ontwikkeling dan de Verenigde Staten: de inflatie was er stabiel en met 2,2% ook lager.[7] Tegenover flink hogere energieprijzen stond een grote daling van de onderliggende inflatie door de zeer gematigde loonontwikkeling. Desondanks is 2005 het vijfde achtereenvolgende jaar waarin de inflatie wat

[7] De Amerikaanse consumentenprijsindex is echter niet geheel vergelijkbaar met de geharmoniseerde consumptieprijsindex van het eurogebied. Belangrijkste verschil is dat in de laatste geen rekening wordt gehouden met de meeste huisvestingskosten van eigenwoningbezitters. Momenteel heeft dit vermoedelijk een licht drukkend effect op de inflatie van het eurogebied. Zie ook B. Cournède, House prices and inflation in the euro area, OECD Economics Department working paper, no. 450, 2005, www.oecd.org/eco.

hoger is dan beoogd door de ECB. De hoofddoelstelling van de ECB is prijsstabiliteit op middellange termijn, gedefinieerd als inflatie van dicht onder de 2%.

De Japanse prijsontwikkeling bleef uniek. Ondanks de stijging van de olieprijs met ruim 40% en conjunctureel herstel was voor het zevende achtereenvolgende jaar sprake van een lichte daling van de consumentenprijsindex.

Dit jaar neemt de Amerikaanse inflatie naar verwachting duidelijk af tot 2¾% doordat de olieprijsstijging sterk afvlakt. De vermindering van de inflatie vindt plaats ondanks een enigszins sterkere stijging van de arbeidskosten per eenheid product. De arbeidskosten lopen wat op door enige afzwakking van de productiviteitsgroei en een lichte versnelling van de lonen als gevolg van de daling van de werkloosheid. De prijsstijging van energie zwakt weliswaar af, maar dit wordt teniet gedaan door hogere onderliggende inflatie. Dit laatste is zowel het gevolg van een sterkere prijsstijging van de goedereninvoer exclusief energie als door enige versnelling in de loonstijging.

Voor 2007 wordt gerekend met een daling van de olieprijs. Hierdoor neemt de inflatie in Amerika en het eurogebied af. In het eurogebied wordt de daling getemperd door de verhoging van het Duitse BTW-tarief met 3%-punt tot 19%. Deze BTW-verhoging heeft een opwaarts effect op de inflatie in het eurogebied van circa ¼%-punt. Door het voortgaande conjuncturele herstel in Japan komt volgende jaar naar verwachting een eind aan de langdurige deflatieperiode en nemen de consumentenprijzen licht toe.

2.3 Financiële markten

De Federal Reserve en de Europese Centrale Bank zullen naar verwachting hun rentes dit jaar nog enigszins verder verhogen. Ook de kapitaalmarktrentes nemen in de projectie wat toe, maar blijven historisch gezien laag. In de projectieperiode wordt gerekend met stabiele wisselkoersen. Het risico van een verzwakking van de dollar blijft echter groot gezien het omvangrijke tekort op de Amerikaanse lopende rekening.

2.3.1 Rentes

De Amerikaanse centrale bank heeft sinds juni 2004 tijdens iedere bestuursvergadering haar rentetarief met ¼%-punt verhoogd om een te hoge inflatie te voorkomen. Hierdoor is de rente opgelopen van 1% tot 4,5% in januari 2006. Daarmee ligt de rente binnen de bandbreedte van schattingen van de Amerikaanse natuurlijke rente en is het monetaire beleid dus niet langer expansief. Gezien de economische situatie en uitlatingen van de monetaire autoriteiten zal de korte rente dit jaar nog licht verder stijgen, ten einde de inflatiedruk van onder andere de stijgende bezettingsgraad het hoofd te bieden. Voor 2007 wordt een stabilisatie van de Amerikaanse geldmarktrente voorzien.

Figuur 2.7 Rentestanden Verenigde Staten en eurogebied, 1971-2007

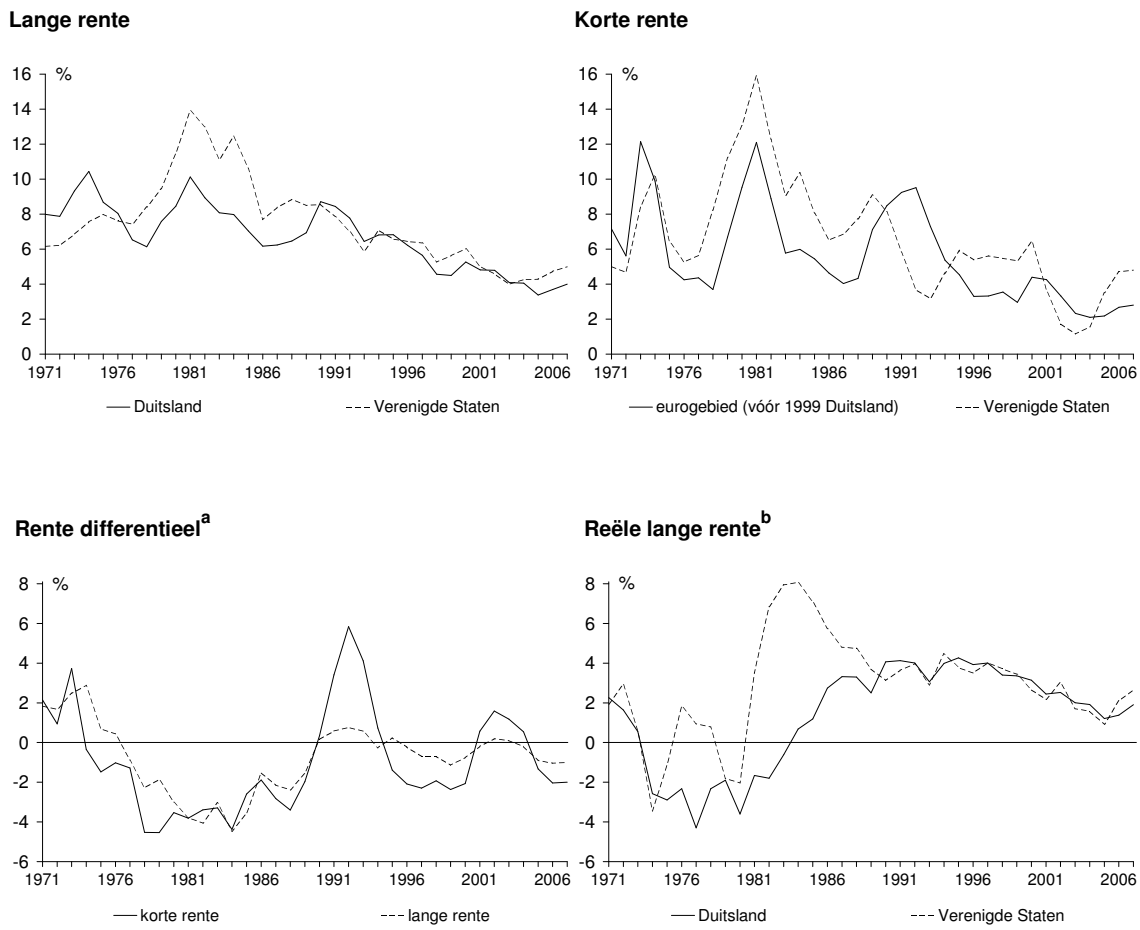

[a] Eurogebied/Duitsland minus Verenigde Staten.

[b] Berekend op basis van feitelijke inflatie (HICP eurogebied, CPI).

Om te voorkomen dat de inflatie op middellange termijn hoger is dan 'dicht onder de 2%' verhoogde de Europese Centrale Bank eind vorig jaar de herfinancieringsrente met 0,25%-punt tot 2,25%. Begin maart volgde een verdere verhoging tot 2,5%. Ondanks deze aanpassingen - de eerste in meer dan twee jaar - is het monetaire beleid nog steeds expansief. Op basis van de huidige prognose van groei en inflatie wordt dit jaar enige verdere rentestijging door de ECB verwacht.

De Japanse centrale bank heeft drie voorwaarden geformuleerd waaraan moet worden voldaan om haar 0%-rentebeleid te beëindigen: een einde aan de deflatie, geen vooruitzicht op terugkeer van de deflatie, en een opgaande conjunctuur. Vermoedelijk zal pas in 2007 aan deze voorwaarden worden voldaan. In maart kwam al een einde aan het beleid van kwantitatieve verruiming waardoor meer liquiditeit in de bankensector werd geïnjecteerd dan nodig om de rente op 0% te houden.

Wijst het huidige negatieve rente-écart op een Amerikaanse recessie in de nabije toekomst?

Afgelopen januari daalde het Amerikaanse rente-écart (het verschil tussen de rente op tienjarige overheidsobligaties en de driemaandsgeldmarktrente) tot vrijwel nul. Normaal is dit verschil positief omdat beleggers een hoger rendement eisen om hun gelden voor langere tijd af te staan. In het verleden was een negatief écart voor de Verenigde Staten een goede voorlopende indicator voor een groeivertraging of zelfs een recessie. De Amerikaanse Conference Board voegde in 1996 dan ook het verschil tussen de 10-jaars *treasury note* en de *federal funds rate* toe aan zijn voorlopende indicator voor de Amerikaanse economie. Sinds juli 2005 gebruikt de Conference Board (de OESO sinds 2002) het niveau in plaats van de verandering in het rente-écart in zijn samengestelde conjunctuurindicator.

Ondanks de daling van het rente-écart tot vrijwel nul wordt voor de Verenigde Staten toch een hoog blijvende economische groei geprojecteerd. De belangrijkste reden daarvoor is dat het écart momenteel bijna negatief is door een lage kapitaalmarktrente, waarvan een positieve impuls op de bestedingen uitgaat. Daarentegen was in het verleden het negatieve rente-écart veelal het gevolg van krap monetair beleid. Voor de huidige lage kapitaalmarktrentes zijn talrijke verklaringen aangevoerd (zie hoofdtekst). Wellicht is het daarom gepast om het rente-écart in de voorlopende conjunctuurindicatoren te vervangen door de reële korte rente. Bijkomende redenen voor de positieve inschatting van de Amerikaanse conjuncturele ontwikkeling zijn de geringe omvang van het écart en de gunstige signalen die andere belangrijke voorlopende indicatoren, zoals het consumenten- en het producentenvertrouwen en de orderontvangst, afgeven.

Rente-écart en recessie periodes[a] Verenigde Staten, 1970-eerste kwartaal 2006[b]

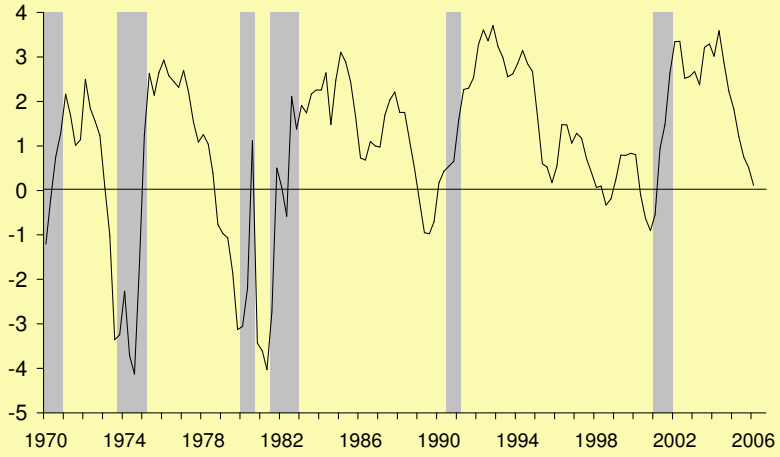

[a] Recessieperiodes, zoals vastgesteld door het Business Cycle Dating Committee van het National Bureau of Economic Research (NBER), zijn gearceerd.
[b] Eerste kwartaal 2006 gebaseerd op januari en februari.

De reële kapitaalmarktrentes zijn momenteel zeer laag, zowel historisch gezien als ten opzichte van het huidige rendement op bedrijfsinvesteringen. Wel was recent sprake van een lichte nominale stijging. Zo is de Amerikaanse lange rente opgelopen van 4,0% in juni 2005 tot gemiddeld 4,6% in februari; de stijging van de Duitse rente was wat beperkter: van 3,1% afgelopen september tot 3,5% in februari. Voor de lage rentes zijn talrijke verklaringen aangevoerd: extreem hoge besparingen in Azië en in de olieproducerende landen; mondiaal lage investeringen, extra vraag naar obligaties door verandering in het toezicht op pensioenfondsen; een lagere inflatiepremie doordat beleggers meer vertrouwen hebben in het handhaven van de

Tabel 2.7 Korte en lange rentes, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	%				
Korte rente					
Verenigde Staten	1,2	1,6	3,5	4¾	4¾
Japan	0,0	0,0	0,0	0	¼
Eurogebied	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾
Lange rente					
Verenigde Staten	4,0	4,3	4,3	4¾	5
Japan	1,0	1,5	1,4	1¾	1¾
Duitsland	4,1	4,1	3,4	3¾	4

prijsstabiliteit door de centrale bank; een sterke stijging van liquiditeiten door het langdurig expansieve beleid van de centrale banken. Desondanks blijft de typering 'raadselachtig' van de vorige Amerikaanse bankpresident voor de huidige renteniveaus op zijn plaats.

De kapitaalmarktrentes blijven naar verwachting laag tijdens de projectieperiode. Op basis van de aanhoudend gunstige economische ontwikkeling in de Verenigde Staten, het conjunctureel herstel in het eurogebied en de stijging van de officiële rentetarieven van de centrale banken wordt wel enige stijging van de kapitaalmarktrentes geraamd. De Amerikaanse lange rente stijgt naar verwachting tot 5% en de Duitse rente tot 4% in 2007.

2.3.2 Wisselkoersen

De dollar-eurokoers bedroeg 1,24 dollar per euro gemiddeld in 2005, stabiel ten opzichte van 2004, na een markante dollardepreciatie in de drie voorgaande jaren. Ten opzichte van de piek van 1,34 dollar per euro in december 2004 was in de loop van vorig jaar zelfs sprake van een duidelijke appreciatie van de dollar. Ook ten opzichte van de yen is de dollar in de loop van vorig jaar geapprecieerd. Mogelijk kwam de dollarappreciatie ten opzichte van de euro en de yen door de meer positieve vooruitzichten voor de Amerikaanse economie en doordat het voor Amerikaanse bedrijven tijdelijk fiscaal aantrekkelijk was om buitenlandse winsten te repatriëren. De dollar is vorig jaar wel gedeprecieerd ten opzichte van de Chinese renminbi, zij het in zeer geringe mate, zodat de invloed op de betalingsbalansonevenwichtigheden zo goed als nihil zal zijn.[8] Handelsspanningen, met name tussen de Verenigde Staten en China, zullen daarom voortduren.

Op basis van de recente ontwikkeling wordt in de projectie gerekend met een koers van 1,20 dollar per euro. Het risico van een aanzienlijke dollardepreciatie is echter nog altijd aanwezig. Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening is momenteel groter dan ooit en zal verder

[8] Overigens is het twijfelachtig of een forse appreciatie van de renminbi tot een aanzienlijke vermindering van de onevenwichtigheden zal leiden. Dit gezien mogelijke verlegging van de uitvoer naar andere opkomende economieën en de nominale flexibiliteit van de Chinese economie, waardoor wisselkoersveranderingen snel doorwerken op binnenlandse prijzen. Zie verder Euroframe EFN, Economic Assessment of the euro area: forecasts and policy analysis, autumn report, oktober 2005, www.euro-frame.org.

oplopen. Deze omvang van het tekort is op langere termijn onhoudbaar en het is waarschijnlijk dat depreciatie van de dollar een rol zal spelen in de ooit komende correctie.

Figuur 2.8 Yen- en dollarkoers van de euro, 1999-2007

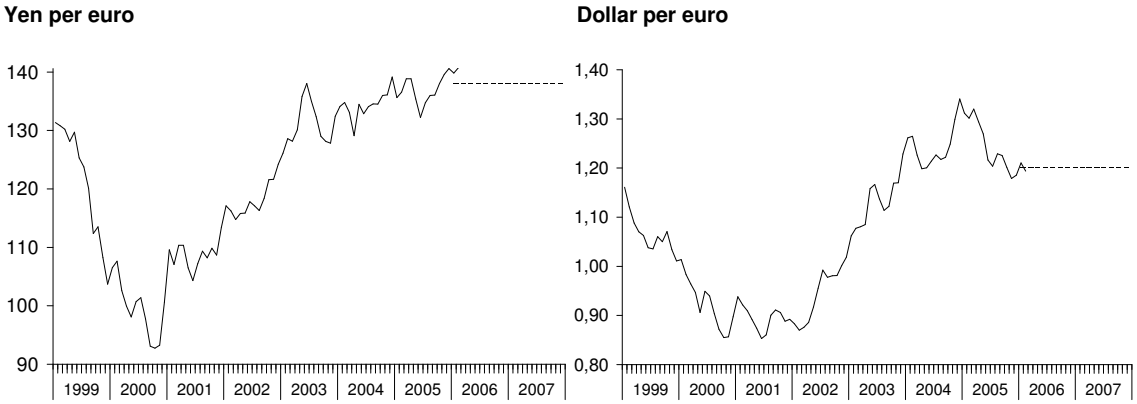

2.4 Wereldhandel

Door de lichte afvlakking van de mondiale economische groei nam vorig jaar ook de wereldhandelsgroei wat af. In de projectieperiode loopt de wereldhandelsgroei naar verwachting weer op, mede door de besteding van de hogere olie-opbrengsten door de olieproducerende landen. Krapte op de grondstoffenmarkten resulteerde in een recordniveau van de olieprijs en een verdere stijging van de overige grondstoffenprijzen. In de loop van de projectieperiode daalt de olieprijs naar verwachting enigszins door prijsgeïnduceerde veranderingen van vraag en aanbod. Voor de oliemarkt blijven de onzekerheden echter groot.

2.4.1 Wereldhandelsvolume en uitvoerprestaties

De wereldhandelsgroei is in 2005 afgezwakt tot bijna 7½%. De daling in het eerste kwartaal ten opzichte van het voorgaand kwartaal werd gevolgd door krachtig herstel in het tweede kwartaal en een bovengemiddelde groei in de tweede helft van het jaar. Dit levert een aanzienlijke overloop naar 2006 op van 5%-punt. Naar regio's bezien is vooral het herstel van de vraag in Azië in de loop van 2005 opvallend sterk. De geraamde aanhoudend gunstige mondiale conjunctuur leidt tot een geprojecteerde wereldhandelsgroei van 9% in 2006 en in 2007.

De Amerikaanse invoergroei van goederen bleef vorig jaar steken op bijna 6%. Voorraadinteringen hebben bijgedragen aan deze groeivertraging, maar ook de sterke stijging van de invoerprijzen zette een rem op de vraag. Voor dit jaar wordt een lichte groeivertraging van de finale afzet verwacht, maar het geprojecteerde einde aan de voorraadintering zal naar verwachting een verdere vertraging van de invoergroei voorkomen. In 2007 zou de groei van het invoervolume van de Verenigde Staten iets kunnen versnellen onder invloed van dalende invoerprijzen.

Tabel 2.8 Wereldhandelsvolume goederen, 2005-2007

	Uitvoer			Invoer		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %					
Wereld	7,3	9	9	7,4	9	9
Hoogontwikkelde economieën	4,8	5¾	6½	4,8	5¾	6¾
Verenigde Staten	6,8	6½	6½	5,7	6	7
Japan	5,3	7	7½	3,0	5½	6¼
EU-15	4,4	5¾	6½	4,1	5¾	6½
Eurogebied	3,9	6	6¾	4,0	5¾	6¾
Opkomende economieën	10,7	12¾	11¾	11,8	14	12¼
Azië	12,4	15¼	14	11,8	15¼	13¼
China	23,5	25	20½	15,5	21½	18¼
Latijns Amerika	10,0	9	7½	10,5	9	6¼
Transitielanden	7,5	11½	12	9,1	10	11¼
Afrika+Midden Oosten	6,5	5½	4½	17,0	19	14½

De invoergroei van het eurogebied zwakte vorig jaar af tot 4%. De gematigde groeiversnelling in Europa zet naar verwachting door over de projectieperiode, waardoor ook de invoergroei kan oplopen.

De invoergroei van de opkomende economieën is in de tweede helft van 2005 enorm versneld: het groeitempo steeg naar 20% op jaarbasis ten opzichte van de eerste helft van het jaar. Voor 2006 wordt een invoertoename van 14% geraamd. De invoervraag van deze landen wordt gestimuleerd door forse stijgingen van de grondstoffenprijzen, inclusief energie, die voor een merkbare verbetering van de ruilvoet hebben gezorgd. Dat leidt met enige vertraging tot een toename van de binnenlandse vraag en invoer. Daarnaast verkeert de cyclus van de halfgeleiders en andere hightech producten weer in een opwaartse fase. Dat ondersteunt vooral de groei in Azië. Voor 2007 wordt vooralsnog gerekend met een vertraging van de groei in de opkomende economieën naar een meer trendmatig tempo.

De verslechtering van de Europese concurrentiepositie in de afgelopen jaren heeft geleid tot relatief scherpe verliezen van exportmarktaandelen. In 2003 leed het eurogebied in de totale goederenhandel een marktverlies van 4,2%. Marktverlies is hier gedefinieerd als het verschil tussen de feitelijke uitvoergroei en de voor de regio relevante internationale vraag naar zijn uitvoerproducten. In de daaropvolgende jaren bedroegen de verliezen respectievelijk 2,8% en 2,0%. Ook voor dit en volgend jaar moet rekening worden gehouden met aanhoudende verliezen, maar het tempo van de verslechtering neemt af. Duitsland vertoont binnen het eurogebied een afwijkende ontwikkeling. Vorig jaar werd door Duitsland enige marktwinst geboekt en dat zal dit jaar waarschijnlijk weer het geval zijn. Op wat langere termijn zal het

eurogebied, net als alle andere hoogontwikkelde economieën, marktaandeel blijven verliezen aan de opkomende economieën, ook bij gelijkblijvende prijsconcurrentieposities.[9]

Dit is tevens de reden dat de Verenigde Staten ook in de afgelopen jaren werd geconfronteerd met marktverliezen, ondanks de verbetering van de concurrentiepositie door een dalende dollar. De jaarlijkse verliezen waren echter aanzienlijk kleiner dan in de tweede helft van de jaren negentig en de eerste jaren van deze eeuw. Over 2006-2007 zullen de jaarlijkse verliezen voor de Verenigde Staten weer wat groter worden, na de recente appreciatie van de dollar.

De goederenuitvoer van de transitielanden in Centraal- en Oost-Europa groeit ieder jaar circa 5% sneller dan de gemiddelde vraag op de exportmarkten. Voor alle opkomende landen in Azië is dit percentage gemiddeld 4%. China neemt daarvan het leeuwendeel voor haar rekening met jaarlijkse marktwinsten van gemiddeld 16% in de afgelopen vijf jaar. Deze trends zullen de komende jaren waarschijnlijk niet veel veranderen, al zijn de vooruitzichten voor de Chinese exportgroei op korte termijn onzeker gezien de Amerikaanse politieke discussie. Van de Chinese goederenuitvoer gaat bijna een kwart direct naar de Verenigde Staten. Als daar onverhoopt zou worden besloten tot een sterke verhoging van de invoerrechten op Chinese goederen, zoals wordt bepleit in het Congres, zou dat de Chinese export aanzienlijk kunnen afremmen. Een verlegging van de handelsstromen naar andere regio's zou ook de Europese markten onder druk kunnen zetten.

2.4.2 Prijzen van grondstoffen exclusief energie

In 2005 stegen de grondstoffenprijzen exclusief energie voor het derde achtereenvolgende jaar fors. De metaalprijzen lieten verreweg de sterkste stijging zien. In de afgelopen drie jaar stegen, uitgedrukt in dollars, de prijzen van non-ferro metalen met maar liefst 75%. De prijsstijging van ijzererts was met 125% zelfs nog sterker. De hoge mondiale economische groei heeft de vraag naar deze grondstoffen en daarmee het prijsniveau opgestuwd. Naar verwachting zwakt de prijsstijging in de projectiejaren sterk af doordat het aanbod zal toenemen in reactie op het hoge prijsniveau. Voor 2006 is de geprojecteerde prijsstijging van grondstoffen exclusief energie 6% uitgedrukt in dollars; een stijging die vrijwel geheel het gevolg is van overloop uit 2005. Na deze 'adempauze' gedurende het lopende jaar nemen in 2007 naar verwachting de grondstoffenprijzen weer toe conform het historische verband met de toename van de overige wereldhandelsprijzen en de wereldhandel.

[9] Indicatoren van de prijsconcurrentiepositie zijn gebaseerd op een vergelijking van prijs- of arbeidskostenindices van landen en geven daardoor alleen een indicatie van de verandering in de prijsconcurrentie. Absolute verschillen in prijzen en arbeidskosten (bijvoorbeeld verschillen in lonen per uur in euro's) komen dus in deze indicatoren niet tot uitdrukking, maar kunnen wel, bijvoorbeeld als opkomende economieën de voorwaarden scheppen van integratie in de wereldeconomie, de ontwikkeling van marktaandelen beïnvloeden.

Tabel 2.9 Grondstoffenprijzen (HWWA-index, OESO-landen), 2004-2007

	Gewichten	2004	2005	2006	2007
		mutaties per jaar in %, dollars			
Totaal exclusief energie	1,00	20,6	10,1	6	2½
Voedings- en genotmiddelen	0,30	11,7	0,0	1½	5
Industriële grondstoffen	0,69	24,8	14,5	7¼	2
Agrarische grondstoffen	0,31	9,7	1,3	½	4¾
Metalen	0,38	37,3	23,2	12¾	0
Non-ferro metalen	0,28	36,8	16,0	17¼	– ½
IJzererts en schroot	0,10	38,6	38,2	– ¼	1½
		mutaties per jaar in %, euro's			
Totaal exclusief energie		9,7	10,0	10	2½

2.4.3 Olieprijs

Met een stijging van ruim 40% vertoonde de Brent-olieprijs in 2005 de op één na grootste jaar-op-jaarstijging in haar 22-jarige geschiedenis. Hierdoor bereikte de olieprijs het nominale jaarrecord van 54 dollar per vat. Gedefleerd met de wereldhandelsprijs van industrieproducten was ook sprake van een recordniveau, maar de reële olieprijs op basis van de consumentenprijsindex in de hoogontwikkelde landen bleef duidelijk (35%) onder het recordniveau van begin jaren tachtig. Voor benzine en andere olieproducten kwam boven op de hoge ruwe-olieprijs een hoge raffinage-opslag als gevolg van de beperkte raffinagecapaciteit. In het afgelopen decennium is relatief weinig geïnvesteerd in raffinaderijen vanwege lage winstgevendheid en strenge milieuregels.

Begin 2006 steeg de ruwe-olieprijs tijdelijk boven de 65 dollar per vat door politieke en sociale onrust in een aantal productielanden (Irak en Nigeria) en door de toegenomen onzekerheid over het toekomstig aanbod als gevolg van het conflict rond het Iraanse nucleaire programma. Iran is een belangrijke olieproducent met een aandeel in de wereldolieproductie van 5% in 2005.

De huidige hoge olieprijs is het gevolg van de sterke vraagtoename gedurende de afgelopen jaren bij een relatief beperkte aanbodstijging. Toenemende krapte had daarbij een niet-lineair effect: hoe dichter de vraag de capaciteitslimiet naderde, hoe groter het opwaartse effect op de olieprijs. Vorig jaar dempten tijdelijke factoren de mondiale vraagtoename. Zo was er in de Verenigde Staten vraaguitval in de tweede helft van 2005 als gevolg van orkaanschade aan de chemische industrie en een relatief warme winterstart. De toename van de Chinese vraag (inclusief voorraadvorming) viel terug van 15% in 2004 tot 3% in 2005 als gevolg van de forse uitbreiding van kolengestookte elektriciteitscentrales in China. Aan de aanbodkant was vorig jaar de stagnatie buiten het OPEC-gebied opvallend. Dit kwam door een teruglopende productie op de Noordzee, schade door orkanen aan productieplatforms in de Golf van Mexico en geringe groei in Rusland als gevolg van de naweeën van de Yukos-perikelen.

Figuur 2.9 Oliemarkt indicatoren, 1995-2007

Olieprijs Brent

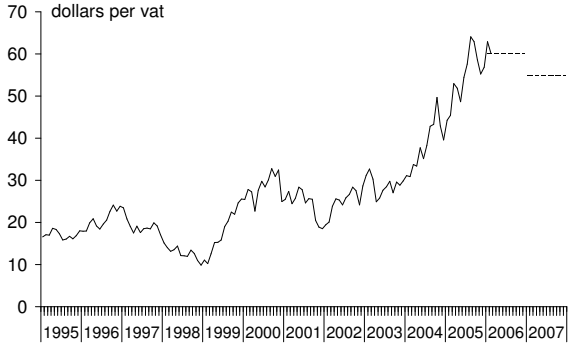

Wereldolievraag

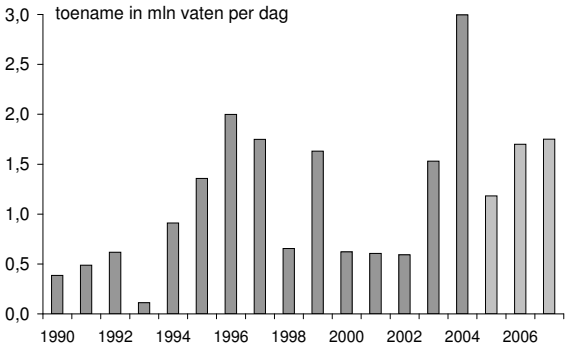

Industriële olievoorraden OESO-landen[a]

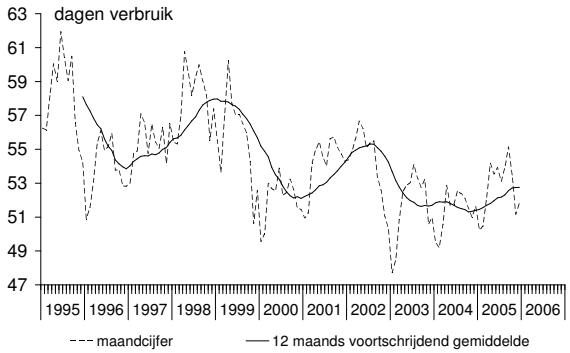

Reserve capaciteit OPEC

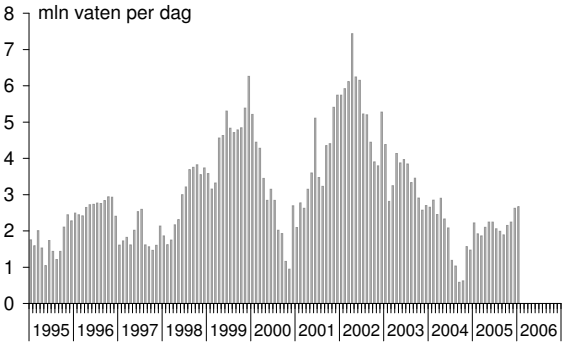

[a] Twaalfmaands voortschrijdend gemiddelde.

De olievraag neemt naar verwachting in de komende jaren enigszins sterker toe dan in 2005 doordat tijdelijk drukkende factoren wegvallen en de mondiale economische groei uitbundig blijft. Door de investeringen van de afgelopen jaren neemt de productie in het niet-OPEC gebied naar verwachting duidelijk toe, met name in Rusland, de overige landen van de voormalige Sovjet-Unie en in Afrika. Hierdoor en door de investeringen in het OPEC-gebied zullen de OPEC-reservecapaciteit en de industriële voorraden in het OESO-gebied vermoedelijk wat verder toenemen. In de loop van de projectieperiode leidt dit naar verwachting tot enige daling van de olieprijs. Voor 2006 wordt gerekend op een gemiddelde Brent-olieprijs van 60 dollar per vat en voor 2007 op een daling tot 55 dollar per vat. Historisch gezien blijft sprake van een krappe oliemarkt, met een grote prijsgevoeligheid voor tegenvallers aan de aanbodkant.

Tabel 2.10 Kerngegevens wereldoliemarkt, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
BBP-volume wereld	4,1	5,2	4,6	4½	4½
Volume primair energieverbruik (wereld)	1,9	2,5	1,8	2	2
Hoogontwikkelde economieën	1,3	1,3	0,9	1	1
Overige landen	3,3	3,9	3,4	3½	3¼
	mln vaten per dag				
Vraag naar olie	79,9	82,4	83,6	85¼	87
Hoogontwikkelde economieën	45,1	45,4	45,5	46	46¼
Overige landen	34,8	37,0	38,1	39¼	40¾
Aanbod van olie	79,8	82,9	84,3	85¾	87¼
Niet-OPEC	49,5	50,3	50,4	51¾	53
OPEC	30,3	32,6	33,9	34	34¼
Voorraadmutatie	– 0,1	0,5	0,7	½	¼
Marktaandeel OPEC	37,9	39,6	40,6	40	39½
Ruwe-olieprijs (niveau, Brent, dollar per vat)	28,8	38,2	54,4	60	55
Ruwe-olieprijs (niveau, Brent, euro per vat)	25,5	30,7	43,7	50	45¾

2.4.4 Prijs van industrieproducten

Hogere grondstoffenkosten zullen dit jaar, net zoals vorig jaar, doorwerken in de prijzen van industrieproducten. In de valuta van de exporteurs stegen de fabrikatenprijzen in 2004 en 2005 met ruim 1% per jaar. Voor dit jaar wordt een stabilisatie van de fabrikatenprijzen in de eigen valuta voorzien. In 2007 slaat het prijsverloop van industrieproducten naar verwachting om door de geprojecteerde daling van de ruwe olieprijs en de afzwakkende stijging van de wereldprijzen van de overige grondstoffen.

Door de lichte effectieve depreciatie van de euro stegen de industrieproductenprijzen gemeten in euro's vorig jaar met 2%. Voor 2006 wordt bij een verdieping van de effectieve depreciatie een vergelijkbare prijsstijging in euro's voorzien, maar bij gelijkblijvende wisselkoersen kunnen in 2007 ook in euro's de fabrikatenprijzen dalen.

In dollars gemeten ontliepen de uitvoerprijsstijgingen van fabrikaten elkaar niet veel in 2005: van 0,5% in Japan tot gemiddeld 3% in de opkomende economieën. De laatste groep landen had in de voorafgaande jaren door de val van de dollar de concurrentiepositie aanzienlijk kunnen verbeteren. In 2006 en 2007 lopen de uitvoerprijzen in dollars licht terug. Dit jaar is de daling het sterkst in Europa, in samenhang met de effectieve depreciatie van de euro.

2.5 Externe data voor Nederland

De groei van de relevante wereldhandel is in 2005 afgezwakt tot 5,4%. In het laatste kwartaal was sprake van een inzinking van de Europese vraag, maar naar verwachting is deze in het eerste kwartaal van 2006 al gecorrigeerd. Conjunctureel herstel in West-Europa en de aanhoudend goede dynamiek elders zullen naar verwachting leiden tot het oplopen van de relevante wereldhandelsgroei tot 6½% in 2006, met een verdere versnelling tot 7% in 2007. De stijging van de Nederlandse goedereninvoerprijs in 2005 is volgens voorlopige cijfers uitgekomen op 3,5%. In het begin van het lopende jaar stegen de internationale prijzen van voedingsmiddelen, energie en andere grondstoffen versneld door. De verwachte hogere prijzen op de wereldmarkten impliceren in 2006 een aanhoudende stijging van de Nederlandse invoerprijzen, met 3½%. Volgend jaar zou, bij de verwachte daling van de ruwe olieprijzen en de afzwakkende stijging van de overige grondstoffenprijzen, de gemiddelde invoerprijs kunnen dalen met circa ¾%.

Het concurrerend uitvoerprijspeil exclusief energie steeg in 2005 volgens voorlopige cijfers met 1,1%. Voor dit jaar wordt een toename met 2½% geraamd. Net als bij de invoerprijzen wordt dit vooral veroorzaakt door de doorwerking van hogere grondstoffenkosten. Volgend jaar zullen de uitvoerprijzen van concurrenten exclusief energie naar verwachting stabiliseren.

De bovenstaande internationale prijsbeelden zijn sterk afhankelijk van de koers van de euro, in het bijzonder ten opzichte van de Amerikaanse dollar. In 2005 kwam de eurokoers uit op 1,24 dollar, terwijl voor 2006 en 2007 wordt uitgegaan van een koers van 1,20 dollar per euro.

Tabel 2.11 Externe data voor Nederland, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Relevant wereldhandelsvolume[a]	5,0	7,3	5,4	6½	7
Concurrentenprijs[a]	– 4,8	0,3	1,1	2½	0
Invoerprijs Nederland, (euro)	– 3,2	0,6	3,5	3½	– 1
Idem, exclusief energie	– 3,4	– 1,4	– 0,5	1¾	0
Energie	– 0,6	18,4	34,5	15½	– 6
Arbeidskosten pep industrie (euro)					
Concurrenten totaal	– 5,7	– 4,4	0,1	– ¼	– ¾
Concurrenten eurogebied	1,1	– 0,9	– 0,9	– 3	– 1¾
Effectieve koers euro, industrieproducten, t.o.v.					
Concurrenten	7,5	3,0	– 0,4	– 1	0
Leveranciers	9,2	3,6	– 0,2	– 1¼	0
Eurokoers (dollar per euro, niveau)	1,13	1,24	1,24	1,20	1,20

[a] Goederen exclusief energie.

De effectieve wisselkoers bepaalt ook in hoge mate de arbeidskosten per eenheid product bij onze industriële concurrenten gemeten in euro's. In 2005 namen deze nog licht toe, maar voor 2006 en 2007 worden lichte arbeidskostendalingen geprojecteerd. Dit komt door forse arbeidsproductiviteitsstijgingen, met name in het eurogebied door de aantrekkende conjunctuur.

2.6 Onzekerheden

De hier gepresenteerde projectie komt in grote lijnen overeen met de prognoses van de internationale instellingen van eind vorig jaar en de consensusvoorspelling van maart. Al deze projecties zijn gunstig: in de Verenigde Staten en in de opkomende economieën blijft de economische groei hoog; in het eurogebied trekt de groei aan; in het licht van de scherpe olieprijsstijging is de inflatie in de hoogontwikkelde economieën beperkt; de centrale banken verhogen hun rentetarieven; de kapitaalmarktrentes lopen licht op, maar blijven historisch gezien laag.

De hier gepresenteerde groeiprojecties van het eurogebied en vooral van Japan liggen wat hoger, maar gezien recente data is opwaartse herziening van de prognoses van internationale instellingen aannemelijk; de maandelijkse consensusraming kent voor deze variabelen al een opwaartse tendens.

Er zijn zowel opwaartse als neerwaartse risico's bij de projectie. Zo zou de goede winstgevendheid en de positieve stemming onder bedrijven kunnen leiden tot een markantere stijging van de bedrijfsinvesteringen en van de werkgelegenheid, met positieve doorwerkingen op consumptie en wereldhandel.

De olieprijs zou hoger kunnen uitkomen dan hier geraamd, bijvoorbeeld doordat een terroristische aanslag het olieaanbod vermindert. Dit zal vermoedelijk een negatief effect hebben op de wereldeconomie. Overigens is bij de olieprijs ook sprake van een neerwaarts risico: de sterke olieprijsstijging van de afgelopen jaren zou een groter dempend effect op de vraag en een groter opwaarts effect op het aanbod kunnen hebben; dit zou een ruimere oliemarkt betekenen en dus lagere olieprijzen.

Voor de huidige lage kapitaalmarktrentes is een aantal plausibele partiële verklaringen. Toch kunnen de kapitaalmarktrentes mondiaal sterker stijgen dan in deze projectie. Dit zou een negatief effect hebben op de wereldeconomie.

Het Amerikaanse tekort op de lopende rekening bedraagt momenteel meer dan 6% BBP en deze omvang is op langere termijn onhoudbaar. Het is waarschijnlijk dat depreciatie van de dollar een rol zal spelen in de correctie van het tekort. In welke mate en wanneer is echter uiterst onzeker. Van een forse dollarval zal een negatief effect uitgaan op het eurogebied.

Tenslotte zijn er onzekerheden over de inflatie met repercussies voor de groei. De reactie van lonen en prijzen op de hogere energielasten zou niet permanent beperkt kunnen zijn, maar zou ook met een wat langere vertraging dan in het verleden kunnen plaatsvinden. Dat zou een

hogere inflatie betekenen dan hier geprojecteerd; een hogere inflatie zal op zijn beurt ongetwijfeld een scherpere verhoging van de officiële rentetarieven betekenen, met vermoedelijk doorwerking op de kapitaalmarktrentes. In een dergelijke situatie zal de economische groei naar verwachting lager uitkomen.

Tabel 2.12 Overzicht Internationale ramingen, 2006 en 2007

	CPB	Consensus Forecasts	OESO	Europese Commissie
Publicatiedatum	Maart 2006	Maart 2006	November 2005	November 2005
	%			
2006				
BBP-volume				
Verenigde Staten	3¼	3,3	3,5	3,2
Japan	2¾	2,9	2,0	2,2
Eurogebied	2¼	2,1	2,1	1,9[a]
Hoogontwikkelde economieën	2¾	2,8	2,7	2,6
Wereld	4½	.	.	4,3
Wereldhandel	9	.	9,2	7,6
Inflatie eurogebied	2¼	2,0	2,1	2,2[a]
Eurokoers (dollar per euro)	1,20	1,22	1,17	1,21
Ruwe olieprijs (Brent, dollar per vat)	60	57,7	56,0	61,4[b]
2007				
BBP-volume				
Verenigde Staten	3	3,0	3,3	2,7
Japan	2¼	2,1	2,0	1,8
Eurogebied	2¼	1,8	2,2	2,1
Hoogontwikkelde economieën	2¾	2,5	2,7	2,4
Wereld	4½	.	.	4,2
Wereldhandel	9	.	9,4	7,4
Inflatie eurogebied	2	2,0	1,6	1,8
Eurokoers (dollar per euro)	1,20	1,26	1,17	1,22
Ruwe olieprijs (Brent, dollar per vat)	55	.	52,8	60,3

[a] Niet herzien bij interim raming van februari 2006.
[b] Opwaarts herzien tot 62,1 dollar per vat bij interim raming van februari 2006.

3 De Nederlandse conjunctuur

3.1 Volumeconjunctuur

In dit en komend jaar dragen de binnenlandse bestedingen voor het eerst sinds 2001weer substantieel bij aan de economische groei. Het herstel van de binnenlandse volumeconjunctuur is breed gedragen; zowel de particuliere consumptie, de bedrijfsinvesteringen, de investeringen in woningen als de overheidsbestedingen dragen in beide jaren ¼ à ½%-punt bij aan de BBP-groei. Iets meer dan de helft van de economische groei komt in 2006 en 2007 echter van de buitenlandse afzet. Door de gunstiger ontwikkeling van de internationale afzetmarkt en de lichte verbetering van de prijsconcurrentiepositie is de betekenis van de uitvoer voor de BBP-groei volgend jaar nog wat groter dan dit jaar. Desondanks blijven Nederlandse exportfabrikanten marktaandeel verliezen. Net als in de afgelopen twee jaar groeit de wederuitvoer naar verwachting ook in de ramingsjaren met dubbele cijfers.

3.1.1 Particuliere consumptie

Na vijf magere jaren klimmen de bestedingen van de Nederlandse consument dit jaar naar verwachting uit het dal. Weliswaar is in de projectie sprake van een krimp van het volume met 2%, maar dit cijfer wordt vertekend door de stelselherziening in de gezondheidszorg. Hierdoor wordt circa 8 mld euro aan gezondheidszorguitgaven van particulier verzekerden, die vroeger tot de particuliere consumptie behoorden, nu tot de overheidsconsumptie gerekend. Na correctie van deze statistische vertekening is sprake van een toename van 1¼%. In het laatste kwartaal van vorig jaar is al enig herstel van de consumptieve bestedingen zichtbaar. Met name de uitgaven aan duurzame consumptiegoederen, die de afgelopen drie jaar in het slop zaten, namen met bijna 5% toe.

Volgend jaar is de groei in de projectie eveneens 1¼%. De licht negatieve vermogenseffecten en echo-effecten van het vrijgeven van het spaarloon temperen de groei. In september vorig jaar zijn de mogelijkheden om spaarloon belastingvrij op te nemen voor een beperkte periode verruimd. Dat heeft naar verwachting een klein incidenteel opwaarts effect op de consumptiegroei in 2005 en 2006. Volgend jaar valt dit effect weg.

De groei van de consumptie wordt dit en volgend jaar vooral gedragen door een gunstige ontwikkeling van het reëel beschikbaar looninkomen. Dit jaar is de invloed van het reëel beschikbaar looninkomen negatief, maar ook dat komt door de vertekening door de herziening van het zorgstelsel. Na correctie hiervoor levert het reëel beschikbaar loon een positieve bijdrage. In de afgelopen drie jaren was dit niet het geval. Door stijgende ziektekosten- en pensioenpremies en een afnemende werkgelegenheid nam het reëel beschikbaar looninkomen de afgelopen drie jaar cumulatief met bijna 4½%-punt af. Normaal gesproken wordt een dergelijke terugval voor een belangrijk deel gecompenseerd door een toename van het uitkeringsinkomen. Het afgelopen jaar was daar door een aantal beleidsmaatregelen echter nauwelijks sprake van. Het gaat dan om het verkorten van de duur van de WW-uitkering, de

aanscherping van de WAO-herkeuring en een effectiever gemeentelijk preventie- en reïntegratiebeleid ten aanzien van bijstandsontvangers.

Tabel 3.1 Aspecten van de particuliere consumptie, 2003-2007

	2004	2003	2004	2005	2006	2006 gecorr.[a]	2007
	waarde mld euro	mutaties in %					
Loon- en uitkeringsinkomen[b]	222,3	– 0,5	– 0,5	– 1,8	– 2½	1	1¾
Uitgekeerd winstinkomen[b]	11,3	– 30,1	– 13,6	– 4,7	23	23	8
Totaal gezinsinkomen[b]	233,6	– 2,8	– 1,2	– 2,0	– 1¼	2	2¼
Particuliere consumptie, volume	239,2	– 0,7	0,0	0,3	– 2	1¼	1¼
w.v. voedings- en genotmiddelen	33,5	0,2	0,6	0,2	½	½	½
duurzame consumptiegoederen	45,5	– 3,1	– 1,3	0,0	½	½	1½
vaste lasten[c]	53,5	2,1	2,2	1,5	– 11	2¼	1½
overige goederen en diensten	106,7	– 1,2	– 0,6	– 0,1	¾	1½	1¼
Individuele besparingen[d]	– 5,6	– 1,0	– 2,1	– 4,3	– 3½	– 3½	– 2¾

[a] Gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.
[b] Reëel beschikbaar.
[c] Aardgas, woningdiensten en zorg.
[d] Vanaf tweede kolom: niveaus als percentage van het beschikbaar gezinsinkomen vermeerderd met de correctie pensioenvoorziening.

Het uitkeringsinkomen daalt dit jaar naar verwachting fors. Doordat de conjunctuur aantrekt, daalt het aantal werklozen en dit effect wordt nog versterkt door de beleidsmaatregelen, die ook dit jaar het aantal WAO- en WW-uitkeringen beperken. Volgend jaar heeft naar verwachting zowel de reële ontwikkeling van het looninkomen als die van het uitkeringsinkomen een positieve invloed op de consumptiegroei. In navolging van de lonen stijgt de gemiddelde uitkeringshoogte, wat de verwachte daling van het aantal uitkeringstrekkers meer dan compenseert.

In de afgelopen drie jaar zijn de consumptieve bestedingen van gezinnen cumulatief met ongeveer 0,3% afgenomen. Deze krimp had gezien de matige inkomensgroei veel sterker kunnen uitvallen. Gezinshuishoudingen hebben hun bestedingspatroon slechts geleidelijk aangepast door een deel van hun netto vermogen te gebruiken voor consumptie. Dit wordt weerspiegeld in een daling van de individuele spaarquote, die in 2005 op –4,3% van het beschikbaar inkomen uitkomt. Verderop in deze paragraaf wordt nader ingegaan op de besparingen van gezinnen.

Zowel dit als vorig jaar ondersteunen vermogenseffecten de consumptiegroei. De huizenprijzen en vooral de beurskoersen zijn het afgelopen jaar flink gestegen, wat met vertraging doorwerkt op de consumptiegroei in dit jaar. Volgend jaar leveren de vermogenseffecten naar verwachting een geringere bijdrage aan de consumptietoename. In de

raming wordt uitgegaan van een stabiele ontwikkeling van de reële huizenprijzen en een gematigde stijging van de beurskoersen vanaf begin 2006. Omdat met name beurskoersen zich naar hun aard moeilijk laten voorspellen, is de te verwachten ontwikkeling gebaseerd op technische rekenregels. De op deze wijze geraamde cijfers fluctueren in de regel veel minder dan de werkelijke beurskoersen.[10]

Naast vermogens- en inkomenseffecten heeft ook de ontwikkeling van de reële rente invloed op de consumptie van gezinnen. Een hogere rente maakt lenen duurder en sparen aantrekkelijker. De voorziene stijging van de rente in de ramingsjaren heeft naar verwachting een licht drukkend effect op de consumptie.

Figuur 3.1 Consumentenvertrouwen en reële inkomens- en vermogensgroei, 1975 - 2005

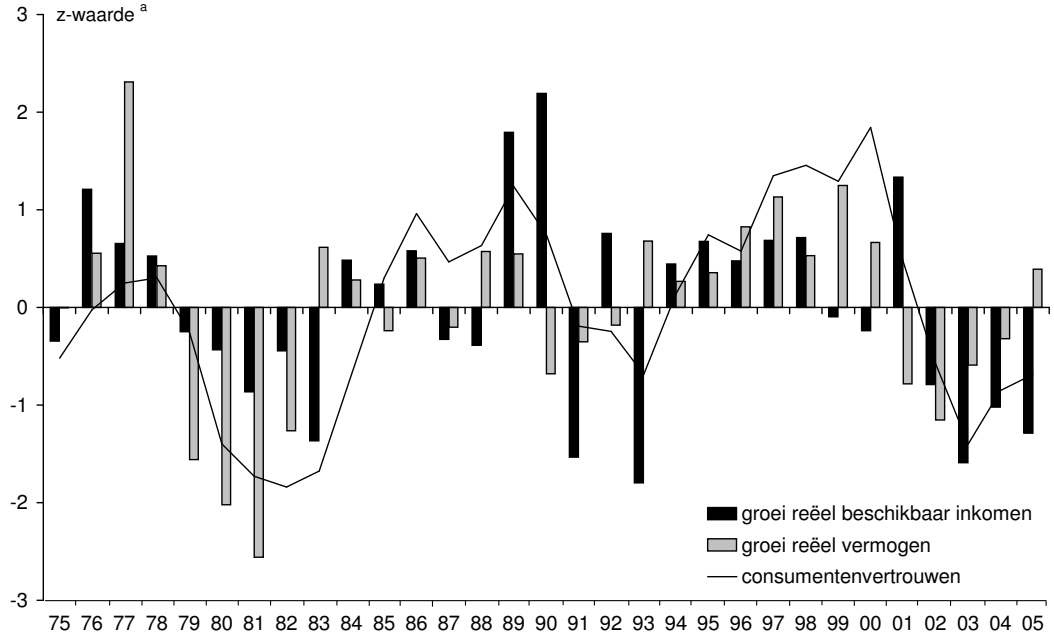

[a] Van de waarnemingen is het gemiddelde over de periode 1975-2005 afgetrokken en het resultaat is gedeeld door de standaarddeviatie over dezelfde periode.

Ten slotte kunnen ook psychologische factoren een rol spelen bij de bestedingen van consumenten. Het zelfstandige effect hiervan is moeilijk te kwantificeren doordat het consumentenvertrouwen sterk samenhangt met de inkomens- en vermogensontwikkelingen die ook rechtstreeks van invloed zijn op het consumentengedrag (zie figuur 3.1). Al vier jaar lang is de Nederlandse consument pessimistisch. Zowel het oordeel over het economisch klimaat als over de eigen financiële situatie is negatief. Wel krabbelt het vertrouwen sinds het dieptepunt in 2003 op. Dit is vooral te danken aan een positiever oordeel over het economische klimaat. De koopbereidheid onder consumenten, met name de bereidheid grote aankopen te doen, blijft laag. Dit is gezien de ontwikkeling van het reëel beschikbaar inkomen in de laatste jaren niet

[10] Een gunstiger ontwikkeling van aandelenkoersen en huizenprijzen is dan ook heel wel denkbaar. Zie paragraaf 1.2 voor een onzekerheidsvariant waarbij de particuliere consumptie zich als gevolg hiervan dit en met name komend jaar wat gunstiger ontwikkelt dan in de centrale projectie.

verwonderlijk. Begin dit jaar is het consumentenvertrouwen verder gestegen, maar de koopbereidheid blijft nog steeds gering. Onzekerheid over de inkomenspositie tempert waarschijnlijk het consumentenvertrouwen.

Consumptie naar onderdelen

Duurzame goederen zijn weer wat meer in trek bij de consument. Na een periode van twee jaar waarin de uitgaven daalden, zijn de bestedingen vorig jaar gelijk gebleven vergeleken met een jaar eerder. Dit kwam vooral door een sterke groei in het laatste kwartaal. De autoverkopen zijn net als het jaar ervoor sterk teruggelopen, maar de consumptie van textiel en kleding en huishoudelijke apparaten zat in de lift. De bestedingen aan deze laatste categorie nemen al drie jaar toe, vooral door de populariteit van de nieuwste elektronica zoals Ipods, digitale camera's en platte televisies. De consument is bereid geld uit te geven aan dure geavanceerde producten, mits deze een duidelijke meerwaarde hebben. Wel is het zo dat de stijgende omzet van deze nieuwe producten ten koste gaat van de traditionele producten. Ook is er sprake van flinke prijsdalingen bij de elektronica, waardoor de volumeontwikkelingen een veel positiever beeld geven dan de voor de winkelier relevante omzetontwikkelingen. Opvallend is verder dat de bestedingen aan artikelen voor woninginrichting, na drie magere jaren, in de tweede helft van vorig jaar weer wat zijn toegenomen (zie figuur 3.2).

Figuur 3.2 Consumptievolume duurzame goederen 2002-2005[a]

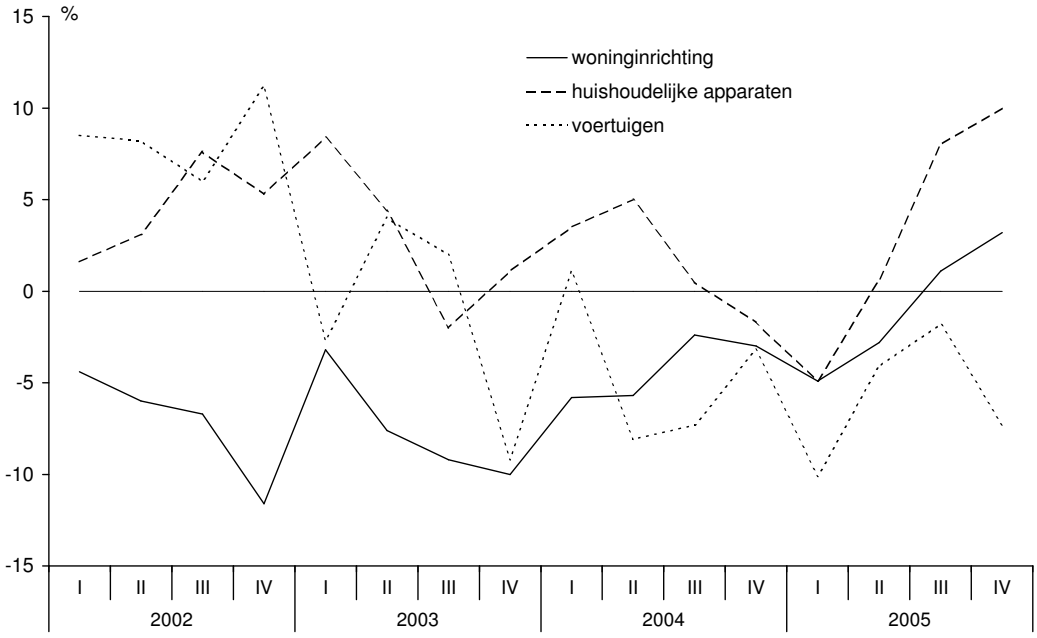

[a] Volumemutatie ten opzichte van overeenkomstige periode in voorafgaand jaar.

Dit jaar wordt voor het eerst sinds 2002 weer een lichte toename verwacht van de duurzame consumptie. De wat gunstiger inkomensontwikkeling speelt hierbij een rol. Daarnaast wordt dit jaar het wereldkampioenschap voetbal georganiseerd. Dit is onder andere gunstig voor de

verkoop van platte televisies en sportkleding. Veel van deze extra verkopen zullen echter ten koste gaan van de verkopen aan andere goederen. Zo bleek dat tijdens de weken van het Europees kampioenschap voetbal in 2004 de omzet van de fastfoodsector boven normaal lag, maar de restaurants leeg bleven.[11] Volgend jaar zal de inkomensontwikkeling de verkoop van duurzame goederen naar verwachting verder opstuwen.

Daar waar de duurzame consumptie nogal conjunctuur- en incidentgevoelig is, geldt dit niet of nauwelijks voor de consumptie van voedings- en genotmiddelen. In 2005 was bij dit type consumptiegoederen sprake van een geringe stijging van 0,2%. De groei loopt dit en volgend jaar naar verwachting op tot een trendmatige ½%. Bij de voedings- en genotmiddelen blijven de A-merken hevige concurrentie ondervinden van de goedkopere huismerken.[12] Daar staat tegenover dat speciaalzaken voor bijvoorbeeld vis- en vleeswaren populair zijn. Supermarkten hebben deze afdelingen vaak gesloten en verkopen alleen voorverpakte vis- en vleeswaren. De consument is kennelijk bij deze voedingsmiddelen bereid extra geld uit te geven voor kwaliteit.[13]

De uitgaven aan vaste lasten (aardgas, woningdiensten en zorg) vertoont doorgaans weinig dynamiek. Deze laatste categorie is dit jaar wel sterk in beweging door de introductie van het nieuwe zorgstelsel, waardoor een belangrijk deel van de particuliere zorgconsumptie naar het collectieve segment verschuift. Dit is dan ook de reden dat de totale consumptie van vaste lasten dit jaar met 11% daalt. Het is echter een eenmalig effect dat in 2007 geen rol meer speelt. Dan zullen de vaste lasten naar verwachting met 1½% groeien.

De consumptie van overige goederen en diensten is in 2005 ongeveer gelijk gebleven. De verwachting is dat dit en komend jaar door het verder aantrekken van de conjunctuur de uitgaven aan horeca en reizen weer wat (meer) kunnen groeien, zodat de consumptie van overige goederen en diensten kan stijgen met respectievelijk ¾% en 1¼%.

Vermogens van gezinnen

Het netto vermogen van Nederlandse gezinnen was in december 2005 ten opzichte van dezelfde maand een jaar eerder 96 mld euro hoger. Gerelateerd aan het beschikbaar inkomen nam het netto gezinsvermogen met 37%-punt toe (zie tabel 3.2). Dit gebeurde grotendeels zonder dat de consument zelf daar iets voor hoefde te doen. Stijgende beurskoersen en huizenprijzen zijn de voornaamste bronnen achter de groei. In de periode augustus 2000 - maart 2003 daalden de aandelenkoersen met meer dan 60%, waardoor ook het aandelenbezit sterk werd gereduceerd. In 2002 werd dit niet meer gecompenseerd door een forse toename van de huizenprijzen, waardoor het totale netto vermogen van gezinnen in dat jaar afnam. Het effect van stijgingen en dalingen van vermogen op de consumptie is niet symmetrisch. Vermogensverliezen komen bij gezinshuishoudingen naar verhouding harder aan dan vermogenswinsten. Hierdoor is het drukkende effect op de particuliere consumptie van een vermogensverlies absoluut gezien

[11] Zie ook *Macro Economische Verkenning 2005*, blz 71.
[12] De Telegraaf, A-merk uit de gratie, 10 februari 2006.
[13] NRC Handelsblad, 2005 was goed jaar voor speciaalzaken, 11 februari 2006.

groter dan het opwaartse effect van een stijging van het vermogen. In een kader wordt hier dieper op ingegaan.

Tabel 3.2 Vermogens van gezinnen, 2001-2005[a]

	2004	2001	2002	2003	2004	2005[b]
	waarde mld euro	% beschikbaar gezinsinkomen				
Liquide financieel bezit	485	192	170	181	186	204
w.v. aandelen (beursgenoteerd)	147	81	51	56	56	68
spaargeld	198	60	64	71	76	80
overige[c]	140	50	55	54	54	57
Eigenwoningbezit	1052	360	377	386	403	440
Andere bezittingen[d]	165	64	62	63	63	64
Schulden	536	162	174	191	206	225
w.v. hypotheekschulden	420	128	137	148	161	180
Netto vermogen	1165	454	436	439	447	484
		% liquide financieel bezit				
Schulden		84	102	105	111	110
Aandelen		42	30	31	30	33
		% waarde eigenwoningbezit				
Hypotheekschulden		36	36	38	40	41

[a] Niveau aan het einde van het jaar, als percentage van het beschikbaar gezinsinkomen inclusief collectieve pensioenbesparingen. De vermogens zijn ongerekend het pensioenvermogen dat gezinnen hebben opgebouwd bij verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen.
[b] Stand december 2005 als percentage van het beschikbaar inkomen in 2005.
[c] Chartaal geld, girale deposito's en obligaties.
[d] Aandelen aanmerkelijk belang, ondernemingsvermogen van zelfstandigen, grond en ander onroerend goed.

In de afgelopen jaren herstelden de aandelenkoersen zich en zijn de vermogensverliezen nagenoeg goedgemaakt. Geschaald naar de hoogte van het beschikbaar inkomen is het vermogen nog wel iets kleiner dan dat in het topjaar 2000. Eind 2000 was het netto vermogen als percentage van het beschikbaar inkomen 487%, eind vorig jaar lag dat percentage op 484%.

Het eigenwoningbezit vormt verreweg het grootste deel van het vermogen van gezinnen. Steeds meer Nederlanders kopen een huis, terwijl vorig jaar de huizenprijzen zijn blijven stijgen. In de raming ligt besloten dat vanaf ultimo 2005 de huizenprijzen ongeveer gelijk oplopen met de inflatie. Verwacht wordt dat de opwaartse effecten op de reële huizenprijs uit hoofde van een gunstiger inkomensontwikkeling en een blijvende schaarste ongeveer evenveel gewicht in de schaal leggen als de neerwaartse effecten uit hoofde van de voorziene rentestijging.

Tegenover de toename van het eigenwoningbezit staat een hogere hypotheekschuld. De hypotheekschuld als percentage van het eigenwoningbezit is de afgelopen jaren gestaag opgelopen tot 41%, het hoogste percentage in de periode waarover gegevens beschikbaar zijn.

Consumptie gevoeliger voor vermogensverlies dan voor vermogenswinst

De volumegroei van de particuliere consumptie wordt niet alleen beïnvloed door de ontwikkeling van het reëel beschikbaar inkomen, maar ook door winst of verlies op het vermogen van huishoudens. Dat geldt zowel voor financieel vermogen, zoals aandelen en obligaties, als voor vermogen in eigen woningen. Vermogenswinst of -verlies, veroorzaakt door fluctuaties in aandelenkoersen en huizenprijzen, leidt tot een versnelling of vertraging in de consumptiegroei. De onstuimige ontwikkelingen op zowel de aandelenmarkt als de huizenmarkt hebben in de afgelopen tien jaar bijgedragen aan de grote uitslagen in de conjunctuur. De vraag is of vermogenswinst en vermogensverlies beide even sterke effecten hebben op de consumptie of niet. Het CPB heeft recent, in samenwerking met De Nederlandsche Bank, twee onderzoeken op dit terrein verricht.

In een eerste onderzoek[a] is het verband onderzocht tussen de perceptie die huishoudens hebben van hun financiële positie en de feitelijke vermogenswinsten en -verliezen die worden geleden. Hiervoor is gebruikgemaakt van gegevens van een panel van individuele huishoudens over de periode 1990-2001. Huishoudens blijken vermogenswinst en -verlies niet symmetrisch te waarderen (zie figuur). Een vermogenswinst die wordt aangemerkt als een 'grote stijging' is, absoluut gezien, driemaal zo groot als een vermogensverlies dat wordt aangemerkt als een 'grote daling'.

Perceptie van vermogenswinst en vermogensverlies

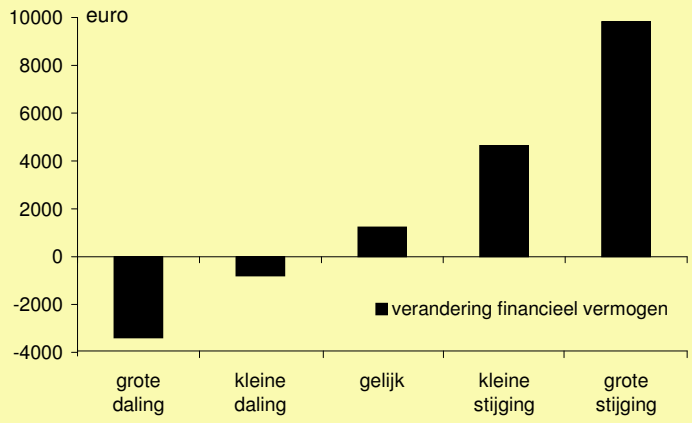

In een tweede onderzoek[b] is gekeken of ook de feitelijke consumptie anders reageert op koerswinst dan op koersverlies. Dit is langs een omweg gedaan, door te kijken naar het effect van de ontwikkeling van aandelenkoersen en huizenprijzen op de actieve besparingen van individuele huishoudens. De actieve besparingen zijn het verschil tussen het beschikbaar inkomen en de consumptie (zie ook het kader in paragraaf 3.1.2). Ook in dit geval wordt, op basis van gegevens voor de periode 1993-2005, een asymmetrisch effect gevonden. De reactie van besparingen op koersdalingen blijkt op korte termijn 2,5 tot 5 maal groter dan de reactie op koersstijgingen. Voor veranderingen in huizenprijzen wordt een vergelijkbaar effect gevonden.

Er zijn twee verklaringen voor de gevonden asymmetrie op korte termijn. De eerste verklaring is dat consumenten risicomijdend zijn en dat het nut van meer vermogen afneemt naarmate het vermogen groter wordt (afnemend grensnut). De tweede verklaring, uit de psychologisch-economische literatuur, is dat de waarde die iemand aan iets toekent groter is indien hij/zij het in bezit heeft (endowment effect).[c]

[a] M. Mastrogiacomo, Testing consumers' asymmetric reaction to wealth changes, CPB Discussion Paper 53, januari 2006.
[b] R.P. Berben, K. Bernoth en M. Mastrogiacomo, Households' response to wealth changes: do gains or losses make a difference?, CPB Discussion Paper 63, maart 2006.
[c] J. Knetsch, The endowment effect and evidence of non reversible indifference curves, *American Economic Review* 79, 1989, blz. 1277-1284.

Achter de ontwikkeling van de verhouding tussen de hypotheekschuld en het eigenwoningbezit kunnen allerlei demografische en compositie-effecten schuilgaan. Op basis van de ouder wordende Nederlandse samenleving zou een afnemende quote worden verwacht, maar deze tendens wordt gecompenseerd doordat in vergelijking met vroeger een groter deel van de Nederlanders een huis koopt. Bovendien speelt mee dat in toenemende mate aflossingsvrije hypotheken zijn afgesloten.

Het (liquide) financiële bezit van gezinnen is het afgelopen jaar toegenomen, maar minder dan het niet-financiële vermogen. Opvallend is de opmars van het aandelenvermogen. Dit is voor het overgrote deel te danken aan de stijging van de aandelenkoersen. In december vorig jaar lag de AEX-index ruim 25% hoger dan een jaar eerder. De verliezen van de afgelopen jaren zijn daarmee echter nog niet volledig goedgemaakt. Het aandelenbezit ligt in waarde nog steeds lager dan in het jaar 2000. Het is lastig te bepalen of de stijgende beurskoersen leiden tot een toename van het aantal particuliere beleggers. Informatie hierover is voor een belangrijk gedeelte gebaseerd op marktonderzoek. Een onderzoek in mei 2005 gaf aan dat nog sprake was van een daling van het aantal beleggers.[14] Recente persberichten spreken weer over een groter enthousiasme voor aandelen.[15] Hier speelt ook de opkomst van internet een rol. Meer dan een half miljoen mensen belegt inmiddels via het internet.

In de tweede helft van vorig jaar is de sterke groei van de spaartegoeden getemperd. In het laatste kwartaal was er zelfs sprake van een daling. Dit heeft deels te maken met de deblokkering van het spaarloon, dat ook tot de spaartegoeden van gezinnen behoort. Het kabinet heeft toestemming verleend tot een versoepelde belastingvrije opname van deze gelden in de periode september t/m december 2005. Het is waarschijnlijk dat een deel van het opgenomen spaarloon is gebruikt voor de aanschaf van met name duurzame consumptiegoederen. Daarnaast zal het gedeblokkeerde spaargeld gedeeltelijk zijn omgezet in andere financiële activa.

De schulden lagen ultimo 2005 52 mld euro hoger dan een jaar eerder. De schuld als percentage van het liquide financieel bezit is iets afgenomen, maar ligt nog steeds boven de 100%. De toename komt vrijwel volledig door een hogere hypotheekschuld. De overige schulden, zoals het consumptief krediet en de roodstand, zijn nauwelijks gestegen. Er is wel een duidelijk verschil in de ontwikkeling van de roodstand en die van het consumptief krediet. Hoewel het aantal Nederlanders dat rood stond het afgelopen jaar niet toenam, lag de roodstand in december 2005 ongeveer 590 mln euro hoger dan een jaar eerder. Dit duidt erop dat een deel van de gezinnen meer moeite heeft om van hun maandelijkse inkomen rond te komen. Daarentegen nam in dezelfde periode het uitstaand consumptief krediet met ruim 600 mln euro af. Nederlanders zijn tegenwoordig minder snel geneigd een lening af te sluiten om duurzame goederen aan te schaffen. Onzekerheid over toekomstige inkomensontwikkelingen speelt hierbij ongetwijfeld een rol. Bovendien is sinds de belastingherziening van 2001 de rente op leningen

[14] Milward Brown/Centrum voor Marketing analyses, Meer dan een half miljoen mensen beleggen via internet, 16 mei 2005.
[15] Algemeen Dagblad, Kleine beleggers durven weer, 8 februari 2006.

voor consumptieve doeleinden niet meer aftrekbaar, wat lenen in deze vorm duurder heeft gemaakt.[16]

3.1.2 Besparingen

Ondanks de groei is het beschikbaar inkomen van gezinnen ook dit jaar naar verwachting niet voldoende om de hogere consumptieve bestedingen te financieren. De individuele spaarquote komt uit op −3½%. Volgend jaar loopt de individuele spaarquote iets op, tot −2¾%. Voor het vijfde achtereenvolgende jaar zijn de consumptieve bestedingen dan groter dan het beschikbaar inkomen. Zeer matige loon- en werkgelegenheidsontwikkelingen zijn een belangrijke verklaring voor de negatieve individuele besparingen van de afgelopen jaren. Een andere verklaring voor de negatieve individuele spaarquote zijn de lastenverzwaringen in de vorm van hogere ziektekosten- en pensioenpremies. Vooral de pensioenpremies zijn sinds 2003 flink verhoogd om de balansen van pensioenfondsen te versterken. Dit opgebouwde vermogen zal in de toekomst worden uitgekeerd aan gezinnen en kan gezien worden als een verplichte besparing van gezinnen. Tegenover de daling van de individuele besparingen stond dan ook een stijging van de collectieve besparingen van 8,5 mld euro in de periode 2003-2005 (zie figuur 3.3). Mede door de verplichte collectieve besparingen is het opgebouwde vermogen aan pensioen- en levensverzekeringsvoorzieningen aanzienlijk. In 2004 bedroeg deze post bijna 760 mld euro oftewel circa 40% van het totale netto vermogen van gezinnen.

Figuur 3.3 Individuele, collectieve en totale besparingen, 1987-2007[a]

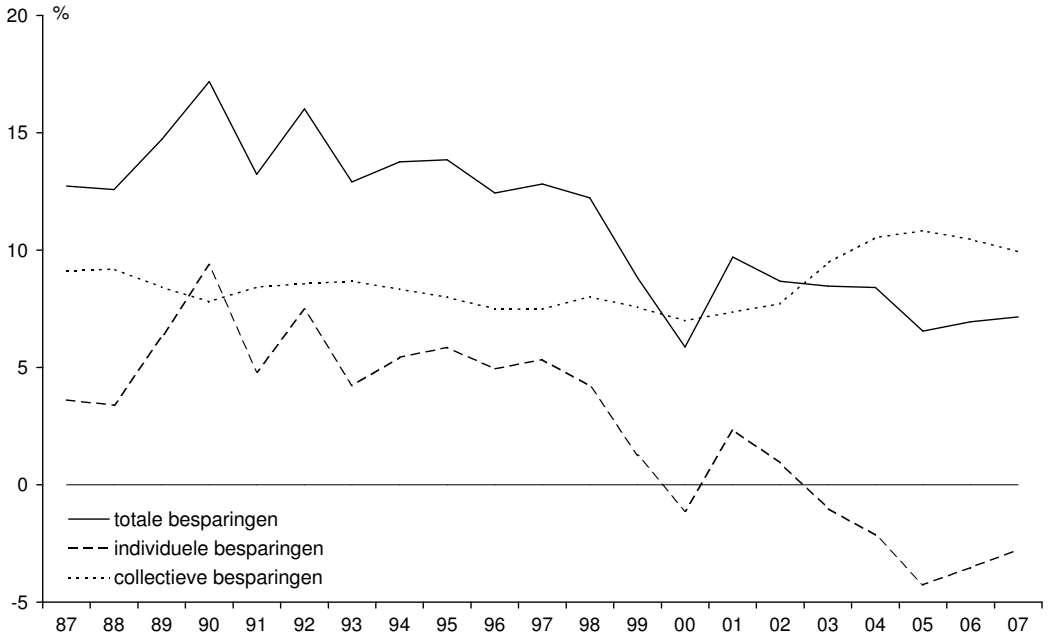

[a] Besparingen als percentage van het beschikbaar inkomen inclusief collectief afgesloten pensioenvoorzieningen. De cijfers voor 1987-2000 zijn van voor de laatste revisie van de Nationale Rekeningen.

[16] CBS, 2006, Minder leningen, meer roodstand, Persbericht 10 februari.

In de projectie nemen de collectieve besparingen dit jaar af. De pensioenpremies liggen dit jaar lager als gevolg van een versobering van de pensioenregelingen. Bovendien zijn door het herstel van de dekkingsgraad inhaalpremies minder noodzakelijk. Voor volgend jaar wordt een stabilisatie van de premies voorzien. Als percentage van het beschikbaar inkomen zijn de collectieve besparingen daarom iets lager dan die in dit jaar.

Een negatieve individuele spaarquote lijkt in tegenspraak met statistieken over toenemende spaartegoeden van gezinnen (zie tabel 3.2). Dit zijn echter twee fundamenteel verschillende besparingsbegrippen. Spaargeld is een vorm van financieel vermogen, die kan toenemen door inkomen niet uit te geven, maar evenzeer door andere financiële activa, zoals aandelen, te verkopen en om te zetten in spaargeld. De individuele besparingen geven dat deel van het beschikbaar inkomen weer dat in een jaar vrijwillig niet consumptief wordt besteed. Figuur 3.4 laat zien dat de ontwikkeling van de spaartegoeden en de individuele besparingen de laatste jaren verschillend is geweest. In een kader wordt nader ingegaan op de verschillende manieren om besparingen te definiëren.

Figuur 3.4 Individuele besparingen en toename van de spaartegoeden, 1995-2005

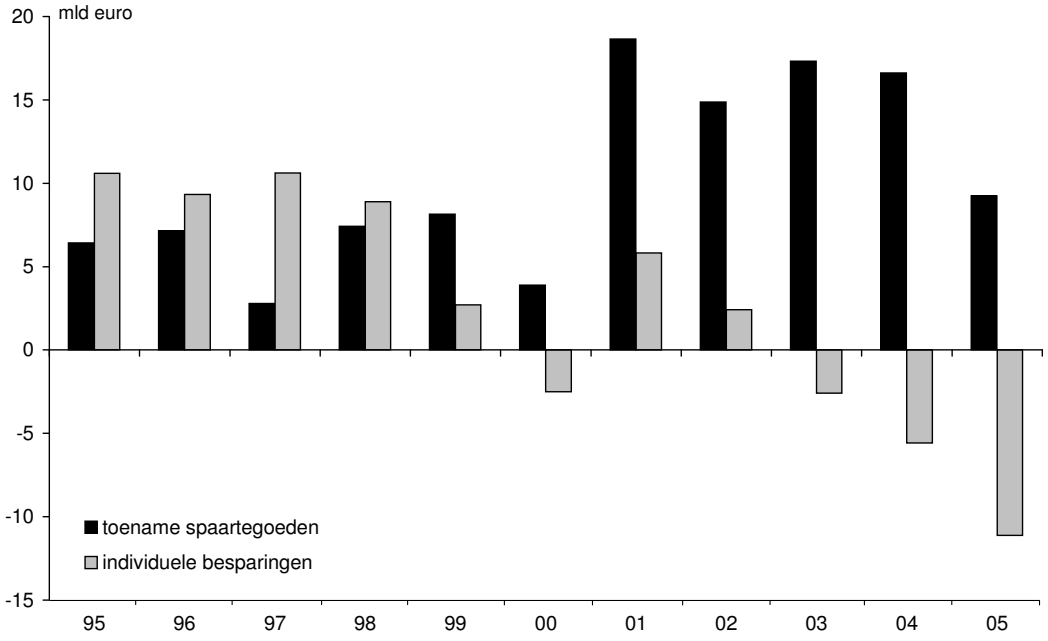

In de periode 2003-2007 liggen de consumptieve bestedingen van gezinnen naar verwachting ruim 30 mld euro hoger dan het beschikbaar inkomen. In dezelfde periode neemt het netto vermogen van gezinnen echter met ruim 160 mld euro toe. Hoewel het inkomen niet toereikend is de consumptie te financieren, kunnen de Nederlandse huishoudens hun consumptie vrij gemakkelijk financieren door een deel van hun vermogensgroei hiervoor te gebruiken. Hierbij past een aantal kanttekeningen. Ten eerste is de vermogensgroei mede gebaseerd op de stijgingen van beurskoersen en huizenprijzen. Vermogenswinsten kunnen snel omslaan in verliezen, zoals de daling van de aandelenkoersen van meer dan 60% in de periode augustus

Besparingen: een woud van definities

Hoewel sparen een eenduidig begrip lijkt, zijn er ten minste vier gangbare besparingsbegrippen:[a] de individuele besparingen, de totale besparingen, het saldo van de financiële transacties en de vermogensverandering in een jaar. Deze besparingscijfers verschillen niet alleen conceptueel, maar kunnen ook over niveau en ontwikkeling sterk uiteenlopen (zie tabel). Voor de economische interpretatie zijn de verschillen en de samenhang tussen de cijfers van belang.

De individuele besparingen worden gedefinieerd als het beschikbaar inkomen minus de particuliere consumptieve bestedingen. Bij positieve individuele besparingen wordt een gedeelte van het beschikbaar inkomen in een jaar vrijwillig opzij gelegd en niet gebruikt voor consumptie. Hierbij wordt echter geen rekening gehouden met de verplichte opbouw van pensioenvermogen door middel van collectieve pensioenregelingen. Door bij de individuele besparingen de zogenoemde correctie pensioenvoorzieningen, dit zijn de betaalde pensioenpremies (inclusief beleggingsopbrengsten) minus de ontvangen pensioenuitkeringen, op te tellen, worden de totale besparingen verkregen.

De besparingen kunnen ook worden gedefinieerd als het verschil in vermogen aan het begin en het einde van het jaar. Het vermogen bestaat uit financiële activa, zoals aandelen en spaargelden, en niet-financiële activa zoals woningen. Gedurende een jaar kunnen gezinnen activa aan- of verkopen en schulden aflossen of aangaan. Het vermogen kan in de eerste plaats worden vergroot door een positief saldo financiële transacties, waarbij het aangaan van een schuld een negatief effect heeft op het saldo. Er is een verband tussen dit saldo en de totale besparingen. Een gedeelte van de besparingen wordt gebruikt om de (netto) investeringen te financieren. De netto investeringen, die in de Nationale rekeningen bij gezinnen bestaan uit de aankoop van woningen en de investeringen van zelfstandigen, zijn gelijk aan de bruto investeringen minus de afschrijvingen. De rest van de besparingen wordt omgezet in financiële activa. Afgezien van een statistisch verschil[b] is het saldo financiële transacties gelijk aan de totale besparingen plus het saldo van kapitaaloverdrachten (vooral alimentaties, schenkingen en betaalde successierechten) minus de netto investeringen van gezinnen. Al deze besparingen hangen af van de keuzes van de consument en worden daarom de actieve besparingen genomen.

De vermogens van gezinnen kunnen ook toenemen doordat de prijzen van de vermogenstitels (waaronder aandelen en huizen) veranderen. Als besparingen worden berekend als het verschil in vermogen aan het begin en het einde van een jaar worden deze vermogenswinsten meegenomen. Prijsfluctuaties kunnen niet door individuele gezinnen worden beïnvloed en zijn dus in die zin passieve besparingen.

Besparingen gezinnen, 2001-2004

		2001	2002	2003	2004
		mld euro			
Beschikbaar inkomen		230,0	235,4	233,9	233,6
Consumptieve bestedingen	–	224,2	233,0	236,5	239,2
Individuele besparingen		**5,8**	**2,4**	**– 2,6**	**– 5,6**
Correctie pensioenvoorziening	+	18,3	19,7	24,5	27,5
Totale besparingen		**24,1**	**22,1**	**21,9**	**21,9**
Saldo kapitaaloverdrachten	+	– 1,0	– 1,6	– 1,6	– 1,8
Netto investeringen	–	16,2	15,0	13,3	15,7
Statistisch verschil	+	– 0,6	2,1	1,4	0,9
Saldo financiële transacties		**6,3**	**7,6**	**8,4**	**5,3**
Overige vermogensmutaties	+	25,0	– 31,1	65,7	85,6
Vermogensverandering		**31,3**	**– 23,5**	**74,1**	**90,9**

[a] Strikt genomen is het aantal besparingsbegrippen nog groter. Zie M. Mellens, Besparingen belicht: samenhang en verschillen tussen definities, CPB Memorandum 145, februari 2006.

b Inclusief saldo aan- en verkopen van niet-geproduceerde niet-financiële activa (voornamelijk grond).

2000 t/m maart 2003 liet zien. Consumenten zullen daardoor terughoudend zijn in het aanspreken van hun vermogen voor consumptieve doeleinden. Ten tweede vormen niet-financiële activa, met name huizen, een groot deel van het vermogen. Dit vermogen is niet direct aan te wenden voor consumptie. Ten derde geldt alleen voor gezinnen met een positief vermogen dat zij vermogenswinsten kunnen aanspreken voor consumptie. Gezinnen zonder vermogen zullen de afgelopen tijd moeite hebben gehad hun consumptieve uitgaven te financieren uit hun inkomen. Dit kan een verklaring zijn voor de toenemende roodstand.

3.1.3 Woningbouw

De investeringen in woningen zijn in 2005 voor het tweede achtereenvolgende jaar met circa 6% gestegen. Naar onderdelen bezien deed zich wel een verschuiving voor in de bijdragen aan deze groei. De toename van de investeringen in nieuwbouw is iets teruggevallen. In 2005 zijn slechts 1 700 nieuwe woningen extra opgeleverd ten opzichte van 2004. De stijging was geheel gelokaliseerd bij de woningcorporaties, het aantal nieuwe koopwoningen daalde. De verkorting in tijdsduur tussen de afgifte van de vergunningen en het gereedkomen van de woningen, die in 2004 te zien was, heeft zich vorig jaar niet doorgezet. Gunstig is evenwel de forse groei van het aantal verleende vergunningen in 2005. Daarbij mag worden aangenomen dat de vergunningen in toenemende mate daadwerkelijk in woningen worden omgezet.

De soort nieuwbouwprojecten sluit steeds beter aan bij de minder rooskleurige economische ontwikkeling sinds de conjunctuuromslag van 2001. Het gevolg is dat minder projecten waarvoor reeds een vergunning werd verleend, worden afgeblazen of herontwikkeld. De investeringen in woningen kregen vorig jaar een grotere impuls van de overdrachtskosten door het sterk gestegen aantal verkochte woningen. De uitzonderlijk lage hypotheekrente lokte een groot aantal transacties uit. Behalve in 1999 lag dit aantal in de afgelopen tien jaar niet zo hoog.

De groei van de investeringen in woningen zet dit en komend jaar naar verwachting door, zij het in een steeds gematigder tempo. In de raming is geen effect van de fijnstofproblematiek verdisconteerd, omdat een inschatting daarvan vooralsnog moeilijk is te geven. In 2006 is de geprojecteerde groeivertraging alleen het gevolg van minder overdrachten van bestaande woningen. De stijging van de hypotheekrente die voor 2006 wordt voorzien, zet naar verwachting een rem op het aantal transacties. Afgaande op het aantal verleende vergunningen wordt voor de investeringen in nieuwbouw juist een groeiversnelling geraamd. Ook de investeringen in herstel- en nieuwbouw blijven zich naar verwachting gunstig ontwikkelen. Een belangrijk deel daarvan betreft renovatieprojecten van woningcorporaties. In het kader van een verhoogde inzet op stadsvernieuwing worden deze projecten door gemeentes en Rijk sterk gestimuleerd.

Tabel 3.3 Aspecten van de investeringen in woningen, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	niveaus in dzd				
Verleende bouwvergunningen	72,5	76,2	83,3	86	88
w.v. huur	15,9	17,3	18,6	20	21
koop	56,6	58,9	64,6	66	67
Gereedgekomen woningen	59,6	65,3	67,0	74	79
w.v. huur	13,0	14,1	16,9	19	20
koop	46,7	51,2	50,1	55	59
	volumemutaties in %				
Investeringen in woningen	– 3,2	6,4	5,7	4¾	3¼
w.v. bijdrage nieuwbouw	– 1,2	4,3	3,0	4	2¾
bijdrage herstel en verbouw	– 0,8	1,1	1,1	1	¾
bijdrage overdrachtskosten	– 1,2	1,0	1,6	– ¼	– ¼
	niveau in %				
Hypotheekrente	4,5	4,2	3,8	4¼	4½

In 2007 neemt de groei van de investeringen in woningen naar verwachting verder af. De temporisering bij de investeringen in nieuwbouw weerspiegelt de geringere toename van het aantal verleende vergunningen, maar ook bij de investeringen in herstel- en verbouw ligt na drie jaar van substantiële groei naar verwachting een minder grote stijging in het verschiet. Omdat in de raming de hypotheekrente in 2007 verder oploopt, is het aantal transacties van bestaande woningen en daarmee het volume van de overdrachtskosten lager geraamd dan voor dit jaar.

3.1.4 Investeringen

De investeringen van bedrijven konden vorig jaar het groeiherstel van 2004 niet vasthouden en bleven nagenoeg constant. De productiegroei in de marktsector vertraagde en de bezettingsgraad in de industrie bleef op een dusdanig niveau dat capaciteitsuitbreiding nog nauwelijks noodzakelijk was. Hoewel de winstmarges stegen, was investeren voor uitbreiding van de productiecapaciteit blijkbaar nog niet aantrekkelijk. Ook de scherpe daling bij de investeringen in vliegtuigen alsmede het ontbreken van grote investeringsprojecten droegen bij aan de vertraagde investeringsgroei.

Het investeringsklimaat lijkt dit jaar duidelijk te verbeteren. Toenemend optimisme bij het bedrijfsleven vormt een aanwijzing voor het verwachte groeiherstel. Nadat vorig jaar al positieve geluiden te horen waren bij ondernemers in de zakelijke dienstverlening en de wegtransportsector, is er sinds het laatste kwartaal van 2005 ook sprake van een relatief sterk herstel van vertrouwen in de economie bij industriële producenten (zie figuur 3.6). Volgend jaar zal de groei van de totale bedrijfsinvesteringen vermoedelijk wat terugvallen, van 8% dit jaar tot 5%. Deze vertraging komt echter vooral door minder investeringen door de luchtvaartsector en spoorweg- en trammaatschappijen als gevolg van het aflopen van

vlootvernieuwingsprogramma's. De meer conjunctuurgevoelige investeringen in machines en bedrijfsgebouwen zullen daarentegen volgend jaar waarschijnlijk nog iets in groei versnellen door de verder oplopende bezettingsgraad, aanhoudende productiegroei en verbeterde winstpositie.

Tabel 3.4 Aspecten van de investeringen van bedrijven, 2003-2007

	2004	2003	2004	2005	2006	2007
	waarde mld euro	mutaties per jaar in %				
Machines en computers	19,7	– 2,1	2,4	4,2	12	12¾
w.v. machines	16,2	– 5,4	0,1	– 0,4	10	12¼
computers	3,5	16,2	14,0	25,6	20	15
Bedrijfsgebouwen	10,4	– 11,4	– 6,0	– 1,0	3	5
Wegvervoermiddelen	6,6	– 5,3	8,1	3,4	½	3
w.v. personenauto's	5,2	– 5,2	9,1	5,1	– 2	2
overige wegvervoermiddelen	1,4	– 5,4	4,4	– 2,9	10½	6½
Overige vervoermiddelen	2,0	107,5	– 0,9	– 27,7	11½	– 55¼
w.v. schepen	0,5	2,2	– 10,6	– 6,4	5	0
railvoertuigen (treinen, trams)	0,5	91,1	32,1	18,4	– 25	– 50
vliegtuigen	1,0	310,1	– 7,9	– 61,0	72½	– 95
Overige materiële en immateriële activa	12,6	– 10,9	12,2	– 1,8	10	¾
Totaal bedrijven	51,3	– 4,6	3,3	0,3	8	5
w.v. conjunctuurgevoelig[a]	46,1	– 7,9	4,7	– 0,8	6¾	7¼
Cash-flowquote[b]		175	171	168	162	163
Investeringsquote[c]		14,3	14,6	14,5	15¼	15¼

[a] Exclusief overige vervoermiddelen en energiesector.
[b] Afschrijvingen en winst van productie in de Nederlandse marktsector als percentage van de bruto investeringen in vaste activa in Nederland.
[c] Investeringen in vaste activa (exclusief woningen) als percentage van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen (exclusief verhuur van en handel in onroerend goed).

De verwachte investeringsontwikkeling komt ook naar voren in het verloop van de investeringsquote. Na de opleving in 2004 vielen de investeringen van bedrijven in vaste activa in procenten van de bruto toegevoegde waarde vorig jaar iets terug tot 14,5%. Dit jaar volgt een duidelijk herstel en komt de investeringsquote uit op 15¼%. Volgend jaar ligt deze quote naar verwachting op hetzelfde, in historisch perspectief lage niveau.

Machines en computers

De investeringen in machines daalden vorig jaar met 0,4%, mede doordat de omvangrijke positieve impuls in 2004 van de oplevering van een grote warmtekrachtcentrale in 2005 ontbrak. In de loop van dit jaar zullen de investeringen in machines snel kunnen aantrekken. De aantrekkende exportvraag naar industriële producten en de toenemende vraag door de bouwsector zullen leiden tot een groeiherstel van de industriële productie, waardoor de (nog lage) bezettingsgraad snel zal oplopen. Naar verwachting zal de noodzaak tot

capaciteitsuitbreiding bij de industrie en de bouwsector leiden tot een groei van 10% bij investeringen in machines. Volgend jaar groeit de industriële productie in een hoger tempo door, wat kan resulteren in een iets hogere groei van de investeringen in machines met 12¼%.

De relatief goede gang van zaken bij de zakelijke dienstverlening heeft vorig jaar bijgedragen aan een sterke groei van investeringen in computers. Dit jaar zijn ondernemers in de zakelijke dienstverlening in het algemeen eveneens zeer positief gestemd, waardoor naar verwachting de investeringen in computers dit en ook volgend jaar fors kunnen blijven doorgroeien. De volumeontwikkeling bij investeringen in computers is overigens maar voor een relatief klein deel toe te schrijven aan toename van het aantal aangekochte apparaten en voor een veel groter deel aan kwaliteitsstijging.

Figuur 3.5 Investeringsquote bedrijven en winstquote van productie in Nederland, 1970-2006

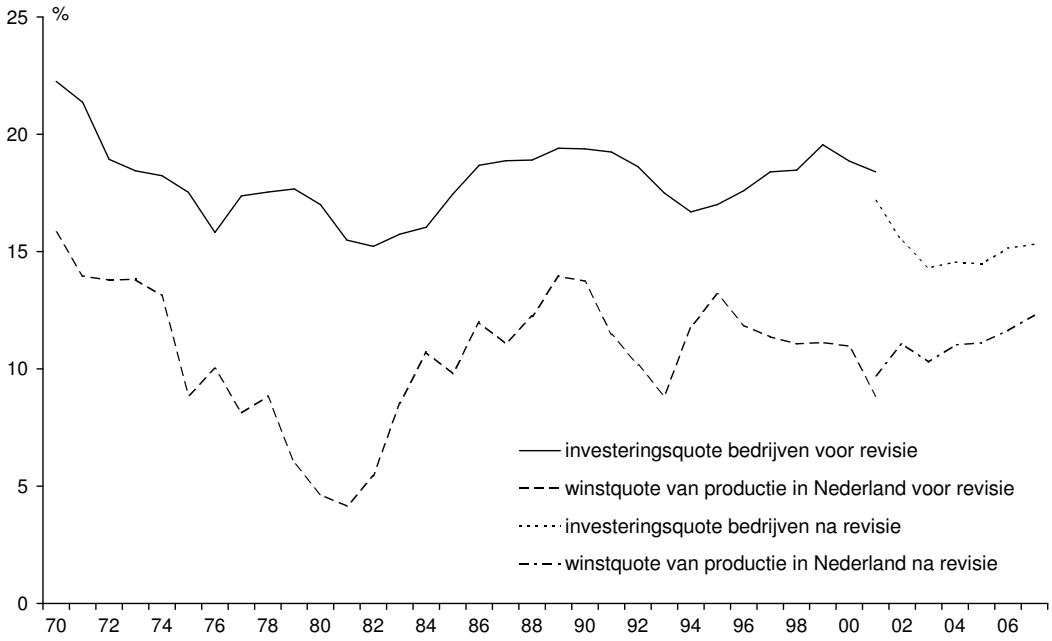

Bedrijfsgebouwen

De investeringen in bedrijfsgebouwen daalden vorig jaar in bescheiden mate, na in de periode 2002-2004 veel sterker te zijn gedaald. Dit jaar zullen de investeringen in bedrijfsgebouwen waarschijnlijk een herstel laten zien, met een groei van 3%. Volgend jaar kan het tempo nog versnellen. Daarmee laat dit type investeringen het vorig jaar bereikte dieptepunt waarschijnlijk definitief achter zich. Verwacht wordt dat dit en volgend jaar de vraag naar kantoorpanden vooral vanuit de zakelijke dienstverlening flink zal aantrekken. De nog bestaande leegstand van kantoorgebouwen is kwalitatief onvoldoende om aan deze vraag te voldoen. De verwachting is dat mede daardoor de investeringen in bedrijfsgebouwen zullen toenemen.

Vervoermiddelen

Het park van bedrijfspersonenauto's neemt ook dit jaar toe. De groei van het wagenpark van lease-auto's herstelde zich vorig jaar. Ook dit jaar en volgend jaar ligt een verdere groei in de ramingen besloten. Desondanks dalen waarschijnlijk de investeringen in personenauto's, voornamelijk als gevolg van een afnemende vervangingsvraag door leasebedrijven. In 2007 wordt weer een stijging verwacht van de verkopen van zakelijke personenauto's.
De investeringen door het wegtransport namen vorig jaar redelijk en door het openbaar bustransport sterk toe. Desondanks daalden de investeringen in overige wegvervoermiddelen door een sterke daling bij bestelwagens, mede door fiscale beleidswijzigingen ten aanzien van dit type bedrijfsauto's. De vooruitzichten voor ondernemers bij het wegtransport zien er voor dit jaar wederom gunstig uit. De sterk stijgende wederuitvoer en havenactiviteiten alsmede de toenemende export van binnenlands geproduceerde goederen vragen steeds meer vervoerscapaciteit. De investeringen in vrachtauto's zullen naar verwachting dan ook flink stijgen. Verondersteld mag worden dat het negatieve groei-effect van de bestelauto's zich dit jaar niet langer voordoet. De investeringen in overig wegtransport als geheel kunnen zodoende flink groeien. Ook het openbaar vervoer draagt daar dit jaar wederom zijn steentje aan bij. Het regionale busvervoer blijft verder investeren in milieuvriendelijke bussen. Volgend jaar valt deze impuls echter weg en zullen de investeringen in overig wegvoer als geheel iets in groei vertragen.

Figuur 3.6 Bezettingsgraad en producentenvertrouwen in de industrie, 1995-2006[a]

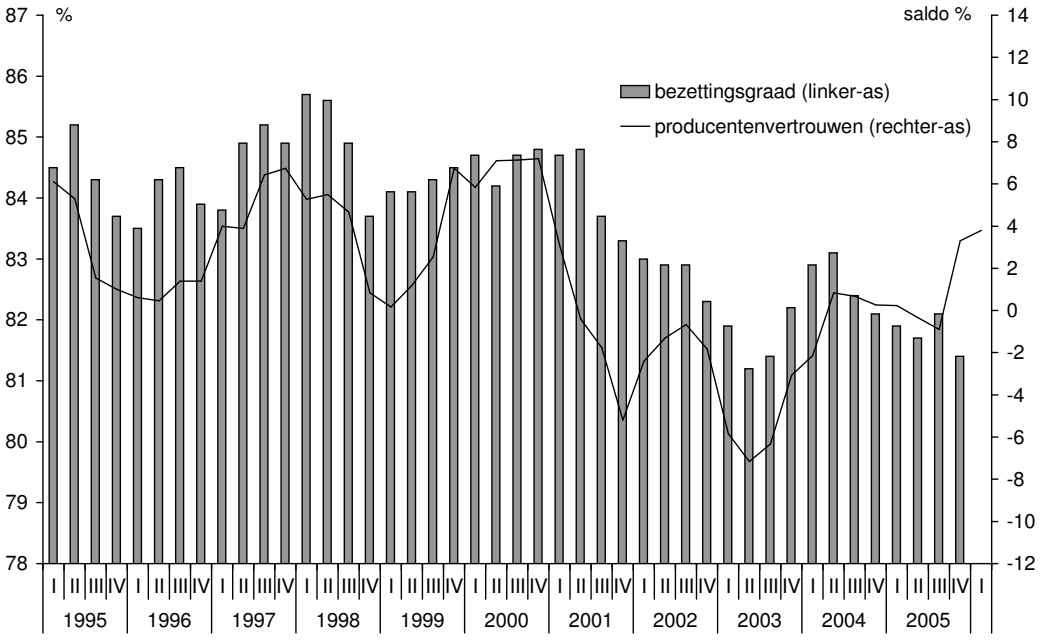

[a] Het cijfer van het producentenvertrouwen per kwartaal is het gemiddelde maandcijfer van dat kwartaal. Eerste kwartaal 2006 heeft betrekking op gemiddelde van januari en februari. De bezettingsgraadcijfers hebben betrekking op de laatste maand van het kwartaal.

Vorig jaar werd de capaciteitsuitbreiding bij de spoorwegen voorlopig afgesloten met een laatste nog forse toename van investeringen in treinen. Daarmee kwam in 2005 tijdelijk een einde aan enkele jaren van hoge investeringen. Als trekker van de investeringen in railvervoermiddelen wordt het stokje door de nationale spoorwegen dit jaar overgedragen aan regionale railvervoerders in het Noorden des lands en in de Randstad via hun aanschaf van lighttrains. Deze impuls is echter te klein om de investeringen in railvervoermiddelen op het hoge peil van 2005 te houden. In 2007 vallen de investeringen in railvoertuigen nog verder terug. Door technische aanpassingen zullen de HSL-treinen, die aanvankelijk medio 2007 in bedrijf genomen zouden worden, waarschijnlijk pas in 2008 worden opgeleverd.

Afgelopen jaar investeerde de luchtvaartsector aanzienlijk minder dan in 2004. De investeringen in vliegtuigen nemen dit jaar waarschijnlijk toe met meer dan 70%, waarmee de tweede fase van de vlootvernieuwing bijna is afgerond. In 2007 staan geen substantiële aanschaffingen op het programma. Pas in 2008 wordt deze fase volledig afgerond met de aflevering van het laatste vliegtuig uit dit vernieuwingsprogramma.

3.1.5 Buitenlandse handel

De uitvoergroei zal dit en volgend jaar flink aantrekken en wederom het leeuwendeel van de economische groei voor zijn rekening nemen. Vorig jaar viel de uitvoergroei nog terug door de vertraging van de economische groei in Europa. Desondanks presteerde de export heel behoorlijk. De uitvoer van goederen nam voor het tweede jaar op rij sterker toe dan de vraag uit de voor Nederland relevante afzetmarkten oftewel de relevante wereldhandel.

Figuur 3.7 Goederenvervoer van en naar Schiphol en Rotterdamse haven, 1998-2005

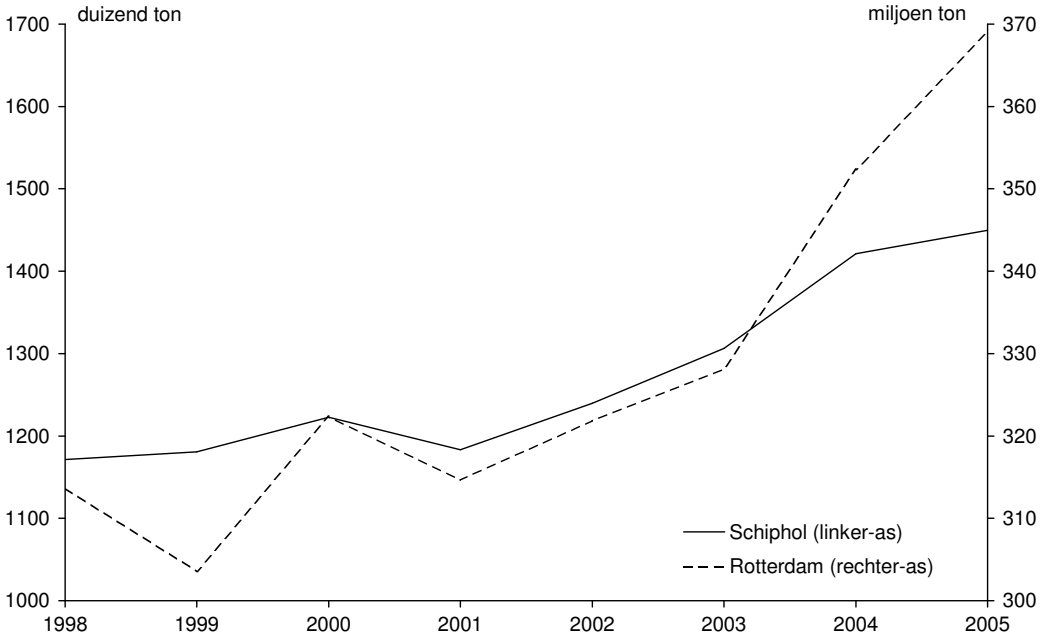

Bron: CBS, Schiphol Group en Havenbedrijf Rotterdam.

Belangrijkste reden hiervoor is dat distributieland Nederland momenteel volop profiteert van de integratie van China in de wereldeconomie. Sommige producten die vroeger in Europa zelf gemaakt werden, komen nu uit China en worden in grote getale via Nederland verder over Europa verspreid. De wederuitvoer nam mede hierdoor vorig jaar weer met dubbele cijfers toe. Schiphol en de Rotterdamse haven zagen de aan- en afvoer stijgen tot nieuwe recordhoogten, al was de groei ook hier wat gematigder dan in 2004 (zie figuur 3.7). In het kielzog profiteerde de transportsector, wat onder andere tot uitdrukking kwam in een aanzienlijke groei van de uitvoer van transportdiensten.

De 'made in Holland'-uitvoer heeft juist geen baat bij de opkomst van China. Sommige industriële activiteiten zijn daarheen of naar andere goedkope landen verplaatst vanwege lagere productiekosten, waardoor de binnenslands geproduceerde uitvoer achterblijft. De omvang van deze ontwikkeling moet echter niet gedramatiseerd worden.[17] De in Nederland geproduceerde uitvoer had de afgelopen jaren vooral last van de verslechterde prijsconcurrentiepositie door de koersstijging van de euro en de sterke toename van de arbeidskosten. Vorig jaar speelde de lagere groei van de vraag vanuit de Europese afzetmarkten een rol.

Met het aantrekken van de economische groei in Europa zal de exportgroei dit en volgend jaar versnellen. De uitvoergroei zal naar verwachting de groei van de relevante wereldhandel licht blijven overtreffen. De wederuitvoer blijft naar verwachting fors toenemen en de binnenslands geproduceerde uitvoer zal minder marktverlies leiden door de verbetering van de geraamde prijsconcurrentiepositie.

Binnenslands geproduceerde uitvoer

De 'made in Holland'-uitvoer is vorig jaar maar mondjesmaat toegenomen. Exporterende bedrijven ondervonden de gevolgen van de vertraging van de groei in Europa – onze belangrijkste afzetmarkt. Bovendien hadden ze te kampen met de verdere verslechtering van de concurrentiepositie. De binnenslands geproduceerde uitvoer wordt vooral geproduceerd door de verwerkende industrie. De uitvoer van de metaal- en elektrotechnische industrie kende relatief nog het beste jaar, de chemische industrie beleefde relatief het minste jaar. De voedingsmiddelenindustrie zat daar een beetje tussenin. De uitvoer van landbouwproducten werd gedrukt door tegenvallende oogsten, na het topjaar 2004.

Dit en volgend jaar profiteert naar verwachting de binnen onze landsgrenzen geproduceerde uitvoer van het aantrekken van de economische groei in Europa. Bovendien zullen ondernemers nauwelijks meer last hebben van de verslechtering van de concurrentiepositie in de afgelopen jaren. Deze verslechtering werkt nog wel met enige vertraging door in de marktprestatie, maar dit wordt nagenoeg gecompenseerd door de verbetering van de concurrentiepositie dit en volgend jaar door de depreciatie van de euro en de gematigde ontwikkeling van de arbeidskosten. Dat betere tijden zich aandienen blijkt ook uit de sterke stijging van het

[17] Zie J. Gorter, P. Tang en M. Toet, Verplaatsing vanuit Nederland - Motieven, gevolgen en beleid, CPB Document 76, februari 2005.

producentenvertrouwen in de industrie eind vorig jaar, die onder meer het gevolg was van een betere beoordeling van de orderportefeuilles uit het buitenland.

De negatieve effecten van de concurrentiepositie op de groei van de binnenslands geproduceerde uitvoer zullen dit en volgend jaar vrijwel verdwenen zijn. Toch blijft de groei van deze uitvoer nog duidelijk achter bij de groei van de relevante wereldhandel. Daarbij moet in de eerste plaats worden bedacht dat de relevante wereldhandel een indicator is voor de buitenlandse vraag naar het totale Nederlandse uitvoerpakket, dus inclusief de wederuitvoer met relatief snel groeiende producten als computers en consumentenelektronica. In de tweede plaats zal de opkomst van lagelonenland China op het wereldtoneel en de toetreding van de Oost-Europese staten tot de EU waarschijnlijk leiden tot een verdere verplaatsing van industriële activiteiten. Een laatste reden is de geraamde stijging van de bezettingsgraad, waardoor bedrijven minder moeite doen buitenlandse markten te betreden. Dit staat bekend als het 'home pressure of demand'-effect of het Zijlstra-effect.

Tabel 3.5 Aspecten van de goederenuitvoer (exclusief energie), 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %				
Uitvoervolume	3,2	9,4	6,3	8¼	9¼
w.v. binnenslands geproduceerde uitvoer	1,8	1,2	2,3	4	4¼
wederuitvoer	5,0	20,1	10,9	13	14½
Relevant wereldhandelsvolume	5,0	7,3	5,4	6½	7
Marktprestatie binnenslands geproduceerde uitvoer	– 3,1	– 6,1	– 3,1	– 2½	– 2¾
Prijsconcurrentiepositie binnenslands geproduceerde uitvoer	– 4,4	– 0,8	– 1,0	1	¼
Effectieve koers van de euro t.o.v. concurrenten	7,5	3,0	– 0,4	– 1	0

Wederuitvoer

De wederuitvoer bleef vorig jaar uitbundig groeien, ondanks de vertraging van de economische groei in Europa. De wederuitvoer betreft ingevoerde goederen, die na een kleine bewerking weer uitgevoerd worden. Een groot deel van de wederuitvoer bestaat uit computers en consumentenelektronica, zoals televisietoestellen. Deze komen vooral uit Zuidoost-Azië. Het bedrijf in Nederland doet veelal alleen nog de juiste handleiding, de goede stekker en bijvoorbeeld wat promotiemateriaal voor de Olympische Spelen of het WK voetbal in de doos. De laatste jaren neemt ook de wederuitvoer van bloemen sterk toe. Jaarlijks worden nu bijvoorbeeld zo'n 2,6 miljard rozen ingevoerd uit Kenia, Oeganda en Zimbabwe, die via Nederlandse veilingen weer uitgevoerd worden.[18] De rozen komen soms niet eens fysiek in ons land. Voor de in- uitvoerstatistieken is alleen van belang of ze in eigendom komen van een Nederlands bedrijf.

De toegevoegde waarde van deze activiteiten is doorgaans een stuk kleiner dan bij de binnenslands geproduceerde uitvoer. De toegevoegde waarde bestaat voornamelijk uit transport,

[18] Zie W. Packbier en C. Pierik, Dagelijks bijna 15 miljoen rozen de grens over, CBS Webmagazine, 13 februari 2006.

logistiek, verkoop en marketing. De marge op wederuitvoer bedraagt ongeveer tien procent, maar vanwege de sterke groei van de wederuitvoer is het effect op de economische groei toch nog aanzienlijk. Vorig jaar was de wederuitvoer verantwoordelijk voor een bijdrage van 0,3%-punt aan de BBP-groei.

In de eerste helft van de jaren negentig kreeg de wederuitvoer een sterke impuls door het wegvallen van de Europese binnengrenzen. Momenteel lijkt de opkomst van China op het economische wereldtoneel de wederuitvoer aan te wakkeren. Ongeveer de helft van de wederuitvoer bestaat uit computers en consumentenelektronica. Tien jaar geleden kwamen deze producten nog nauwelijks uit China, vorig jaar had China een aandeel van meer dan een kwart (zie figuur 3.8). Dit is ten koste gegaan van het marktaandeel van andere Aziatische landen, zoals Japan, Zuid-Korea en Taiwan, maar met name van het marktaandeel van Europa. De wederuitvoer is het voor grootste deel bestemd voor West-Europa, met Duitsland, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk als topdrie (zie figuur 3.8). De wederuitvoer naar Oost-Europa is vorig jaar bijna verdubbeld, wat waarschijnlijk te maken heeft met de uitbreiding van de Europese Unie met de tien nieuwe lidstaten in 2004.

Figuur 3.8 Wederuitvoer van computers en elektronica naar herkomst en bestemming, 1996-2005[a]

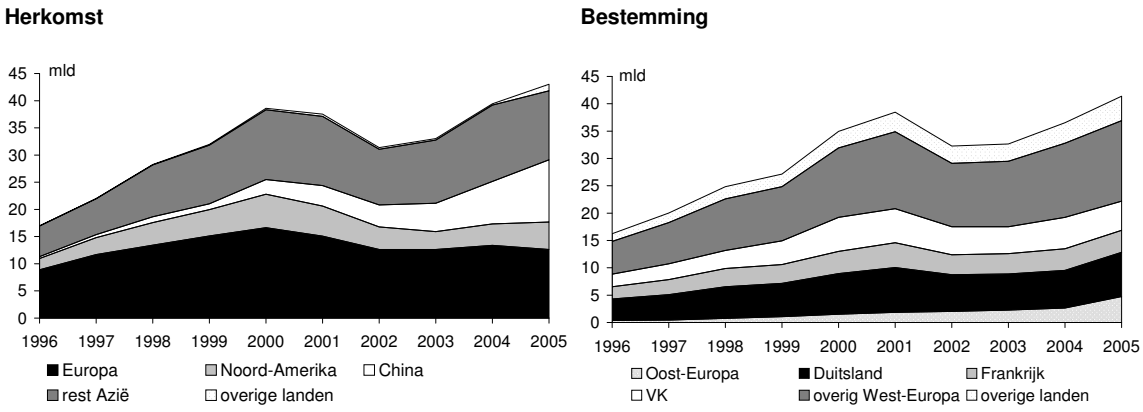

[a] Benadering aan de hand van de in- en uitvoer van computers en elektronica tot en met november 2005.

De groei van de wederuitvoer zal dit en volgend jaar naar verwachting weer wat versnellen onder invloed van het aantrekken van de economische groei in Europa. De Europese consument zal meer besteden aan allerlei elektronica, het Europese bedrijfsleven zal meer investeren in computers en aanverwante apparatuur. Doordat de wederuitvoer waarschijnlijk stormachtig blijft groeien, zal de wederuitvoer in 2007 de binnenslands geproduceerde uitvoer in waarde overtreffen. In hoeveelheden is de inhaalinslag nog indrukwekkender, doordat computers en elektronica over de jaren sterk in prijs zijn gedaald. Helemaal nu het CBS sinds de laatste revisie de prijsontwikkeling van deze producten beter corrigeert voor kwaliteitsverbetering.[19]

[19] Zie CBS, Revisie Nationale rekeningen: bijstellingen 2001-2004, september 2005, www.cbs.nl.

Uitvoer diensten

De uitvoergroei van diensten is vorig jaar teruggevallen van 5,4% tot slechts 0,6%. De drie belangrijkste onderdelen van de uitvoer van diensten zijn de transportdiensten, de financiële en zakelijke dienstverlening en de uitgaven van buitenlanders in Nederland. Bij alledrie was de groei lager dan in het jaar daarvoor. De uitvoer van transportdiensten vertoonde nog een heel behoorlijke groei, wat niet verwonderlijk is gezien de aanhoudend sterke groei van de wederuitvoer. De uitvoer van financiële en zakelijke diensten noteerde een nulgroei. Het aantal toeristen dat naar Nederland kwam of de uitvoer van reisverkeersdiensten nam voor het derde jaar op rij af.

De uitvoergroei van diensten zal waarschijnlijk flink aantrekken, tot 4% dit jaar en 5¾% in 2007. Een belangrijke reden is het groeiherstel in Europa, waardoor de buitenlandse vraag naar bijvoorbeeld de diensten van computerservice-, reclame- en ingenieursbureaus kan toenemen. De transportsector zal naar verwachting meer lading vervoeren voor buitenlandse opdrachtgevers. De dienstverlenende bedrijven profiteren in de raming ook van de gematigde arbeidskostenontwikkeling in Nederland en de verzwakking van de euro. De verwachting is dat vanaf dit jaar het toerisme naar Nederland weer wat op gang zal komen. De goedkopere euro maakt Nederland een aantrekkelijker bestemming en bovendien belooft het Rembrandt-jaar volgens het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) een publiekstrekker te worden.[20]

Concurrentiepositie

De concurrentiepositie van de verwerkende industrie is de afgelopen jaren flink verslechterd. Boosdoeners waren de hoge loonstijgingen en de appreciatie van de euro van gemiddeld 0,90 dollar in 2001 tot gemiddeld 1,24 dollar in 2004. Vorig jaar liepen de arbeidskosten per eenheid product voor het eerst weer in de pas met die bij de concurrentie in het buitenland. De arbeidskostenstijging was weliswaar hoger dan bij de euroconcurrenten, maar lager dan bij de niet-euroconcurrenten.

Dit en volgend jaar zullen de arbeidskosten zich naar verwachting gunstiger ontwikkelen. De arbeidskosten zullen ietwat sterker dalen dan in het eurogebied door een wat gematigder loonstijging. Ze nemen bovendien een stuk sterker af dan bij de niet-euroconcurrenten. De loonstijgingen zijn buiten het eurogebied aanzienlijk hoger vanwege de florissantere economische situatie daar. Bovendien wordt in de raming gerekend met een lichte daling van de eurokoers van gemiddeld 1,24 dollar in 2005 tot gemiddeld 1,20 dollar voor dit en volgend jaar.

De gunstige ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product zorgt ervoor dat de prijsconcurrentiepositie weer wat herstelt. Loon- en arbeidsproductiviteitsstijgingen rekenen bedrijven meestal met enige vertraging door in de afzetprijzen. Wisselkoersveranderingen hebben een meer direct effect op de relatieve prijzen. De koersdaling van de euro leidt er meteen toe dat producten van buiten het eurogebied gemeten in euro's in prijs stijgen. Naar

[20] Zie NBTC, Toerisme in perspectief: ontwikkelingen met betrekking tot inkomend en binnenlands toerisme nader bekeken, januari 2006, www.nbtc.nl.

verwachting verbetert de prijsconcurrentiepositie – de uitvoerprijs van concurrenten minus de Nederlandse uitvoerprijs – hierdoor dit jaar (1%) wat meer dan volgend jaar (¼%).

Tabel 3.6 Arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie, in euro's, 2002-2007

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %					
Nederland						
Loonvoet[a]	5,3	3,9	3,9	2,2	1¼	2
Arbeidsproductiviteit	2,6	1,7	5,4	1,9	4¾	4
Arbeidskosten per eenheid product	2,6	2,3	– 1,4	0,3	– 3½	– 2
Euroconcurrenten						
Loonvoet[a]	3,5	3,0	3,1	2,2	2¼	2½
Arbeidsproductiviteit	1,8	1,9	4,1	3,2	5¼	4¼
Arbeidskosten per eenheid product	1,7	1,1	– 0,9	– 0,9	– 3	– 1¾
Niet-euroconcurrenten						
Loonvoet[a]	4,1	6,5	3,9	4,6	4¾	4¾
Arbeidsproductiviteit	5,1	5,7	6,3	4,2	4¾	4½
Effectieve wisselkoers euro	4,2	14,2	5,6	– 0,7	– 2	0
Arbeidskosten per eenheid product	– 4,9	– 11,8	– 7,4	1,1	2	¼
Alle concurrenten						
Loonvoet[a]	3,8	5,2	3,6	3,5	3½	3¾
Arbeidsproductiviteit	3,5	3,8	5,2	3,7	5	4¼
Effectieve wisselkoers gulden euro	2,2	7,5	3,0	– 0,4	– 1	0
Arbeidskosten per eenheid product	– 1,8	– 5,7	– 4,4	0,1	– ¼	– ¾

[a] In nationale valuta.

Invoer goederen

De invoergroei van goederen versnelt naar verwachting van 5,6% in 2005 tot 8% dit jaar en 8¼% volgend jaar. Tussen de invoergroei en de uitvoergroei bestaat altijd een grote samenhang. Allereerst vanwege de enorme omvang van de wederuitvoer, maar ook doordat voor de productie van de in Nederland gemaakte uitvoer grondstoffen en halffabrikaten uit het buitenland nodig zijn.

De invoer neemt dit jaar relatief sterk toe. Dit is vooral te wijten aan de sterke groei van de investeringen. Investeringsgoederen komen al vaak uit het buitenland, zoals computers en lease-auto's, maar daar bovenop worden dit jaar nog een aantal vliegtuigen geleverd. De invoer van investeringsgoederen neemt hierdoor dit jaar met meer dan 10% toe. Volgend jaar neemt, ondanks een nog steeds aanzienlijke investeringsgroei, de invoer van investeringsgoederen slechts mondjesmaat toe, doordat de vliegtuigen uit het invoercijfer wegvallen.

De invoergroei van consumptiegoederen versnelt in de ramingsjaren door het herstel van de groei van de gezinsbestedingen. De invoer van grondstoffen en halffabrikaten vertoont een sterke groei door de opleving van de productiegroei. Bovendien neemt de voorraadvorming, die doorgaans een invoeraandeel heeft van ongeveer de helft, naar verwachting sterk toe.

Handelsbalans

Het overschot op de handelsbalans van goederen en diensten heeft vorig jaar met 7,7% van het BBP een nieuw record gevestigd. Het uitvoervolume groeide wat harder dan het invoervolume, maar dat werd enigszins gecompenseerd door een wat sterkere toename van de invoerprijzen dan van de uitvoerprijzen. Bedacht moet worden dat ook bij een even sterke nominale groei van de uitvoer als de invoer het overschot op de handelsbalans toeneemt omdat het niveau van de uitvoer groter is.

Dit en volgend jaar blijft het saldo op de handelsbalans min of meer stabiel. In beide jaren blijft sprake van enig ruilvoetverlies – door de daling van de eurokoers en de gematigde arbeidskostenontwikkeling – wat een drukkend effect heeft op de handelsbalans. Het invoervolume neemt dit jaar naar verwachting wat sterker toe dan het uitvoervolume, zodat het uitvoersaldo dit jaar licht afneemt, tot 7½% van het BBP. Volgend jaar is het omgekeerde het geval en neemt het saldo op de handelsbalans weer wat toe tot 7¾% van het BBP.

3.1.6 Productie en nationaal inkomen

De hiervoor beschreven ramingen van de diverse bestedingscategorieën resulteren in een BBP-groeiraming van 2¾% voor dit jaar en 3% voor volgend jaar. De voor dit jaar geraamde BBP-groei is het hoogste groeicijfer in het huidige decennium tot nu toe. Na de langdurige periode van hoogconjunctuur in de jaren 1994-2000, met een gemiddelde economische groei van 3,5% per jaar, viel de groei in de periode 2001-2005 scherp terug, tot gemiddeld 0,8% per jaar.[21] In de afgelopen vier jaren was de totale bijdrage van de uitvoer aan de BBP-groei precies gelijk aan de gecumuleerde groei van het BBP-volume zelf (zie tabel 3.7).[22] Dit impliceert dat in die vierjaarsperiode de bijdrage van alle binnenlandse bestedingscategorieën tezamen per saldo nihil was, een situatie die zich in de afgelopen dertig jaar in geen enkele andere vierjaarsperiode heeft voorgedaan. In ieder afzonderlijk jaar gedurende de afgelopen periode van laagconjunctuur droegen zowel de binnenslands geproduceerde uitvoer als de wederuitvoer in positieve zin bij aan de BBP-groei. De goederenuitvoer kan zo worden beschouwd als de kurk waarop de Nederlandse economie gedurende die periode is blijven drijven.

In 2006 dragen de binnenlandse bestedingen voor het eerst sinds 2001 weer substantieel bij aan de economische groei. Rekening houdend met de statistische vertekeningen als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel leveren de particuliere consumptie, de totale investeringen en de overheidsbestedingen elk een groeibijdrage van ¼ à ½%-punt. De bijdrage van de overheidsbestedingen kan vooral op het conto worden geschreven van de uitkeringen in natura, die voornamelijk bestaan uit zorguitgaven in het kader van de AWBZ en de ZVW.

[21] In de *Macro Economische Verkenning 2005* (blz. 22) zijn de belangrijkste achterliggende factoren van deze kentering op een rij gezet.

[22] Bij het bepalen van de bijdragen van de verschillende bestedingscategorieën aan de BBP-groei wordt door het CPB de invoer toegerekend aan alle bestedingscategorieën en niet alleen aan de uitvoer, zoals internationaal gebruikelijk is. Door dit verschil in methodiek ontstaat in sommige jaren een geheel ander beeld van de groeibijdragen van de onderscheiden afzetcategorieën. Zie Henk Kranendonk en Johan Verbruggen, Samenstelling economische groei beter verklaard; Nederlandse versus internationale methode, *Kwartaalschrift Economie*, jaargang 2, nr. 3, 2005, blz. 320-329.

Tabel 3.7 Bijdragen aan de BBP-groei, 2002-2007[a]

	2002	2003	2004	2005	2006[b]		2007
	bijdragen in %-punten						
Particuliere consumptie	0,1	– 0,3	0,3	0,1	– 1	(¼)	¼
Investeringen in woningen	– 0,4	– 0,2	0,3	0,3	¼		¼
Bedrijfsinvesteringen	– 1,0	– 0,5	0,2	– 0,2	½		½
w.v. voorraadvorming	– 0,3	0,1	0,1	– 0,2	0		¼
Overheidsbestedingen	1,0	0,5	– 0,2	0,1	1¾	(½)	¼
Uitvoer	0,4	0,3	1,2	0,6	1½		1¾
w.v. binnenslands geproduceerd	0,5	0,3	0,1	0,3	½		¾
wederuitvoer	0,0	0,2	0,4	0,3	¼		½
diensten en energie	– 0,1	– 0,2	0,7	0,0	½		¾
Totaal (BBP-groei)	0,1	– 0,1	1,7	0,9	2¾		3

[a] De finale en gecumuleerde intermediaire invoer zijn in mindering gebracht op de betreffende afzetcategorieën.
[b] De cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

Volgend jaar neemt de groeibijdrage van de binnenlandse bestedingen iets af, met name door een wat geringere groei van de overheidsbestedingen. De bijdrage van de bedrijfsinvesteringen (inclusief voorraadvorming) verandert naar verwachting volgend jaar niet. De investeringen in outillage en transportmiddelen nemen komend jaar weliswaar af, maar dit wordt gecompenseerd doordat de investeringen in gebouwen en voorraden, die een geringere invoerintensiteit kennen, zich in de raming juist gunstiger ontwikkelen dan dit jaar. In een kader wordt nader ingegaan op de betekenis van mutaties in de voorraadvorming voor de economische groei.

Voor beide ramingsjaren is het CPB wat optimistischer dan andere instellingen en de Consensus Forecasts, het gemiddelde van de verwachtingen van een tiental financiële instellingen. De verschillen tussen de diverse BBP-groeiramingen voor komend jaar zijn tamelijk gering. Alle instellingen verwachten gedurende de ramingsperiode een bescheiden groeiversnelling. De achtergrond van de ramingsverschillen is zowel gelegen in de uiteenlopende verwachtingen omtrent de internationale conjunctuur als over de ontwikkeling van de binnenlandse vraag (zie kader).

Na de krimp van het BBP-volume in het tweede en derde kwartaal van 2003 liep de BBP-groei (vergeleken met de overeenkomstige periode in het voorgaande jaar) gedurende 2004 ieder kwartaal verder op. Volgens de voorlopige cijfers van het CBS kwam hieraan het eerste kwartaal van 2005 abrupt een einde, met een krimp van 0,5%. Gedurende het verdere verloop van 2005 trok de groei weer aan, zodat voor het gehele jaar voorlopig een groeicijfer van 0,9% in de boeken staat. Dit verloop komt goed overeen met het beeld dat uit de CPB-conjunctuurindicator naar voren komt. Na een oplopende lijn gedurende 2004 vlakt de indicator in 2005 af, om daarna weer scherp op te lopen (zie figuur 3.9). Het verloop van de CPB-conjunctuurindicator ondersteunt de verwachting dat het economisch herstel zich de komende

Voorraadvorming versterkt opleving economie

In Nederland is weinig aandacht voor de voorraadvorming van bedrijven. Ook het CPB maakt er gewoonlijk weinig woorden aan vuil. Dit heeft te maken met het onvoorspelbare karakter van de voorraadvorming, maar ook met het schaarse cijfermateriaal. Het CBS publiceert in de Kwartaalrekeningen alleen de veranderingen in voorraden op macroniveau. In de Verenigde Staten daarentegen publiceert de *Department of Commerce* elke maand de niveaus van de voorraden inclusief een onderverdeling naar de industrie, groothandel en detailhandel. De financiële markten zitten – vanwege hun indicatieve waarde – altijd met smart te wachten op deze cijfers. De voorraadvorming kan een aanzienlijke invloed hebben op de conjunctuur. Het bruto binnenlands product (BBP) wordt op korte termijn mede bepaald door voorraadmutaties. Een toename van de particuliere consumptie of de uitvoer leidt tot een hoger BBP, maar een toename van de voorraadvorming evenzo. Een hogere voorraadvorming moet immers wel voortkomen uit een hogere productie (of uit een hogere invoer). Het aandeel van de veranderingen in voorraden in het BBP is met gemiddeld 0,1% bijna nihil. Dit betekent echter niet dat de voorraadvorming van geringe betekenis is bij het ramen van de BBP-groei. Integendeel. De variabiliteit van de veranderingen in voorraden is zeer hoog: maar liefst de helft van de variabiliteit van het BBP. Bovendien blijkt de voorraadvorming doorgaans procyclisch. Een opgaande conjunctuur gaat gepaard met een toename van de voorraadvorming, een neergaande conjunctuur met een afname.

Een (onverwachte) stijging van de afzet in het lopende kwartaal leidt tot een lagere voorraadvorming. Bedrijven gebruiken de voorraden als buffer om vraagschokken op te vangen en zo de productie glad te strijken. Een toename van de verwachte toekomstige afzet zorgt daarentegen juist voor een hogere voorraadvorming. Bedrijven willen een vast aandeel van hun afzet in voorraad hebben om te voorkomen dat ze 'nee' moeten verkopen aan klanten. De aanpassing naar een optimaal voorraadniveau verloopt wel geleidelijk. Verder willen bedrijven schokken in de productiekosten gladstrijken over de tijd. Bedrijven produceren minder en teren in op hun voorraden wanneer de productiekosten hoog zijn en omgekeerd. Het geschatte effect van de reële productiekosten op de voorraadvorming is echter klein. Ook het negatieve effect van de rente op de voorraadvorming is gering.[a]

De voorraadvorming levert in de huidige raming een aanzienlijke bijdrage aan de opgaande conjunctuur. De veranderingen in voorraden stijgen dit jaar naar verwachting met 0,3% en volgend jaar met 0,4% van het BBP (zie figuur). Bedrijven hebben momenteel hun verwachtingen omtrent de toekomstige afzetgroei naar boven bijgesteld en passen geleidelijk hun voorraden hierop aan. De daadwerkelijke bijdrage aan de economische groei is kleiner, omdat ruim de helft van de voorraadvorming afkomstig is uit invoer.

Veranderingen in voorraden, in constante prijzen van 2001, 1980-2007

Verandering in voorraden

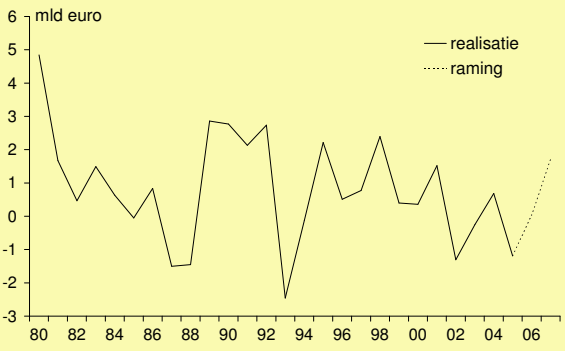

Toename verandering in voorraden

[a] Zie Barthold Kuipers, Een vergelijking voor de voorraadvorming in SAFFIER, CPB Memorandum 141, 20 februari 2006.

kwartalen voortzet. De stijl oplopende stippellijn van de CPB-conjunctuurindicator, die nog wat verder vooruitkijkt en gebaseerd is op minder 'leading indicators', duidt op een boventrendmatige en aantrekkende groei in 2006.[23] Het zijn vooral positieve ontwikkelingen bij respectievelijk de bouwvergunningen, de verwachtingen voor de Duitse economie (Ifo-indicator) en het producentenvertrouwen in de detailhandel die hieraan ten grondslag liggen.

Figuur 3.9 CPB-conjunctuurindicator 1974-2006[a]

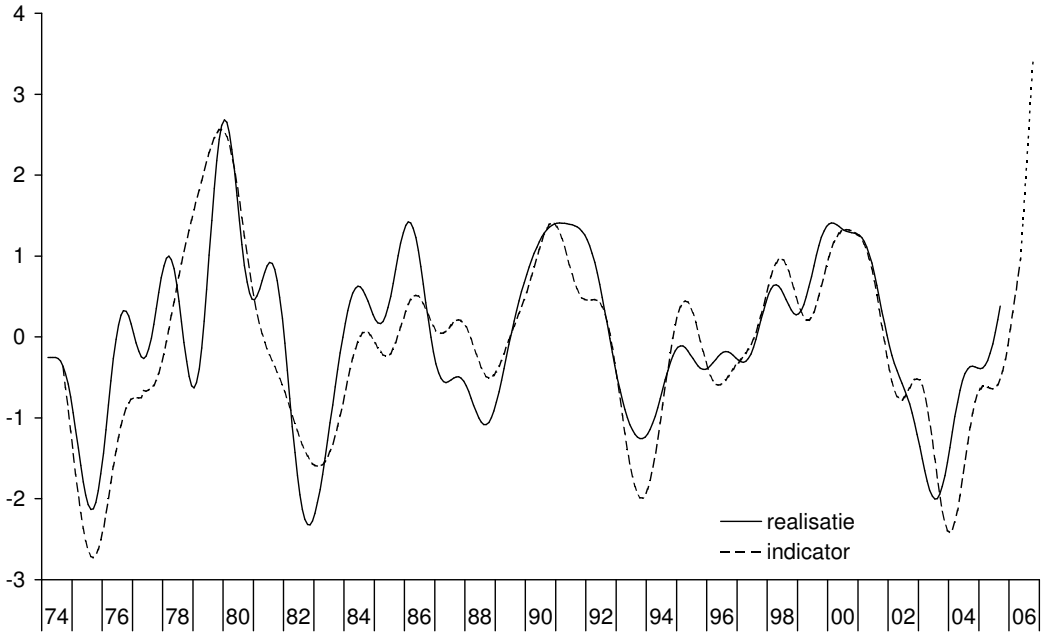

[a] Deze indicator geeft de verhouding aan tussen het actuele en trendmatige niveau van het BBP-volume. Een opgaande (neergaande) lijn geeft aan dat de groei hoger (lager) ligt dan de trendmatige groei.

Tabel 3.8 bevat voor een aantal kerngrootheden de halfjaarcijfers ten opzichte van de overeenkomstige periode in het voorafgaande jaar die behoren bij de huidige centrale projectie. In de raming ligt besloten dat de economische groei gedurende de ramingsperiode een tamelijk vlak patroon vertoont. De groeibijdragen van de investeringen in woningen, de bedrijfsinvesteringen en de overheidsbestedingen nemen na de eerste helft van dit jaar geleidelijk af, maar die van de particuliere consumptie en de wederuitvoer lopen dan juist wat op. De daling van de consumptiebijdrage in de tweede helft van dit jaar is vooral een echo-effect van de consumptiegroei gedurende 2005. Zoals gebruikelijk reageert de werkgelegenheid vertraagd op de productieontwikkeling. De hoogste werkgelegenheidsgroei gedurende de ramingsperiode wordt vermoedelijk in de tweede helft van 2007 gerealiseerd.

[23] Volgens de herziene methodiek van de CPB-conjunctuurindicator (zie CPB Document 40) wordt de trendmatige groei hier bepaald via een zogenoemd Christiano-Fitzgerald (CF) filter. Door de lage BBP-groei in de periode 2002-2005 is de volgens deze filtermethode bepaalde trendmatige groei momenteel aanzienlijk lager dan de volgens de productiefunctie bepaalde potentiële groei die het CPB hanteert in zijn middellange-termijnanalyses.

Ramingen van andere instellingen

Hoe verhoudt de CPB-raming van de BBP-groei zich tot die van andere instellingen? Vergeleken met de meest recente, gepubliceerde projecties van de Europese Commissie, de OESO en De Nederlandsche Bank is het CPB wat optimistischer over de economische groei in 2006 en 2007. Ten aanzien van het onderliggende internationale economische beeld bestaat een redelijke mate van consensus, al zijn de Europese Commissie en De Nederlandsche Bank iets minder optimistisch over de wereldhandel dan het CPB. De ramingsverschillen hangen naast deze andere inschatting in een aantal gevallen ook samen met andere ramingen voor de binnenlandse bestedingen. Zo wordt in de raming van de Europese Commissie de relatief lage BBP-groei in 2006 veroorzaakt door de geringe stijging van de particuliere consumptie in dit jaar. Het relatief sterk aantrekken van de consumptiegroei in de raming van de Europese Commissie vertaalt zich in de versnelling van de economische groei in de betreffende raming. Daarnaast zijn er ook verschillen bij de veronderstellingen over de invoerpenetratie.

De meest recente raming van Consensus Forecasts, het gemiddelde van de verwachtingen van een tiental financiële instellingen, dateert van 17 maart. In die maandelijkse raming heeft men, net als in dit *Centraal Economisch Plan*, rekening kunnen houden met de recente CBS-informatie over het vierde kwartaal van vorig jaar, waardoor de BBP-groeiraming voor 2006 en 2007 0,3%-punt hoger is uitgekomen dan in februari. Hierdoor zijn de verschillen tussen de groeiraming voor dit jaar van Consensus Forecasts en het CPB relatief gering.

Vergelijking van ramingen van de BBP-groei in 2006 en 2007 van meerdere instellingen

	BBP		Olieprijs[a]		Wereldhandel		Particuliere consumptie		Publicatiemaand
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	
	%								
Europese Commissie	2,0	2,4	61,4	60,5	6,0	5,9	0,4	1,8	november 2005
OESO	2,2	2,5	56,0	53,0	7,5	7,7	1,7	2,0	november 2005
DNB	2,2	2,5	60,0	59,5	6,0	5,8	1,3	1,0	december 2005
Consensus Forecast	2,4	2,4	60,1[b]	58,2[c]			1,5	1,8	maart 2006
CPB	2¾	3,0	60,0	55,0	6,5	7,0	1¼	1¼	maart 2006

[a] Niveau in dollars per barrel UK Brent.
[b] Voorspelling voor eind juni 2006.
[c] V oorspelling voor eind maart 2007.

De onderlinge vergelijkbaarheid van de groeiramingen van de diverse instellingen wordt belemmerd doordat de berekeningen daarvoor op verschillende momenten worden afgesloten. De informatie waarover kan worden beschikt bij het maken van de ramingen is zodoende niet identiek. Een latere afsluitingsdatum betekent dat gebruik kan worden gemaakt van recentere, al dan niet voorlopige, kwartaal- of maandgegevens over bijvoorbeeld BBP, consumptie, uitvoer of inflatie. Daarnaast is het gebruikelijk om de wisselkoersen in de ramingsperiode vast te prikken op de waarden die gelden op of vlak voor het moment waarop de berekeningen worden afgesloten. In geval van volatiele wisselkoersen kunnen zodoende aanzienlijke verschillen ontstaan ten aanzien van de gehanteerde wisselkoersen, die van invloed kunnen zijn op de ramingen van de BBP-groei. Om die reden worden in bovenstaand overzicht naast de publicatiedata ook de veronderstellingen omtrent de wereldhandelsgroei en de olieprijs vermeld. In hoofdstuk 2 worden de internationale ramingen van de diverse instellingen op een rij gezet.

Tabel 3.8 Volumeontwikkeling van bestedingen, productie en werkgelegenheid in jaren en halve jaren, 2005-2007[a]

	2005	2006	2007	2005		2006		2007	
				I	II	I	II	I	II
	mutaties in %								
Particuliere consumptie	¼	– 2	1¼	– ½	1¼	– 1¾	– 2½	1¼	1½
Particuliere consumptie gecorrigeerd[b]		1¼				1½	¾		
Investeringen in woningen	5¾	4¾	3¼	7½	4	5	4½	3¾	3
Overige bedrijfsinvesteringen	¼	8	5	– 2½	3¼	7¾	8½	6¾	3¼
Uitvoer van goederen, excl. energie	6¼	8¼	9¼	7	5¾	9½	7¼	8¾	10
w.v. binnenslands geproduceerd	2¼	4	4¼	2¾	1¾	4	4	4¼	4
wederuitvoer	11	13	14½	11¾	10¼	15½	11	13¼	15¾
Overheidsbestedingen	½	7¾	1½	– ¼	1	7¾	8	1¼	1½
Overheidsbestedingen gecorrigeerd[b]		2				2	2¼		
Invoer van goederen	5½	8	8¼	6	5¼	9½	6¾	7½	8¾
Bruto binnenlands product (BBP)	1	2¾	3	¼	1½	3	2¾	3	3
Werkzame beroepsbevolking	0	1½	2	– ½	½	1¼	1½	2	2¼

[a] Gecorrigeerd voor werkdageffecten, ten opzichte van overeenkomstige periode in voorafgaand jaar.
[b] Gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

De groei van het BBP kan worden onderverdeeld naar sectoren. In beide ramingsjaren groeit de productie in de marktsector 1%-punt sneller dan het BBP, terwijl de productie in alle overige sectoren (delfstoffenwinning, onroerend goed, zorg en overheid) juist minder stijgt dan de totale BBP-groei. De productiegroei in de delfstoffenwinning wordt in beide jaren gedrukt, doordat de invoer van aardgas naar verwachting toeneemt om te voorkomen dat het Groningenveld te snel wordt leeggepompt.

De volumeontwikkeling van het netto nationaal inkomen, ook wel de nationale koek genoemd, komt dit jaar naar verwachting uit op 2½% en volgend jaar op 2¾%, en blijft daarmee in beide jaren iets achter bij de BBP-groei. De voornaamste oorzaak daarvan is gelegen in de verslechtering van de externe ruilvoet, die de groei van de nationale koek per definitie beïnvloedt.[24] Hoe is de groei van de nationale koek in de afgelopen jaren verdeeld en hoe gaat dat naar verwachting in de ramingsjaren?

De toename van het reëel netto nationale inkomen (NNI) valt, onder een aantal veronderstellingen, toe te rekenen aan gezinnen, bedrijven en de collectieve sector. De inkomenstoename van een sector biedt ruimte voor het doen van uitgaven, maar kan ook worden gebruikt voor schuldreductie of vermogenstoename. Bij de verdeling van de nationale koek wordt uitgegaan van de inkomensverdeling na afdracht van belastingen en premies en na ontvangst van uitkeringen en andere inkomensoverdrachten door gezinnen en bedrijven. Het aan gezinnen toegerekende inkomen bestaat uit beschikbaar loon- en uitkeringsinkomen, individualiseerbare overheidsconsumptie, zoals zorguitgaven, zorgtoeslag, huurtoeslag en

[24] Zie kader op blz. 123 in *Macro Economische Verkenning 2006*.

onderwijsuitgaven, en uit beleggingsinkomsten van pensioenfondsen. Mutaties van het gezinsvermogen, bijvoorbeeld door prijsstijgingen van aandelen of huizen, blijven buiten beschouwing. Het inkomen van bedrijven wordt vooral bepaald door het winstinkomen na afdracht van vennootschapsbelasting en voor winstuitkering. Er wordt dus geen rekening mee gehouden dat, afgezien van het toegerekend loon van zelfstandigen, een deel van de winsten aan gezinnen wordt uitgekeerd. Bij de collectieve sector bestaat het inkomen uit belasting- en premieontvangsten verminderd met overdrachten aan gezinnen en bedrijven. Dit inkomen kan worden aangewend voor investeringen en collectieve overheidsconsumptie, zoals defensie en openbaar bestuur, en voor verbetering van het EMU-saldo.

Figuur 3.10 Verdeling netto nationaal inkomen, 2002-2007

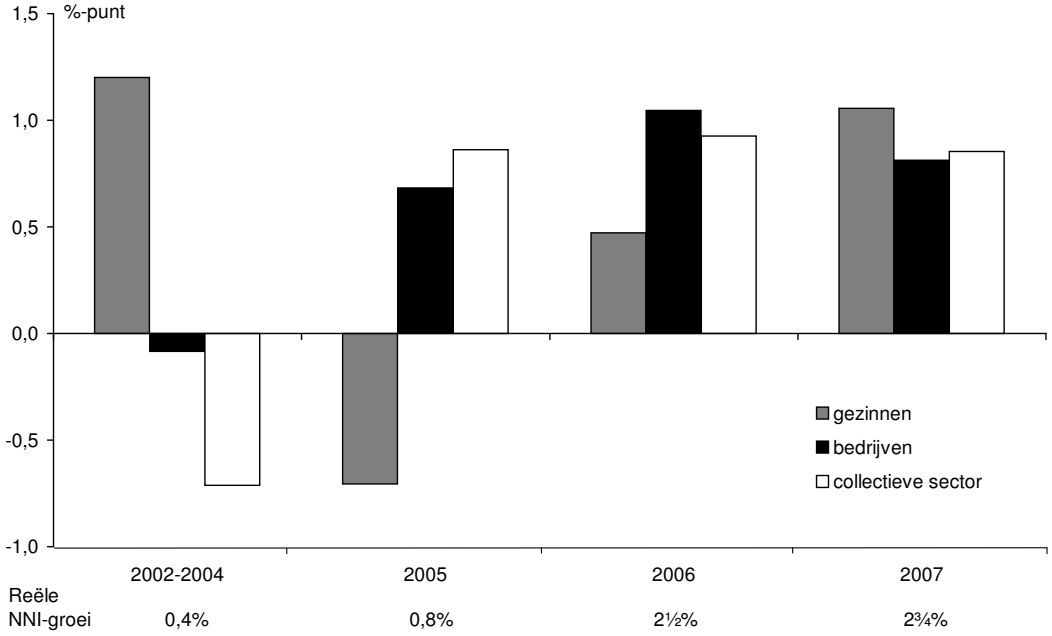

In de magere periode 2002-2004 groeide het NNI met gemiddeld 0,4% per jaar. Uitgaande van de hiervoor beschreven methodiek hadden gezinnen hiervan niet veel te lijden en wisten zij hun inkomen in de koek met 1,2% per jaar uit te breiden, voornamelijk veroorzaakt door de sterk gestegen zorguitgaven die in deze analyse als individualiseerbare overheidsconsumptie worden toegerekend aan gezinnen. Het inkomen van bedrijven bleef in die periode min of meer constant, wat spoort met een vrijwel vlak verloop van de arbeidsinkomensquote, terwijl de collectieve sector inleverde, wat tot uiting kwam in een stijging van het EMU-tekort. Vorig jaar was sprake van een geheel andere situatie. De reële NNI-groei kwam toen vooral terecht bij bedrijven en de overheid, terwijl gezinnen met name door de ongunstige ontwikkeling van de koopkracht hun aandeel wat zagen slinken.

In de ramingsjaren profiteren naar verwachting alle geledingen van de groei van de nationale koek. Dit jaar steken waarschijnlijk de bedrijven erboven uit, door de forse toename van het netto winstinkomen. De omvang van deze toename wordt overigens mede bepaald door

het verrekenen van de (bewust) in 2005 teveel afgedragen vennootschapsbelasting. Komend jaar zijn het vermoedelijk de gezinnen die relatief sterk kunnen profiteren door de combinatie van groeiende werkgelegenheid en koopkracht. Ook het inkomen van de overheid, gecorrigeerd voor belastingopbrengst van de aankoop van het gasnet in 2005, neemt in beide jaren toe.

3.2 Prijzen en winsten

De inflatieraming voor dit en volgend jaar bedraagt 1¼%. De daling ten opzichte van vorig jaar komt vooral door overheidsmaatregelen. De prijzen van energie hebben naar verwachting dit jaar een opwaarts en volgend jaar een negatief effect op de inflatie. De onderliggende inflatie neemt, in lijn met het conjuncturele herstel, naar verwachting toe. De winstgevendheid van bedrijven ontwikkelt zich dit en vooral volgend jaar naar verwachting voorspoedig.

3.2.1 Inflatie

De inflatie, afgemeten aan de consumentenprijsindex (CPI) voor alle huishoudens, wordt zowel voor 2006 als voor 2007 geraamd op 1¼%. In 2005 is de inflatie uitgekomen op 1,7%. De daling van de inflatie dit jaar is vooral te danken aan overheidsmaatregelen. De onderliggende inflatie versnelt juist van 0,5% vorig jaar naar 1% dit jaar en 1½% volgend jaar. Dit weerspiegelt het verwachte conjuncturele herstel.

Figuur 3.11 Consumentenprijsindex (2000=100), mutaties per jaar in %, 2001-2006

De inflatie wordt dit jaar, evenals vorig jaar, opgestuwd door hogere prijzen voor energie, grondstoffen en finale invoer. Overheidsmaatregelen hebben dit jaar een neerwaarts effect op de inflatie van 0,6%-punt. Het betreft de afschaffing van de onroerend-zaakbelasting (OZB) voor

gebruikers, de afschaffing van het lesgeld voor 16- en 17-jarigen, de verhoging van de kinderopvangtoeslag en de verlaging van de accijns op sterke drank. De drie eerstgenoemde beleidsmaatregelen werken wel door in de CPI, maar niet in de prijs particuliere consumptie, zoals gebruikt in de Nationale rekeningen. Dit effect is daarom niet zichtbaar in de opbouw van de stijging van de consumentenprijs (zie tabel 3.9). De bijdrage van de arbeidskosten per eenheid product is dit jaar naar verwachting negatief, dankzij een gematigde arbeidskostenontwikkeling en een sterke arbeidsproductiviteitsgroei.

Voor volgend jaar is uitgegaan van een daling van de energieprijzen en een gematigde stijging van de prijzen voor grondstoffen en finale invoer. De gasprijzen volgen de geprojecteerde daling van de olieprijzen. De brutomarge, die afgelopen jaren onder druk stond door de stijging van de energieprijzen en de stagnerende groei van de particuliere consumptie, zal volgend jaar naar verwachting herstellen.

Tabel 3.9 Stijging consumptieprijs naar onderdelen, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	bijdragen in %-punten				
Invoer	0,0	0,5	1,0	1¼	¼
Indirecte belastingen, huur, zorg en gas	1,1	0,9	1,1	1	½
Arbeidskosten	1,4	– 0,1	0,1	– ½	¼
Brutomargeverbetering[a]	– 0,3	– 0,3	– 0,7	0	½
Totaal: prijs particuliere consumptie	2,2	1,1	1,7	2	1½
	in %				
Inflatie (CPI alle huishoudens)	2,1	1,2	1,7	1¼	1¼
Afgeleide inflatie[b]	1,9	0,9	1,4	1½	1¼
Onderliggende inflatie[c]	1,7	0,6	0,5	1	1½
Geharmoniseerde inflatie (HICP)	2,2	1,4	1,5	1¾	1¼

[a] Inclusief afschrijvingen en rente.
[b] Exclusief het effect van veranderingen in de tarieven van indirecte en consumptiegebonden belastingen.
[c] Afgeleide inflatie exclusief aardappelen, groente, fruit, energie, autobrandstoffen, overheidsdiensten en uitgaven gedaan door Nederlanders in het buitenland.

De afgeleide inflatie, die geschoond is voor veranderingen in de tarieven van indirecte en consumptiegebonden belastingen, ligt dit jaar iets boven de inflatie (CPI). De afschaffing van de OZB voor gebruikers en de verlaging van de accijns op sterke drank, die een neerwaarts effect hebben op de inflatie van 0,5%-punt, werken niet door in de afgeleide inflatie. Bij de vigerende beleidsuitgangspunten vertonen de inflatie en de afgeleide inflatie volgend jaar nauwelijks verschil.

De geharmoniseerde inflatie (HICP) komt dit jaar naar verwachting op 1¾%. Dit is wat hoger dan de inflatie (CPI), doordat de afschaffing van de OZB voor gebruikers niet doorwerkt in de Europese index. Komend jaar is de inflatie volgens beide maatstaven naar verwachting even hoog, namelijk 1¼%. In beide jaren blijft de prijsstijging in Nederland onder het gemiddelde van de EMU-landen.

3.2.2 Uitvoerprijs en ruilvoet

De prijs van de binnenslands geproduceerde uitvoer (ongerekend energie) neemt dit jaar naar verwachting met 1¾% toe. Deze stijging ligt in dezelfde orde van grootte als vorig jaar. Net als vorig jaar is de prijsstijging voor een belangrijk deel toe te schrijven aan gestegen energiekosten. Ook andere ingevoerde grondstoffen en halffabrikaten worden in de projectie duurder, mede door de aanhoudend grote vraag naar grondstoffen in de Aziatische landen, met name in China. Van de arbeidskosten per eenheid product gaat dit jaar net als de afgelopen twee jaar een neerwaartse invloed uit op de uitvoerprijzen. Het drukkend effect is groot genoeg om een kleine verbetering van de winstmarge mogelijk te maken. Sinds 2004 is jaarlijks sprake van een bescheiden verbetering van de winstmarge, nadat de winstmarge in de periode 1999-2003 ieder jaar afnam. Waren het niet de arbeidskosten, dan waren het wel de kosten van grondstoffen en energie die de winstmarge van exporteurs onder druk zetten. Ook in het begin van de jaren negentig verslechterde de winstmarge. De afgelopen 15 jaar was alleen in het midden van de jaren negentig sprake van een vrij forse verbetering van de winstmarge, vooral door een gematigde ontwikkeling van de arbeidskosten.

Figuur 3.12 Geschatte bijdragen aan de prijsontwikkeling van de binnenslands geproduceerde uitvoer, 1997-2007

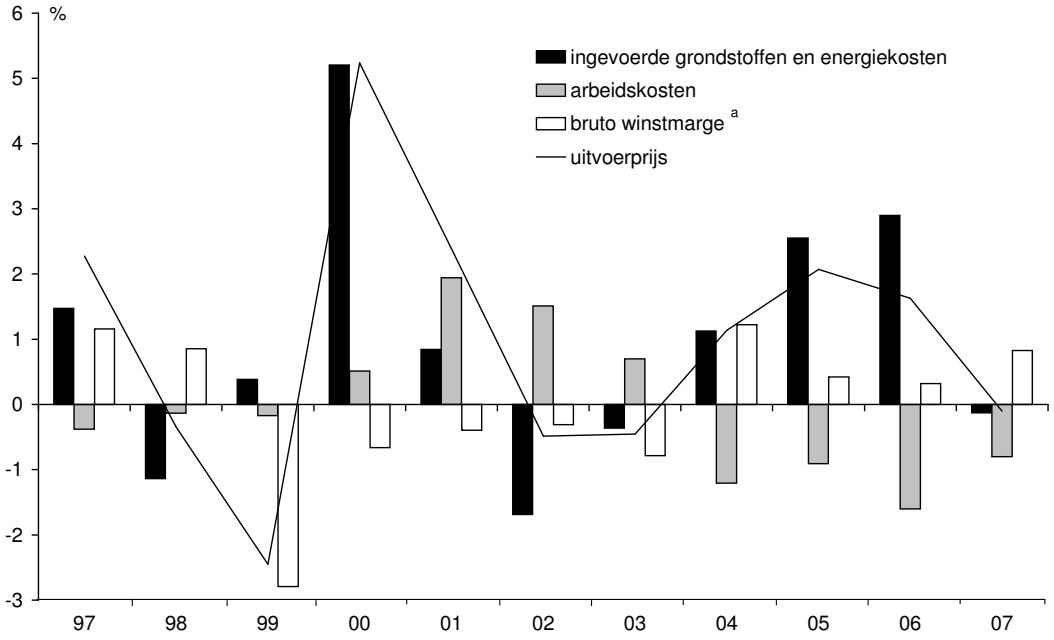

[a] Inclusief afschrijvingen en rente.

In de projectie blijft de uitvoerprijs van binnenslands geproduceerde goederen volgend jaar gelijk. Er is weliswaar opnieuw sprake van een margeverbetering en de prijzen van ingevoerde grondstoffen en halffabrikaten oefenen een opwaartse invloed uit, maar dit wordt gecompenseerd door een neerwaartse invloed van de arbeids- en energiekosten.

De prijzen van wederuitvoerproducten stijgen in het algemeen minder hard dan die van de binnenslands geproduceerde uitvoer. Naar verwachting is dat ook dit en volgend jaar het geval. Dit komt omdat de wederuitvoer voor een groot deel bestaat uit elektronica en ICT-producten. De sterke technologische vooruitgang bij deze producten oefent een drukkende invloed uit op de prijzen. Conjuncturele factoren, zoals een in verhouding tot het aanbod grote vraag naar deze producten, kunnen deze trend onderbreken. Daarnaast gaat de introductie van nieuwe versies vaak gepaard met een verhoging van de prijs, die niet altijd is toe te schrijven aan een duidelijk te meten kwaliteitsverbetering. Dit jaar zullen de prijzen van wederuitvoerproducten, mede door deze aspecten, naar verwachting ¾% hoger liggen dan vorig jaar. Volgend jaar nemen zij met 1% af. In de projectie nemen de prijzen voor de totale uitvoer van goederen, dat wil zeggen binnenslands geproduceerde goederen en wederuitvoer, dit jaar met 1¼% toe, terwijl zij volgend jaar met ½% dalen.

Tabel 3.10 Aspecten prijzen buitenlandse handel in goederen, exclusief energie, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	bijdragen in %-punten				
Invoer grondstoffen en halffabrikaten	– 0,6	0,2	0,2	1	½
Energiekosten	0,2	0,9	2,3	1¾	– ½
Arbeidskosten	0,7	– 1,2	– 0,9	– 1½	– ¾
Brutomargeverbetering[a]	– 0,8	1,2	0,4	¼	¾
Totaal: prijs binnenslands geproduceerde uitvoer	– 0,4	1,1	2,1	1¾	0
	mutaties per jaar in %				
Prijs wederuitvoer	– 4,8	– 2,8	– 1,5	¾	– 1
Uitvoerprijs	– 2,4	– 0,7	0,3	1¼	– ½
Invoerprijs	– 3,4	– 1,4	– 0,5	1¾	0
Ruilvoet	1,0	0,7	0,9	– ½	– ½
Concurrentenprijs	– 4,8	0,3	1,1	2½	0

[a] Inclusief afschrijvingen en rente.

De verhouding tussen de ontwikkeling van de invoer- en uitvoerprijzen bepaalt de ruilvoet. Omdat naar verwachting de uitvoerprijzen van goederen exclusief energie minder stijgen dan de invoerprijzen, verslechtert dit jaar de ruilvoet. Het is voor het eerst sinds 1999 dat dit gebeurt. Ook voor volgend jaar wordt een lichte verslechtering van de ruilvoet verwacht.

De ruilvoetontwikkeling wordt op korte termijn bepaald door de relatieve kostenontwikkelingen en de wisselkoersen. De interpretatie van de ruilvoetontwikkeling is lastig. Aan de ene kant is een stijging van de ruilvoet het spiegelbeeld van een verslechtering van de prijsconcurrentiepositie. In 2002 leidden bijvoorbeeld de stijgende arbeidskosten per eenheid product tot een toename van de uitvoerprijzen en een verbetering van de ruilvoet. Voor deze interpretatie kan het best de ruilvoet exclusief energie worden bestudeerd. Dit heeft ook als voordeel dat de sterk fluctuerende olieprijzen minder invloed hebben. Aan de andere kant heeft de ontwikkeling van de ruilvoet ook welvaartseffecten. Een hogere ruilvoet betekent immers

Figuur 3.13 Ruilvoet handel in goederen inclusief en exclusief energie en olieprijs, 1990-2007

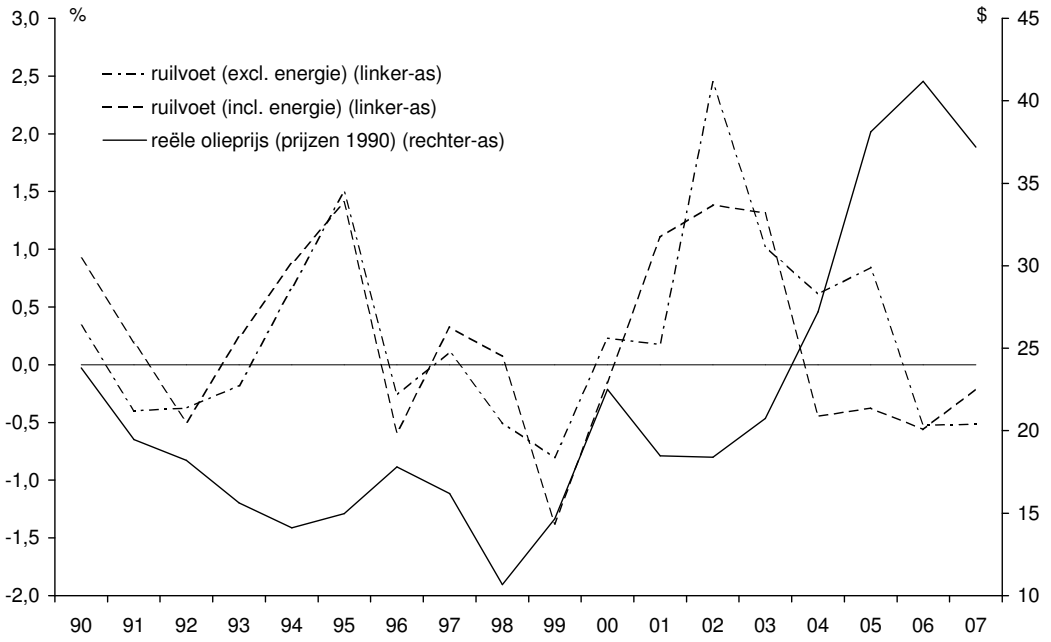

dat Nederlandse goederen meer waard zijn geworden dan buitenlandse. Deze welvaartseffecten hangen af van de totale ruilvoet dus inclusief energie. Omdat de stijgende olieprijzen met verschillende vertragingen doorlopen in de prijzen van andere grondstoffen en de aardgasprijzen kunnen de ontwikkelingen van de ruilvoeten inclusief en exclusief energie uiteenlopen. Dit is vooral het geval als de olieprijs sterk fluctueert, zoals dat in de afgelopen twee jaar het geval was.

3.2.3 Winstgevendheid

De winsten van bedrijven ontwikkelen zich dit jaar en vooral volgend jaar naar verwachting voorspoedig. Gedragen door een gunstige ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product, neemt de arbeidsinkomensquote in de ramingsjaren cumulatief met 2%-punt af tot 77¾% in 2007.

De winsten van bedrijven worden dit jaar vooral gesteund door de verwachte stijging van de arbeidsproductiviteit, waardoor de arbeidskosten per eenheid product flink afnemen. De ontwikkeling van de externe ruilvoet verhindert een nog sterker herstel van de winstgevendheid. De vorig jaar gestegen prijzen van olie en andere grondstoffen kunnen door lange-termijncontracten en uit concurrentieoverwegingen niet onmiddellijk worden doorberekend in de afzetprijzen. De invoerprijzen stijgen daardoor ten opzichte van de uitvoerprijzen, met een neerwaarts effect op de winstgevendheid.

Omdat de arbeidsproductiviteit zich naar verwachting ook volgend jaar gunstig blijft ontwikkelen, hebben de arbeidskosten per eenheid product ook dan een drukkend effect op de arbeidsinkomensquote. Daar komt bij dat Nederlandse ondernemers waarschijnlijk de duurder geworden grondstoffen zullen doorberekenen en de binnenlandse afzetprijzen zullen verhogen.

Dit compenseert het nog steeds licht opwaartse effect van de ruilvoet, zodat volgend jaar de arbeidsinkomensquote per saldo daalt met 1¼%-punt.

Tabel 3.11 Determinanten van de arbeidsinkomensquote marktsector, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mutaties per jaar in %-punt				
Arbeidsinkomensquote	80,4	80,0	79,7	79	77¾
Idem, mutatie	– 0,1	– 0,3	– 0,3	– ¾	– 1¼
Bijdrage arbeidskosten per eenheid product	2,2	– 0,8	–0,5	– 1¾	– ½
w.v. bijdrage loonvoet	3,4	2,8	1,2	½	1¼
bijdrage arbeidsproductiviteit[a]	– 1,2	– 3,6	– 1,7	– 2½	– 1¾
Bijdrage binnenlandse afzetprijs[b]	– 1,6	– 0,2	– 0,3	0	– 1¼
Bijdrage externe ruilvoet	– 0,6	0,7	0,5	1¼	½

[a] Netto toegevoegde waarde per arbeidsjaar.
[b] Ongerekend indirecte belastingen en subsidies.

Als maatstaf voor de winstgevendheid van de productie in Nederland is de bruikbaarheid van de kapitaalinkomensquote – het complement van de arbeidsinkomensquote – beperkt, aangezien geen rekening wordt gehouden met de netto rentelasten en de winstbelasting. Het corrigeren voor de netto rentelasten is gecompliceerd, omdat deze lasten voor bedrijven tegelijkertijd bijdragen aan de winst van banken, die eveneens tot de marktsector worden gerekend. Om die reden wordt eerst een kapitaalinkomensquote exclusief banken en verzekeringen berekend. Vervolgens worden hierop de netto rentelasten en winstbelasting in mindering gebracht, waarna de winstquote van productie in Nederland resulteert.

De rentelastenquote in tabel 3.12 geeft na de revisie van de Nationale rekeningen niet langer het saldo van de werkelijk aan banken betaalde rentelasten en door bedrijven ontvangen rente-inkomsten weer. De achterliggende gedachte bij de revisie is dat de betaalde en ontvangen rente niet alleen de prijs van kapitaal weergeeft, maar dat hierin ook een vergoeding voor geleverde bankdiensten is verdisconteerd. Bij de berekening van de netto rentelasten in tabel 3.12 wordt de zogenoemde FISIM in de betaalde rentelasten en ontvangen rente-inkomsten verrekend (Financial Intermediation Services Indirectly Measured).[25]

In de projectie liggen de korte en lange rente dit en volgend jaar hoger dan in 2005. De rentevergoeding op spaardeposito's van gezinnen en de hypotheekrente reageren vertraagd op deze renteverhogingen, waardoor op korte termijn een relatief groter deel van de rentestromen bestaat uit een vergoeding voor geleverde bankdiensten (FISIM). De FISIM stijgt derhalve in de projectie, ook omdat de bij banken uitstaande leningen en de deposito's toenemen.

[25] De vergoeding voor geleverde bankdiensten (FISIM) wordt berekend aan de hand van de zogeheten referentierente. Dit is een rente die wordt berekend uit rentestromen op interbancaire leningen en deposito's. Voor de periode 2005-2007 wordt deze referentierente geraamd op basis van de gewogen ontwikkeling van de korte en de lange rente, waarbij de korte rente zwaarder weegt.

Figuur 3.14 Solvabiliteit, rentabiliteit en de winstgevendheid van productie in Nederland, 1970-2007

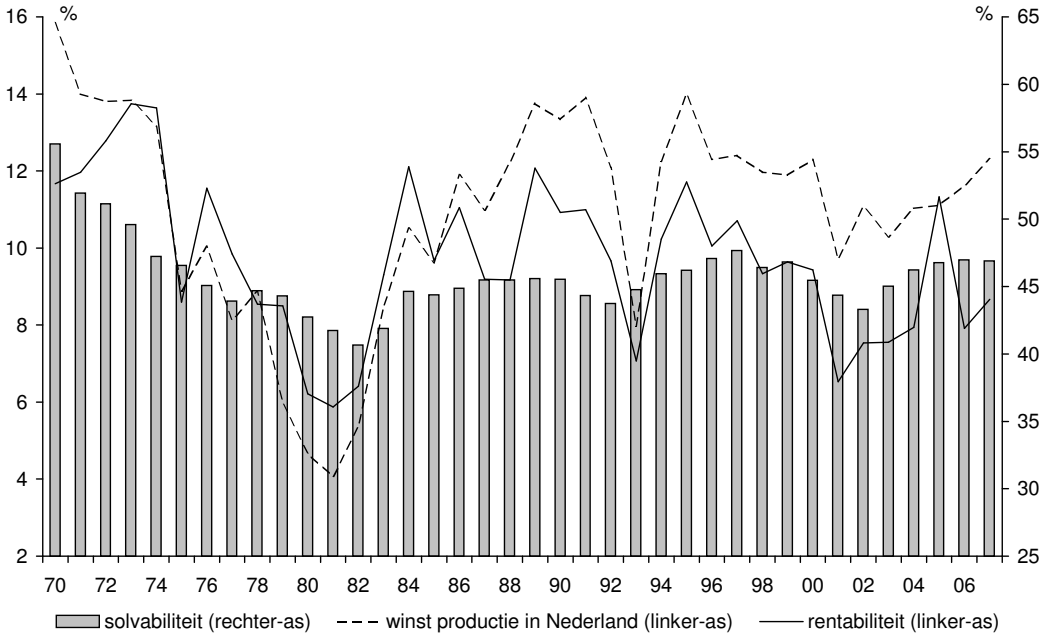

Uiteindelijk heeft de hogere FISIM maar een beperkt effect op de hoogte van de winstquote van de marktsector exclusief de banken en verzekeringswezen. Voor het grootste deel is de toerekening van deze vergoeding namelijk een kwestie van een andere boekhouding in de Nationale rekeningen, waarbij een deel van de rentebetalingen wordt overgeheveld van de inkomensrekening naar de productierekening.[26] De toename van de FISIM leidt tot een hogere productie van de banken, waardoor de gecorrigeerde kapitaalinkomensquote (exclusief banken en verzekeringswezen) minder stijgt dan die van de marktsector. Deze geringere stijging wordt echter gecompenseerd door een gematigder ontwikkeling van de netto rentelastenquote. Ondanks de hogere rente neemt de rentelastenquote naar verwachting niet toe. Dit komt vooral omdat bedrijven de afgelopen jaren de schuldenlast hebben teruggedrongen.

De belastingquote neemt dit jaar in vergelijking met vorig jaar af met circa ½%-punt, tot 3½%. Dit verloop is voor een groot deel te verklaren uit strategisch gedrag van bedrijven, het zogenoemde bankieren bij de belastingdienst (zie paragraaf 5.2.2). Deze toename heeft een negatief echo-effect voor dit jaar, wanneer de teveel betaalde vennootschapsbelasting wordt verrekend. Voor volgend jaar wordt een terugkeer naar het gebruikelijke niveau geraamd en neemt de belastingquote in vergelijking met dit jaar iets toe.

[26] Als de FISIM wordt betaald door bedrijven wordt een gedeelte van de rentebetalingen gezien als productie van banken. Dit leidt niet tot extra toegevoegde waarde en is vooral een overheveling van de inkomensrekening naar de productierekening. Het heeft op zich geen invloed op de hoogte van de winst in de marktsector, hoewel de quotes door noemereffecten wel kunnen veranderen. FISIM dat betaald wordt door gezinnen leidt gedeeltelijk wel tot extra toegevoegde waarde en heeft invloed op de winsten van banken en dus op de winsten van de marktsector.

Voor de winsten van bedrijven zijn naast de productie in Nederland ook de resultaten in het buitenland belangrijk. De ingehouden winsten van buitenlandse dochters van Nederlandse bedrijven lieten vorig jaar een bijzondere ontwikkeling zien. De uitgekeerde dividenden namen bijzonder sterk toe ten koste van de ingehouden winsten. Een aantal ondernemingen heeft er vorig jaar voor gekozen een zogeheten superdividend uit te keren. Het betreft hier voor een deel behaalde winsten van de afgelopen jaren, die vorig jaar zijn uitgekeerd aan de aandeelhouders. Niet duidelijk is of deze strategie ook zal gelden voor in Nederland opererende bedrijven en of bedrijven ertoe overgaan structureel meer dividend uit te keren dan in het verleden. In de raming wordt ervan uitgegaan dat de hoge dividenduitkering vorig jaar een uitzondering was en dat de verhouding tussen ingehouden en uitgekeerde winsten dit en volgend jaar terugkeert naar het gebruikelijke niveau. Deze ontwikkelingen zijn terug te zien in de rentabiliteit van het eigen vermogen, waarbij ook de winsten in het buitenland worden meegenomen. Nadat vorig jaar de rentabiliteit door de uitgekeerde superdividenden sterk toenam, keert de rentabiliteit dit jaar terug naar 8%. Volgend jaar neemt de rentabiliteit naar verwachting toe tot 8¾%, doordat in navolging van de wereldhandel de winsten waarschijnlijk wat aantrekken.

Tabel 3.12 Aspecten winstgevendheid en vermogensverhoudingen, 2002-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	%				
Kapitaalinkomensquote marktsector	19,6	20,0	20,3	21	22¼
Idem, gecorrigeerd[a]	17,6	18,2	18,3	18¼	19
Netto rentelastenquote	4,0	3,4	3,2	3¼	3
Belastingquote	3,3	3,7	3,9	3½	3¾
Winstquote (van productie in Nederland)	10,3	11,0	11,1	11½	12¼
Rentabiliteit eigen vermogen	7,6	7,9	11,3	8	8¾
Solvabiliteit	45,0	46,2	46,8	47	47
Lange rente	4,1	4,1	3,4	3¾	4
Korte rente	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾

[a] Exclusief banken en verzekeringswezen, inclusief winstdeling van beleggingsresultaten op collectieve pensioenregelingen.

De directe investeringen van Nederlandse multinationals zijn de afgelopen twintig jaar sterk toegenomen, wat voor een deel te maken heeft met de toenemende economische integratie. Overigens investeerden Nederlandse bedrijven in vergelijking met andere landen altijd al veel in het buitenland. Op zich is dat niet zo verwonderlijk, aangezien Nederland traditioneel een overschot heeft op de handelsbalans. Dit is equivalent met een spaaroverschot van de Nederlandse economie, dat wordt belegd in het buitenland. Opvallend is de verschuiving in het aandeel van bedrijfstakken in de directe investeringen in het buitenland. Aan het einde van de jaren tachtig waren de chemie, de aardolie-industrie en de delfstoffenwinning nog de belangrijkste investeerders in het buitenland. Nu zijn dat de ondernemingen die behoren tot de overige dienstverlening. Tot deze bedrijfstak behoren bijvoorbeeld software- en consultancy-

bedrijven. Het grote belang van de overige dienstverlening in de directe investeringen in het buitenland weerspiegelt het steeds grotere aandeel van diensten in de Nederlandse economie.

Figuur 3.15 Aandeel bedrijfstakken in directe investeringen Nederlandse bedrijven in het buitenland

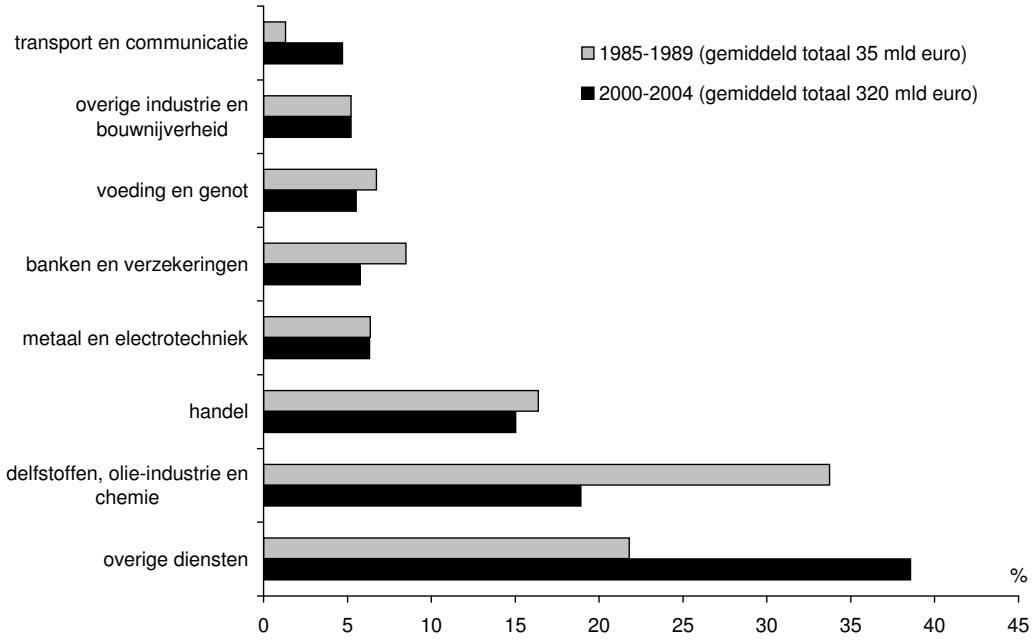

Ingehouden winsten zijn een belangrijke bron voor de toename van het eigen vermogen. Verwacht wordt echter dat de solvabiliteit dit en volgend jaar niet of nauwelijks verder zal stijgen. Enerzijds vormen de winstgevendheid en het vrij goede beursklimaat een solide basis voor een toename van het eigen vermogen. Anderzijds lijken de balansen van bedrijven weer gezond en tonen banken zich meer bereid de geldkraan weer wat open te draaien. Het afgelopen jaar namen de leningen van banken aan niet-financiële en publieke vennootschappen met ruim 5% toe. Verwacht wordt dat deze tendens zich voortzet. De toename van activa en passiva houden elkaar ongeveer in evenwicht, waardoor de solvabiliteit in de ramingsjaren naar verwachting een vlak patroon vertoont.

4 Arbeid en inkomen

4.1 Arbeidsmarkt

De contractlonen in de marktsector stijgen naar verwachting met 1½% in 2006 en 1¾% in 2007. De stijging van de sociale lasten voor werkgevers dit jaar wordt ruimschoots gecompenseerd door de negatieve incidentele loonontwikkeling als gevolg van de invoering van de nieuwe zorgverzekering. De geraamde stijging van de loonvoet in de marktsector vlakt dit jaar af tot ¾% en trekt volgend jaar aan tot 1¾%. Voor de werkgelegenheid wordt na drie jaar van krimp weer een groei voorzien van 1½% in 2006 en 2% in 2007. Mede hierdoor daalt de werkloosheid in 2006-2007 naar verwachting met 115 000 personen tot 370 000 personen in 2007.

4.1.1 Loonvoet

De contractloonstijging in de marktsector bedroeg in 2005 gemiddeld 0,8%, de laagste stijging in bijna twintig jaar. De contractloonstijging lag bovendien onder de inflatie, die in 2005 op 1,7% uitkwam. De verwachting is dat de contractloonstijging zal aantrekken tot 1½% dit jaar en 1¾% volgend jaar. Dit is iets hoger dan de inflatie, die voor beide jaren wordt geraamd op 1¼%. De contractloonstijging wordt dit jaar opgestuwd door de sterke arbeidsproductiviteitsgroei, maar gedrukt door de daling van de prijs toegevoegde waarde in de marktsector en door de hoge werkloosheid. De prijs toegevoegde waarde in de marktsector daalt dit jaar, doordat de sterke stijging van de prijzen voor energie en grondstoffen niet direct wordt doorberekend in de afzetprijzen. De contractloonstijging trekt volgend jaar naar verwachting aan door een stijging van de prijs toegevoegde waarde in de marktsector en een daling van de werkloosheid.

Tabel 4.1 Opbouw loonvoetmutatie marktsector, 2004-2007

	2004	2005	2005 gecorr.[a]	2006	2006 gecorr.[a]	2007
	mutaties per jaar in %					
Contractloon (incl. overloop)	1,5	0,8	0,8	1½	1½	1¾
Incidenteel	0,9	0,4	0,8	– 1	– ¾	¼
Brutoloon	2,4	1,2	1,6	½	¾	2
Sociale lasten werkgevers	1,1	0,3	0,3	¼	¼	– ¼
Loonvoet marktsector	3,5	1,5	1,9	¾	1	1¾
Effect loonkostensubsidies	– 0,3	0,2	0,2	0	0	0
Loonvoet inclusief loonkostensubsidies	3,2	1,7	2,1	¾	1	1¾

[a] Gecorrigeerd voor de effecten van de invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ).

De tot dusver afgesloten cao's bevestigen het aantrekken van de contractloonstijging, met name voor dit jaar. Voor ongeveer de helft van de werknemers in de marktsector die onder een cao vallen is inmiddels een overeenkomst voor geheel 2006 afgesloten. Voor een kwart van de

werknemers is zelfs de contractloonstijging voor het gehele jaar 2007 bekend. De gemiddelde contractloonstijging in de afgesloten cao's voor dit jaar bedraagt op jaarbasis 1,5%. Deze contractloonstijging is inclusief het effect van introductie van werkgeversbijdragen voor levensloop en de nieuwe zorgverzekering (zie kader). De gemiddelde contractloonstijging in de afgesloten cao's voor volgend jaar bedraagt 1,4%.[27] De raming impliceert een contractloonstijging op niveaubasis van 1½% dit jaar en 2% volgend jaar voor de nog af te sluiten cao's.

Figuur 4.1 Contractloonmutatie marktsector en inflatie, in %, 1993-2006

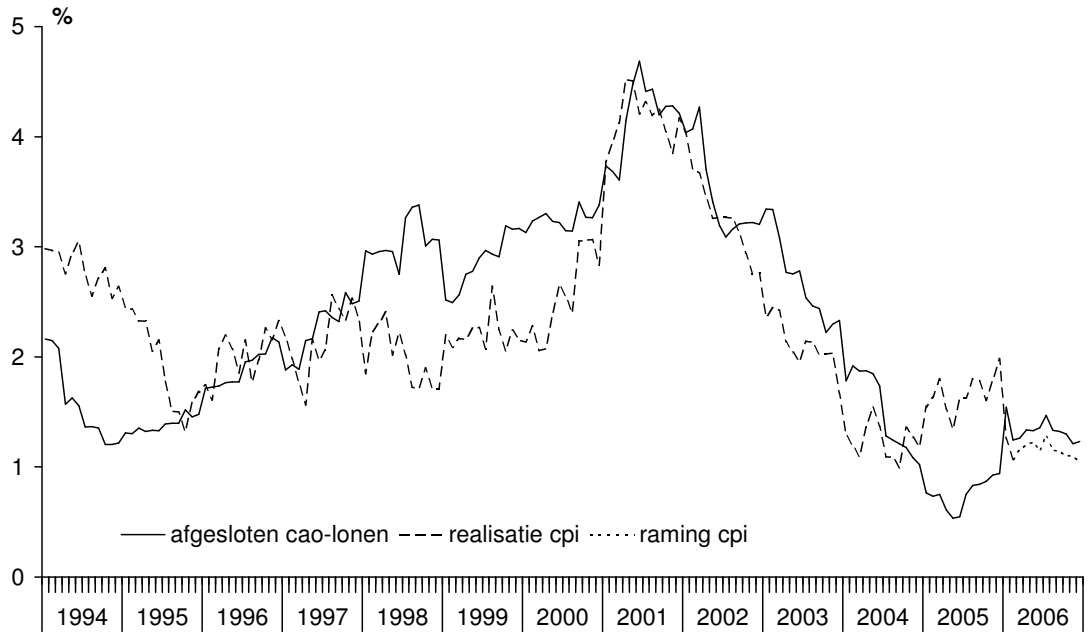

Bron cao-lonen: tot en met december 2005 realisaties van het CBS, daarna CPB op basis van afgesloten cao's.

De contractloonstijging in de collectieve sector is in 2005 iets achtergebleven bij die in de marktsector. Volgens voorlopige cijfers van het CBS bedroeg de contractloonstijging in de zorg 0,7% en bij de overheid 0,4%. De contractloonontwikkeling in de tot dusverre afgesloten cao's voor 2006 voor de collectieve sector ligt iets boven die in de marktsector.

De invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ), de Zorgverzekeringswet (ZVW), de wet VUT, prepensioen en levensloop (VPL) en de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) leiden tot verschuivingen tussen de contractloon-ontwikkeling, de incidentele loonontwikkeling en de sociale lasten voor werkgevers (zie tabel 4.2). De totale effecten op de loonvoet marktsector in 2006 zijn gering.

[27] Dit is exclusief één cao, voor 25 000 werknemers, waarin een gegarandeerde winstdeling wordt omgezet in een resultaatafhankelijke winstdeling. De gegarandeerde winstdeling telt mee in de contractloonontwikkeling, de resultaatafhankelijke winstdeling behoort tot de incidentele loonontwikkeling. De omzetting resulteert in een contractloonstijging van –10%. Dit cijfer is niet representatief voor de nog af te sluiten cao's.

De doorwerking van drie stelselwijzigingen in cao's en pensioenregelingen

Dit jaar zijn meerdere stelselwijzigingen doorgevoerd. Ten eerste zijn de fiscale mogelijkheden voor VUT en prepensioen beperkt en is de levensloopregeling ingevoerd (VPL). Ten tweede zijn het ziekenfonds en de particuliere verzekeringen vervangen door een nieuwe zorgverzekering (ZVW). Ten derde ondervinden werkgevers vorig jaar en dit jaar de eerste effecten van de verlenging van de loondoorbetalingsverplichting bij ziekte (VLZ). De doorwerking van deze drie stelselwijzigingen wordt geleidelijk zichtbaar in nieuwe cao's en pensioenregelingen.

Prepensioen grotendeels versleept naar verhoogd ouderdomspensioen

De versleping van VUT en prepensioen naar een verhoogd ouderdomspensioen bedraagt structureel naar schatting 70%. Deze inschatting is gebaseerd op een inventarisatie van afspraken voor werknemers die geboren zijn na 1949. Hierbij is geen rekening gehouden met beperkingen in regelingen voor uittreding bij 40 dienstjaren. Deze regelingen werden in veel gevallen toch al afgeschaft bij de eerder in gang gezette overgang van VUT- naar prepensioen-regelingen. Mede ter compensatie van versoberingen van de (pre)pensioenregelingen ontvangt een deel van de werknemers vanaf 2006 een werkgeversbijdrage voor levensloop. De gemiddelde werkgeversbijdrage levensloop bedraagt naar schatting 0,5% van het brutoloon, ofwel 30% van de vervallen premies voor VUT en prepensioen.
Werknemers kunnen kiezen of zij de werkgeversbijdrage storten op een levensloopprekening of, na loonheffing, laten uitbetalen. Vooralsnog lijkt de meerderheid van de werknemers voor het laatste te kiezen.[a] De stortingen van werknemers in levensloop met het doel eerder te stoppen met werken worden geraamd op 15% van de vervallen premies voor VUT en prepensioen. Het vervallen van de opbouw van prepensioen wordt in totaal voor naar schatting 85% gerepareerd via een hoger ouderdomspensioen of levensloop.

Particulier verzekerde gepensioneerden verliezen werkgeversbijdrage

De werkgeversbijdragen die particulier verzekerde werknemers tot en met 2005 ontvingen worden na de invoering van de nieuwe zorgverzekering in de meeste gevallen beëindigd. Bij de nieuwe zorgverzekering betaalt de werkgever voor de werknemer immers al de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW. Met name in sectoren waar alle werknemers in het verleden particulier verzekerd waren en waar bovendien een ruimhartige werkgeversbijdrage bestond, worden nieuwe nominale vergoedingen voor ziektekosten afgesproken. Dit betreft bijvoorbeeld het rijk, het onderwijs en de nutsbedrijven.
Naar schatting 45% van de particulier verzekerde 65-plussers ontving in 2005 van de voormalige werkgever een bijdrage in de kosten van gemiddeld 40% van de premie voor de standaardpakketpolis en de omslagbijdrage MOOZ. Het betreft werkgeversbijdragen particuliere ziektekosten (vooral grote ondernemingen), procentuele werkgeverspremies (gemeenten, provincies, politie) en tegemoetkomingen bij hoge ziektekosten (defensie, onderwijs en rijk). ZFW-verzekerde 65-plussers ontvingen zelden een bijdrage van de voormalige werkgever. De bijdragen aan de particulier verzekerde 65-plussers worden beëindigd, met name omdat het onderscheid tussen ZFW- en particulier verzekerden nu vervalt. De afbouwperiode loopt uiteen van nul tot tien jaar. Het vervallen van de bijdragen leidt eenmalig tot een vrijval van reserveringen bij een aantal grote ondernemingen.[b]

Loondoorbetaling bij ziekte bij reïntegratie gemiddeld 180% over twee jaar

De loondoorbetalingsverplichting bij ziekte is in 2005 verlengd van één jaar naar twee jaar. Volgens het Sociaal Akkoord van 2004 zou de loondoorbetaling over twee jaar niet meer dan 170% van het laatstverdiende loon mogen bedragen. Het Akkoord biedt echter ruimte om aanvullende specifieke arbeidsvoorwaardelijke afspraken te maken ter stimulering van (versnelde) reïntegratie en participatie-effecten. Op basis van een inventarisatie van cao-afspraken blijkt dat de loondoorbetaling zonder aanvullende afspraken betreffende reïntegratie gemiddeld ruim 170% bedraagt. Met aanvullende afspraken bedraagt de loondoorbetaling bij ziekte gemiddeld ruim 180%. De verwachting is dat werkgevers en werknemers meestal wel aanvullende afspraken maken. Bij de raming van de sociale lasten voor werkgevers is uitgegaan van een gemiddelde loondoorbetaling bij ziekte van 180% over twee jaar.

[a] Zie Assurantie Magazine, nr. 5, 2006
[b] Zie NRC Handelsblad, 3 februari 2006; Volkskrant, 21 februari 2006.

De invoering van VLZ heeft een effect van – 0,3%-punt op de incidentele loonontwikkeling in 2005 en 2006. De verlenging van de loondoorbetalingsverplichting bij ziekte leidt tot een stijging van het aantal (gezonde plus zieke) werknemers, terwijl de som van de brutolonen nauwelijks verandert. VLZ heeft zodoende een neerwaarts effect op het gemiddelde brutoloon per werknemer. Het effect van VLZ op de sociale lasten voor werkgevers is nihil, omdat de stijging van de kosten van loondoorbetaling bij ziekte nagenoeg wegvallen tegen de daling van de premie voor arbeidsongeschiktheid.

Tabel 4.2 Effect stelselwijzigingen op loonvoet marktsector, 2006

	VLZ	ZVW	VPL	WIA
	Bijdragen in %-punten			
Contractloonontwikkeling	0,0	0,0	0,4	0,0
Incidentele loonontwikkeling	– 0,3	– 0,9	0,0	0,0
Sociale lasten voor werkgevers	0,0	1,3	– 0,4	– 0,1
Loonvoet marktsector	– 0,3	0,4	0,0	– 0,1

De invoering van de ZVW in 2006 heeft een effect van – 0,9%-punt op de incidentele loonontwikkeling in de marktsector vanwege het vervallen van de werkgeversbijdragen particuliere ziektekosten. Hier tegenover staat een stijging van de sociale lasten voor werkgevers van 1,3%-punt. Dit is het saldo van de invoering van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW voor de voormalige particulier verzekerde werknemers en kleine een daling van de bijdrage voor voormalig ZFW-verzekerde werknemers. Teneinde de lastenverzwaring voor werkgevers te beperken is de AOF-premie voor werkgevers verlaagd met 0,15%-punt.

De invoering van de wet VPL leidt naar verwachting tot het vervallen van de niet meer aftrekbare premies voor VUT en prepensioen. In de raming is verondersteld dat 70% van deze niet langer aftrekbare premies worden versleept naar ouderdoms- en/of nabestaandenpensioen. Het vervallen van de andere 30% van de niet-aftrekbare premies voor VUT en prepensioen leidt tot een daling van de sociale lasten voor werkgevers. Dit leidt tot een effect van – 0,4%-punt op de sociale lasten voor werkgevers. In de raming wordt verder verondersteld dat werkgevers deze niet-aftrekbare premies voor VUT en prepensioen omzetten in een werkgeversbijdrage levensloop. Deze wordt voor de marktsector geraamd op 0,4% van het brutoloon. Per saldo is het effect van VPL op de loonvoet nihil.

De invoering van de WIA in 2006 heeft een klein neerwaarts effect op de sociale lasten, door een daling van de WAO-hiaatpremie. De daling van de wettelijke premies voor arbeidsongeschiktheid, die overigens los staat van de invoering van WIA, heeft eveneens een neerwaarts effect op de sociale lasten voor werkgevers.

De incidentele loonontwikkeling is volgend jaar naar verwachting licht positief. De gemiddelde stijging van het brutoloon overtreft naar verwachting de gemiddelde contractloonstijging, met name door een verdere stijging van het opleidingsniveau. De sociale

lasten voor werkgevers nemen naar verwachting iets af, onder meer door een daling van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW van 6,5% naar 6,4%.

De mutatie van de loonvoet marktsector wordt geraamd op ¾% dit jaar en 1¾% volgend jaar. De stijging van de loonvoet inclusief loonkostensubsidies vertoont wel enige spreiding (zie figuur 4.2). De loonkosten van laagbetaalde werknemers (tot 110,5% WML) stijgen bovengemiddeld door afschaffing van de afdrachtskorting SPAK. De loonkosten van werknemers die particulier verzekerd waren stijgen bovengemiddeld door de invoering van de nieuwe zorgverzekering ZVW.

Figuur 4.2 Loonkostenontwikkeling, 2006

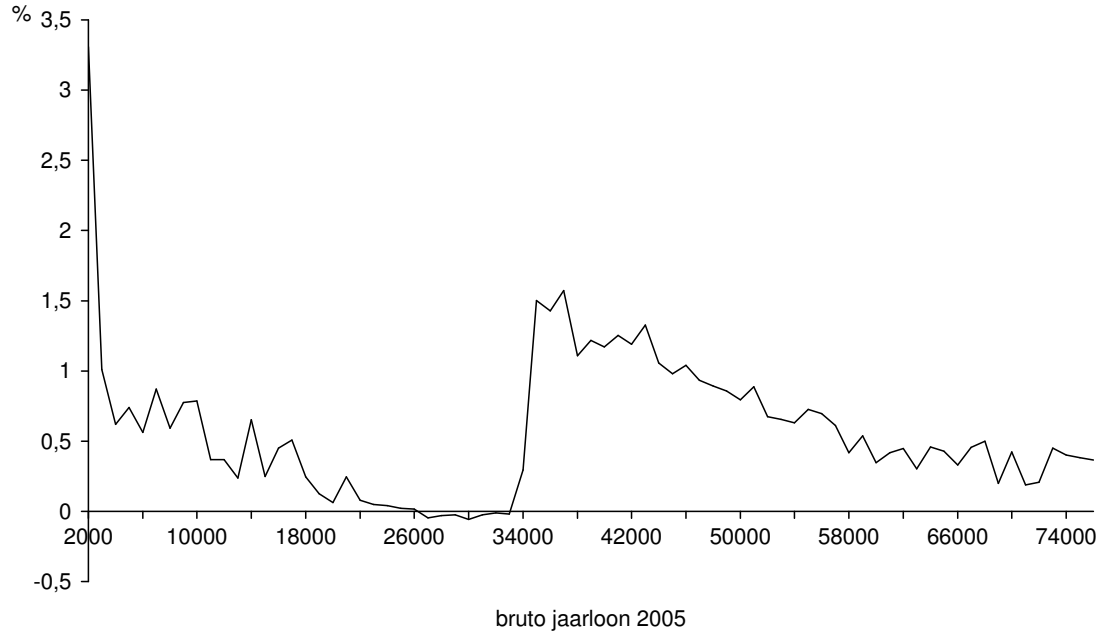

4.1.2 Werkgelegenheid

In 2006 lijkt de langverwachte omslag op de arbeidsmarkt gestalte te krijgen. Na drie jaar van krimp is weer sprake van werkgelegenheidsgroei. In 2006 neemt de werkgelegenheid in arbeidsjaren toe met 1¼%, gevolgd door 1¾% groei in 2007. Diverse arbeidsmarktindicatoren wezen al langer in deze richting (zie tabel 4.3). Zo is er sinds 2004 een toename van het aantal uitzenduren met 11%. Dit komt overeen met circa 25 000 extra voltijdse banen.[28] Doorgaans zijn werkgevers in de aanvangsfase van economisch herstel terughoudend bij het aannemen van nieuw, vast personeel. Zij zullen zich op korte termijn vooral op uitzendkrachten richten. Zet de economische groei voldoende sterk door, dan zal het aantal vaste banen op termijn ook toenemen. Ook de daling van de aantallen ontslagaanvragen en faillissementen ─ ingezet in het laatste kwartaal van 2004 ─ en de stijging van het aantal vacatures duiden op meer werkgelegenheidsgroei voor de komende jaren.

[28] Zie CBS, Werk voor uitzendkrachten neemt flink toe, Webmagazine, januari 2006.

Tabel 4.3 Arbeidsmarktindicatoren per kwartaal

	2003				2004				2005			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	niveau	jaarmutaties[a]										
Arbeidsvolume[b]	5798	– 48	– 72	– 78	– 116	– 109	– 99	– 86	– 71	– 47	– 26	4
Vacatures[c]	124	– 37	– 34	– 27	– 3	11	28	26	33	18	44	37
Uitzenduren[d]	51	– 6	– 7	– 5	– 4	1	5	11	10	11	10	
Ontslagaanvragen[e]	19,2	4,8	2,9	6,1	3,5	1,5	0,2	– 0,7	– 3	– 2,1	– 3,0	
Faillissementen[f]	1145	490	236	230	273	– 170	– 1	– 70	– 44	– 15	– 79	– 49

[a] Ten opzichte van het overeenkomstige kwartaal in het vorige jaar.
[b] In duizenden, arbeidsjaren van werknemers.
[c] In duizenden, inclusief vacatures bij Overheid, ultimo cijfers.
[d] In miljoenen.
[e] In duizenden, ontslagaanvragen ingediend bij CWI's.
[f] In eenheden, uitgezonderd eenmansbedrijven.

Na jaren van krimp groeit de werkgelegenheid van de marktsector dit jaar naar verwachting weer (zie tabel 4.4) De drijvende krachten hierachter zijn met name de toename van de productie van bedrijven en de gematigde stijging van de arbeidskosten. De productiegroei in de marktsector versnelt van 1,5% vorig jaar tot 3¾% dit jaar. Het effect hiervan wordt met enige vertraging zichtbaar; vandaar dat pas in 2007 de werkgelegenheidsgroei sterk oploopt.

Tabel 4.4 Werkgelegenheid naar sectoren in arbeidsjaren, 2002-2007

	2004	2002	2003	2004	2005	2005	2006	2006	2007
						gecorr.[a]		gecorr.[a]	
	niveaus in dzd	mutaties per jaar in %							
Loontrekkers bedrijven	4888	– 0,6	– 1,4	– 1,8	– 0,6	– 0,9	1¼	1	2½
w.v. marktsector	4049	– 1,8	– 2,5	– 2,5	– 1,0	– 1,3	1	¾	2½
zorg	772	6,6	5,3	2,0	1,4	1,1	2½	2¼	2½
Zelfstandigen	760	– 1,1	– 0,5	– 0,7	0,6	0,6	1	1	0
Overheid	806	2,9	2,1	– 1,4	– 1,0	– 1,3	1	¾	¼
Totaal	6454	– 0,3	– 0,9	– 1,6	– 0,5	– 0,8	1¼	1	1¾

[a] Gecorrigeerd voor de effecten van de invoering van de Wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ).

Het is interessant te bezien wat de oorsprong is van de werkgelegenheidsgroei in de marktsector: gaat het vooral om banen bij nieuwe of reeds bestaande bedrijven? Recent onderzoek leert dat ─ ondanks de laagconjunctuur ─ in 2004 circa 100 000 banen zijn ontstaan bij nieuwe bedrijven.[29] Kennelijk is het werkgelegenheidseffect van deze extra banen

[29] Zie K.L. Bangma, P.M. de Jong-'t Hart en P.A. van Eck van der Sluijs, Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid ─ Periode 1987-2005, 2005, EIM, Zoetermeer.

overtroffen door verlies van banen bij en opheffingen van reeds bestaande bedrijven. Met andere woorden: de laagconjunctuur van de afgelopen jaren heeft vooral zijn weerslag gehad in een bovenmatige vernietiging van banen. Verwacht mag worden dat de komende jaren nieuwe bedrijven een belangrijke bijdrage zullen leveren aan de werkgelegenheidsgroei.

4.1.3 Arbeidsaanbod

Naar verwachting neemt het arbeidsaanbod in 2006 toe met 60 000 personen, ofwel ¾% van het huidige arbeidsaanbod. In 2007 loopt de groei op tot 70 000 personen. Tabel 4.5 brengt de factoren in beeld die hier een bijdrage aan leveren. De belangrijkste daarvan zijn de trendmatige groei, beleidseffecten en conjunctuureffecten. Daarnaast is een deel van de arbeidsaanbodgroei in 2006 statistisch van aard: door invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ) worden 20 000 personen extra tot het arbeidsaanbod gerekend.[30]

Tabel 4.5 Decompositie toename beroepsbevolking, 2006-2007

	2006	2007
	mutaties in dzd personen	
Trend	25	20
w.v. demografie	– 30	– 35
participatie	55	55
Beleid	30	25
Effect VLZ	20	0
Structureel arbeidsaanbod	75	45
Conjunctuureffect[a]	– 10	30
Totaal	60	75

[a] Inclusief correctiefactor voor overstap van werkzame personen naar werkzame beroepsbevolking (zie kader).

De trendmatige groei van het arbeidsaanbod neemt de komende jaren geleidelijk af. De participatiegraad van 55- tot 65-jarigen en van vrouwen zal naar verwachting nog toenemen, met als gevolg circa 55 000 personen extra arbeidsaanbod in 2006 en 2007. Daar tegenover staat een oplopend, neerwaarts effect van vergrijzing, omdat veel 'baby-boomers' de (pre) pensioengerechtigde leeftijd passeren en de komende jaren de arbeidsmarkt zullen verlaten. Uit dien hoofde daalt het (trendmatige) arbeidsaanbod met 30 000 personen in 2006 en 35 000 personen in 2007. Per saldo resulteert een trendmatige groei van het arbeidaanbod van 25 000 personen in 2006 en 20 000 in 2007.

[30] Door invoering van de wet VLZ komt het tweede ziektejaar onder de verantwoordelijkheid van werkgevers te vallen. Voorheen zou een substantieel van deze tweedejaars zieken een beroep op arbeidsongeschiktheidsregelingen hebben gedaan en derhalve (grotendeels) niet tot het arbeidsaanbod worden gerekend.

Van Werkzame Personen naar Werkzame Beroepsbevolking

Met ingang van dit CEP publiceert het CPB een nieuwe variabele voor werkgelegenheid in personen. Van 'Werkzame personen met een arbeidsduur van ten minste 12 uur per week' wordt overgestapt op de 'Werkzame Beroepsbevolking', eveneens met een arbeidsduur van tenminste 12 uur per week. Het begrip 'arbeidsvolume' blijft daarbij ongewijzigd. De overstap naar de Werkzame Beroepsbevolking is ingegeven door de recente revisie van de Nationale rekeningen (NR) van het CBS uit 2005.

De Werkzame Beroepsbevolking lag in 2002 ruim 150 000 personen lager dan de Werkzame Personen. Voor iets minder dan de helft betrof dit werkzame personen van 65 jaar of ouder. Deze tellen in de werkzame beroepsbevolking niet mee. Een vrijwel even grote groep betrof buitenlanders die in Nederland wonen en werken, maar - meestal vanwege hun woonsituatie - niet geënquêteerd worden. Het saldo van grenspendel droeg ten slotte nog eens 17 000 personen bij. Nederlanders die in het buitenland werken tellen wel mee bij de Werkzame Beroepsbevolking; buitenlanders die in Nederland werken niet.

De overstap heeft gevolgen voor enkele afgeleide variabelen. De beroepsbevolking gaat met ongeveer 150 000 personen omlaag, de participatiegraad komt 1%-punt lager uit en het werkloosheidspercentage 0,1%-punt hoger.

In 2005 had de zwakke conjunctuur - met daarbij een nog oplopende werkloosheid - nog een sterk drukkend effect op het arbeidsaanbod, vanwege de geringe kansen op het vinden van een baan. Het zogenaamde *discouraged worker effect* wordt geschat op 95 000 personen. Dit effect werkt in 2006 nog licht door, maar slaat in 2007 om. Vanaf dat moment lokt de daling van de werkloosheid weer extra arbeidsaanbod uit, bovenop de ontwikkeling van het structurele arbeidsaanbod.

Figuur 4.3 Verdeling werkwillenden naar beschikbaarheid en zoekgedrag in 2004 (935 000 personen)

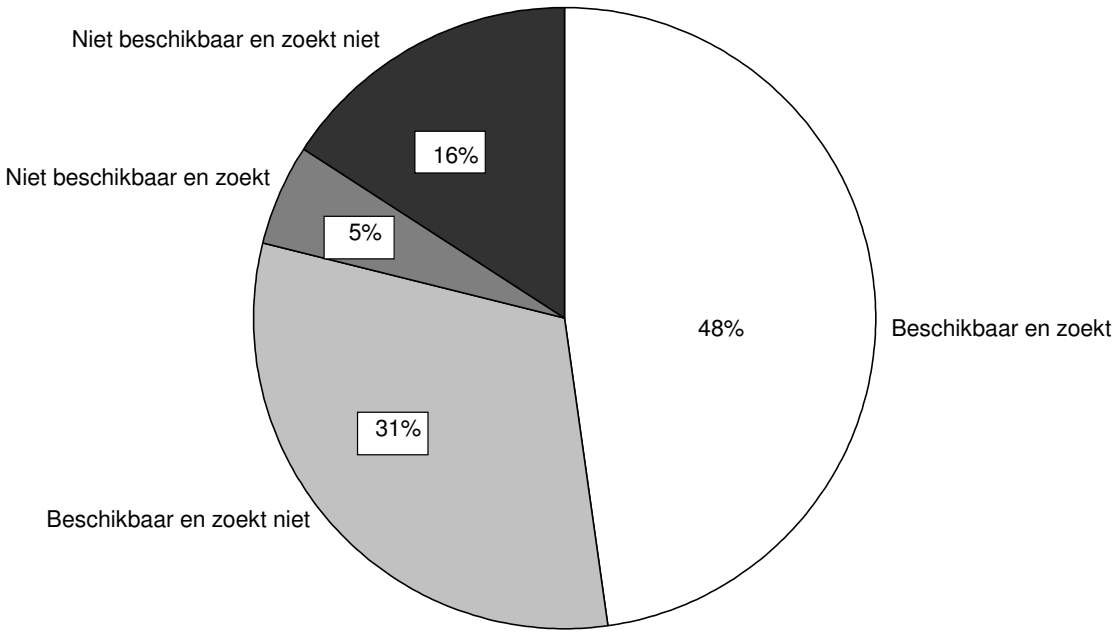

Een indicator voor het aantal *discouraged workers* vormt het aantal personen dat wel meer dan 12 uur in de week zou willen werken, maar niet op korte termijn beschikbaar is en/of niet (voldoende) actief naar werk zoekt om officieel als werkloze meegerekend te worden. Figuur 4.3 laat zien dat van de 935 000 werkwillenden in 2004 net iets meer dan de helft tot deze categorie behoorde; de rest viel wel onder de werkloosheidsdefinitie. De hoofdreden om niet als werkloos te boek te staan ligt in te geringe zoekactiviteiten. Zou een deel van deze groep actiever naar werk zoeken, dan loopt het arbeidsaanbod navenant op. Tabel 4.6 maakt duidelijk dat het aandeel van vrouwen, laaggekwalificeerden en 55- tot 65-jarigen relatief hoog ligt in de groep werkwillenden die niet tot de werkloze beroepsbevolking behoren. Ten aanzien van etniciteit zijn er daarentegen geen duidelijke verschillen tussen beide groepen werkwillenden. Kennelijk zijn het dus vooral laaggekwalificeerden, vrouwen en ouderen die momenteel ontmoedigd worden actief naar werk te zoeken. Het is de vraag of een aantrekkende conjunctuur deze groepen over de streep trekt, of dat extra beleid nodig is.

Verschillende reeds ingevoerde beleidsmaatregelen resulteren in een toename van het arbeidsaanbod van naar verwachting 30 000 respectievelijk 25 000 personen in 2006 en 2007. Voorbeelden hiervan zijn de herkeuringen in de WAO en de afschaffing van de vervolguitkering WW in combinatie met de aanscherping van de sollicitatieplicht.

Tabel 4.6 Kenmerken werkwillenden in de werkloze beroepsbevolking in 2004

	Werkloze beroepsbevolking	Overige werkwillenden: niet beschikbaar/niet zoekend
	%	
Mannen	51,6	36,7
Vrouwen	48,4	63,3
Opleiding		
Basis	11,4	16,2
MAVO+VBO	25,1	27,4
HAVO/VWO+MBO	41,0	38,9
HBO	12,2	9,0
WO	8,6	7,2
Onbekend	1,7	1,3
Leeftijd		
15-24	23,7	22,1
25-34	23,3	19,2
35-44	26,3	26,8
45-54	19,0	20,7
55-64	7,6	11,2
Herkomst		
Autochtoon	77,5	74,6
Niet-westers allochtoon	22,5	25,4

Wie wil witte werkster?

De Raad voor Werk en Inkomen (RWI) heeft recent advies uitgebracht over de fiscale behandeling van huishoudelijke dienstverleners[a]. RWI stelt twee fiscale regimes voor huishoudelijke dienstverlening voor als alternatief voor de huidige regeling voor 'witte werksters', de Regeling Schoonmaakdiensten Particulieren (RSP). Het eerste regime legaliseert bestaande informele vormen. Werkster, kinderoppas en klusjesman kunnen hierbij tot maximaal 500 euro per maand belastingvrij verdienen. Tevens leiden de verdiensten niet tot kortingen op inkomensafhankelijke bijdragen zoals huur- en zorgtoeslag. Bij het tweede regime worden wél premies en belastingen geheven, conform de bestaande regels voor werknemers of zelfstandigen. Om deze vorm concurrerend te laten zijn worden de kosten van inhuur bij de opdrachtgever aftrekbaar voor de inkomstenbelasting; bij de eerstgenoemde vorm is dat niet het geval.

Gaat dit werken? De RWI heeft twee doelstellingen: tegengaan van verzwijgen van inkomsten voor de fiscus en creëren van een openlijke markt voor huishoudelijke dienstverlening. Een wijdverbreide informele markt bestaat al; deze is algemeen toegankelijk én wordt breed gezien[b] als *fact of life*. Het succes van alternatieve vormen hangt af van de materiële en immateriële kosten en baten voor (potentiële) dienstverleners en hun (potentiële) opdrachtgevers, waaronder de administratieve lasten, de pakkans en sancties op informele arbeid. De informele vorm blijft het alternatief, waartegen de voorgestelde legale vormen het zullen moeten opnemen.
Het gelegaliseerde maar fiscaal vrijgestelde regime reproduceert qua prijsstelling en condities de bestaande informele vorm. De administratieve last is er groter omdat de verdiensten, ook al zijn ze onbelast, wél bij de fiscus moeten worden aangemeld. Voor sommigen weegt de morele winst van legalisering daar wellicht tegenop. Vergroting van de marktomvang is bij dit regime echter nauwelijks te verwachten.

Interessanter is het fiscaal belaste regime omdat deze een nieuwe aftrekpost introduceert. Voor opdrachtgevers in de hoogste belastingschijf betekent dat een kostprijssubsidie van 52%. Voor bedrijfsmatig aangeboden huishoudelijke diensten kan de prijsstelling daardoor iets gunstiger zijn dan die onder de bestaande RSP, waarvan overigens weinig gebruik gemaakt wordt. Voor zelfstandigen zonder personeel (ZZP) is deze vorm interessant, zeker als sprake zou zijn van BTW-vrijstelling, zoals door RWI wordt bepleit. Ga, bijvoorbeeld, uit van het huidige gemiddelde informele tarief van 8 euro per uur. Laat nu de legale ZZP-er 14 euro per uur rekenen, waarvan hij/zij netto 9 euro overhoudt.[c] De opdrachtgever komt uit op netto 7 euro per uur. De fiscus past het verschil bij: 2 euro per uur. Deze fiscale bonus wordt in het voorbeeld gelijkelijk verdeeld tussen opdrachtgever en opdrachtnemer. Beiden hebben een prikkel om voor deze vorm te kiezen. Door de kostprijsverlaging kan de omvang van de markt toenemen. Let wel: dit effect treedt alleen op bij opdrachtgevers in de hoogste belastingschijf.

Aan het stimuleren van de markt voor huishoudelijke dienstverlening hangt wel een prijskaartje. De fiscus derft inkomsten als bestaande informele contracten worden omgezet in legale contracten-met-aftrek, zonder dat daardoor het volume van de dienstverlening toeneemt. De fiscale vrijstelling lokt ook uit tot oneigenlijk gebruik, bijvoorbeeld wanneer twee buren op elkaars kinderen gaan passen zodat zij beiden de fiscale aftrek incasseren. Werkzaamheden die nu legaal én belast in en om het huis plaatsvinden zullen straks een aftrekpost opleveren, waarvan ongetwijfeld gretig gebruik gemaakt wordt. Sommige bedrijfsmatige marktactiviteiten zullen daardoor worden verdrongen (taxivervoer, hoveniersdiensten). Bovendien nemen de administratieve lasten van de fiscus toe. Een eerdere CPB-analyse[d] geeft aan dat een fiscale subsidie die de marktprijs lager maakt dan de huidige informele prijs naar alle waarschijnlijkheid niet welvaartsverhogend is. Maar zonder forse subsidie zal de legale belaste variant geen effect sorteren.

[a] RWI, *Huis houden op de markt*, januari 2006.
[b] Naar schatting 872 000 huishoudens hebben een werkster, 363 000 een kinderoppas en 900 000 maken gebruik van een klusjesman, die deze inkomsten verzwijgt voor de fiscus. Bron: SEOR, *De markt voor persoonlijke dienstverlening*, Rotterdam, december 2004, tabel 3.19.
[c] Situatie voor een tweede verdiener die algemene heffingskorting via de partner krijgt uitbetaald, gemiddeld tarief 33%, geen kosten, geen werknemerspremies, geen BTW-plicht.
[d] CPB, Beleidsvarianten huishoudelijke dienstverlening, CPB Notitie 2005/17, april 2005.

Deze maatregelen zetten personen ertoe aan actiever naar werk te zoeken. Voor toekomstig beleid ligt een belangrijke uitdaging bij het activeren van de 'onderkant' van de arbeidsmarkt. De 'onderkant' bestaat voor een deel uit werklozen voor wie het aanvaarden van werk niet voldoende aantrekkelijk is (de 'armoedeval'). Daarnaast zijn er werklozen die onvoldoende productief zijn om een baan boven het wettelijk minimumloon (WML) te vinden (de 'productiviteitsval'). De angst bestaat dat de onderkant niet zal delen in de naderende economische groei. Recentelijk heeft de Raad voor Werk en Inkomen (RWI) daarom maatregelen voorgesteld ter stimulering van de markt voor persoonlijke dienstverlening. Het idee hierbij is dat er zo meer ruimte komt voor laagbetaalde arbeid, bijvoorbeeld door uitkeringsgerechtigden naast hun uitkering werk te laten verrichten binnen de persoonlijke dienstverlening. Het kader plaatst enkele kanttekeningen bij de effectiviteit van deze voorstellen.

4.1.4 Werkloosheid en vacatures

Ook voor de werkloosheid tekent zich een duidelijk omslagpunt af: naar verwachting daalt deze met circa 40 000 personen in 2006, gevolgd door een afname met 75 000 personen in 2007 (zie tabel 4.7). De werkloosheid komt daarmee uit op 445 000 personen in 2006 en 370 000 personen in 2007, zo'n 6% respectievelijk 5% van de beroepsbevolking. Het aantal personen met een werkloosheids- of bijstandsuitkering loopt eveneens terug, met ongeveer 40 000 personen in 2006 en 75 000 in 2007.

Tabel 4.7 Vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, 2003-2007

	2004	2003	2004	2005	2005 gecorr.[a]	2006	2006 gecorr.[a]	2007
	niveau in dzd	mutaties in %						
Werkgelegenheid								
Arbeidsjaren	6454	– 0,9	– 1,6	– 0,5	– 0,8	1¼	1	1¾
Personen totaal	8157	– 0,6	– 1,4	– 0,2	– 0,5	1½	1¼	2
Werkzame beroepsbevolking	6919	– 0,5	– 1,2	0,0	– 0,3	1½	1¼	2
Beroepsbevolking	7398	0,9	0,0	0,0	– 0,2	¾	½	1
		niveaus in dzd						
Werkloze beroepsbevolking		399	479	483		445		370
Werkloosheids- en bijstandsuitkeringen								
Personen		644	694	701		660		585
Uitkeringsjaren		609	661	667		630		560
		niveaus in % van de beroepsbevolking						
Werkloze beroepsbevolking		5,4	6,5	6,5		6		5

[a] Deze cijfers zijn gecorrigeerd voor de effecten van de invoering van de Wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ).

Werkloosheid in Nederland relatief laag, maar volatiel

Een periode van laagconjunctuur gaat in de regel gepaard met een lagere arbeidsvraag, met als gevolg een hogere werkloosheid.[a] De onderstaande figuur, met daarin de ontwikkeling van de groei in het bruto binnenlands product (verticale as) en het werkloosheidspercentage (horizontale as) maakt dit duidelijk voor Nederland, Duitsland, Frankrijk en de Verenigde Staten in de periode 1999-2005.

Ontwikkeling werkloosheid en groei BBP in vier landen (1999-2005)

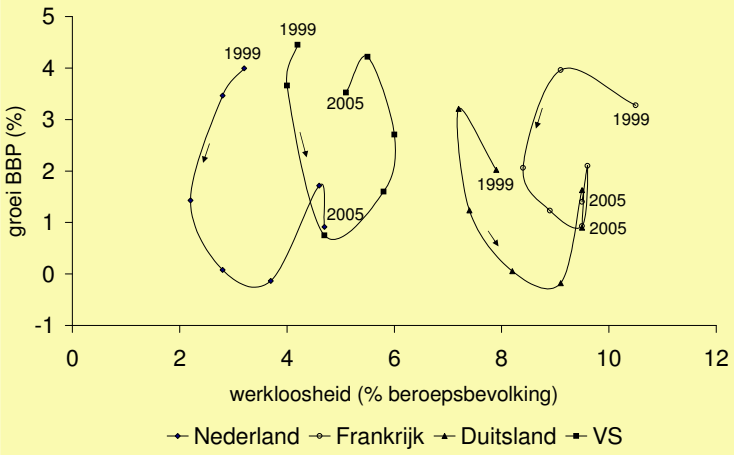

Bron: OECD, Gestandaardiseerde werkloosheid.

De figuur laat voor alle vier landen eenzelfde beweging zien, namelijk tegen de klok in. Dit betekent dat de werkloosheid vertraagd reageert op de conjunctuur. Bij dalende groei wachten werkgevers kennelijk eerst af hoe groot de kansen op herstel zijn. Bij een snel herstel bespaart de werkgever zich immers de kosten van het opnieuw aannemen en trainen van personeel. De werkgever kiest er voor om meer mensen iets langer in dienst te houden (*labour hoarding*). Wanneer de conjunctuur weer aantrekt (in 2003 in de VS en in 2004 in alle vier landen) reageert de werkloosheid eveneens vertraagd. Enerzijds kan dit te maken hebben met het omgekeerde effect van *labour hoarding* (de werkgever had nog voldoende werknemers in dienst). Anderzijds kan het zijn dat werkgevers eerst afwachten of de conjuncturele opleving doorzet alvorens nieuw personeel in dienst te nemen.

Een onderlinge vergelijking van de vier landen laat zien dat in de afgelopen jaren de werkloosheid in Nederland een relatief hoge spreiding kent. De Nederlandse werkloosheid heeft in de periode 1999-2005 een marge van ruim 4%-punt, terwijl de marge in de drie andere landen tussen de 3 en 4%-punt beloopt. Ondanks de sterke toename van de werkloosheid in 1999-2005 is de werkloosheid in Nederland nog altijd lager dan in Duitsland en Frankrijk. De spreiding van de werkloosheid in Nederland in de afgelopen jaren is overigens ook hoog in historisch perspectief. Zo bedroeg de spreiding in 1989-1995 2%-punt (rondom een gemiddeld niveau van 6%), tegenover een spreiding voor de groei van het BBP van circa 4%-punt.

De drie Europese landen lijken de Verenigde Staten met enige vertraging te volgen, al vormt het laatste jaar (2005) hierop een uitzondering. In dat jaar is in de Europese landen sprake van een tegenvallende conjunctuur, wat in Nederland en Duitsland leidt tot een ‘staart’ in de grafiek (oplopende werkloosheid). De voorspellingen voor de komende jaren (zie elders in deze publicatie) indiceren echter dat de bovengeschetste dynamiek (‘tegen de klok in’) zich zal voortzetten. Concreet betekent dit dat de werkloosheid zal teruglopen.

[a] In een periode van laagconjunctuur neemt het arbeidsaanbod eveneens af (*discouraged worker effect*), maar minder dan de arbeidsvraag.

De afgelopen jaren is niet alleen op de Nederlandse arbeidsmarkt de werkloosheid toegenomen. Vergeleken met de VS, Duitsland en Frankrijk is de werkloosheid in Nederland relatief laag gebleven, maar tegelijkertijd is de toename van de werkloosheid nergens zo sterk geweest als in Nederland (zie kader). De groei van de werkloosheid is de logische pendant van de daling van de werkgelegenheid, vooral voor laagopgeleiden (zie figuur 4.4). Groeide de werkgelegenheid onder werknemers met een HBO- en WO-kwalificatie tussen 2001 en 2004 jaarlijks nog met ongeveer 6%, voor werknemers met alleen basisonderwijs was sprake van een jaarlijkse daling van ruim 9%. Voor deze tweede groep weerspiegelt deze ontwikkeling zich (deels) in een relatief hoge groei van de werkloosheid en een scherpe daling van de vacaturegraad (zie figuur 4.5). Opvallend is bovendien dat zowel het werkloosheidspercentage als de vacaturegraad relatief laag zijn voor werknemers met een wetenschappelijke opleiding. Dit duidt er op dat de arbeidsmarkt relatief efficiënt is voor deze groep: vacatures worden kennelijk snel vervuld, ondanks het geringe aantal werklozen. Of andersom: werklozen vonden relatief snel een baan, ondanks het geringe aantal vacatures.[31]

Figuur 4.4 Groei werkzame beroepsbevolking naar opleiding, 2001-2004

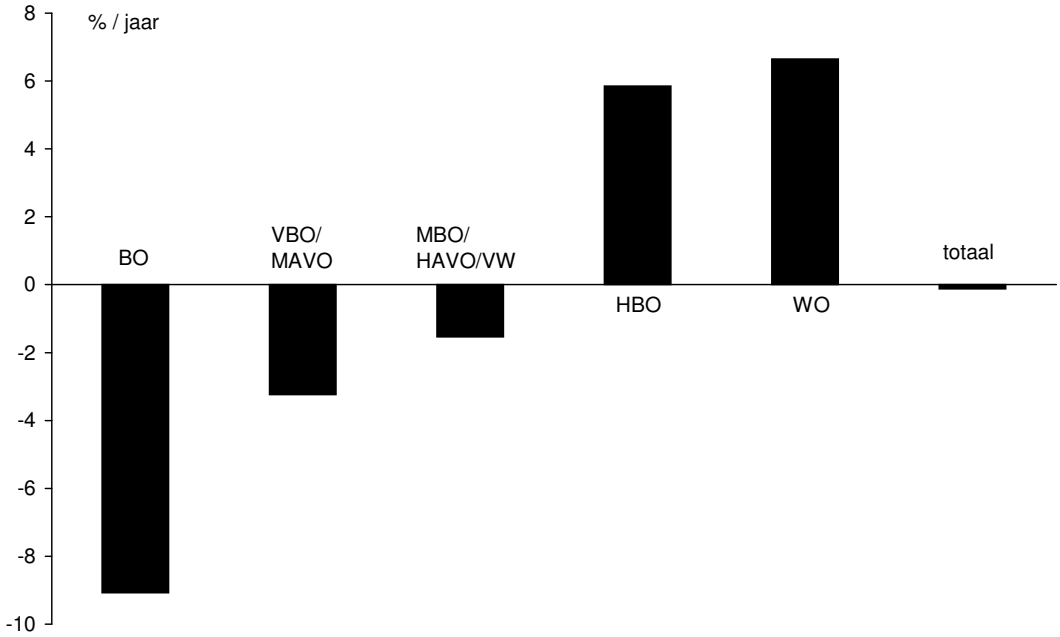

[31] Voor een uitgebreidere analyse over de efficiëntie van de Nederlandse arbeidsmarkt, zie *Macro Economische Verkenning* 2006, blz. 115.

Figuur 4.5 Vacaturegraad en werkloosheidspercentage naar opleidingsniveau, 2001-2003

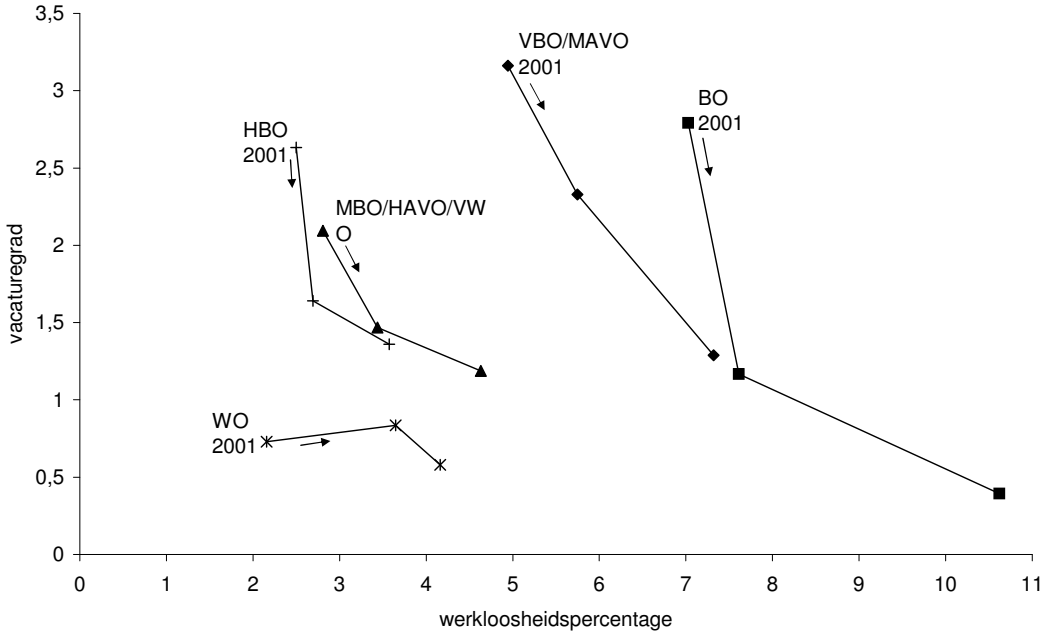

4.2 Koopkracht

Na drie jaren met soms forse koopkrachtdalingen, neemt de koopkracht van huishoudens in de raming voor dit en volgend jaar toe met (ruim) 1%. De verbetering in dit jaar is vooral te danken aan lastenverlichting en de invoering van de zorgtoeslag. Mede door de overgang naar het nieuwe zorgstelsel zijn de verschillen tussen huishoudens dit jaar groot; volgend jaar is de spreiding veel kleiner.

De koopkracht van huishoudens neemt, na een sterke daling in 2003 en 2005 en een kleine daling in 2004, in de raming voor 2006 toe (zie tabel 4.8). De helft van de huishoudens ziet hun koopkracht meer dan 1¼% toenemen, de andere helft gaat er minder dan 1¼% op vooruit of zelfs op achteruit . De contractlonen nemen met gemiddeld 1½% toe, terwijl het wettelijk minimumloon en de uitkeringen 1% stijgen. Bij een geraamde inflatie van 1¼% dalen de reële uitkeringen licht, terwijl de reële lonen licht stijgen. Werknemers met een inkomen hoger dan 15 000 euro profiteren bovendien van de verlaging van de Awf-premie. De koopkracht van werknemers ontwikkelt zich hierdoor positief (1¼%); die van uitkeringsgerechtigden neemt slechts licht toe (½%). De koopkracht van 65-plussers steekt hier zeer gunstig bij af (2%).

De invoering van de nieuwe zorgverzekering ZVW en het daarmee samenhangende compensatiepakket bepalen grotendeels de koopkrachtontwikkeling in 2006. Inclusief de zorgtoeslag worden de lasten voor gezinnen met 3 mld euro verlicht. De overgang van het oude, hybride systeem met sterk uiteenlopende premies naar het nieuwe, uniforme systeem leidt er onvermijdelijk toe dat sommige huishoudens er fors op vooruit gaan en anderen erop achteruit. Ook in het nieuwe zorgstelsel verschillen de premies afhankelijk van de verzekeraar, de soort

polis en het contract (zie kader in paragraaf 5.2). Omdat de koopkrachtontwikkeling berekend is met een gemiddelde premie, kan de koopkracht op individueel niveau afwijken van de hier gepresenteerde cijfers.

Particulier verzekerde huishoudens met kinderen jonger dan 18 jaar ervaren de nieuwe zorgverzekering in doorsnee als positief vanwege het vervallen van de premie voor kinderen. Ook profiteren zij van de generieke compensatiemaatregelen, zoals de hogere algemene heffingskorting en de verlaging van de tarieven in de eerste twee schijven. Voor particulier verzekerden zonder kinderen is de overgang naar het nieuwe zorgstelsel nadelig, omdat zij via de nieuwe inkomensafhankelijke bijdrage ZVW meebetalen aan de premies van niet-werkende partners en kinderen. Werknemers ontvangen weliswaar een volledige tegemoetkoming van de werkgever, maar deze tegemoetkoming is belast. De inkomenseffecten van de nieuwe zorgverzekering voor voormalig particulier verzekerden vertonen veel spreiding. De inkomenseffecten zijn nadeliger voor jongeren die een lage premie betaalden en voor werknemers die voorheen een hoge werkgeversbijdrage ontvingen. De inkomenseffecten zijn gunstiger voor ouderen die een hoge premie betaalden en voor werknemers die weinig of geen werkgeversbijdrage ontvingen.

Voor iedereen die geen tegemoetkoming van de werkgever ontvangt, geldt een verlaagd tarief voor de inkomensafhankelijke bijdrage. Zelfstandigen, 65-plussers met aanvullend pensioen en 65-minners met prepensioen betalen een tarief van 4,4% in plaats van 6,5%. Bovendien profiteren alleenstaande 65-plussers van een 190 euro hogere ouderenkorting. De positieve koopkrachtontwikkeling van voormalig ziekenfondsverzekerde 65-plussers is duidelijk zichtbaar in de puntenwolken van koopkrachteffecten (figuur 4.6).

Tabel 4.8 Koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2006-2007

	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaande[b]		Alle huishoudtypen	
Bruto huishoudinkomen[a]	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
	mediaan koopkrachtmutatie in %							
Hoofdverdiener werknemer								
< 150% WML	1½	1	1½	1¼	¼	1	1¼	1
150-250% WML	3	1¼			½	½		
> 250% WML	4¼	¾	1¼	1	¾	¾		
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd								
< 120% WML	1½	¾	½	1	¼	¾	½	¾
> 120% WML	1	1¼			0	1		
65-plussers								
< 120% AOW	2	1	1	1	2¼	1	2	1
> 120% AOW			½	1	¾	¾		
Totaal							1¼	1

[a] Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
[b] Inclusief alleenstaande ouders.

Figuur 4.6 Koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen (mutaties in %), 2006

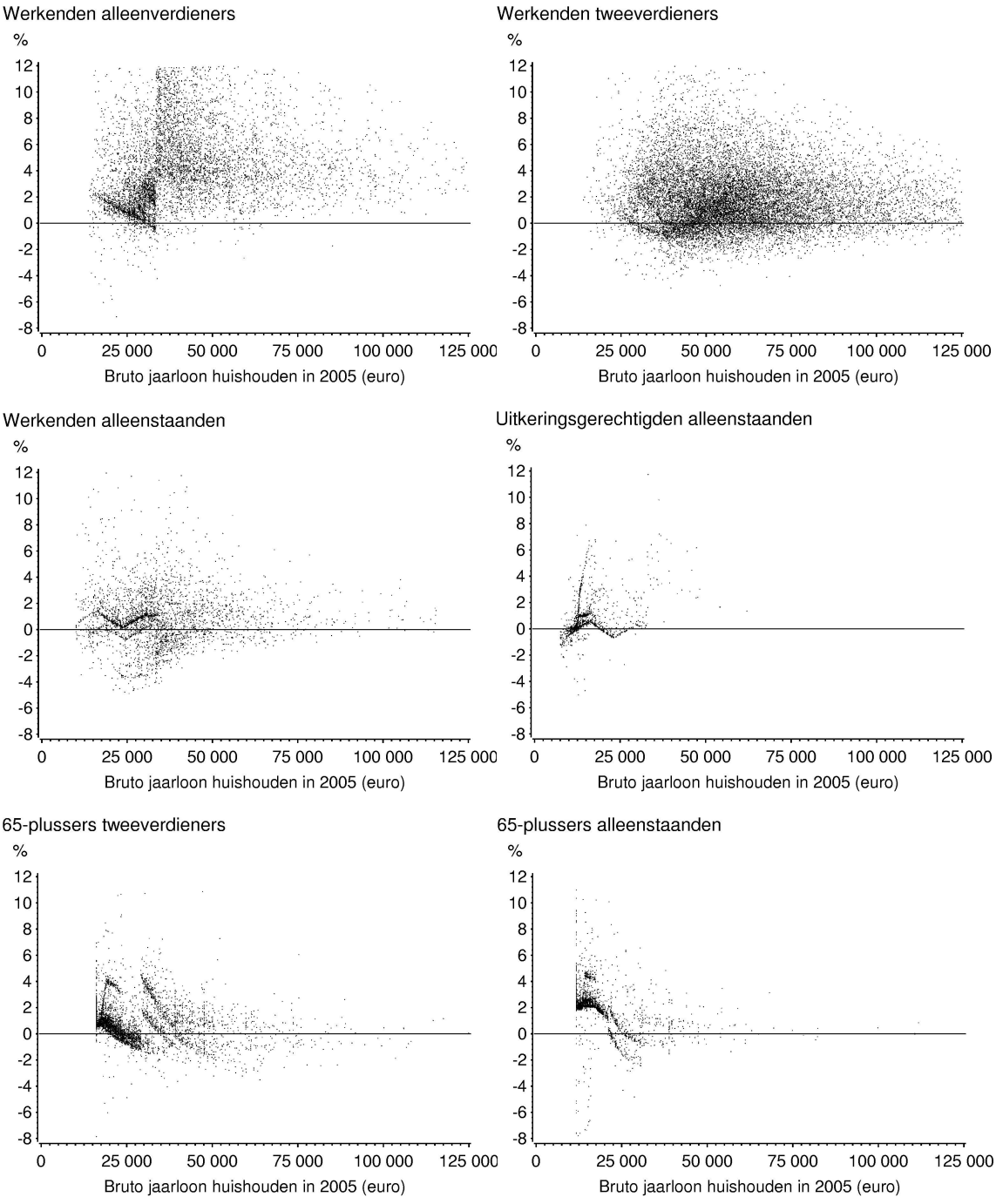

Circa 45% van de particulier verzekerde 65-plussers, die voor hun pensioen in loondienst waren, kreeg in het oude stelsel circa 40% van de premie vergoed van hun voormalige werkgever (zie kader in paragraaf 4.1.1). In de koopkrachtberekeningen wordt verondersteld dat deze bijdragen in twee jaar worden afgebouwd. Het koopkrachteffect van deze afbouw bedraagt gemiddeld een ¼% voor de particulier verzekerde 65-plussers in 2006 en 2007. Voor het betreffende huishouden is het effect substantieel.

Voor ziekenfondsverzekerde huishoudens met meeverzekerde partners zonder kinderen is de nominale ZVW-premie, vergeleken met de eerdere nominale ZFW-premie, nadelig. De introductie van de zorgtoeslag, de hogere algemene heffingskorting en de verlaging van de tarieven in de eerste en tweede schijf en het vervallen van de procentuele ZFW-premie werknemer compenseren de stijging van de ziektekosten echter grotendeels. Voor ziekenfondsverzekerde huishoudens met medeverzekerde partners en kinderen zijn de hogere kinderkorting en de per saldo hogere combinatiekorting naast de bovengenoemde maatregelen voldoende om de hogere nominale premie te compenseren.

Tweeverdieners zonder kinderen waarbij één van de partners een kleine baan heeft, betaalden een relatief lage nominale en inkomensafhankelijke ZFW-premie. Zij betalen nu een veel hogere nominale ZVW-premie en ontvangen weinig zorgtoeslag omdat deze afhangt van het gezamenlijke inkomen. De eerder genoemde lastenverlichting en de afschaffing van de onroerendezaakbelasting (OZB) voor gebruikers is voor de groep tweeverdieners zonder kinderen vaak onvoldoende om het inkomensverlies te compenseren.

De afschaffing van het gebruikersgedeelte van de OZB komt tot uitdrukking in een lagere inflatie (0,5%-punt). Dit betekent echter niet dat alle huishoudens in dezelfde mate hiervan profiteren (zie kader *Centraal Economisch Plan* 2004, blz. 112). De inkomenseffecten zijn relatief het grootst voor huishoudens die wel een laag inkomen hebben, maar niet in aanmerking kwamen voor kwijtschelding. De verklaring hiervoor is dat de woningwaarde minder dan evenredig stijgt met het inkomen. Voor huishoudens met een laag inkomen is de verhouding tussen de woningwaarde en het inkomen in het algemeen veel hoger dan voor huishoudens met een hoog inkomen.

Naast het zorgstelsel en de daarbij gepaard gaande compensatiemaatregelen, pakken nog een aantal maatregelen gunstig uit voor gezinnen met kinderen. De stroomlijning en de verhoging van de kinderkorting met 122 euro is over het algemeen voordelig voor huishoudens met kinderen evenals de verhoging van de kinderopvangtoeslag en de afschaffing van het lesgeld voor schoolgaande kinderen.

Bij de berekening van de koopkracht is gerekend met pensioenpremies voor werknemers exclusief de verlaging als gevolg van de wet VPL. Dit correspondeert met een scenario waarin de vrijvallende premies worden ingelegd in de levensloopregeling of worden gespaard in eigen

Koopkrachteffecten van de gewijzigde vaststelling van de zorgtoeslag in 2006

Het doel van de zorgtoeslag is om de nominale premie voor de zorgverzekering ZVW te beperken tot een bepaald percentage van het huishoudinkomen. Volgens de wet op de Zorgtoeslag wordt de standaardpremie op twee momenten vastgesteld. De minister van VWS stelt vóór 1 november van het jaar voorafgaand aan het berekeningsjaar de standaardpremie vast op basis van de MEV-raming voor de gemiddelde individuele zorgpremie van het CPB. Huishoudens ontvangen op basis van deze raming hun zorgtoeslag. Als de CEP-raming van de premie meer dan 25 euro afwijkt van de eerdere MEV-raming, dan wordt de zorgtoeslag zonder wetswijziging aangepast.

In de huidige raming is de premie in 2006 meer dan 25 euro lager uitgevallen dan in september was voorzien. Het kabinet stelt nu voor om de zorgtoeslag dit jaar niet neerwaarts aan te passen en in de toekomst de standaardpremie eenmaal per jaar in december vast te stellen. Dit besluit kon niet meer worden verwerkt in de centrale projectie van dit CEP. Wel kan het partiële effect op de koopkracht worden berekend.

Het voordeel van het afzien van de verlaging van de zorgtoeslag bedraagt 46 euro voor een eenpersoonshuishouden en 92 euro voor een meerpersoonshuishouden. Het budgettaire beslag van deze maatregel is 0,4 mld euro. Voor de huishoudens die zorgtoeslag ontvangen is de maatregel gunstig voor de koopkrachtontwikkeling in 2006, maar ongunstig voor die in 2007. De *hoogte* van de zorgtoeslag in 2007 verandert niet ten opzichte van de CEP-raming. De *mutatie* van de zorgtoeslag in 2007 wordt wel kleiner, omdat de zorgtoeslag in 2006 hoger uitkomt. De stijging van de zorgtoeslag is volgend jaar zodoende relatief beperkt vergeleken met de voorziene stijging van de standaardpremie.

Koopkracht bij hogere zorgtoeslag in 2006[a]

	2006	2007
	mutaties in %	
Mediaan alle huishoudens	1½	¾
Modaal	1½	½
Modaal, alleenstaand	1	½
2 x Modaal	5½	0
Tweeverdiener, 1½ x modaal met kinderen	½	½
Minimumuitkeringsgerechtigde met kinderen[b]	2½	¼
Minimumuitkeringsgerechtigde, alleenstaand[b]	¾	¼
AOW, alleenstaand	2¾	¼

[a] Inclusief (Teruggave) Buitengewone Uitgavenregeling voor standaardziektekosten.

[b] De koopkracht van uitkeringsgerechtigden met kwijtschelding van de OZB voor gebruikers neemt in 2006 met ½%-punt minder toe, doordat zij niet profiteren van de afschaffing hiervan.

Inclusief de hogere zorgtoeslag neemt de koopkracht van de helft van de huishoudens in 2006 met minstens 1½% toe; de andere helft gaat er minder op vooruit of gaat er op achteruit. Voor 2007 resteert een mediane koopkrachtverbetering van ¾%. Het verschil met de centrale projectie (tabel 4.9) voor standaardhuishoudens met zorgtoeslag varieert tussen de 0,3% en 0,7% in 2006 en –0,3% en –0,7% in 2007.

beheer, teneinde het verlies aan prepensioenrechten te compenseren. De wet VPL heeft zodoende geen direct effect op de koopkracht.

Bij de huidige beleidsuitgangspunten stijgt de mediane koopkracht in 2007 met 1%. De lonen en de daaraan gekoppelde uitkeringen stijgen naar verwachting met 1¾%. De geraamde prijsstijging bedraagt 1¼%, zodat de reële lonen en uitkeringen met ½% stijgen. Daarnaast profiteren alle huishoudens van de daling van de tarieven in de eerste twee schijven met 0,3%-

punt. Werkende alleenstaande ouders en tweeverdieners met kinderen profiteren van de verhoging van de combinatiekorting met 80 euro. Inclusief zorgtoeslag worden de lasten van gezinnen met ¼ mld euro verlicht. Na jaren met forse verschillen tussen huishoudens, is de spreiding in de koopkrachtontwikkeling volgend jaar naar verwachting gering.

Tabel 4.9 Koopkracht standaardhuishoudens (exclusief incidenteel), 2004-2007

	2004	2005	2006[C]	2007[C]
	mutaties in %			
Modaal	0,0	– 1,2	1¼	¾
Modaal, alleenstaand	– 0,4	– 2,3	1	½
2 x Modaal	– 1,7	– 2,0	5½	0
Tweeverdiener, 1½ x modaal met kinderen	1,1	– 1,6	½	½
Minimumuitkeringsgerechtigde met kinderen[a,b]	0,2	– 0,9	2	¾
Minimumuitkeringsgerechtigde, alleenstaand[a,b]	– 0,1	– 2,1	¼	¾
AOW, alleenstaand	0,6	– 0,5	2¼	¾

[a] De koopkracht van de huishoudens op minimumniveau met huursubsidie neemt in 2004 en 2005 ½ tot ¾%-punt minder toe door de verlaging van de huursubsidie.
[b] De koopkracht van minimumuitkeringsgerechtigden met kwijtschelding van de OZB voor gebruikers neemt in 2006 met ½%-punt minder toe, doordat zij niet profiteren van de afschaffing hiervan.
[C] Inclusief (Teruggave) Buitengewone Uitgavenregeling voor standaardziektekosten.

Hoewel alleen huishoudens met hoge inkomens nadeel ondervinden van de geraamde stijging van de gemiddelde nominale ziektekostenpremie met 120 euro (zie kader paragraaf 1.3), loopt de koopkrachtontwikkeling tussen hoge en lage inkomens niet veel uiteen. Lage inkomens worden gecompenseerd voor de ziektekostenstijging via de zorgtoeslag. Huishoudens met hoge inkomens en een eigen woning profiteren van de daling van de rente in de afgelopen jaren, zodat hun hypotheeklasten afnemen. Dit heeft een gunstig effect op hun koopkracht. Het effect van de daling van de hypotheekrente is niet zichtbaar in de koopkrachtontwikkeling van de standaardhuishoudens (tabel 4.9), aangezien deze bij veronderstelling geen bijzondere bijtel- en aftrekposten hebben.

5 De collectieve sector

5.1 Collectieve uitgaven

De in 2004 ingezette daling van de collectieve-uitgavenquote zet, gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen door het nieuwe zorgstelsel, dit jaar en volgend jaar door. Opvallend hierbij is de daling van de uitgavenquoten voor openbaar bestuur en sociale zekerheid (exclusief zorgtoeslag). Door het conjuncturele herstel op de arbeidsmarkt daalt naar verwachting de verhouding tussen het aantal inactieven en actieven in 2006 en 2007.

5.1.1 Uitvoeringsmutaties en beleidsuitgangspunten

In de raming is rekening gehouden met de Miljoenennota 2006 die de belangrijkste beleidsuitgangspunten voor 2006 en 2007 bevat. Het daarin opgenomen beleid vloeit voort uit het Hoofdlijnenakkoord en de aanvullende beleidspakketten. Daarnaast is rekening gehouden met de besluitvorming sinds de Miljoenennota 2006, zoals de uitkomsten van de behandeling van het Belastingplan en de aanvullende besluitvorming in december 2005. Ook uitvoeringsmutaties over 2005, zoals gerapporteerd in de Najaarsnota en de Voorlopige Rekening, zijn verwerkt.

Uitvoeringsmutaties 2005

Bij de Voorlopige Rekening 2005 is onderuitputting bij een groot aantal categorieën uitgaven gemeld, zoals bij het Infrafonds, de EU-afdrachten, justitie en agentschappen. Met uitzondering van de EU-afdrachten is hierbij verondersteld dat dit geen gevolgen heeft voor de uitgaven in latere jaren.[32] De onderuitputting in 2005 wordt ten dele gecompenseerd door de netto extra uitgaven gerapporteerd in de Najaarsnota. Het betreft met name de afkoop van vier specifieke uitkeringen aan gemeenten conform het advies van de Stuurgroep Brinkman en het doorschuiven van de terugbetaling door Nigeria naar 2006; deze laatste komt als een ‘meevaller’ terug in 2006. Bij de gasbaten is in 2005 sprake van een tegenvaller van ¼ mld euro.

De uitgaven aan sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid laten in 2005 een meevaller zien van ¼ mld euro ten opzichte van de MEV 2006, met name vanwege een geringere stijging van de WW-uitgaven.

Bij de ijklijn zorg is rekening gehouden met een tegenvaller van ¼ mld euro voor 2005. De tegenvaller is naar verwachting structureel en komt vooral door hogere uitgaven bij ziekenhuizen.

[32] Departementen mogen 1% van het begrotingstotaal tussen opeenvolgende jaren schuiven. Deze zogenaamde eindejaarsmarge wordt bij de Voorjaarsnota uitgekeerd. Als tegenhanger is verondersteld dat de onderuitputting die zich in 2005 heeft voorgedaan, ook in 2006 zal optreden.

Bijstelling beleidsuitgangspunten 2006

De invoering van de Wet Maatschappelijke ondersteuning (WMO) is uitgesteld van 1 juli 2006 naar 1 januari 2007. Met deze wet worden enkelvoudige en meervoudige huishoudelijk verzorging uit de AWBZ overgeheveld naar gemeenten. Het risico van uitgaven boven de budgetten komt bij gemeenten te liggen. De totale omvang van deze operatie bedraagt 1,2 mld euro.

Beleid 2007

Volgend jaar is nauwelijks meer sprake van ombuigingen en intensiveringen. De ombuigingen betreffen vooral het schrappen van het budget voor de incidentele loonontwikkeling in de collectieve sector (0,2 mld euro). De intensiveringen van ongeveer 1 mld euro hebben betrekking op onderwijs, politie en zorg.

Op Europees niveau is besloten dat Nederland vanaf 2007 per jaar 1 mld euro korting krijgt op het bedrag dat wordt afgedragen aan de EU. Deze korting zal op zijn vroegst in 2008 met terugwerkende kracht worden verrekend. Verondersteld is dat deze korting pas na 2007 in het EMU-saldo doorwerkt. Afhankelijk van nadere Europese Regelgeving zou het echter ook reeds in het EMU-saldo van 2007 kunnen doorwerken.

In het Najaarsakkoord 2004 hebben sociale partners en kabinet onder voorwaarden afgesproken dat de uitkering van de Inkomensvoorziening voor Volledig en duurzaam Arbeidsongeschikten (IVA) met terugwerkende kracht met ingang van 1 januari 2006 wordt verhoogd met 5%-punt tot 75% van het laatst verdiende loon. De eerste voorwaarde is dat de IVA-instroom op 12-maandsbasis onder de 25 000 ligt, op basis van de in juli 2007 beschikbare cijfers (vast te stellen in augustus 2007). De tweede voorwaarde is dat de totale ziektegelduitkering aan een werknemer over twee ziektejaren tezamen niet meer dan 170% van het laatst verdiende loon bedraagt. Dit laat onverlet dat sociale partners de mogelijkheid hebben om aanvullende specifieke arbeidsvoorwaardelijke afspraken te maken ter stimulering van (versnelde) reïntegratie en participatie-effecten. Aan de eerste voorwaarde wordt in de projectie voldaan. Vooralsnog wordt verondersteld dat ook aan de tweede voorwaarde wordt voldaan, zodat een verhoging van de IVA-uitkeringen met terugwerkende kracht plaats vindt in 2007. Het gaat naar schatting om een nabetaling van 25 mln euro.

5.1.2 De ontwikkeling van de collectieve uitgaven

De bruto collectieve uitgavenquote stijgt in de raming van 45,9% BBP in 2005 naar 46,7% BBP in 2006. Deze stijging wordt echter geheel veroorzaakt door de invoering van het nieuwe ziektekostenstelsel. Hierdoor verschuift een groot deel van de particulier gefinancierde zorg naar collectief gefinancierde zorg in de vorm van een algemeen verplichte basisverzekering. Ook wordt het voordeel voor ziekenfondsverzekerden in de vorm van niet-kostendekkende premies vervangen door een expliciete zorgtoeslag. Gecorrigeerd voor deze financierings-

verschuivingen daalt de collectieve uitgavenquote in 2006 met 1,0% BBP. In 2007 zet deze daling door en komt de uitgavenquote uit op 46,0% BBP.

Tabel 5.1 Kerngegevens collectieve sector, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	% BBP				
Collectieve uitgaven					
Directe bestedingen	28,8	28,4	28,2	29,4	29,0
w.v. beloning werknemers	10,1	10,0	9,9	9,7	9,4
materiële aankopen	7,2	7,0	6,9	6,9	6,8
investeringen	3,4	3,1	3,0	3,0	2,9
uitkeringen in natura	8,2	8,2	8,3	9,9	9,9
Overdrachten in geld	15,2	15,2	15,2	15,0	14,7
w.v. subsidies (incl. EU)	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5
overige overdrachten in geld	13,6	13,5	13,6	13,5	13,2
w.v. huishoudens	11,1	11,1	10,9	11,0	10,6
bedrijven	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5
buitenland	1,9	2,0	2,3	2,1	2,1
Rente	2,7	2,6	2,5	2,4	2,3
Bruto collectieve uitgaven[a]	46,7	46,2	45,9	46,7	46,0
Niet-belastingmiddelen	6,0	6,4	5,7	6,5	6,2
w.v. materiële verkopen	3,3	3,3	3,1	3,1	3,0
gasbaten	0,9	1,0	1,1	1,6	1,5
overige inkomsten	1,9	2,1	1,5	1,8	1,7
Netto collectieve uitgaven	40,6	39,9	40,1	40,3	39,9
Collectieve lasten	37,5	37,8	39,6	39,4	39,5
w.v. belastingen	23,7	23,8	26,1	24,6	25,0
premies wettelijke sociale verzekering	13,8	14,0	13,5	14,7	14,5
EMU-saldo en schuld					
EMU-saldo collectieve sector	– 3,1	– 2,1	– 0,6	– 0,9	– 0,4
w.v. rijk[b]	– 2,8	– 1,8	– 0,1	– 0,5	– 0,3
overige centrale overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
lokale overheid[b]	– 0,3	– 0,4	– 0,4	– 0,3	– 0,3
wettelijke sociale verzekering	0,0	0,1	– 0,1	– 0,1	0,1
EMU-saldo structureel (EC-methode)	– 2,1	– 1,1	0,7	– 0,2	– 0,2
Bruto schuld collectieve sector (EMU)	51,9	52,5	51,8	51,1	49,5
	mutaties in % per jaar				
Diversen					
Reële bruto collectieve uitgaven	1,5	0,8	0,1	4¾	1½
Werkgelegenheid sector overheid	0,4	– 0,7	– 1,3	½	0
Werkgelegenheid zorg (incl. zelfstandigen)	5,1	1,9	1,4	2½	2½
Loonvoet sector overheid	4,9	2,9	2,3	1	1½
Prijs netto materiële overheidsconsumptie (IMOC)[c]	1,3	1,5	2,3	1¾	1
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)	65,9	67,3	68,6	68	65¾

[a] Door de financieringsverschuivingen in verband met het nieuwe zorgstelsel zijn de bruto collectieve uitgaven in 2006 met 1,8% BBP toegenomen.
[b] In 2003 komt het saldo voor de lagere overheid gecorrigeerd voor de invoering van het BTW-compensatiefonds 0,3% BBP lager uit en het saldo van het rijk 0,3% BBP hoger.
[c] Dit is gecorrigeerd voor de invloed van de invoering van het nieuwe zorgstelsel.

De reële groei van de collectieve uitgaven (gedefleerd met de prijsstijging van het BBP) bedraagt gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen ¾% in 2006 en 1½% in 2007. Opvallend is dat, gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen, in beide jaren sprake is van een substantiële daling van de collectieve-uitgavenquoten van openbaar bestuur en sociale zekerheid. Bij de collectief gefinancierde zorg zet de groei van de uitgavenquote zich gestaag voort; daartegenover staat een voortgaande daling van de rentelastenquote.

Tabel 5.2 Collectieve uitgaven naar functie, 2004-2007

	2004	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
	% BBP		volumemutaties in %			prijsmutaties in %		
Openbaar bestuur	10,5	9,7	– 2,5	1¼	¾	1,9	¼	¾
Veiligheid	1,8	1,7	0,8	1¾	1¼	1,9	1¼	1½
Defensie	1,3	1,2	– 1,1	¾	½	2,0	1¼	1½
Infrastructuur	1,6	1,5	– 2,1	½	1¼	1,5	1¼	1¼
Onderwijs	5,3	5,1	0,5	2½	½	1,9	1	1½
Collectieve zorg[a]	7,2	8,6	2,0	23¾	½	0,6	1¼	1½
Sociale zekerheid	11,8	11,7	1,0	3¼	– ¼	0,3	1¾	3
Overdrachten aan bedrijven	2,2	2,0	– 5,1	– 3¾	8¼	1,4	1¼	1
Internationale samenwerking	2,0	2,1	13,9	– 2½	¾	1,4	1¼	1
Rente	2,6	2,3	2,3	2	2	– 3,8	– 3½	¼
Bruto collectieve uitgaven	46,2	46,0	0,6	5	¾	0,9	1	1½
Niet-belastingmiddelen	6,4	6,2	– 11,2	12½	¼	3,6	4¼	– ½
Netto collectieve uitgaven	39,9	39,9	2,4	4	1	0,5	¼	2
Bruto binnenlands product			0,9	2¾	3	1,4	1¼	1

[a] Als gecorrigeerd wordt voor de invoering van de ZVW en de WMO, is de volumegroei in 2006 en 2007 3% per jaar.

Openbaar bestuur, veiligheid en defensie

Het volume van de uitgaven aan openbaar bestuur groeit in 2006 met ruim 1%. Gecorrigeerd voor het nieuwe ziektekostenstelsel is echter sprake van een beperkte volumedaling, met name door minder uitgaven aan asielopvang en voor de rest een ongeveer gelijkblijvende werkgelegenheid bij rijk en lokale overheden. Voor 2007 wordt een beperkte volumestijging verwacht die duidelijk achterblijft bij de volumegroei van het BBP. Hierdoor daalt de collectieve-uitgavenquote aan openbaar bestuur tot ruim onder 10% BBP; aan het begin van de kabinetsperiode was dit nog 11% BBP. Deze sterke afname, met name in de jaren 2004-2005, weerspiegelt de bezuinigingen op de arbeidsvoorwaarden voor overheidspersoneel en de volumetaakstellingen van het kabinet.

Bij de functie veiligheid is in 2006 en 2007 sprake van een beperkte volumegroei. De politiebudgetten stijgen conform een jaarlijks accres dat is gekoppeld aan de bevolkingsgroei. Daarnaast is in deze jaren sprake van een intensivering voor politie en terrorismebestrijding.

De uitgaven voor defensie laten eveneens een beperkte volumestijging zien. Er zijn meer middelen voor materiële aankopen beschikbaar en deze overtreffen de kostenbesparingen die het gevolg zijn van de terugloop in personeelsaantallen.

Infrastructuur en onderwijs

De investeringen in infrastructuur[33] vertonen naar verwachting in 2006 en 2007 een lichte stijging, terwijl in 2005 sprake was van een daling. Deze ramingen zijn echter met grote onzekerheid omgeven; dit geldt ook voor 2005. De rijksbegroting suggereert een forse daling van de uitgaven aan infrastructuur door de voltooiing van een aantal grote projecten zoals de HSL en in de Voorlopige rekening wordt een onderuitputting van enige honderden miljoenen euro's bij het Infrafonds gemeld. Het grootste deel van de investeringen in infrastructuur wordt echter niet direct gefinancierd via de rijksbegroting. Over de lokale investeringen in infrastructuur, met name door gemeenten, provincies en waterschappen, is nog weinig bekend. Enquêteresultaten over voorgenomen investeringen bleken in eerdere jaren niet betrouwbaar. CBS-cijfers over 2005 geven aan dat bij de bouwers van infrastructuur sprake is van een lichte toename van de werkzaamheden. De daling van de totale overheidsuitgaven aan infrastructuur in 2005 blijft naar verwachting beperkt tot 2%. Voor de ramingen voor 2006 en 2007 is aangenomen dat de onderuitputting bij de rijksuitgaven in 2005 geen gevolgen heeft voor de uitgaven in latere jaren. De meevallers in het FES, door de extra gasbaten, zijn in afwachting van nadere besluitvorming nog niet vertaald in extra uitgaven, en leiden derhalve tot een verbetering van het EMU-saldo.

Het volume van de onderwijsuitgaven zal dit jaar 2½% groeien; dit doet nauwelijks onder voor de volumegroei van het BBP. In 2007 valt de volumegroei naar verwachting sterk terug; hierdoor daalt het aandeel van de onderwijsuitgaven in het BBP. De onderwijsuitgaven worden in de eerste plaats bepaald door de groei van de leerlingen- en studentenaantallen in samenhang met demografische factoren. Opvallend is dat het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs, net als voorgaande jaren, dit jaar nog toeneemt. Voor volgend jaar wordt een afname voorzien. Dit weerspiegelt het demografisch effect van een tijdelijke afname van het aantal 12-16 jarigen.[34] Het aantal leerlingen in het primair onderwijs blijft naar verwachting dit en volgend jaar stabiel, terwijl bij het hbo en wetenschappelijk onderwijs het aantal studenten blijft doorgroeien met ruim 3% per jaar. Daarnaast zorgen intensiveringen op de OCW-begroting en de inzet van FES-gelden vooral in 2006 voor extra uitgaven. Daar tegenover staat dat vanaf 2006 een aanzienlijke verschuiving plaatsvindt van EMU-relevante uitgaven voor studiefinanciering naar niet-EMU-relevante-uitgaven (kredieten).[35]

Zorg

De (groei)cijfers voor de zorguitgaven worden in 2006 en 2007 sterk vertekend door stelselwijzigingen. Door de introductie van de ZVW wordt 8 mld euro aan particuliere

[33] De uitgaven voor onderhoud en beheer van infrastructuur worden gerekend tot de functie openbaar bestuur. De (exploitatie-)subsidies voor openbaar vervoer maken deel uit van de functie overdrachten aan bedrijven.
[34] Volgens de Referentieraming 2005 van het Ministerie van OC&W daalt het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs van 909 duizend in 2006 naar 904 duizend in 2007 en naar 886 duizend in 2010. Daarna zal weer sprake zijn van een stijging. In het primair onderwijs wordt vanaf 2010 een daling van het aantal leerlingen verwacht. Met een vertraging van 6 tot 8 jaar zal dit weer tot een daling van het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs leiden.
[35] Zie *Centraal Economisch Plan 2005*, blz. 136.

zorguitgaven vanaf 2006 gerekend tot de collectieve uitgaven. Verder wordt in 2007 1¼ mld euro overgeheveld van de AWBZ naar de gemeenten (WMO) en worden vanuit de AWBZ een aantal onderdelen van de GGZ met een totale omvang van 2½ mld euro overgeheveld naar de ZVW. Als voor de verschuivingen wordt gecorrigeerd, neemt het volume van de zorguitgaven in beide jaren met circa 3% toe.

In 2006 bedraagt de volumegroei van de AWBZ naar verwachting 3¼% en in 2007 gecorrigeerd voor de overheveling 3%. De afgelopen jaren is de volumegroei van de AWBZ hoger geweest. Het lijkt erop dat deze hoge volumegroei effect heeft gehad. wachtlijsten en wachttijden zijn in de meeste sectoren van de AWBZ afgenomen. Wel is de daling in 2004 aanmerkelijk beperkter dan in voorgaande jaren.

Het volume van de curatieve zorg (ZVW) neemt in 2006 naar verwachting met ongeveer 3% toe. Bij gebrek aan kwantitatief inzicht in de gedragseffecten van de stelselherziening is bij de raming van de uitgaven van de ZVW geen rekening gehouden met doelmatigheidswinst en/of extra productie. In 2007 neemt het volume van de curatieve zorg gecorrigeerd voor de overheveling van onderdelen van de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) naar verwachting met 3¼% toe. In 2007 is de prijsontwikkeling wat hoger dan die van het BBP, voornamelijk als gevolg van de relatief hoge prijsstijgingen bij geneesmiddelen.

Sociale zekerheid

Het aandeel van de uitgaven voor sociale zekerheid in het BBP vertoont in 2006 een kleine toename vanwege een forse volumestijging. Deze stijging komt volledig voor rekening van de introductie van de zorgtoeslag. De zorgtoeslag biedt een inkomensondersteuning van 2¼ mld euro. Het aantal uitkeringen laat juist een kleine daling zien (zie paragraaf 5.1.3). De uitkeringen zijn in 2006 weer gekoppeld aan de lonen. Hierdoor loopt de prijsmutatie van de sociale zekerheidsuitgaven mee met die van het BBP.

In 2007 dalen de sociale zekerheidsuitgaven als aandeel in het BBP weer. Het aantal uitkeringen neemt dan veel sterker af dan dit jaar als gevolg van de gunstige conjunctuur en beleidsmaatregelen. Wel stijgen de uitgaven aan de zorgtoeslag met bijna 1 mld euro door de geprojecteerde toename van de nominale zorgpremie.

Overige uitgaven

Het volume van de overdrachten aan bedrijven laat in 2006 een daling zien, vooral als gevolg van de gefaseerde afschaffing van de loonkostensubsidies voor laagbetaalde werknemers (SPAK) en voor langdurig werklozen (VLW). De volumestijging in 2007 weerspiegelt een verhoging van de subsidies voor openbaar vervoer via de Brede doeluitkering verkeer en vervoer.

De afdrachten aan de EU en de gelden voor ontwikkelingssamenwerking domineren samen de uitgaven aan internationale samenwerking. De volumedaling in 2006 komt met name door

een extra meevaller bij de EU-afdrachten als gevolg van de onderuitputting op de EU-begroting in 2005.

De daling van de rentelastenquote zet zich in 2006 en 2007 voort. Dit weerspiegelt vooral een dalende schuldquote. De gemiddelde rentevoet op de overheidsschuld is inmiddels gedaald tot onder de 5%. Daarentegen loopt de lange rente naar verwachting geleidelijk op tot 4% in 2007. Als gevolg hiervan worden de voordelen van herfinanciering van oude leningen steeds minder groot.

Niet-belastingmiddelen

De niet-belastingmiddelen nemen in 2006 vooral sterk toe door extra gasbaten en door incidenteel lage overige niet-belastingmiddelen in 2005. De 2½ mld euro extra gasbaten zijn het gevolg van een stijgende olieprijs. Voorts zijn in 2005 de niet-belastingmiddelen incidenteel laag door de overname door de Staat van het belang van Shell en ExxonMobil in het transportbedrijf van de Gasunie. Per saldo is deze transactie niet relevant voor het EMU-saldo. Vandaar dat in de huidige cijferopstelling de hiermee samenhangende extra opbrengsten van de BTW- en vennootschapsbelasting zijn gecompenseerd door de boeking van lagere niet-belastingmiddelen.

5.1.3 Uitkeringsvolume en i/a-ratio

Naar verwachting neemt het aantal inactieven ten opzichte van het aantal actieven (de i/a-ratio) af in zowel 2006 als 2007. Niet alleen trekt de werkgelegenheid weer aan, maar ook daalt het aantal personen dat een uitkering ontvangt. Met deze daling komt een periode van vier jaar ten einde waarin de i/a-ratio is opgelopen van 64½ in 2001 tot 68½ in 2005. De daling van het aantal inactieven in 2007 is veel geprononceerder dan in 2006 door de forse vermindering van de werkloze beroepsbevolking.

Tabel 5.3 Uitkeringsvolume en i/a-ratio, 2001-2007

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Uitkeringsvolumes[a]							
AOW	2213	2236	2264	2300	2338	2375	2410
ANW	134	130	125	120	115	110	110
ZW totaal	389	388	335	304	331	365	380
AO totaal	798	806	811	797	769	735	700
WW	172	185	239	280	291	255	205
WWB	328	319	328	337	335	330	315
Totaal	4033	4064	4102	4138	4179	4165	4110
Actieven[b]	6247	6232	6228	6150	6091	6135	6245
i/a-ratio	64,6	65,2	65,9	67,3	68,6	68	65¾

[a] In duizenden uitkeringsjaren m.u.v. de WWB (in personen).
[b] Het arbeidsvolume exclusief ziekteverzuim, in duizenden arbeidsjaren.

Het aantal AOW-uitkeringen neemt jaarlijks met 1½% toe. Dat is bijna 1% meer dan de groei van de totale bevolking. Het aantal nabestaandenuitkeringen daalt jaarlijks. De instroom in deze regeling is verlaagd, doordat de uitkering voor nieuwe gevallen sinds 1996 inkomensafhankelijk is geworden. Daarnaast neemt het aantal ziekteverzuimgevallen toe, enerzijds om conjuncturele redenen[36] en anderzijds in 2006 nog als gevolgd van de verlenging van de loondoorbetalingsverplichting bij ziekte tot twee jaar in 2005.

Beleidsmaatregelen bepalen de vermindering van het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. In de eerste plaats is per 1 januari 2006 de nieuwe wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) ingevoerd. Instromers hebben te maken met het aangescherpte schattingsbesluit. Het schattingsbesluit geeft de regels die een arbeidsdeskundige moet hanteren bij het bepalen van de mate van arbeidsongeschiktheid. Bovendien krijgen in de WIA personen die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn, geen uitkering meer. De totale instroom in de WIA in 2006 bedraagt naar schatting circa 30 000 personen, waarvan ongeveer de helft betrekking heeft op duurzaam en volledig arbeidsongeschikten. De instroom in de WIA zal in 2007 iets hoger liggen dan in 2006, omdat dit jaar aanloopeffecten nog een rol spelen. De instroom in zowel de Inkomensvoorziening voor Volledig en duurzaam Arbeidsongeschikten (IVA) als de Werkhervattingsregeling voor Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA) zal naar schatting dan circa 18 000 uitkeringsjaren bedragen. Daarnaast vergroot de herkeuringsoperatie van WAO-ers jonger dan 50 jaar de uitstroom uit het oude WAO-bestand. Tot slot leidt de afschaffing van de WAZ, de arbeidsongeschiktheidsregeling voor zelfstandigen, vanaf 2004 tot een geleidelijke jaarlijkse daling van het WAZ-bestand.

De aantrekkende conjunctuur en beleidsmaatregelen zorgen voor de daling van het aantal WW-uitkeringen. De daling van de werkloze beroepsbevolking in zowel 2006 als 2007 heeft direct een neerwaarts effect op het aantal WW-uitkeringen. Het afschaffen in 2003 van de vervolguitkering in de WW heeft ook vertraagd nog een substantieel neerwaarts effect op het aantal WW-uitkeringen, omdat dit effect pas merkbaar wordt na het doorlopen van de loongerelateerde uitkeringsperiode (gemiddeld twee jaar). Daarnaast krijgt de verdere hervorming van de WW dit jaar zijn beslag. Per 1 april 2006 worden de referte-eisen aangescherpt, per 1 oktober 2006 vindt de verkorting van de duur van de loongerelateerde uitkering van 60 naar 38 maanden plaats en wordt de kortdurende uitkering afgeschaft. De volume-effecten van deze wijzigingen zijn dit jaar nog bescheiden, maar leveren volgend jaar een daling van het WW-volume met 6 000 uitkeringen op.

Het aantal bijstandsgerechtigden komt dit jaar naar verwachting gemiddeld iets lager uit dan vorig jaar.[37] De daling van de werkloze beroepsbevolking leidt dit jaar tot een vermindering van het bijstandsvolume, maar de stijging van de werkloosheid in de voorafgaande twee jaren heeft

[36] Zie Hans Stegeman, De conjunctuurgevoeligheid van ziekteverzuim, CPB Document 99, 2006.

[37] Zie voor een uitvoeriger beschrijving van de raming van het bijstandsvolume: Hans Stegeman en Frans Suijker, Raming van het bijstandsvolume in CEP 2006, CPB Memorandum, www.cpb.nl.

met vertraging nog een opwaarts effect op het aantal bijstandsuitkeringen in 2006. De meeste werklozen krijgen immers eerst een WW-uitkering. Daarnaast zorgen beleidsmaatregelen zoals het herkeuren van WAO-ers en het afschaffen van de WW-vervolguitkering tot een vergroting van het beroep op de bijstand.

Voor het eerst sinds 2002 wordt in 2007 een forse daling van het bijstandsvolume verwacht vanwege de daling van de werkloze beroepsbevolking in zowel 2006 als 2007. Beleidsmaatregelen als het herkeuren van WAO-ers en de hervorming van de WW beperken de vermindering van het aantal bijstandsuitkeringen nog enigszins.

5.1.4 Uitgavenkaders

Uitgangspunt bij het budgettaire beleid van het kabinet is het handhaven van de uitgavenkaders die in het Hoofdlijnenakkoord zijn vastgesteld. Voor elk van de jaren 2003-2007 zijn vaste reële uitgavenkaders vastgesteld voor de drie begrotingsdisciplinesectoren, rijksbegroting in enge zin, sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid, en zorg. Dit jaar is naar verwachting sprake van een onderschrijding van het uitgavenkader met ¾ mld euro, volgend jaar loopt dit op tot 1½ mld euro.

Tabel 5.4 Overschrijding uitgavenkader, 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mld euro				
Overschrijding ten opzichte van Hoofdlijnenakkoord	¼	– 2¼	– 1½	– ¾	– 1½
w.v. rijksbegroting in enge zin	0	– 2¾	– 1½	– 1¼	– 1
sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid	– ½	– 1	– ¾	– ¼	– ¾
zorg (ijklijn)	¾	1½	¾	½	¼

Bij de rijksbegroting in enge zin bedraagt de onderschrijding dit en volgend jaar circa 1 mld euro. De extra ruimte ten opzichte van de MEV 2006 is vooral het gevolg van meevallers bij de EU-afdrachten, lagere rentelasten en een ruilvoetvoordeel. In vergelijking met het Hoofdlijnenakkoord heeft vooral de lagere rentevoet gezorgd voor een meevaller bij de rentelasten van circa 2 mld euro in 2006 en 2007. Dit is ten dele gecompenseerd door een lagere prijs van het kader. Hierdoor was sprake van een ruilvoetverlies bij de uitgaven die niet-loon en prijsgevoelig zijn. Daarnaast komt de loonvoetstijging bij de overheid naar verwachting goed overeen met die geraamd ten tijde van het Hoofdlijnenakkoord. In combinatie met de lagere prijs van het kader leidt dit ook tot een ruilvoetverlies bij de loongevoelige uitgaven.

De uitgaven bij de budgetdiscipline Sociale Zekerheid en Arbeidsmarktbeleid zullen volgens de raming het kader in 2006 met ¼ mld euro onderschrijden en in 2007 met ¾ mld euro. In beide jaren is dit vooral het gevolg van een meevallende ontwikkeling van de uitgaven aan arbeidsongeschiktheidsverzekeringen en werkloosheidsuitkeringen. De forse daling van het aantal WW- en bijstandsuitkeringen bepaalt de oploop van de meevaller in 2007.

De zorguitgaven komen in 2006 en 2007 naar verwachting ½ mld euro respectievelijk ¼ mld euro boven het kader uit dat bij het Hoofdlijnenakkoord is opgesteld. De overschrijding is in vergelijking met voorgaande jaren beperkt. De uitgaven aan de AWBZ zijn geplafonneerd door een met de instellingen afgesloten convenant en nemen daardoor naar verwachting minder toe dan in voorgaande jaren.

5.2 De collectieve lasten

De lasten worden dit jaar met bijna 1 mld euro verlicht en volgend jaar met ¼ mld euro verzwaard. De ontwikkeling van de collectieve lasten wordt met name in 2006 in hoge mate beïnvloed door incidenten en institutionele wijzigingen. Afgezien daarvan blijft de groei van de collectieve lasten naar verwachting dit jaar en in mindere mate ook volgend jaar achter bij de ontwikkeling van het BBP. Dit hangt samen met het normale conjunctuurpatroon waarbij het herstel van de arbeidsmarkt achterloopt bij het algemene economische herstel. Tevens werkt de hieruit voortvloeiende conjuncturele verbetering van de winstgevendheid met vertraging door in de winstbelastingen.

5.2.1 Beleidsuitgangspunten

Bijstelling beleidsuitgangspunten 2006

De beleidsuitgangspunten voor 2006 zijn sinds de MEV 2006 op enkele punten gewijzigd. In de eerste plaats is sprake van aanvullend beleid. Dit betreft met name een verhoging van de kinderkorting en een verhoging van de belastingvrije kilometervergoeding. Samen verlichten deze maatregelen de lasten met ¼ mld euro.

Daarnaast is sprake van nieuwe inzichten omtrent eerder voorgenomen beleid. Zo komt de nominale ZVW-premie lager uit dan waarvan bij de MEV 2006 werd uitgegaan. De nominale ziektekostenpremie bedraagt naar verwachting 1038 euro, 69 euro minder dan eerder werd voorzien. Dit is het geschatte gemiddelde van alle soorten verzekeringen die momenteel worden aangeboden: individueel en collectief, natura en restitutie. Dit beperkt het lastenverzwarende effect van de zorgpremies met bijna ¾ mld euro.

Uit afgesloten cao's blijkt voorts dat een groter deel van de niet langer aftrekbare prepensioenpremies wordt versleept naar het ouderdomspensioen dan waarvan eerder werd uitgegaan (zie kader in paragraaf 4.1.1). Hierdoor wordt het lastenverzwarende effect van het niet langer aftrekbaar zijn van de prepensioenpremie met ½ mld euro beperkt. Daar staat tegenover dat wat minder gebruik wordt gemaakt van de levensloopregeling dan verwacht, zodat het lastenverlichtende effect daarvan ¼ mld euro lager uitvalt. Tenslotte blijkt dat niet alle hiaatverzekeringen voor arbeidsongeschiktheid in 2006 kunnen worden stop gezet vanwege doorlopende cao's en vertraagde afdekking van de financiele risico's. Het gevolg hiervan is dat het stopzetten van de hiaatverzekeringen voor een deel overloopt naar 2007. Dit beperkt het lastenverlichtende effect van het wegvallen van hiaatverzekeringspremies in 2006 met ruim ¼

Tabel 5.5 Sociale lasten bedrijven en gezinnen, 2005-2007

	2005	2006	2007
Tarieven	%		
AOW-premie	17,90	17,90	17,90
ANW-premie	1,25	1,25	1,25
AWBZ-premie	13,45	12,55	12,10
Premie volksverzekeringen	32,60	31,70	31,25
Belastingtarief eerste schijf	1,80	2,45	2,60
Belastingtarief tweede schijf	9,35	9,75	9,90
Gecombineerd tarief eerste schijf	34,40	34,15	33,85
Gecombineerd tarief tweede schijf	41,95	41,45	41,15
Idem 65+ eerste schijf	16,50	16,25	15,95
Idem 65+ tweede schijf	24,05	23,55	23,25
Belastingtarief derde schijf	42,00	42,00	42,00
Belastingtarief vierde schijf	52,00	52,00	52,00
Aof-basispremie werkgever	5,60	5,40	5,20
Aok gedifferentieerde premie werkgever	1,65	1,00	0,70
Whk premie UWV werkgever	0,00	0,00	0,55
WW-gemiddelde wachtgeldpremie werkgever	1,75	1,50	1,50
WW-marginale AWF-premie werkgever	2,45	3,45	3,45
WW-marginale AWF-premie werknemer	5,85	5,20	5,20
Procentuele zorgpremie werkgever[a]	6,75	6,50	6,40
Procentuele zorgpremie werknemer	1,45	0,00	0,00
Sociale lasten bedrijven	in % van het brutoloon		
Totaal werkgevers:	27,2	27,4	27,1
w.v. premies wettelijke sociale verzekering	11,3	12,3	12,0
pensioenpremies (incl. VUT)	12,1	11,3	11,3
overige particuliere sociale premies	0,2	0,0	0,0
rechtstreeks betaalde sociale lasten	3,6	3,8	3,8
Totaal werknemers:	21,9	21,4	21,1
w.v. premies wettelijke sociale verzekering	16,9	16,9	16,6
pensioenpremies (incl. VUT)	4,9	4,5	4,5
overige particuliere sociale premies	0,1	0,0	0,0
Inkomensgrenzen	euro		
Lengte eerste belastingschijf	16893	17046	17319
Lengte tweede belastingschijf	13464	13586	13804
Lengte derde belastingschijf	21405	21598	21944
Heffingskorting	1894	1990	2017
Arbeidskorting	1287	1357	1390
Franchise AWF[c]	58	15138	15399
Maximum premie-inkomensgrens WNVZ[c]	167	43856	44639
Maximum premie-inkomensgrens ZFW en ZVW[c]	114	30015	30537
Nominale zorgpremie per volwassene[a, b]	386	1038	1160

[a] Tot en met 2005 ZFW-premie. Vanaf 2006 inkomensonafhankelijke bijdrage ZVW.
[b] Exclusief de gemiddelde no-claimteruggave.
[c] Tot en met 2005 bedragen per dag, daarna bedragen per jaar.

mld euro; deze lastenverlichting schuift door naar 2007. In totaal worden de lasten voor 2006 zo met ruim ¾ mld euro verlicht ten opzichte van de MEV 2006. De totale lastenlichting in 2006 bedraagt hiermee bijna 1 mld euro, volledig ten gunste van gezinnen.

Beleidsuitgangspunten 2007

In 2007 worden de lasten met ¼ mld euro verzwaard. De indirecte belastingen worden met ¼ mld euro verzwaard door een verhoging van de energiebelasting, de indexatie van de motorrijtuigenbelasting en het wegvallen van de tijdelijke accijnskorting voor bijmengen van biobrandstoffen.

De ZVW-premies komen naar verwachting 1¼ mld euro hoger uit. In 2007 komt de gemiddelde nominale ziektekostenpremie naar verwachting uit op 1160 euro. Dat is een stijging van ruim 120 euro. In het kader in paragraaf 1.3 wordt nader ingegaan op de achtergronden van deze verwachte premiestijging. Tegenover de hogere nominale premie staat een lichte daling van de inkomensafhankelijke bijdrage met 0,1%-punt. Daarnaast is sprake van een verlaging van de tarieven van de loon- en inkomstenheffing (–½ mld euro) en de vennootschapsbelasting (–¼ mld euro) en een lastenverlichting van bijna ¼ mld door het stopzetten van het restant van de hiaatverzekeringen.

Tabel 5.6 Microlastenontwikkeling, 2004-2007

	2004	2005	2006	2007
	mld euro			
Indirecte belastingen	¾	1	0	¼
Directe belastingen	½	1	¾	¼
Totaal rijksbelastingen	1¼	2	¾	½
OPL-belastingen	¼	½	– 1	0
Totaal belastingen	1½	2½	– ¼	¼
Sociale premies	1½	¼	– ¾	– ¼
Heffingen	¼	¼	0	0
Totaal microlastendruk:	3¼	2¾	– 1	¼
w.v. bedrijven	1½	¼	0	– ¼
gezinnen	1¾	2¾	– 1	¾
overheid	0	0	0	0

5.2.2 Ontwikkeling belasting- en premieontvangsten

Uitvoeringsmutaties 2005

De belasting- en premieontvangsten zijn in 2005 ruim 5 mld euro hoger uitgekomen dan ten tijde van de MEV 2006 werd voorzien. Met name de meevaller bij de vennootschapsbelasting van bijna 2 mld euro is opvallend. Hier speelt de vorig jaar verhoogde heffingsrente een rol. Dit leidt ertoe dat bedrijven, met name banken, ervoor kiezen om zoveel middelen als zij kunnen missen zo snel mogelijk als belasting af te dragen, bijvoorbeeld door te hoge (fiscale)

winstverwachtingen op te geven of door verminderingen (nog) niet aan te vragen. Over latere teruggaven wordt immers door de belastingdienst een rente van 5% vergoed, meer dan op de meeste spaarrekeningen. Hoewel harde cijfers ontbreken, wordt ervan uit gegaan dat met dit 'bankieren bij de belastingdienst' in 2005 circa 1¼ mld euro gemoeid is. Doordat de heffingsrente intussen weer is verlaagd, is de verwachting dat dit teveel ontvangen belastinggeld in 2006 wordt terugbetaald zodat als gevolg hiervan ten opzichte van het ontvangstenniveau van 2005 sprake is van een derving van 2½ mld euro. Pas in 2007 is weer sprake van een 'normaal' ontvangstenniveau. De rest van de meevaller bij de vennootschaps-belasting vloeit voort uit een hoger geraamd niveau van de winstgevendheid in 2005.

Daarnaast doen zich meevallers voor bij de loon- en inkomstenheffing (1 mld euro), de BTW (1 mld euro), de dividendbelasting (½ mld euro), de energiebelasting (¼ mld euro), de overdrachtsbelasting (¼ mld euro), de invoerrechten (¼ mld euro) en de successierechten (¼ mld euro). Tegenvallers doen zich voor bij de brandstofaccijnzen, de motorrijtuigenbelasting en de BPM. Met uitzondering van de meevaller bij de successierechten, zijn de mee- en tegenvallers als structureel aangemerkt. De meevaller bij de successierechten heeft betrekking op een extra inspanning van de belastingdienst in 2005 om achterstanden weg te werken, en vloeit in 2006 weer weg.

Tabel 5.7 Belasting- en premieontvangsten 2005-2007

	2005	2006	2007	2006 beleid	2007	2006 endogeen	2007
	niveau in % BBP			mutaties in % BBP per jaar			
Totaal	39,6	39,4	39,5	1,4	0,0	– 1,6	0,0
w.v. belastingen	26,1	24,6	25,0	– 0,1	0,0	– 1,4	0,3
premies	13,5	14,7	14,5	1,5	0,0	– 0,2	– 0,2
Loon- en inkomstenheffing	13,4	12,9	12,7	– 0,3	– 0,1	– 0,2	0,0
w.v. belastingen	6,3	6,4	6,7	0,2	0,1	– 0,1	0,1
premies volksverzekeringen	7,1	6,4	6,1	– 0,6	– 0,2	– 0,1	– 0,1
Premies werknemersverzekeringen	6,4	8,3	8,4	2,1	0,2	– 0,1	– 0,1
Belasting over de toegevoegde waarde (BTW)	7,7	7,4	7,4	0,0	0,0	– 0,3	0,0
Vennootschapsbelasting (excl. gas)	3,5	2,5	2,7	– 0,1	0,0	– 1,0	0,3
Overige belastingen	8,6	8,3	8,2	– 0,2	0,0	– 0,1	– 0,1

Microlasten en collectieve lastendruk

De microlastenontwikkeling wijkt op enkele punten af van de beleidsmatige mutaties van de belasting- en premieontvangsten (conform de Nationale rekeningen) in tabel 5.7. De beleidsmatige mutaties van de collectieve lasten komen hierdoor in 2006 8¼ mld euro hoger uit dan de microlastenontwikkeling. Dit is met name het gevolg van de financieringsverschuiving van particuliere naar collectieve zorgverzekeringspremies.

De endogene groei van de collectieve lasten wordt in 2006 en 2007 sterk beïnvloed door incidenten. In de eerste plaats vallen in 2006 bijna 4 mld euro (0,8% BBP) aan BTW en

Felle premieconcurrentie bij invoering nieuwe zorgstelsel

Het nieuwe zorgstelsel wordt gekenmerkt door een systeem van gereguleerde concurrentie. Een belangrijke voorwaarde voor het slagen van gereguleerde concurrentie is premieconcurrentie, en die vindt alleen dan plaats wanneer verzekerden daadwerkelijk (dreigen te) stemmen met hun voeten en bij een (te) hoge premie overstappen naar de concurrent.

Sinds 1996 bestaat een systeem van gereguleerde concurrentie op de ziekenfondsmarkt, maar tot voor kort was van stemmen met de voeten nog weinig sprake.[a] In de figuur valt te zien dat er gedurende 1996-2005 weliswaar een toenemende variatie was in de nominale premiestelling, maar dat de gemiddelde premie altijd hoger was dan de rekenpremie zoals die door de overheid werd vastgesteld. De rekenpremie komt overeen met een inschatting van de overheid van de verwachte zorguitgaven en beheerskosten van een verzekeraar. Wanneer een verzekeraar zijn nominale premie gelijk zet aan de rekenpremie en zijn werkelijke zorguitgaven en beheerskosten komen precies overeen met die van de inschatting van de overheid, dan speelt de verzekeraar quitte. Recent onderzoek laat zien dat concurrentie op de ziekenfondsmarkt een minder belangrijke rol speelde en het prijszettinggedrag voor een belangrijk deel werd bepaald door het streven van ziekenfondsen naar een gezonde financiële positie.[b]

De invoering van de Zorgverzekeringswet in 2006 heeft geleid tot een radicaal verschillende keuzesituatie voor alle verzekerden. De reële dreiging van een verlies aan verzekerden blijkt van grote invloed op het prijszettinggedrag van zorgverzekeraars. In de figuur is het scherpe contrast te zien met de periode 1996-2005. Door felle premieconcurrentie in 2006 zijn veel nominale premies (ten opzichte van de rekenpremie) niet alleen substantieel lager dan in de ziekenfondsmarkt, maar ook voor het merendeel lager dan de rekenpremie.[c] Door deze lage premiestelling maken verzekeraars dit jaar gemiddeld genomen waarschijnlijk verlies.

De verzekerdenmobiliteit neemt substantiële vormen aan in 2006. Een marktonderzoek uitgevoerd op 23 februari 2006 laat zien dat inmiddels al circa 25 procent van de bevolking is veranderd van zorgverzekeraar.[d]

Nominale premiestelling op de ziekenfondsmarkt (1996-2005) en in de ZVW (2006)

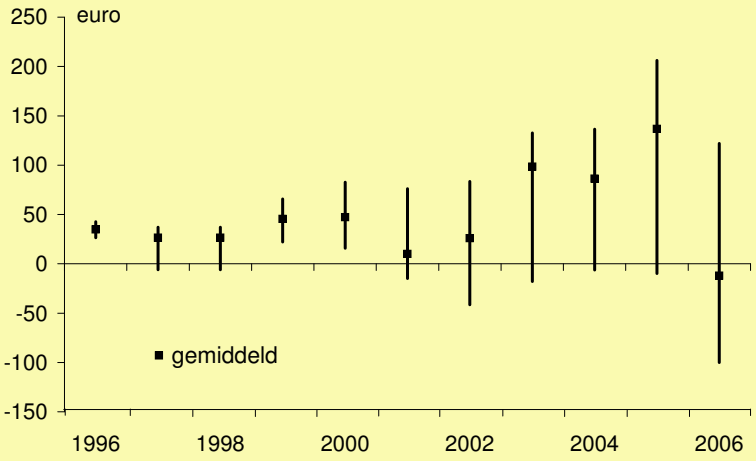

[a] M. van Dijk et al., Consumer price sensitivity in health insurance, CPB Discussion paper 56, 2006.

[b] R. Douven en E. Schut, Health plan pricing behaviour and managed competition, CPB Discussion paper 61, 2006.

[c] Voor de bepaling van de rekenpremie in 2006 is een inschatting gemaakt van de beheerskosten van zorgverzekeraars, aangezien de budgetten hiervoor in het nieuwe stelsel niet meer bestaan. In de figuur is bij de nominale premies in 2006 rekening gehouden met zowel individuele als collectieve contracten.

[d] TNS NIPO, 2006.

vennootschapsbelasting weg die gemoeid waren met de aankoop van het gastransportnetwerk door de rijksoverheid in 2005. Daarnaast drukt het in het begin van deze paragraaf genoemde 'bankieren bij de belastingdienst' de ontwikkeling van de belastingontvangsten in 2006 met 0,5% BBP, terwijl hierdoor de ontwikkeling in 2007 juist met 0,2% BBP opwaarts wordt vertekend. Buiten deze incidenten blijft de ontwikkeling van de ontvangsten in 2006 bijna 0,3%-punt achter bij het BBP en in 2007 ruim 0,1%-punt.

Loon- en inkomstenheffing en premies werknemersverzekeringen

De ontwikkeling van de loon- en inkomstenheffing blijft naar verwachting dit jaar achter bij de ontwikkeling van het BBP. Dit hangt in de eerste plaats samen met het nog aarzelende herstel van het arbeidsvolume en de bescheiden loonstijging. Daarnaast is sprake van een forse daling van het volume werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen (zie paragraaf 5.1.3). Ook in 2007 daalt het volume van de werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkering fors. De groei van het arbeidsvolume wint naar verwachting echter aanmerkelijk aan kracht en de loonstijging trekt iets aan. Bovendien is in 2007 sprake van een stijgende winst uit onderneming, zodat per saldo de ontwikkeling van de loon- en inkomstenheffing in dat jaar vrijwel gelijke tred houdt met het BBP.

De ontwikkeling van de premies werknemersverzekeringen blijft in zowel 2006 als 2007 achter bij de ontwikkeling van het BBP. Hierbij spelen dezelfde factoren een rol als bij de loon- en inkomstenheffing, met uitzondering van het effect van de winst uit onderneming.

BTW, Vennootschapsbelasting en overige belastingen

De ontwikkeling van de BTW-ontvangsten wordt in 2006 met 0,3% BBP gedrukt door het wegvallen van de BTW over de aankoop van het gastransportnet in 2005. Ongerekend dit effect groeien de BTW-ontvangsten in 2006 iets sneller dan het BBP, met name door een gezonde groei van de investeringen in overige vaste activa. In 2007 valt de groei van de investeringen wat terug en is bovendien sprake van negatieve pakketeffecten bij de BTW over de particuliere consumptie als gevolg van een bij de ontwikkeling van het BBP achterblijvende ontwikkeling van onder het algemeen tarief vallende uitgaven aan aardgas en duurzame goederen. Hierdoor groeien de BTW-ontvangsten in 2007 naar verwachting iets minder hard dan het BBP.
Ook de ontwikkeling van de vennootschapsbelasting (exclusief gas) wordt in 2006 gedrukt door het wegvallen van de ontvangsten over de aankoop van het gastransportnet in 2005 (0,5% BBP) en de naweeën van het bankieren bij de belastingdienst. Buiten deze incidenten houdt de vennootschapsbelasting in 2006 gelijke tred met het BBP. Dit is de resultante van een snel verbeterende winstgevendheid in 2006 tegenover de temperende doorwerking van een wat flauwe winstontwikkeling vorig jaar. Ook in 2007 ontwikkelen de winsten zich voorspoedig, zodat in dat jaar de vennootschapsbelasting iets harder groeit dan het BBP. Dat dit niet wat geprononceerder in de cijfers tot uitdrukking komt, hangt samen met een eveneens toenemende verrekening van verliezen uit voorgaande jaren met de geraamde winsten.

De overige belastingen blijven in 2006 en in mindere mate ook in 2007 per saldo wat achter bij het BBP. Dit geldt voor de brandstofaccijnzen vooral vanwege de groeiversnelling van het BBP. Die vertaalt zich niet onmiddellijk in een groei van de brandstofconsumptie. Ook de consumptie van gas en elektriciteit volgen naar verwachting de groeiversnelling van het BBP niet, zodat de opbrengst van de energiebelasting achterblijft bij de BBP-ontwikkeling. De voor de komende twee jaar geraamde flauwte op de huizenmarkt betekent dat de overdrachtsbelasting minder hard groeit dan het BBP. Dit geldt qualitate qua ook voor automarkt en BPM, met name in 2006.

De invoerrechten profiteren van de veel sneller dan het BBP groeiende invoer. De motorrijtuigenbelasting tenslotte kent een vrij stabiele trendmatige ontwikkeling, die in beide jaren wat hoger ligt dan de geraamde BBP-groei.

5.3 EMU-saldo en schuld

Naar verwachting loopt het EMU-tekort terug van 3,1% BBP in 2003 tot 0,4% in 2007. Het structurele EMU-saldo komt dicht bij evenwicht. De oploop van de schuldquote slaat vanaf 2005 om in een daling. De EMU-schuld van 49½% BBP in 2007 ligt ruim onder de EMU-schuldnorm van 60% BBP.

Het EMU-tekort zal na een top van 3,1% BBP in 2003 naar verwachting afnemen tot 0,9% BBP in 2006 en 0,4% BBP in 2007. Deze verbetering is vooral het gevolg van substantiële ombuigingen en lastenverzwaringen in 2004 en 2005, de verwachte aantrekkende economische groei in 2006-2007 en hogere gasbaten. In vergelijking met 2005 is in 2006 sprake van een verslechtering van het EMU-saldo. Dit wordt echter volledig bepaald door een incidentele factor: de verhoogde heffingsrente stimuleerde bedrijven om in 2005 gaan ‘bankieren bij de belastingdienst’; hierdoor is het EMU-saldo in 2005 gunstig beïnvloed (+ ¼% BBP), terwijl dit negatief uitwerkt op het EMU-saldo in 2006 (–¼% BBP).

Volgens de rekenmethode die de Europese Commissie (EC) hanteert bij de toetsing van de Europese begrotingsafspraken, is sprake van een sterke verbetering van het structurele tekort vanaf 2003 (zie tabel 5.1). Door de snelle verbetering van het tekort is sprake van een begrotingspositie nabij evenwicht. De berekening van de structurele component is overigens omgeven met een aanzienlijke onzekerheid, zodat de uitkomsten met grote voorzichtigheid moeten worden gehanteerd.

Ten opzichte van de MEV 2006 is sprake van een verbetering van het EMU-saldo in 2005 met 1,2% BBP; belangrijkste reden is de opwaartse bijstelling van de belastingontvangsten. De verbetering van het EMU-saldo in 2006 met 0,8% BBP wordt vooral veroorzaakt door hogere gasbaten. De ramingen van de tekorten van de lokale overheid zijn niet aangepast. Zoals ook de regelmatige bijstellingen in de Nationale rekeningen en de onderliggende cijfers over de gemeentefinanciën illustreren, hebben deze ramingen echter nog een aanzienlijke onzekerheidsmarge.

Sociale fondsen

Het vermogensoverschot van de sociale fondsen neemt in 2006 naar verwachting met circa 1¼ mld euro toe ten opzichte van 2005. Volgend jaar loopt het overschot nog iets verder op. Daarmee overtreft het feitelijke vermogen van de sociale fondsen het normvermogen naar schatting met bijna 7 mld euro per ultimo 2007.

Tabel 5.8 Vermogenspositie van de centrale sociale fondsen[a], 2003-2007

	2003	2004	2005	2006	2007
	mld euro				
AOW	¼	0	0	0	0
ANW	0	¼	¼	¼	½
AO	4¼	4	4	3¼	3
AWF[b]/UFO	4½	4¼	4	4	4¾
AWBZ	– 4½	– 2½	– 1½	– ¾	– 1¼
ZFW	¾	– ¼	– 1½	.	.
Totaal	5¼	5¾	5¼	6½	6¾

[a] De vermogenspositie meet het verschil tussen het feitelijke vermogen en het normvermogen per ultimo van het jaar.
[b] De mutatie van de vermogenspositie wordt in 2004 ½ mld euro opwaarts beïnvloed door de bijstelling van de conjunctuurreserve in het AWF.

De verbetering van de vermogenspositie van de AWBZ en de invoering van het nieuwe zorgstelsel bepalen dit jaar het beeld. De inkomsten van het AWBZ-fonds overtreffen dit jaar nog de uitgaven. De nieuwe zorgverzekering wordt privaat uitgevoerd. De ZFW verdwijnt, waardoor de negatieve vermogenspositie bij de ZFW in 2006 vervalt. Tegenover deze positieve effecten staat een verslechtering van de vermogenspositie van het totaal van de arbeidsongeschiktheidsfondsen, waar de premieopbrengsten sterker dalen dan de uitgaven.
In 2007 staat tegenover een aanzienlijke verbetering van het vermogensoverschot van het AWF-fonds een substantiële verslechtering van de vermogenspositie van de AWBZ. Bij de AWBZ dalen de uitgaven in 2007 sterk vanwege de invoering van de WMO en de overheveling van een deel van de geestelijke gezondheidszorg naar de ZVW. Mede vanwege de verlaging van de AWBZ-premie verminderen de inkomsten van het AWBZ-fonds echter nog sterker, zodat de vermogenspositie van dit fonds met circa ½ mld euro af neemt. De WW-uitkeringslasten dalen, terwijl de WW-premie gelijk blijft. Het gevolg is dat in 2007 het feitelijk vermogen van het AWF-fonds het normvermogen met ruim 4¾ mld euro overtreft. Ook bij de arbeidsongeschiktheidsfondsen is sprake van een omvangrijk vermogensoverschot, terwijl bij de AWBZ juist een aanzienlijk tekort aanwezig blijft.

De financiële positie van de overheid

De bruto overheidsschuld is gedaald van 136% BBP in 1950 naar 37% BBP in 1977. In de jaren tachtig liep de schuldquote op tot meer dan 70% BBP om daarna weer te dalen tot (net) onder 50% BBP in de raming voor 2007. Dit is ruim onder de EMU-schuldnorm van 60% BBP. De EMU-schuldnorm kijkt echter slechts naar de omvang van de expliciete schuld en geeft niet het volledige beeld van de financiële positie van de overheid.

De belangrijkste bezittingen van de overheid zijn de gasvoorraden, de kapitaalgoederenvoorraad en de financiële activa. De contante waarde van de gasvoorraden bedroeg in 1970 90% BBP. Inmiddels is dit gedaald tot 20% BBP. De waarde van de kapitaalgoederenvoorraad van de overheid, zoals infrastructuur, gebouwen en computers, bedroeg in 1970 55% BBP (niet apart zichtbaar in grafiek). Dit liep op tot 74% BBP in 1983; daarna is het geleidelijk aan gedaald tot het actuele niveau van circa 60% BBP. Over de financiële activa van de overheid wordt in de Nationale rekeningen pas vanaf de jaren negentig gerapporteerd (niet apart zichtbaar in grafiek). In 1993 was de waarde van dit overheidsbezit 45% BBP; inmiddels is dit, vooral door de verkoop van aandelen en de aflossing van de leningen aan woningcorporaties, afgenomen tot 24% BBP.

Als ook naar deze bezittingen van de overheid wordt gekeken, ontstaat een ander beeld van de financiële positie van de overheid. In de periode 1970-1977 daalt de schuldquote met ruim 10% BBP. Tegelijkertijd is ook de waarde van de kapitaalgoederenvoorraad gestegen met ruim 10% BBP. De waarde van de gasvoorraad is echter veel sterker gedaald, zodat per saldo sprake is van een daling van het netto vermogen van de overheid met 7% BBP. In de periode 1978-1993 verdubbelt de schuldquote door een toename met 38% BBP. Het netto vermogen daalt echter veel sterker. Dit komt door vermindering van de gasvoorraad (–26% BBP) en vermindering van het financieel bezit (–9% BBP in de periode 1990-1993). Sinds 1994 is de schuldquote afgenomen met 25% BBP. Deze forse daling van de schuldquote wordt echter overschaduwd door de vermindering van de aardgasvoorraden en van andere bezittingen. Per saldo gaat het om een verslechtering van het netto vermogen met 16% BBP. Deze verslechtering vond vooral in 1994 en 1995 plaats; daarna verbeterde het netto vermogen per saldo licht.

Bij analyses van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën staan de toekomstige uitgaven en inkomsten en het netto vermogen centraal. Door vergrijzing zullen de overheidsuitgaven meer stijgen dan de inkomsten. Volgens deze analyses wordt houdbaarheid bereikt door, vooruitlopend op de kosten van de vergrijzing, het netto vermogen te laten toenemen. Met name door de uitputting van de gasvoorraad komt dit niet op hetzelfde neer als het verminderen van de staatsschuld. Waarbij wel moet worden aangetekend dat de waarde van de huidige gasvoorraad onzeker is, aangezien die afhangt van toekomstige ontwikkelingen van de olieprijs.

Bruto overheidsschuld, gasvoorraad en netto overheidsvermogen, 1950-2007

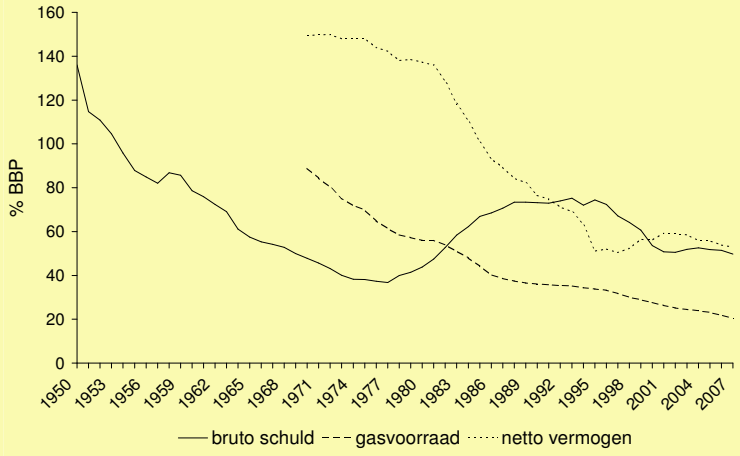

EMU-schuld

Vanaf 2002 is de EMU-schuldquote gestaag toegenomen van 50½% BBP tot 52½% BBP in 2004. De daling van de EMU-tekorten en de aantrekkende economische groei (via het noemereffect) zorgen voor een omslag in deze ontwikkeling: de schuldquote daalt naar verwachting tot 49½% BBP in 2007. Hoewel hiermee de bruto overheidsschuld weer sterk verbetert, wil dit niet zeggen dat dit in dezelfde mate geldt voor de financiële positie van de overheid. Het kader gaat hier nader op in.

6 Speciale Onderwerpen

6.1 Ontslagbescherming

Nederland behoort binnen de groep van OESO-landen tot de middenmoot wat betreft ontslagbescherming. Ons land kent wel een relatief stringente bescherming van reguliere arbeid ten opzichte van tijdelijke arbeid en staat qua procedures bij ontslag op de eerste plaats. Het beperken van ontslagbescherming voor vaste contracten leidt tot een meer gelijke verdeling van de kans op werk tussen zittende werknemers en buitenstaanders. Het vervangen van ontslagprocedures door een ontslagbelasting kan de doelmatigheid vergroten.

6.1.1 Het Nederlandse stelsel

In Nederland kan een bedrijf dat personeel wil ontslaan kiezen uit twee routes: de route via het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) of de route via de kantonrechter.

Bij de CWI route wordt eerst een ontslagvergunning aangevraagd en kan een bedrijf pas tot opzegging overgaan nadat het CWI de vergunning heeft verstrekt. Het CWI stelt door een preventieve toets vast of het ontslag aan de wettelijke voorwaarden voldoet. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen ontslag wegens bedrijfseconomische redenen en om andere redenen. Verder is het bij wet verboden werknemers in de eerste twee jaar van ziekte, tijdens en tot zes weken na zwangerschap- en bevallingsverlof, en werknemersleden van medezeggenschapsorganen te ontslaan. Daartegenover staat het ontslag op staande voet en het ontbreken van ontslagbescherming voor werknemers in een proeftijd.

Wanneer de werkgever in de ontslagaanvraag aannemelijk maakt dat opheffing van arbeidsplaatsen om bedrijfseconomische redenen noodzakelijk is, verleent het CWI toestemming. Daarbij wordt rekening gehouden met het arbeidsverleden, afwijkingsmogelijkheden voor werknemers met bijzondere kennis of bekwaamheden, en de mate waarin werknemers een zwakke arbeidsmarktpositie hebben. Bij ontslag om andere redenen kan toestemming worden verleend indien de werkgever aannemelijk heeft gemaakt dat de werknemer bijvoorbeeld ongeschikt is voor zijn functie en de werkgever voldoende getracht heeft verbeteringen te bewerkstelligen, of dat de relatie ernstig en duurzaam is verstoord en herstel van de relatie niet mogelijk is.[38]

De CWI procedure is afgezien van de eigen administratiekosten gratis voor de werkgever. Er zijn echter wel kosten doordat de werknemer in dienst moet blijven tot de vergunning is verstrekt en door de eventuele opzegtermijn na het ontslagbesluit. Het CWI stelt geen ontslagvergoeding vast. Overigens kan de werknemer na toestemming door het CWI altijd nog naar de kantonrechter stappen voor een repressieve toets op ‘kennelijke onredelijkheid’ van het

[38] Zijn ziekte of gebreken de reden van onvoldoende functioneren, dan toetst het CWI onder andere of de werkgever aannemelijk heeft gemaakt dat hij redelijkerwijs niet de mogelijkheid heeft de werknemer te herplaatsen in een passende functie.

verleende ontslag. De CWI route wordt vooral gebruikt voor collectieve ontslagen en door het midden- en kleinbedrijf ook voor individuele ontslagen.

De alternatieve route is het indienen van een verzoek tot ontbinding van de arbeidsovereenkomst bij de kantonrechter. Deze route is in het algemeen sneller (het ontslag kan in gang gezet worden voordat de rechter uitspraak doet), minder onzeker (leidt bijna altijd tot ontslag), maar duurder (met name vanwege de ontslagvergoeding). Vooral grotere bedrijven bewandelen de route via de kantonrechter. De ontslagvergoeding voor de werknemer wordt veelal vastgesteld aan de hand van de zogenaamde 'ABC-formule', waarbij de hoogte van de vergoeding afhangt van: (A) de duur van het dienstverband, (B) het laatst genoten salaris en (C) eventuele bijzondere omstandigheden.

Het naast elkaar bestaan van een bestuurlijke preventieve toets en een civielrechtelijke repressieve toets wordt aangeduid als het 'duale ontslagstelsel'. Het aantal aanvragen bij de kantonrechters is de laatste jaren sterk gestegen, en wordt tegenwoordig in ongeveer de helft van de gevallen bewandeld.

6.1.2 Internationaal perspectief

De OESO heeft een indicator ontwikkeld om de mate van ontslagbescherming internationaal te kunnen vergelijken. De indicator is een gewogen gemiddelde van een indicator voor: i) ontslagbescherming voor reguliere banen, ii) regulering en bescherming van tijdelijke arbeid en iii) specifieke regelingen voor collectief ontslag. Ook deze indicatoren zijn weer een gewogen gemiddelde van subindices. De index voor elk onderdeel ligt tussen 0 en 6. Hoe hoger de score hoe strikter dat onderdeel van de ontslagbescherming.

Figuur 6.1 geeft de samenvattende indicator voor OESO-landen voor 2003 en eind jaren tachtig van de vorige eeuw (de OESO geeft hiervoor geen specifiek jaar aan). Nederland staat halverwege tussen enerzijds de flexibele arbeidsmarkten van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken, en anderzijds landen met meer strikte ontslagbescherming zoals Frankrijk en de landen rond de Middellandse Zee. Net als in de meeste andere landen is de index voor Nederland tussen eind jaren tachtig en 2003 gedaald, en is de daling vooral het gevolg van de regulering van tijdelijke arbeid. Figuur 6.2 (links) laat zien dat het resultaat hiervan is dat de index voor tijdelijke contracten in Nederland tegenwoordig relatief laag is in vergelijking met andere landen, terwijl de index voor reguliere banen tot de hoogste van het OESO gebied behoort. Nederland wordt hierin alleen voorbijgestreefd door Portugal.

De bescherming bij reguliere contracten is in Nederland met name hoog vanwege de procedures. Vooral de procedure via het CWI wordt door de OESO als restrictief gekenmerkt op grond van de relatief strikte criteria en de relatief lange opzegtermijn bij de toekenning van het ontslag. Figuur 6.2 (rechts) laat zien dat waar Nederland gemiddeld scoort bij opzegtermijnen en ontslagvergoedingen, ons land koploper is wat betreft procedures.[39] De

[39] Overigens zegt de indicator niets over de interpretatie van de ontslagwetgeving door de toetsende instantie, alleen over de procedures zelf.

gemiddelde score voor de ontslagvergoeding maskeert wel de relatieve hoge ontslagvergoeding bij een lange baanduur vergeleken met die bij een korte baanduur in Nederland ten opzichte van het OESO gemiddelde.

Figuur 6.1 OESO indicator van ontslagbescherming (versie 1), eind jaren '80 en 2003

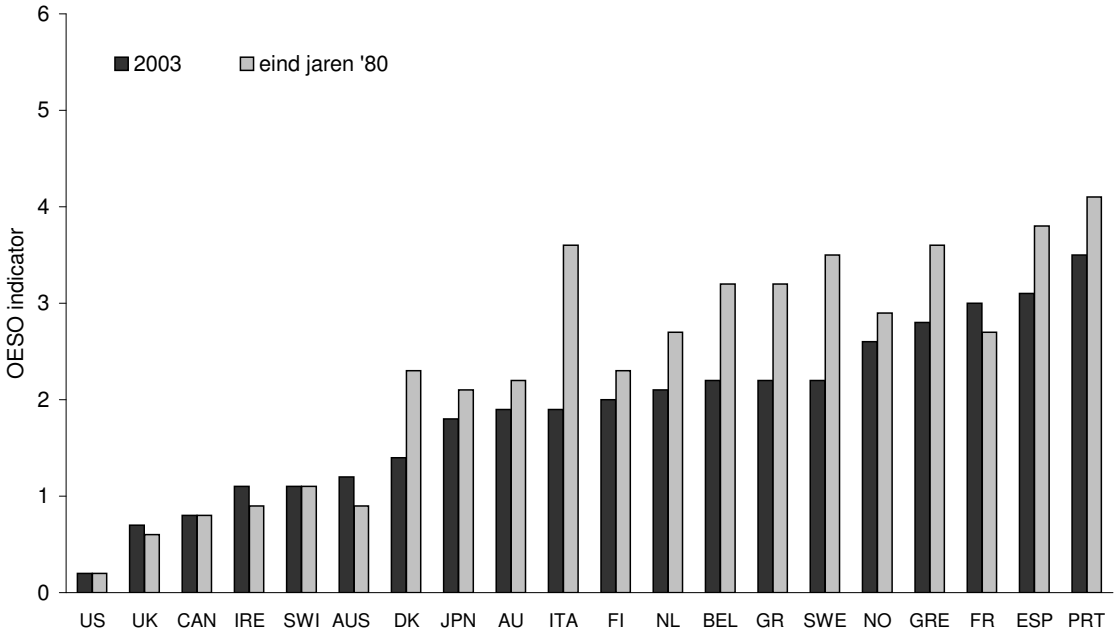

Figuur 6.2 Bescherming tijdelijk vs. regulier (links) en procedures vs. opzegtermijnen/vergoeding (rechts) [40]

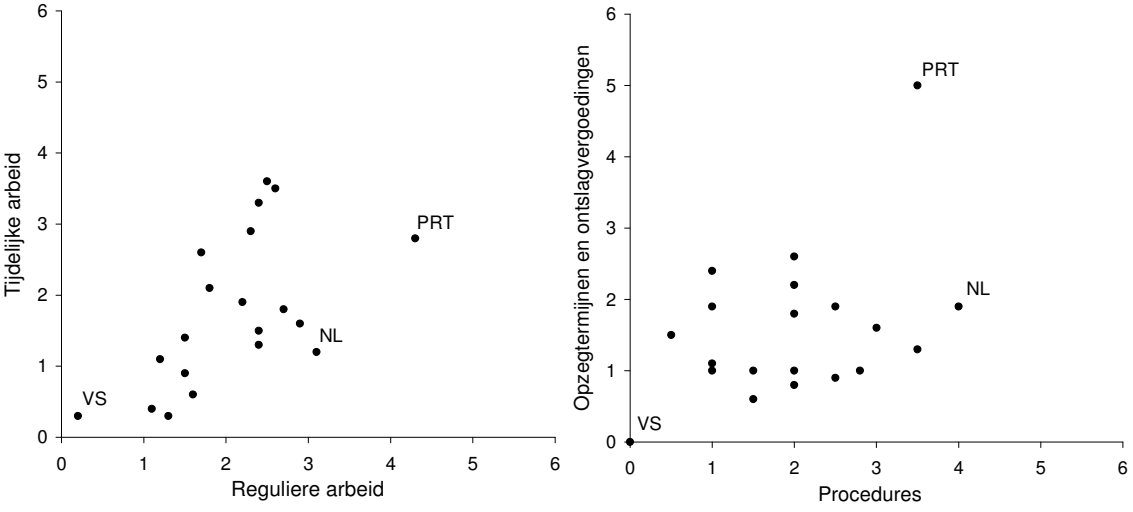

[40] Deze index houdt (meestal) geen rekening met afspraken over ontslagbescherming in individuele contracten (een uitzondering wordt gemaakt voor Japan, waar private regelingen wijdverbreid en goed gedocumenteerd zijn). Daarom kan de index 0 zijn voor de Verenigde Staten, terwijl daar soms wel afspraken worden gemaakt over een ontslagvergoeding in individuele contracten.

Economische merites

Hoe moeten we ons stelsel van ontslagbescherming beoordelen vanuit economische optiek? Over ontslagrecht bestaat een uitgebreide economische literatuur die ingaat op de welvaartsaspecten van ontslagbescherming.[41] Ontslagbescherming beperkt sommige problemen, maar introduceert tegelijkertijd weer andere problemen.

Functies

Het stelsel van ontslagbescherming heeft een aantal economische functies die de maatschappelijke welvaart ten goede kunnen komen. Allereerst heeft ontslagbescherming invloed op de machtsverdeling tussen werkgevers en werknemers bij het sluiten van een arbeidscontract. De achtergrond hiervan is dat werknemers vaak worden gezien als de meest kwetsbare partij in de onderhandelingen, omdat zij voor hun welvaart meer afhankelijk zijn van het tot stand komen en in stand blijven van het arbeidscontract dan de werkgever. Vandaar dat als uitgangspunt geldt dat ontslag een redelijke grond dient te hebben, maar dat de werknemer gemakkelijker mag vertrekken. Bij het beschermen van de werknemer tegen de werkgever kunnen wel kanttekeningen worden geplaatst. Zo zijn bijvoorbeeld kleine bedrijven ook relatief kwetsbaar en kunnen werknemers hun positie versterken door zich te organiseren.

Een tweede functie van ontslagbescherming is dat het als additionele inkomensverzekering kan dienen bij het verlies van een baan. Opzegtermijnen bieden inkomensbescherming in de onzekere periode waarin wordt gezocht naar een nieuwe baan en ontslagvergoedingen bieden inkomensbescherming tegen een eventuele daling in het salaris bij een nieuwe baan. Ontslagbescherming is daarmee deels een substituut voor andere vormen van inkomensverzekering zoals de werkloosheidsverzekering.[42] De merites van ontslagbescherming moeten in dit licht worden afgewogen tegen die van de WW als verzekering tegen inkomensverlies bij ontslag.

Een derde functie van ontslagbescherming is het internaliseren van de kosten van ontslag in de beslissing van werknemers en werkgevers. Bij de keuze om al dan niet uit elkaar te gaan, houden de partijen er doorgaans geen rekening mee dat hierdoor de uitkeringslasten stijgen en de belastingopbrengsten dalen. Daarom zullen partijen te snel uit elkaar gaan en te weinig inspanningen doen om dit te voorkomen, bijvoorbeeld via scholing of herplaatsing. Een voor de hand liggende manier om dit te corrigeren is een ontslagbelasting. Door de maatschappelijke prijs van het ontslag in rekening te brengen bij de partijen, nemen werknemers en werkgevers niet alleen hun eigen maar ook andere maatschappelijk kosten mee bij de ontslagbeslissing. Een

[41] Voor een meer uitgebreide analyse van ontslagbescherming zie A.P. Deelen, E.L.W. Jongen en S. Visser, Employment Protection Legislation: Lessons from theoretical and empirical studies for the Dutch case, CPB Document (te verschijnen), en E.L.W. Jongen en S. Visser, Exploring the ambiguous impact of EPL on employment and productivity, CPB Discussion Paper (te verschijnen) voor een kwantitatieve verkenning van verschillende vormen van ontslagbescherming. Er bestaat ook een uitgebreide juridische literatuur. Het centrale thema in die literatuur is of de belangen van werkgever en werknemer in het arbeidsrecht adequaat worden gewaarborgd, bijvoorbeeld doordat ontbinding in principe alleen op redelijke gronden kan worden gerealiseerd.

[42] Europese landen met een strikte ontslagbescherming hebben vaak een relatief beperkte werkloosheidsverzekering en *vice versa*.

ontslagbelasting kan worden vormgegeven via premiedifferentiatie op basis van de ontslaghistorie van een bedrijf. Dit systeem wordt ook wel '*experience rating*' genoemd.

Tot slot wordt vaak als functie van ontslagbescherming genoemd dat het de baanspecifieke investeringen in menselijk kapitaal bevordert, omdat de duur van banen langer wordt. Hoewel lange baanduren het voor de werknemer inderdaad aantrekkelijk maken om specifieke investeringen te doen, is het de vraag of dit niet via andersoortige contracten kan worden georganiseerd.

Verstoringen

Ontslagbescherming brengt ook maatschappelijke kosten met zich mee. Ten eerste kan ontslagbescherming de doorstroming op de arbeidsmarkt beperken. Het is voor alle partijen het beste als iedereen terecht komt op de plek waar zijn productiviteit het hoogst is. Door ontslagbescherming stromen werknemers minder snel naar een productievere baan met een nieuwe technologie of een andere technologie (vanwege verschuivingen in de vraag naar verschillende producten), of naar een baan die beter past bij de mogelijkheden van de werknemer (bijvoorbeeld op hogere leeftijd). Ontslagbescherming beperkt hierdoor het gemiddelde productiviteitsniveau. Verder kan ontslagbescherming ertoe leiden dat werknemers zich minder gaan inspannen of minder investeringen plegen in generieke kennis. Tegenover deze negatieve effecten op de productiviteit staat het positieve effect op specifieke investeringen. Het schaarse empirisch onderzoek dat beschikbaar is geeft helaas geen uitsluitsel over het saldo effect op de productiviteit.

Een tweede verstoring voortvloeiend uit ontslagbescherming is dat de onderhandelingspositie van zittende werknemers wordt versterkt, waardoor zij hogere looneisen kunnen stellen. Dit leidt tot minder baancreatie, wat met name de werkzoekenden treft. Ontslagbescherming vergroot zo de verschillen tussen zittende werknemers (*insiders*) en buitenstaanders (*outsiders*).

Terwijl de uitstroom uit de werkgelegenheid daalt door ontslagbescherming, daalt ook de instroom in de werkgelegenheid omdat bedrijven meer risico lopen als ze mensen aannemen en doordat de arbeidskosten stijgen als gevolg van hogere looneisen. Niet alleen de baanduur maar ook de werkloosheidsduur stijgt daardoor. Het saldo-effect op de totale omvang van de werkgelegenheid van de meeste vormen van ontslagbescherming is onduidelijk. De meerderheid van de empirische studies vindt per saldo een daling van de werkgelegenheid en een stijging van de werkloosheid. Op basis van het gemiddelde effect uit de literatuur berekenen Deelen *e.a.* (2006) dat een verlaging van de OESO-index met 1 punt (dit is bijvoorbeeld het verschil tussen Nederland en Ierland) leidt tot een structurele daling van de werkloosheidsvoet met 0,4 procentpunt.

Verdelingseffecten

Ontslagbescherming verschilt tussen typen contracten en tussen groepen werknemers. Zo leiden de regels over de volgorde waarin werknemers ontslagen dienen te worden tot verschillen tussen lang en kort zittende werknemers. Verder krijgen werknemers met een langer dienstverband een hogere ontslagvergoeding. Werknemers met een korte baanduur zitten vaker in een tijdelijk contract, waarvoor minder bescherming geldt. De verschillen tussen de kort en lang zittende werknemers zijn met de versoepeling van de tijdelijke contracten in de afgelopen 15 tot 20 jaar toegenomen. De vraag is of deze 'partiële hervorming' de situatie heeft verbeterd of verslechterd. Enerzijds is het voordeel van tijdelijke contracten dat werknemers en werkgevers een nieuwe match eerst kunnen uitproberen zonder dat de werkgever zich moet committeren aan ontslagbescherming. Een risico is echter dat bepaalde groepen werknemers blijven steken in tijdelijke contracten en vaker weer uitstromen naar werkloosheid. Een ander risico is dat de tijdelijke contracten fungeren als werkgelegenheidsbuffer, waardoor de zittende werknemers hogere lonen kunnen eisen met de bijbehorende nadelige gevolgen voor de baancreatie. De *Economic Journal* heeft hier in 2002 (no. 112) een speciale uitgave aan gewijd waarbij de auteurs over het algemeen vrij somber zijn over het saldo-effect van de partiële hervorming van ontslagbescherming. De verschillen tussen de (lang) zittende werknemers en de buitenstaanders lijken te zijn toegenomen.

Voor wat betreft de verschillen tussen groepen laten empirische studies zien dat vooral mannen van middelbare leeftijd profiteren van ontslagbescherming. De groep van jongeren, vrouwen en immigranten ondervinden daarentegen juist nadeel van ontslagbescherming. Werkgevers zullen over het algemeen meer gaan selecteren op risicokenmerken van sollicitanten.

Administratieve lasten

Het huidige Nederlandse ontslagstelsel valt internationaal uit de toon door de hoge mate van procedurele hindernissen voor werkgevers die kiezen voor de CWI route. Hierdoor ontstaan hoge administratieve lasten. Zo is een kwart van de ontslagaanvragen om bedrijfseconomische redenen en de helft van de overige aanvragen niet binnen de 6 weken afgerond. Voorts worden jaarlijks vele tienduizenden pro forma zaken gevoerd om de WW-uitkering van een werknemer veilig te stellen. Geschat wordt dat het om 80% van de ontbindingszaken bij de kantonrechter gaat en om 22% van de zaken via het CWI. Dit brengt hoge administratiekosten met zich mee. Administratieve procedures hebben in economisch zin weinig productieve waarde omdat bedrijven meestal beter dan rechters of het CWI kan inschatten of een arbeidscontract om economische redenen moet worden ontbonden. Het Kabinet heeft recentelijk een wetsvoorstel ingediend om de administratieve lasten van ontslagbescherming te beperken.[43] In dit voorstel wordt alleen nog op verwijtbaarheid van de werknemer bij ontslag getoetst wanneer de werknemer vrijwillig ontslag neemt of op staande voet wordt ontslagen.

[43] Zie Kamerstukken II 2006/06, 30 370, nr. 7.

Rol van de overheid

Resteert de vraag of werknemers en werkgevers zelf -- individueel dan wel via de sociale partners -- de ontslagbescherming kunnen bepalen of dat de overheid dit moet reguleren. Er lijkt wel degelijk een rol voor de overheid weggelegd, zowel vanwege doelmatigheids- als vanwege verdelingseffecten. De overheid zal bijvoorbeeld willen voorkomen dat er excessieve ontslagbescherming wordt onderhandeld door insiders ten koste van outsiders. Ook kan de markt tot te weinig ontslagbescherming leiden. Zo zullen werknemers en werkgevers niet vrijwillig besluiten een ontslagbelasting te betalen om de maatschappelijk kosten van ontslag te internaliseren.[44] Bovendien wil de overheid vermoedelijk waarborgen dat specifieke groepen beschermd worden tegen (individueel) ontslag, zoals zieke werknemers en vakbondsleden, omdat daarmee wordt voorkomen dat ander sociaal beleid wordt ondergraven.

6.1.3 Knelpunten en alternatieven

De internationale vergelijking geeft aan dat het Nederlandse stelsel van ontslagbescherming zich kenmerkt door enerzijds relatief grote verschillen tussen groepen werknemers en anderzijds relatief veel administratieve procedures en soms hoge ontslagvergoedingen. Hieronder worden twee hervormingsrichtingen geanalyseerd waarin deze twee elementen worden aangepast.

Verschillen tussen groepen verkleinen

De relatief lage bescherming van tijdelijke contracten ten opzichte van reguliere contracten kan worden gereduceerd door minder bescherming te bieden aan reguliere banen. Daartoe zou de overheid bijvoorbeeld de ontslagbescherming kunnen beperken tot de ontslagverboden voor de specifieke groepen uit het Burgerlijk Wetboek (art. 670).[45] Een dergelijke versobering van de ontslagbescherming zal naar verwachting ook leiden tot lagere ontslagvergoedingen bij de kantonrechterroute. Voor zover deze deregulering niet leidt tot lagere ontslagvergoedingen bij de kantonrechterroute kan de overheid er voor kiezen om deze vergoedingen via directe regulering aan banden te leggen Momenteel zijn met name oudere werknemers relatief goed beschermd door de relatief hoge ontslagvergoedingen, de mate waarin het CWI rekening houdt met de relatief zwakke arbeidsmarktpositie van oudere werkzoekenden, en de toepassing van het ‘last-in-first-out’ (LIFO) principe bij collectieve ontslagen.[46] Deze bescherming zou kunnen worden verminderd bij een versoepeling van de bescherming voor reguliere banen.

[44] Verder kan averechtse selectie ertoe leiden dat bedrijven maatschappelijk wenselijke ontslagbescherming niet aanbieden, zie bijvoorbeeld D. Young, 2003, Employment protection legislation: its economic impact and the case for reform, Economic Papers no. 186, Europese Commissie, Brussel.

[45] De vraag is of dit het einde betekent van ontslagbescherming in Nederland. Het antwoord is nee. Zelfs in de Verenigde Staten, waar de overheid weinig tot geen ontslagbescherming voorschrijft, heeft volgens de OESO tussen de 15 en 35 procent van de werknemers een contract met een regeling bij ontslag (zie OESO, Employment Outlook 1999, Parijs). Uiteindelijk zal de ontslagbescherming wel afnemen.

[46] Met ingang van 2006 is LIFO vervangen door het afspiegelingsbeginsel. Ontslagen worden daarbij naar rato verdeeld over groepen van 10 jaar. Binnen die leeftijdsgroepen wordt nog steeds het LIFO principe gehanteerd. De zittende werknemers zijn hierdoor iets minder zeker geworden van hun baan.

Wat zijn de effecten van de versobering van ontslagbescherming voor reguliere werknemers? De stroom van werknemers in en uit de werkgelegenheid zal toenemen. Het saldo effect op de werkgelegenheid is vermoedelijk licht positief en de werkloosheid zal licht dalen (zie hierboven). Het effect op de productiviteit is op voorhand niet duidelijk. Enerzijds zal de adoptie van nieuwe technologie verbeteren en zullen functie-eisen en vaardigheden beter op elkaar aansluiten. Anderzijds zullen werknemers en werkgevers minder investeren in specifieke kennis omdat arbeidsrelaties korter worden. Zittende werknemers hebben in het flexibele systeem een grotere kans op werkloosheid, maar de duur van de werkloosheid neemt af. Werkloosheid wordt dus gespreid over meerdere mensen die vaker maar korter werkloos zijn. De kans op werk kan nog verder toenemen omdat de tanende macht van de zittende werknemers leidt tot lagere looneisen. Werkgevers gaan werknemers minder selecteren op een ongunstig productiviteitsprofiel en een grotere ontslagkans. De kosten van de sociale zekerheid dalen door de lagere werkloosheid. De uitvoeringskosten van ontslagbescherming zullen eveneens omlaag gaan.

Door het specifiek verminderen van de ontslagbescherming voor oudere werknemers ontstaat het risico dat een groeiende groep oudere werknemers werkloos wordt. Ouderen hebben immers een kleinere kans om een andere baan te vinden dan jongeren.[47] Echter, het is juist de ontslagbescherming die deze situatie bestendigt. Immers, de relatief hoge loonkosten voor ouderen in relatie tot hun productiviteit zijn handhaafbaar juist omdat ouderen momenteel goed zijn beschermd tegen ontslag. Door een vermindering van ontslagbescherming voor ouderen wordt de kans op werk tussen oudere zittende werknemers en oudere buitenstaanders meer gelijk verdeeld. Indien de uitstroom van ouderen uit de werkgelegenheid toeneemt, is het wel zaak te voorkomen dat de sociale zekerheid wordt gebruikt als uittreedroute tot aan het pensioen. De tweede hervormingsrichting hieronder biedt prikkels om dat te voorkomen.

Nadruk op procedures verminderen

De ontslagbescherming in Nederland wordt voor een aanzienlijk deel gerealiseerd door procedures. Een belangrijke doelstelling van deze procedures lijkt het tegengaan van een te grote instroom in de sociale zekerheidsregelingen. De procedurele kosten hiervan zijn echter aanzienlijk. Een mogelijkheid is het vervangen van deze procedures door een ontslagbelasting. De ontslagbelasting vervangt voor de meeste gevallen de toetsing door het CWI, en maakt een verwijtbaarheidtoets voor de werknemer grotendeels overbodig.

Voor werknemers van werkgevers die gebruik maakten van de CWI route hoeft dit weinig consequenties te hebben. De ontslagbelasting biedt hen dezelfde bescherming als de procedures. Voor werknemers van werkgevers die gebruik maakten van de kantonrechterroute betekent dit dat zij geen ontslagvergoeding meer zullen ontvangen. Zij worden nu echter ook beschermd door de ontslagbelasting.

[47] Zie A.C. Gielen en J.C. van Ours, Ontslag op volgorde, ESB 24-2-2006, blz. 83-85.

Net als bij de CWI route en kantonrechterroute kan er bij de ontslagbelasting rekening worden gehouden met verschillen in de maatschappelijke kosten bij verschillende individuen, en eventuele additionele maatschappelijke kosten bij collectieve ontslagen. Zo is het denkbaar dat de ontslagbelasting voor jongeren kleiner is omdat zij vaak nog geen aanspraak kunnen maken op de WW, en voor ouderen hoger omdat hun werkloosheidsduur langer is. Voor zover het kosteneffectief is kan er bij de ontslagbelasting ook rekening worden gehouden met de inspanning van de werkgever om de maatschappelijk kosten van ontslag te beperken, bijvoorbeeld de mate waarin de werkgever de werknemer de mogelijkheid heeft geboden om scholing te volgen.

Nu wordt een groot gedeelte van de procedurekosten gedragen door de overheid, en met name bij de overheid zal er daarom een kostenbesparing optreden. Voor de werkgever kunnen er echter ook kostenbesparingen optreden. De overheid kan de ontslagbelasting gebruiken om de WW premie te verlagen.[48] Bij het zetten van de ontslagbelasting moet wel rekening worden gehouden met het saldo effect op de bescherming voor werknemers, met name voor de lang zittende werknemers (zie hierboven).

6.1.4 Tot besluit

Een toekomstig stelsel van ontslagbescherming in Nederland moet een zorgvuldige balans vinden tussen de functies, de verstoringen, de verdelingseffecten en de administratieve kosten. Daarbij moet het ontslagstelsel nadrukkelijk in samenhang met andere aspecten van ons stelsel van arbeidsmarktinstituties en sociale zekerheid worden bezien. Zo is er bijvoorbeeld een relatie tussen ontslagbescherming en de werkloosheidwet. In de recente CPB-studie naar de toekomst van de Nederlandse verzorgingsstaat komt deze samenhang naar voren.[49] In het ene toekomstbeeld van de verzorgingsstaat zijn werknemers vooral beschermd tegen werkloosheidsrisico´s via ontslagbescherming, terwijl dit in een ander toekomstbeeld vooral wordt georganiseerd via de WW. Welke de meest wenselijke beleidsrichting is, hangt ook af van andere toekomstige maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de noodzaak van een sneller aanpassingsvermogen in het licht van internationalisering, of juist het belang van stabiliteit en commitment in arbeidsrelaties. De uitdaging is dus om niet alleen vandaag een juiste balans te vinden, maar ook rekening te houden met toekomstige ontwikkelingen.

[48] Zie ook O. Blanchard en J. Tirole, Redesigning the employment protection system, De Economist, Vol. 127, 2004, blz. 1-20.

[49] R.A. de Mooij e.a., Reinventing the welfare state, CPB, 2006.

6.2 De Doha-ronde: trage onderhandelingen over handelsliberalisatie

Vanwege uiteenlopende belangen van de WTO-leden verlopen de handelsbesprekingen moeizaam. De landbouwconcessies van de EU liggen geheel in lijn met de lopende hervormingen van het Europese landbouwbeleid. Tariefreductie volgens de Zwitserse formule zal de markttoegang in rijke landen voor industrieproducten uit ontwikkelingslanden verbeteren. Belangrijker is dat de onderlinge handel van ontwikkelingslanden erdoor zal worden gestimuleerd. Een multilateraal akkoord met flankerende herstructureringshulp aan de armste ontwikkelingslanden valt, vanuit een welvaartsoogpunt, te verkiezen boven een verdere uitbreiding van preferentiële handelsovereenkomsten. Er is niet veel tijd meer voor de voorbereiding van een overeenkomst waarmee de ronde kan worden afgesloten.

6.2.1 Achtergrond

Sinds de Tweede Wereldoorlog is de wereldhandel als percentage van de wereldproductie gestaag gestegen, van 4% in 1950 naar 14% in het jaar 2000. Over dit tijdvak zijn de reële kosten van vrachttransport, personenvervoer en communicatie aanzienlijk afgenomen en is het kapitaal- en valutaverkeer vergaand geliberaliseerd. Het mondialiseringsproces is mede bevorderd door de multilaterale onderhandelingen over de vrijmaking van het handelsverkeer. Hierdoor zijn sinds 1947 de gemiddelde invoertarieven op industrieproducten afgenomen van ruim 40% tot minder dan 5%. Tijdens de ministeriële handelsconferentie van de WTO in Doha in 2001 is besloten een nieuwe liberalisatieronde te starten. De bijeenkomst vond kort na de terroristische aanslagen van 11 september plaats. Mede vanuit de gedachte dat de aanslagen voortkwamen uit een diepe frustratie over het gebrek aan ontwikkeling in arme landen, werd men het erover eens om de Doha-ronde het accent te geven van een ‘ontwikkelingsronde’.

Het streven naar handelsliberalisatie komt voort uit de vrijwel onbetwiste notie dat handel een bron is van economische welvaart. Deze notie is consistent met de kern van de economische theorie en wordt bevestigd in veel empirisch onderzoek. Maar als de welvaartsvoordelen van handelsliberalisering zo duidelijk zijn, waarom verlopen de onderhandelingen dan zo stroef? Waarom vergroten we de welvaart niet maximaal door alle handelsbelemmeringen – desnoods unilateraal – in één keer uit de weg te ruimen? Voor de onderhandelaars is dit ondenkbaar. Zij zijn er vooral op uit om de handelsbarrières elders te slechten die de uitvoer bemoeilijken van de eigen exportindustrieën. Daarnaast houden ze in het oog dat de op het binnenland gerichte bedrijfstakken niet al te zeer onder druk komen. Kernprobleem is dat handelsliberalisatie een vorm van economische herstructurering is. Per saldo mag er dan sprake zijn van een aanzienlijke welvaartswinst, maar naast winnaars zijn er ook verliezers, zoals de binnenlandse productiesectoren die de verscherpte buitenlandse concurrentie niet goed aan kunnen.[50] De verliezers vormen de politieke obstakels op de weg naar vrijmaking van de internationale

[50] Maar ook internationaal gezien kunnen landen per saldo verlies lijden, namelijk als ruilvoetverliezen de efficiëntiewinsten te boven gaan.

handel. De problemen waarop de invoering van de EU-dienstenrichtlijn stuit, zijn hiervan eveneens een illustratie.

Juist omdat er verliezers zijn, lijken de leden van de WTO zich eenzijdig te richten op het behalen van voordelen voor hun belangrijkste exportsectoren. Rijke landen als de Verenigde Staten en de EU richten zich vooral op het openen van afzetmarkten voor diensten en industrieproducten. Agrarische exporteurs willen meer markttoegang voor landbouwproducten en pleiten voor vermindering van de landbouwsubsidies in de rijke landen.
Ontwikkelingslanden, waarvan de G20[51] de belangrijkste woordvoerder is, vinden dat ze veel minder dan verwacht van de vorige ronde, de Uruguay-ronde, hebben geprofiteerd en verlangen van de rijke landen niet alleen meer markttoegang maar ook een coulanter toelatingsbeleid voor tijdelijke arbeidsmigranten.

Met zoveel uiteenlopende verlangens wekt het geen verbazing dat de besprekingen niet gemakkelijk tot overeenstemming leiden. Zo is de conferentie in Cancún (Mexico, september 2003) mislukt, mede doordat de ontwikkelingslanden van de G20 (waarbinnen Brazilië, China, India en Zuid-Afrika de belangrijkste gesprekspartners zijn) er in slaagden één front te blijven vormen.

Dankzij (aanvullende) toezeggingen op landbouwgebied kon de conferentie in Hong Kong in december 2005 wel met een gemeenschappelijke verklaring worden afgesloten. Afgesproken werd dat er uiterlijk in 2013 een einde komt aan alle exportsubsidies in de landbouw, maar al eerder – eind 2006 – aan de uitvoersubsidies voor katoen. Bovendien krijgen de minst ontwikkelde landen voor katoen op korte termijn onbelemmerde toegang tot de markten in de ontwikkelde landen en zullen de productiesubsidies voor katoen met grotere voortvarendheid worden afgebroken dan andere landbouwsubsidies. Hiernaast krijgen 32 arme landen nu ook in de Verenigde Staten en Japan de nagenoeg onbelemmerde markttoegang die zij in de EU al hadden. Voor de markttoegang van industrieproducten werd overeenstemming bereikt over de methodiek van de tariefafbraak, terwijl voor de diensten algemene teksten met een positieve ondertoon werden opgesteld waar iedereen zich in kon vinden.
Tot nu toe lag in de Doha-ronde een zeker accent op afbraak van de tariefbescherming voor landbouwproducten in de rijke landen. Maar is deze bescherming dan uitzonderlijk hoog? Het Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales (CEPII) heeft de door WTO-leden toegepaste tariefbescherming in detail onderzocht. De belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek zijn in tabel 6.1 samengevat. Het blijkt dat de tarieven die volgens de zogeheten Most-Favoured-Nation (MFN)-verplichting, in beginsel, aan alle landen in rekening moeten worden gebracht (zie kader), vaak aanzienlijk lager zijn dan de tariefplafonds waaraan de leden zich hebben gecommitteerd.

[51] De G20 bestaat uit: Argentinië, Bolivia, Brazilië, Chili, China, Cuba, Egypte, Guatemala, India, Indonesië, Mexico, Nigeria, Pakistan, Paraguay, Filippijnen, Zuid-Afrika, Tanzania, Thailand, Uruguay, Venezuela en Zimbabwe.

De regels van de WTO

De WTO is méér dan een organisatie die precies bijhoudt welke afspraken door de - thans 150 - leden werden gemaakt. Zij biedt ook de regels waaraan de leden zich bij (de onderhandelingen over) het internationale handelsverkeer moeten houden.

Substantiële verplichtingen van de leden vloeien voort uit hun tariefafspraken, de meestbegunstigingsclausule (MFN-bepaling, van Most-Favoured-Nation) en een stelsel van regels voor het gedrag van de leden in het internationale handelsverkeer. De leden gaan verplichtingen aan voor het tariefplafond dat zij voor een bepaald goed zullen hanteren. Dit plafond staat ook bekend onder de naam 'gebonden tarief' of 'tariefbinding'. Toezeggingen van tariefplafonds (waar die nog niet bestonden) of van een verlaging van bestaande plafonds worden als concessies beschouwd aan de andere leden. De MFN-bepaling verplicht de leden om elk tarief dat zij in het bilaterale verkeer voor een bepaald product hanteren, toe te passen in het handelsverkeer met alle leden. Hiermee wordt bereikt dat de invoertarieven niet discrimineren naar het land van oorsprong en dat de tarieven voor niet-leden niet lager kunnen zijn. De tariefplafonds kunnen in de loop van de tijd veranderen. Het doel van de verschillende liberalisatieronden is juist een verdere verlaging ervan. Een lid kan in zo'n ronde op volledig vrijwillige basis een vermindering van zijn tariefplafonds aanbieden. Het oogmerk hiervan is, dat het lid hiermee een wederzijds voordelige regeling bereikt door verlagingen van de tariefplafonds door zijn handelspartners.

Ter aanmoediging voor het aanbieden van tariefconcessies is er voor gezorgd dat de substantiële verplichtingen niet zo rigide zijn, dat er nooit uitzonderingen op mogelijk zijn. Integendeel, er zijn vele omstandigheden die uitzonderingen op de gemaakte afspraken mogelijk maken. Voorbeelden zijn: heronderhandeling en wijziging van tariefverlagingsschema's en de tijdelijke opschorting van tariefconcessies in uitzonderlijke omstandigheden. Bovendien is het mogelijk om ontheffing te krijgen van de MFN-bepaling door leden die tevens lid zijn van een douane-unie of een vrijhandelszone of die onderling een preferentiële handelsovereenkomst hebben gesloten waarbij - al dan niet wederkerig - tegen lagere tarieven kan worden ingevoerd.

De substantiële verplichtingen met de hierop mogelijke uitzonderingen vormen tezamen de regels van de WTO. Zij worden gehandhaafd met een uitgebreid, uniform systeem voor het regelen van geschillen. De geschilprocedure doorloopt drie stadia: consultatie van de betrokken handelspartners; onderzoek, uitspraak en aanbeveling door de geschillencommissie van de WTO; en – als laatste uitweg – het verlenen van toestemming aan de benadeelde partners om een equivalente tegenmaatregel te treffen.

De gemiddelde MFN-tarieven van de ontwikkelingslanden zijn het hoogst, zowel voor landbouw- (31,2%) als industrieproducten (9,7%). In vergelijking met de landbouwtarieven van de ontwikkelingslanden is de tariefbescherming van de landbouw in de rijke landen niet uitzonderlijk hoog. De hoge tarieven van de EFTA-landen en Japan vormen hierop een uitzondering. De gemiddelde MFN-tarieven voor landbouwproducten zijn het laagst in de armste, voedselimporterende landen (15,5%) en voor industrieproducten in de rijke landen (3,2%). De tariefplafonds zijn het laagst in de rijke landen en het hoogst in de minst ontwikkelde landen. De afstand tussen de MFN-tarieven en de overeengekomen tariefplafonds blijkt – *grosso modo* en vooral voor landbouwproducten – drastisch toe te nemen naarmate een land armer is. Dit betekent dat tariefconcessies van de meer welvarende landen eerder zullen leiden tot feitelijke tariefverlagingen en aanpassingen in handelsstromen dan de concessies van de minder welvarende landen. Op deze regel vormt het recent toegetreden China overigens de

uitzondering: dit land heeft relatief hoge MFN-tarieven die vrijwel gelijk zijn aan de tariefplafonds.[52] De tariefplafonds van de ontwikkelingslanden zijn mede zo hoog omdat ze bij

Tabel 6.1 MFN-tarieven en tariefplafonds voor landbouw- en industrieproducten, ad valorem equivalent, in procenten, 2001

	Landbouw		Industrie	
	MFN-tarief	Tariefplafond	MFN-tarief	Tariefplafond
Rijke landen	24,0	27,6	3,2	3,9
EFTA[a]	82,9	110,0	4,4	6,4
Japan	47,0	47,9	1,6	1,8
Canada	29,2	29,5	3,2	4,4
EU	25,4	27,9	3,5	3,6
Verenigde Staten	8,5	8,8	2,6	2,6
Australië	3,2	5,1	5,5	10,8
Ontwikkelingslanden	31,2	60,4	9,7	20,0
Korea	64,4	81,3	5,7	13,4
India	59,7	135,7	28,0	40,5
China	55,2	55,3	13,9	14,1
Turkije	39,3	87,1	3,8	11,5
Mexico	38,7	63,0	14,2	35,3
Maghreb	34,5	69,0	24,9	39,5
Sub-Sahara Afrika	33,9	115,0	11,4	29,8
Pakistan	25,8	105,0	13,2	33,8
SACU[b]	20,7	58,7	7,7	17,6
Mercosur[c]	12,4	37,2	12,5	31,5
ASEAN[d]	12,3	55,9	4,9	14,6
Arme landen	15,5	102,6	9,5	28,8
Bangladesh	20,9	173,3	5,1	23,8
Sub-Sahara Afrika	14,2	77,7	9,1	30,3
WTO	26,6	40,2	4,9	8,6

[a] EFTA (European Free Trade Association) is de vrijhandelszone die bestaat uit: IJsland, Noorwegen, Liechtenstein en Zwitserland.
[b] SACU (South African Customs Union) is de douane-unie van Zuid-Afrika, Botswana, Lesotho, Namibië en Swaziland.
[c] Mercosur is de douane-unie van Brazilië, Argentinië, Uruguay en Paraguay.
[d] ASEAN (Association of South East Asian Nations): Brunei, Cambodja, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Filippijnen, Singapore, Thailand en Vietnam.
Bron: M.H. Bchir, S. Jean and D. Laborde, Binding overhang and tariff-cutting formulas, Working paper No 2005-18, CEPII, Paris, 2005.

eerdere liberalisatierondes werden ontzien. Achter de gemiddelden van de tabel kan overigens een grote spreiding in de tarieven voor individuele producten schuil gaan. Tariefpieken, dit zijn tarieven die meer dan drie maal zo hoog zijn als het gemiddelde, komen in de rijke landen relatief veel voor, in het bijzonder bij landbouwproducten, kleding en textiel, en lederwaren.

[52] Eén van de oorzaken voor de afstand tussen tariefplafond en MFN-tarief is, dat in de tariefplafonds ook het tariefequivalent begrepen is van niet-tarifaire belemmeringen. Door hier creatief mee om te gaan, hebben de leden zich in het verleden verzekerd van toekomstige onderhandelingsruimte.

Van belang is ook dat er vele ontheffingen zijn van de MFN-bepaling: bij handel binnen vrijhandelszones en preferentiële handelsgebieden worden veelal lagere tarieven toegepast (zie paragraaf 6.2.4).

6.2.2 De EU-landbouw als struikelblok?

Binnen het internationale handelsverkeer vormen landbouwgoederen maar een bescheiden categorie. Nog geen 9% van de wereldhandel in goederen bestaat uit bewerkte en onbewerkte landbouwproducten. Vermoedelijk zal dit percentage de komende decennia verder dalen, ook bij een verdere vrijmaking van de internationale handel.

De landbouw is een sterk beschermde sector. De MFN-tarieven voor landbouwproducten waren in 2001 gemiddeld ruim 5 maal zo groot als die voor industrieproducten (zie tabel 6.1). Voor de EU was dit verhoudingsgetal nog groter: tegenover een gemiddeld MFN-tarief van ruim 25% voor agrarische producten stond een tarief van 3,5% voor industrieproducten. Achter het gemiddelde van 25% gaan sterk uiteenlopende tarieven voor individuele producten schuil. Goederen die concurreren met producten die in de EU worden voortgebracht, kennen in de regel een hoge bescherming aan de EU-buitengrens. Mede daarom, maar ook vanwege het feit dat in de meeste ontwikkelingslanden landbouw een belangrijke sector is, is het landbouwbeleid van de EU al jaren onderwerp van scherpe kritiek van, onder andere, internationale organisaties, ontwikkelingslanden en niet-gouvernementele organisaties. Zij wijzen op de negatieve effecten van het EU-landbouwbeleid voor de economische ontplooiingskansen van ontwikkelingslanden.

Hoewel er de afgelopen jaren binnen de EU verschillende landbouwhervormingen zijn doorgevoerd, hebben die vooralsnog de kritiek niet doen verstommen. In de Doha-ronde blijkt de EU-landbouw wederom een van de grote struikelblokken. Problemen doen zich voor bij de afspraken over een vergroting van de markttoegang en de afbraak van binnenlandse steun (vnl. prijssteun en aan de productie gekoppelde toeslagen) .

Markttoegang

De welvaartswinst die afbraak van landbouwsteun oplevert, zal vooral het gevolg zijn van de afbraak van de invoertarieven.[53] Opening van de grenzen geeft consumenten en andere afnemers toegang tot goedkopere producten uit derde landen. Keerzijde is dat in veel landen de binnenlandse productie erdoor onder druk zal komen te staan. Dit verklaart de weerstanden van de ‘eigen’ producenten.

Niet alleen tegengestelde belangen van producenten en consumenten bemoeilijken discussies over tariefverlagingen. Ook de complexiteit van de bestaande tariefstructuur draagt daar aan bij. Een eerste probleem vormen de verschillen tussen de tariefplafonds en de MFN-tarieven (zie tabel 6.1). Afspraken over tariefverlaging gaan over een vermindering van de tariefplafonds. Die afspraken zullen in de praktijk pas effect hebben wanneer daardoor ook het MFN-tarief

[53] Zie bijv. M. Jales, T. Josling, A. Nasser and A. Tutwiler, *Market Access*, Trade Policy Issues, Paper 2, 2005, International Agricultural Trade Research Consortium.

omlaag wordt gebracht. Een tweede complicatie is dat de MFN-tarieven niet in rekening worden gebracht aan landen waarmee preferentiële handelsovereenkomsten zijn gesloten. En ten derde kan achter een tariefgemiddelde een grote tariefspreiding voor individuele goederen schuil gaan. De precieze gevolgen van afspraken zijn daardoor niet altijd gemakkelijk te overzien.

Tabel 6.2 Nederlandse uitvoerwaarden van agrarische producten naar landen buiten de EU en de daarop geheven invoertarieven, 2001

Product	Uitvoerwaarde (mln euro)	Toegepaste invoertarieven (%)
Snijbloemen	425	27
Kaas	208	26
Bevroren pluimveevlees	158	38
Sojaolie	108	22
Varkensvlees	96	26
Mager melkpoeder	93	25
Chocolade	77	22
Eieren	68	27

Bron: H. Kelholt, M. Kuiper en F. van Tongeren, Een analyse van de handelsbelemmeringen van geselecteerde Nederlandse exportproducten, Rapport 6.05.18. LEI, Den Haag, 2005.

De EU stelt voor om de tarieven die de ontwikkelde landen aan hun buitengrens heffen met tussen de 35% en 60% te verminderen. Voor de ontwikkelingslanden stelt de EU voor om de procentuele tariefafbraak ongeveer gelijk te doen zijn aan tweederde van die van de ontwikkelde landen. Vanwege de erg grote verschillen in tariefplafonds en toegepaste tarieven in de meeste ontwikkelingslanden, betekent dit dat aan hen een verhoudingsgewijs kleine extra opening van de markt wordt gevraagd. Voor de Verenigde Staten en Australië gaat het EU-voorstel niet ver genoeg, zij stellen aanzienlijk hogere reductiepercentages voor. Maar ook de G20 heeft het voorstel van de EU als zijnde ‘te mager’ terzijde geschoven. Zij stellen hogere tariefreducties voor de ontwikkelde landen voor en geringere voor de ontwikkelingslanden. Hoewel de verschillen in de vigerende voorstellen over markttoegang aanzienlijk zijn, zijn ze niet zo groot dat een compromis al bij voorbaat moet worden uitgesloten.

Wat één en ander voor de EU-landbouw zal betekenen, hangt natuurlijk af van de uiteindelijke afspraken. Vermoedelijk zullen de gevolgen echter niet heel groot zijn. Met de landbouwhervormingen van de afgelopen jaren en de komende hervorming van onder andere de suikerordening, zijn (worden) de interne prijzen van een aantal belangrijke landbouwproducten namelijk drastisch verlaagd, dikwijls met enige tientallen procenten. In het kielzog daarvan kunnen de tarieven aan de buitengrens aanzienlijk naar beneden worden gebracht, zonder dat dit een feitelijk effect op de invoer uit derde landen zal hebben. Het EU-voorstel is dan ook in grote lijnen afgestemd op *de ruimte die door de hervormingen van de afgelopen jaren is gecreëerd*. Bovendien voorziet de WTO in speciale regelingen voor gevoelige producten. Wordt tot veel

grotere dan de in het EU-voorstel genoemde tariefreducties besloten, dan is de zuivel mogelijk een van de eerste sectoren die 'last' van invoer uit derde landen zal krijgen.
Maar de EU-landbouw heeft ook te winnen bij een succesvolle afronding van de handelsbesprekingen. Belemmeringen die exporteurs nu ondervinden bij uitvoer naar landen buiten de EU zullen bij een (vérgaand) akkoord afnemen. De uitvoer zal hierdoor worden gestimuleerd. Tabel 6.2 laat zien hoezeer Nederlandse exporteurs momenteel hinder ondervinden van tarieven bij uitvoer naar landen buiten de EU.

Binnenlandse steun

De totale marktverstorende steun aan de landbouw, de zogeheten *gele* box steun, is gelijk aan de som van de waarde van de prijssteun en de handelsverstorende productgebonden directe subsidies. In de Uruguay-ronde is in 1994 afgesproken dat de totale marktverstorende steun aan de EU-landbouw niet meer dan 67,2 mld euro mag bedragen. In 2002 bedroeg de marktverstorende steun 39,3 mld euro. Door de hervormingen nadien is dit bedrag de afgelopen jaren nog sterk gedaald. Omdat die hervormingen nog niet volledig zijn uitgevoerd, ligt de komende jaren een verdere daling in het verschiet.

In de besprekingen over vermindering van binnenlandse steun fungeert het maximum van 67,2 mld euro als referentie. Door de hervormingen heeft de EU dus ook hier een grote ruimte voor zichzelf gecreëerd om aanzienlijke toezeggingen te doen, zonder dat dit gevolgen zal hebben voor de bestaande marktordeningen. Omdat bij substantiële reducties van de totale marktverstorende steun andere landen, waaronder Japan en de Verenigde Staten, vermoedelijk veel eerder dan de EU in de problemen zullen komen, lijkt het niet waarschijnlijk dat afspraken over een verlaging van de totale marktverstorende steun tot onoverkomelijke problemen voor de EU zullen leiden.

Naast handelsverstorende *gele* box steun kent de WTO ook de minder handelsverstorende *blauwe* box steun en de nauwelijks of niet handelsverstorende *groene* box steun. Tot de blauwe box steun worden de McSharry hectare- en diertoeslagen gerekend. In 2002 bedroeg de totale blauwe box steun in de EU 23,7 mld euro. De afgelopen jaren zijn deze hectare- en diertoeslagen omgezet in een bedrijfstoeslag. De koppeling aan de huidige productie is daardoor verder losgelaten. Dit betekent dat de blauwe box steun in de richting van de groene box is verschoven. Door het beleid te richten op een verdere koppeling van de bedrijfstoeslagen aan groene diensten of leefbaarheid in landelijke gebieden zal die verschuiving nog sterker worden. De steun werkt dan niet of nauwelijks meer handelsverstorend en valt dan binnen de WTO-definitie van groene box. Discussies over de hoogte en de redelijkheid van deze steun vallen niet binnen het competentiegebied van de WTO maar zijn een interne EU-aangelegenheid.

Exportsubsidies

Door de jaren heen is de marktverstorende werking van de exportsubsidies misschien wel het meest bekritiseerde onderdeel van het gemeenschappelijke landbouwbeleid. Ontwikkelingslanden wordt de kans ontnomen op 'eerlijke' concurrentie en arme boeren worden op economisch oneigenlijk gronden weggeconcurreerd, zo luidt, beknopt samengevat, de kritiek. De afgelopen jaren was de EU verantwoordelijk voor meer dan 85% van de mondiale uitvoersubsidies op landbouwproducten. Onder druk van, vooral, de (potentiële) concurrenten op de wereldmarkt heeft de EU in Hong Kong de toezegging gedaan om de gesubsidieerde uitvoer van landbouwproducten geleidelijk aan te verminderen, te beginnen in 2008. Na 2013 mogen in het geheel geen gesubsidieerde agrarische exporten meer plaatsvinden

Figuur 6.3 EU-uitvoersubsidies, 1990-2004

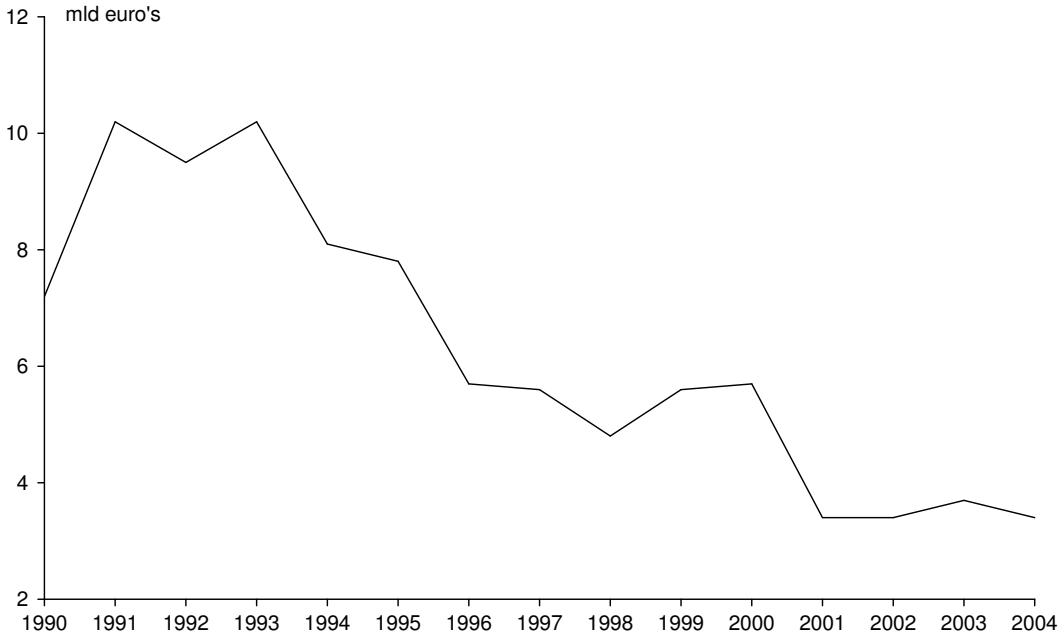

De afschaffing van exportsubsidies is een mijlpaal in het gemeenschappelijke landbouwbeleid. Toch zullen de gevolgen hiervan niet heel groot zijn. Dit heeft vooral te maken met de geringe omvang van die subsidies. In 2004 ging het om een totaalbedrag van bijna 3,5 mld euro, ofwel om zo'n 1,2% van de bruto productiewaarde van de landbouw in de EU-15. Zoals uit figuur 6.3 blijkt, zijn de uitvoersubsidies de afgelopen 15 jaar al drastisch afgenomen. De sterke daling van de garantieprijzen en de stagnatie van de productiegroei van gequoteerde producten hebben de 'noodzaak' van gesubsidieerde uitvoer de afgelopen jaren sterk verminderd.

Omdat in 2004, het laatste jaar waarvoor data over uitvoersubsidies beschikbaar zijn, het hervormingsproces van het EU-landbouwbeleid nog niet ten einde was, ligt een gestage verdere daling van de uitvoersubsidies bovendien in de lijn der verwachting. Zo zijn de interventieprijzen voor boter en magere melkpoeder in 2005 verder verlaagd, en liggen voor 2006 en 2007 verdere dalingen nog in het verschiet. Het besluit over de hervorming van het

suikerbeleid behelst een verlaging van de gegarandeerde minimumprijs voor suiker met 36% . Omdat suiker en zuivel, en producten waarin suiker en zuivel verwerkt is, in 2004 goed waren voor meer dan 75% van de uitvoersubsidies zal er de komende jaren dus ook zonder WTO-akkoord sprake zijn van een forse structurele verdere afname van de EU-uitvoersubsidies. Of de door de hervormingen geïnitieerde afnamen van de subsidies groot genoeg zijn om aan de onlangs in Hong Kong gemaakte afspraken te voldoen, dan wel dat er vanwege een druk op de interne prijzen, verdere hervormingen nodig zijn, hangt vooral af van de hoogte van de wereldmarktprijzen. Er is echter reden voor optimisme. Behalve de EU zullen bij een akkoord ook andere landen hun landbouwsteun verminderen. Hiervan zal een opwaarts effect op de wereldmarktprijzen uitgaan. Recente studies laten dit ook zien.[54] Mede daarom zal het effect van de afbraak van uitvoersubsidies op de interne EU-prijzen bescheiden zijn.

Van belang is verder dat de afbraak van de uitvoersubsidies plaats vindt tegen de achtergrond van een groei van de wereldbevolking en de mondiale economie. De vraag naar voedsel zal de komende jaren daarom fors toenemen. In een aantal landen is de agrarische productiecapaciteit echter beperkt en is er sprake van een grote stedelijke druk op de vruchtbare delta's. In die landen zal in de toegenomen vraag deels slechts door een stijgende invoer kunnen worden voorzien.

Omdat het om een gering bedrag gaat, zijn de maatschappelijke welvaartseffecten van de gestage verdere afbraak van de uitvoersubsidies trouwens ook niet heel groot. Er komt een einde aan inefficiënte productie maar belangrijker zijn de verdelingseffecten. Gesubsidieerde uitvoer leidt tot een druk op de wereldmarktprijzen en daarmee tot een welvaartsoverdracht van exporterende landen naar importerende landen.

6.2.3 Diensten en industrie

De rijke landen dringen aan op verbeterde markttoegang voor industrieproducten en diensten in de ontwikkelingslanden in ruil voor hun concessies bij het landbouwdossier. Bij de diensten wensen zij vooral minder belemmeringen voor de vestiging van dienstverlenende kantoren van – bijvoorbeeld – banken en verzekeraars. Omgekeerd willen de ontwikkelingslanden meer toegang in de rijke landen voor textiel en kleding en lederwaren. Bij de diensten streven zij naar verruiming van de regelgeving voor tijdelijke immigranten.

Industrie

In Hong-Kong is afgesproken dat de zogenaamde Zwitserse formule zal worden gebruikt ter verbetering van de markttoegang voor industrieproducten. Deze formule houdt in dat hoge tariefplafonds veel sterker worden verlaagd dan lage tariefplafonds. Een centraal element in de

[54] Met betrekking tot zuivel zie bijvoorbeeld S. Langley, A. Somwaru, and M.A.Normile, Trade liberalization in international dairy markets: estimated impacts, Economic Research Report number 16, 2006, USDA, Washington.

Zwitserse formule is het zogeheten *spiltarief*.[55] In de formule dalen tarieven die hoger (lager) zijn dan het spiltarief met meer (minder) dan 50%. Over de hoogte van het spiltarief werd men het in Hong Kong niet eens. Gediscussieerd werd over de gedachte van twee aparte spiltarieven: één voor de ontwikkelde landen met een orde van grootte van 5 tot 10% en één voor de ontwikkelingslanden in de bandbreedte van 10 tot 30%.

Tabel 6.3 Tariefreductie voor industrieproducten volgens de Zwitserse formule (spiltarief 15%), ad valorem equivalente tarieven in procenten

	Tariefplafond 2001	Reductie-percentage	Tariefplafond na reductie	MFN-tarief 2001	MFN-tarief na reductie
Rijke landen					
Australië	10,8	41,9	6,3	5,5	5,5
EFTA	6,4	29,9	4,5	4,4	4,4
Canada	4,4	22,7	3,4	3,2	3,2
EU	3,6	19,4	2,9	3,5	2,9
Verenigde Staten	2,6	14,8	2,2	2,6	2,2
Japan	1,8	10,7	1,6	1,6	1,6
Ontwikkelinglanden					
India	40,5	73,0	10,9	28,0	10,9
Maghreb	39,5	72,5	10,9	24,9	10,9
Mexico	35,3	70,2	10,5	14,2	10,5
Pakistan	33,8	69,3	10,4	13,2	10,4
Mercosur	31,5	67,7	10,2	12,5	10,2
Sub-Sahara Afrika	29,8	66,5	10,0	11,4	10,0
SACU	17,6	54,0	8,1	7,7	7,7
ASEAN	14,6	49,3	7,4	4,9	4,9
China	14,1	48,5	7,3	13,9	7,3
Korea	13,4	47,2	7,1	5,7	5,7
Turkije	11,5	43,4	6,5	3,8	3,8
Arme landen					
Sub-Sahara Afrika	30,3	66,9	10,0	9,1	9,1
Bangladesh	23,8	61,3	9,2	5,1	5,1

Bron: Tabel 6.1; bewerking CPB.

Om het effect van de Zwitserse formule op de hoogte van de tariefplafonds te illustreren, veronderstellen we een uniform spiltarief van 15%. Bij dit spiltarief zal een tarief van 35% worden verminderd met 70% tot 10,50% en een invoerheffing van 5% met 25% tot 3,75%. Een toepassing van de Zwitserse formule met een spiltarief van 15% op de gemiddelde tariefplafonds voor industrieproducten heeft de in tabel 6.3 beschreven effecten. De (over een reeks van jaren te realiseren) tariefvermindering voor de rijke landen blijkt uiteen te lopen van

[55] De formule luidt $\frac{t-t^*}{t}=\frac{t}{\tau+t}$ ofwel $t^*=\frac{\tau t}{\tau+t}$. Hierin geeft τ het spiltarief weer, t het huidige tariefplafond en t^* het tarief na de aanpassing.

11% (Japan) tot 42% (Australië). Vanwege de afstand met de MFN-tarieven leiden de reductiepercentages echter alleen voor de EU en de Verenigde Staten tot kleine feitelijke tariefverminderingen (zie tabel 6.3). Voor de ontwikkelingslanden zijn de reducties daarentegen groter, uiteenlopend van 43% voor Turkije tot 73% voor India. Ze hebben ook vaker invloed op de toegepaste tarieven, vooral in India, de Maghreb en China. Voor de arme landen hebben de tariefverlagingen in dit rekenvoorbeeld een orde van grootte van 65%, echter zonder invloed op de MFN- tarieven.

De rijke landen hebben voor bijna alle industrieproducten hun invoertarieven aan plafonds gebonden. De minst ontwikkelde landen hebben voor het merendeel van de industrieproducten (zo'n 70%) nog geen tariefconcessies gedaan, terwijl de ontwikkelingslanden voor 20% van de industriegoederen nog geen plafond zijn overeengekomen.[56] In Hong Kong is gediscussieerd – maar niet besloten – over procedures om voor alle industrieproducten tot tariefplafonds te komen. Onder meer wordt gedacht aan de mogelijkheid om de hoogte van nog ontbrekende tariefplafonds te bepalen met een vaste opslag van 5 tot 30% op de toegepaste tarieven.

Hoewel de tariefplafonds gemiddeld laag zijn in de rijke landen, zijn de tarieven voor een aantal belangrijke exportproducten uit ontwikkelingslanden (textiel, kleding, lederwaren) relatief hoog. Zo ontvingen de Verenigde Staten in 2002 ongeveer evenveel tariefinkomsten (330 mln dollar) op de importen vanuit Bangladesh met een waarde van 2,5 mld dollar als op die uit Frankrijk, met een waarde van 30 mld dollar.[57] Bij een niet-proportionele verlaging van de tariefplafonds op industrieproducten volgens de Zwitserse formule zullen de tariefpieken van de rijke landen aanzienlijk verminderen. Tevens zal het verschil in bescherming naar verwerkingsgraad afnemen. Binnen de groep van ontwikkelingslanden zal toepassing van de gekozen reductieformule leiden tot een meer uniforme mate van tariefbescherming.

6.2.4 De Doha-ronde als ontwikkelingsronde

De Doha-ronde is aangemerkt als een 'ontwikkelingsronde'. Dit roept de vraag op waar precies de winstkansen voor de ontwikkelingslanden liggen. Vanwege de heterogeniteit van de ontwikkelingslanden is op deze vraag geen eenduidig antwoord te geven. Hoewel de gemiddelde tariefstructuur (zie tabel 6.1) suggereert dat er voor ontwikkelingslanden niet heel veel te winnen valt van een grotere markttoegang in de rijke landen voor industrieproducten, is de bescherming van de rijke landen relatief hoog voor specifieke exportgoederen van ontwikkelingslanden (textiel, kleding, lederwaren). Van een volledige vrijmaking van de handel in deze producten zal vermoedelijk vooral China profiteren.

Ook bij de landbouw gaan achter de gemiddelde tarieven sterk uiteenlopende tarieven schuil voor individuele producten. De winst voor ontwikkelingslanden van handelsliberalisatie in de landbouw zal voornamelijk terecht komen in een beperkt aantal landen met een groot agrarisch

[56] Bron: M.H., Bchir, S. Jean and D. Laborde, Binding overhang and tariff-cutting formulas, Working paper No 2005-18, CEPII, Paris, 2005.

[57] Zie K. Heydon, After the Hong Kong Ministerial Meeting: What is at Stake?, OECD Trade Policy Working Paper No. 27, OECD, Paris, 2006.

exportpotentieel, zoals Brazilië, Argentinië en Thailand, met Brazilië als duidelijke koploper. De afgelopen jaren heeft dit land zich opgewerkt tot de belangrijkste mondiale exporteur van koffie, sinaasappelsap, rundvlees en suiker terwijl het voor pluimvee, sojabonen en sojameel is uitgegroeid tot het land met het op één na grootste marktaandeel. Voor een aantal West-Afrikaanse landen is de liberalisatie van de katoenmarkt belangrijk. Afbraak van steun aan de katoenboeren in de Verenigde Staten zal tot hogere wereldmarktprijzen leiden en dus tot hogere exportinkomsten voor deze katoenexporteurs.

De afbraak van landbouwsteun in de rijke landen zal echter nadelig zijn voor de voedselimporterende ontwikkelingslanden. Hiertoe behoren de meeste van de minst ontwikkelde landen, zoals bijna alle landen in Afrika beneden de Sahara. In de rijke landen zal de steunvermindering tot een daling van de binnenlandse landbouwprijzen leiden en bijgevolg tot een geringere productie. In combinatie met het wegvallen van de uitvoersubsidies zal hierdoor een opwaarts effect op de wereldmarktprijzen optreden. De rekening voor voedselimporteurs zal bijgevolg stijgen. De gevolgen voor de armste ontwikkelingslanden worden bovendien gecompliceerd door de bestaande preferentiële handelsarrangementen. De deelnemers hiervan worden vrijgesteld van de MFN-bepaling dat elk WTO-lid het laagste invoertarief dat het in bilateraal verkeer met andere leden hanteert ook toe moet passen op de handel met alle andere leden. Wereldwijd zijn hierdoor verschillen ontstaan tussen de MFN-tarieven en de onder invloed van preferentiële regelingen feitelijk in rekening gebrachte tarieven, vooral voor landbouwproducten (zie tabel 6.4).

Tabel 6.4 **MFN-tarieven en feitelijk toegepaste tarieven, landbouw en industrie, ad valorem equivalent in procenten, wereldgemiddelden, 2001**

	MFN-tarief	Toegepast tarief
Landbouw	26,8	19,1
Industrie	5,3	4,6

Bron: A. Bouët, L. Fontagné and S. Jean, Is Erosion of Tariff Preferences a Serious Concern?, Working Paper No 2005-14, CEPII, Paris, 2005.

Onder het motto ‘trade as aid’ zijn vooral veel preferentiële overeenkomsten gesloten tussen de rijke landen en de minst ontwikkelde landen. Voorbeelden zijn de afspraken tussen de EU en de 77 ACP-landen en het zogeheten EBA-akkoord.[58] Dit laatste akkoord geeft de 50 armste landen een praktisch onbelemmerde toegang tot de EU-markt. Voor landbouwproducten ontvangen ze daarbij dezelfde prijzen als de boeren in de EU. Hoewel met de preferentiële markttoegang voor arme landen geen omvangrijke bedragen zijn gemoeid, is deze voor een aantal ontwikkelingslanden wel van grote betekenis. Bij liberalisatie zal het preferentiële voordeel eroderen. Niet alleen zullen de partnerlanden lagere prijzen ontvangen voor hun producten op de EU-markt, maar ook zullen ze dan de concurrentie aan moeten gaan met potentiële exporteurs uit andere landen. Weinig wijst erop dat de producenten in de armste

[58] ACP: ‘African, Caribean, Pacific’; EBA: ‘Everything But Arms’.

ontwikkelingslanden deze concurrentie aan kunnen. De landen met een preferentie hebben er dan ook belang bij dat liberalisering in de rijke landen zo veel mogelijk achterwege blijft; de 'rents' op hun preferentiële invoerrechten blijven dan immers maximaal in tact.
Douane-unies en vrijhandelszones meegerekend, zijn er inmiddels meer dan 300 regionale handelsovereenkomsten aangemeld bij de WTO.[59] Werden deze overeenkomsten in het verleden nog beschouwd als mogelijke bouwstenen voor multilaterale handelsliberalisatie, tegenwoordig worden ze meer en meer opgevat als een struikelblok hiervoor. Zo bestaat er twijfel aan de lange termijn bijdrage van preferentiële handelsovereenkomsten aan de welvaartsontwikkeling van de armste landen. Deze overeenkomsten geven rijke landen 'de macht' om aanvullende eisen te stellen, bijvoorbeeld op het gebied van de milieuvriendelijkheid van de productie, de arbeidsomstandigheden of de strijd tegen drugs. Deze eisen zouden in een multilaterale handelsronde geen schijn van kans maken. Om te voorkomen dat derde landen via een omweg van de regelingen gebruik maken, zijn bovendien uitgebreide verificatieprocedures nodig om te controleren of aan de ingewikkelde regels is voldaan die het land van oorsprong definiëren. Ook bergen preferentiële handelsovereenkomsten het gevaar in zich dat landen voor een economisch verkeerd specialisatiepatroon kiezen.

In ieder geval dragen de preferentiële handelsovereenkomsten van de rijke met de arme landen veel minder bij aan vergroting van de mondiale welvaart dan in het geval er vergelijkbare concessies zouden zijn verleend in de multilaterale context van de WTO. Daarom is wel voorgesteld om de ontheffing van regionale handelsovereenkomsten van de MFN-bepaling aan een termijn te binden, na afloop waarvan de tariefconcessies zouden moeten gaan gelden voor alle leden. Van multilaterale tariefsverlaging zal ook een stimulans op de zogeheten Zuid-Zuid handel uitgaan.[60] Modelberekeningen wijzen uit dat daar juist de winst voor de ontwikkelingslanden ligt. De Wereldbank bepleit dan ook dat de ontwikkelingslanden bij de onderhandelingen over tariefverlagingen een veel grotere discipline aan de dag gaan leggen dan tot nu toe gebruikelijk was met betrekking tot de centrale regels van de WTO (MFN-bepaling, vaststellen van tariefplafonds en tariefreductieverplichtingen).[61] Aan de armste landen die nadeel hebben van hogere invoerprijzen voor voedsel en van het wegvallen van de voordelen van de huidige preferentiële overeenkomsten, zou flankerende hulp gegeven moeten worden. Tijdelijke 'aid for trade' voor de armste landen lijkt onvermijdelijk bij voortzetting van multilaterale handelsliberalisatie, onder meer als steun bij hun herstructureringsopgave, het opvangen van betalingsbalansproblemen en het opzetten van een alternatieve bron van overheidsinkomsten.

[59] Hierdoor is de situatie ontstaan dat de Verenigde Staten nog maar aan 25 landen het MFN-tarief in rekening brengen terwijl dit voor de EU nog slechts 11 landen zijn.
[60] Sinds 1990 is het aandeel van de ontwikkelingslanden in de wereldhandel geleidelijk gestegen van ruim 6% tot bijna 11% in 2001. Over dit tijdvak is het aandeel van de invoer door ontwikkelingslanden uit andere ontwikkelingslanden toegenomen van 32% tot 43%.
[61] Zie bijv. B. Hoekman, Making the WTO More Supportive of Development, Finance & Development, March, 2005.

6.2.5 Conclusie

Tegengestelde belangen bemoeilijken de totstandkoming van een nieuw handelsakkoord. Zo is een verdere afbraak van de landbouwprotectie vooral aantrekkelijk voor agrarische exporteurs als Brazilië, Argentinië, Nieuw Zeeland, Australië e.d. Voor de armste ontwikkelingslanden die meestal netto voedselimporterend zijn, is afbraak van de landbouwsteun in de rijke landen daarentegen eerder nadelig. Niet alleen worden zij met hogere wereldmarktprijzen geconfronteerd, maar ook zullen zij de *rents* op hun preferentiële toegang tot de markten in de rijke landen zien afnemen. Voor het tot stand komen van een multilateraal akkoord lijkt enigerlei vorm van compensatie voor verliezers onder de armste landen onvermijdelijk. Gezien de omvang van de wereldwijd verwachte welvaartswinst zou de financiering van flankerende hulp in beginsel ook geen probleem behoeven te zijn.

De hervormingen van het landbouwbeleid die de EU de afgelopen jaren heeft doorgevoerd (en deels nog bezig is voort te zetten), verschaffen de EU voldoende ruimte om tot vérgaande afspraken te komen, zonder dat deze grote gevolgen voor de eigen landbouw hoeven te hebben. De toezegging in Hong Kong om de subsidies op de landbouwuitvoer op termijn te beëindigen illustreert dit.

Het besluit om voor de tariefafbouw van industrieproducten de Zwitserse formule te gebruiken, zal het onevenwichtige karakter van de tariefstructuur in de rijke landen (die verhoudingsgewijs veel bescherming biedt tegen de invoer uit ontwikkelingslanden) doen afnemen en tegelijkertijd de relatief hoge bescherming van ontwikkelingslanden verlagen en meer uniform maken. Hierdoor wordt ook de groei van de handel tussen de ontwikkelingslanden onderling gestimuleerd. Voor industrieproducten lijkt er nu uitzicht te zijn op een multilateraal akkoord. Een dergelijk akkoord valt economisch gezien te verkiezen boven een verdere proliferatie van regionale handelsovereenkomsten.

Een succesvolle afronding van de Doha-ronde is een stimulans voor mondiale welvaartsgroei. Een succesvolle afsluiting is echter allerminst zeker, de praktijk laat zien dat politieke agenda's de discussies domineren. In die agenda's wegen kortetermijnbelangen van potentiële (en ook denkbeeldige) verliezers onevenredig zwaar mee en wordt weinig gewicht gegeven aan de minder in het oog lopende welvaartswinsten als gevolg van lagere aankoopprijzen voor consumenten en producenten. Gelet op de trage voortgang tot nu toe, is er nog maar weinig tijd om de Doha-ronde met een nieuw akkoord te bekronen. Op 1 juli 2007 loopt de 'Trade Promotion Authority' af volgens welke het congres van de Verenigde Staten afziet van het recht om een nieuwe handelsovereenkomst te amenderen. In het verleden is deze tijdslimiet reden geweest om op het laatste moment een overeenkomst te sluiten. Mede omdat er tegenwoordig veel meer concurrerende regionale handelsovereenkomsten bestaan en de beeldbepalende onderhandelingspartners talrijker zijn en onderling ook meer verschillen, zijn de in het verleden behaalde resultaten bepaald geen garantie voor een succesvolle afsluiting van de huidige ronde.

Bijlagen

De cijfers in de A-bijlagen sluiten aan bij de Nationale rekeningen 2004. Vorig jaar heeft het CBS een revisie van de Nationale rekeningen doorgevoerd, waarbij nieuwe definities en berekeningsmethoden worden toegepast.[62] Door deze revisie zijn de gegevens in de A-bijlagen voor het verleden vanaf 2001 veranderd. Een trendbreuk in de reeksen in het revisiejaar 2001 is daarbij onvermijdelijk zolang het CBS de gereviseerde reeksen nog niet verder heeft teruggelegd.

Met ingang van het CEP 2006 publiceert het CPB een andere variabele voor de werkgelegenheid in personen. In plaats van 'werkzame personen met een arbeidsduur van tenminste 12 uur per week' stapt het CPB over op de 'werkzame beroepsbevolking'. Deze overstap is ingegeven door de meest recente revisie van de Nationale Rekeningen van het CBS. Zie ook het kader in hoofdstuk 4 op blz. 100.

In 2005 en 2006 krijgt een groot aantal institutionele wijzigingen zijn beslag. Het gaat daarbij in 2005 om de invoering van de wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ) en de Wet Basisvoorziening Kinderopvang (WBK). Voor 2006 staan vervolgens de invoering van de Zorgverzekeringswet (ZVW), de wet VUT, Prepensioen en Levensloop (VPL) en de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) op stapel. Veel van deze institutionele wijzigingen leiden tot financieringsverschuivingen tussen de particuliere en de collectieve sector en zijn als zodanig van invloed op de ontwikkeling van bijvoorbeeld de particuliere consumptie, de overheidsconsumptie, de werkgelegenheid bij bedrijven en de overheid, de arbeidsproductiviteit in de marktsector en de collectieve lastendruk.

Voor sommige grootheden hebben deze stelselwijzigingen dermate grote gevolgen, dat gemakkelijk een verkeerd beeld kan ontstaan van de onderliggende ontwikkeling. Om die reden is ervoor gekozen in diverse tabellen *in de hoofdtekst* naast de ongecorrigeerde ook gecorrigeerde cijfers toe te voegen, waarbij rekening is gehouden met de verschuivingen die optreden als gevolg van de invoering van de genoemde stelselwijzigingen. In de A-bijlagen worden geen gecorrigeerde cijfers gegeven, teneinde zo goed mogelijk aan te sluiten bij de Nationale rekeningen van het CBS.

[62] Zie voor een uitgebreide toelichting: CBS, *Nationale rekeningen, Revisie 2001: Beschrijvingen en uitkomsten revisiejaar 2001*, augustus 2005 en CBS, Toelichting bij de tabellen 2001-2004 (werktitel), september 2005.

Bijlage A1.1 Middelen en bestedingen 2005 (mld euro, mutaties per jaar in %)

	2004 in prijzen 2004	Volume-mutatie	2005 in prijzen 2004	Prijs-mutatie	2005 in prijzen 2005
Beloning werknemers	249,94	– 0,7	248,26	1,6	252,16
Bedrijven	209,35	– 0,6	208,08	1,5	211,12
Overheid	40,59	– 1,0	40,18	2,2	41,04
Exploitatieoverschot (netto)	110,34				112,89
Afschrijvingen	73,22	1,6	74,40	0,8	75,02
Bedrijven	62,59	1,6	63,57	0,8	64,11
Overheid	10,62	2,0	10,84	0,7	10,91
Belastingen	63,41				67,97
Productgebonden	58,08				62,24
Niet-productgebonden	5,34				5,74
Subsidies	8,27				7,95
Productgebonden	4,23				4,37
Niet-productgebonden	4,05				3,57
Bruto binnenlands product marktprijzen	488,64	0,9	493,11	1,4	500,09
Invoer	292,62	4,3	305,21	3,1	314,65
Goederen	220,89	5,6	233,16	3,5	241,30
Diensten	71,73	0,4	72,05	1,8	73,35
Finale bestedingen	781,26	2,2	798,32	2,1	814,74
Betaalde primaire inkomens	97,21		109,36		111,00
Betaalde inkomensoverdrachten	13,05				14,58
Saldo lopende transacties met het buitenland	30,09				33,73
Totaal	140,35				159,32

	2004 in Prijzen 2004	Volume-mutatie	2005 in prijzen 2004	Prijs-Mutatie	2005 in prijzen 2005
Consumptieve bestedingen	357,67	0,4	359,16	1,6	365,08
Huishoudens	239,16	0,3	239,95	1,7	243,95
Overheid	118,51	0,6	119,20	1,6	121,13
Uitkeringen in natura	40,26	2,4	41,22	0,7	41,51
Lonen	49,05	– 0,7	48,71	1,6	49,49
Overig	29,20	0,2	29,27	2,9	30,12
Investeringen vaste activa	94,64	1,8	96,38	1,2	97,55
Bedrijven	81,01	2,3	82,85	1,3	83,94
Woningen	29,69	5,7	31,38	2,3	32,09
Overige vaste activa	51,32	0,3	51,47	0,7	51,85
Overheid	13,63	– 0,7	13,53	0,6	13,62
Veranderingen voorraden	0,84		– 1,17		– 1,16
Nationale Bestedingen	453,15	0,3	454,37	1,6	461,47
Uitvoer	328,11	4,8	343,95	2,7	353,27
Goederen	256,31	6,0	271,70	3,1	280,16
Diensten	71,80	0,6	72,26	1,2	73,11
Finale bestedingen	781,26	2,2	798,32	2,1	814,74
Uitvoersaldo	35,49				38,62
Ontvangen primaire inkomens	98,36				113,50
Ontvangen inkomensoverdrachten	6,49				7,19
Totaal	140,35				159,32

Bijlage A 1.2 Middelen en bestedingen 2006 (mld euro, mutaties per jaar in %)

	2005 in Prijzen 2005	Volume-mutatie	2006 in prijzen 2005	Prijs-mutatie	2006 in prijzen 2006
Beloning werknemers	252,16	1¼	255,39	¾	257,28
Bedrijven	211,12	1¼	213,91	¾	215,46
Overheid	41,04	1	41,47	¾	41,82
Exploitatieoverschot (netto)	112,89				124,53
Afschrijvingen	75,02	2	76,56	1	77,42
Bedrijven	64,11	2	65,43	1¼	66,21
Overheid	10,91	2	11,13	¾	11,21
Belastingen	67,97				68,98
Productgebonden	62,24				63,03
Niet-productgebonden	5,74				5,95
Subsidies	7,95				7,87
Productgebonden	4,37				4,47
Niet-productgebonden	3,57				3,40
Bruto binnenlands product marktprijzen	500,09	2¾	514,46	1¼	520,34
Invoer	314,65	7	336,94	3½	348,98
Goederen	241,30	8	260,69	3½	270,07
Diensten	73,35	4	76,25	3½	78,91
Finale bestedingen	814,74	4½	851,40	2	869,32
Betaalde primaire inkomens	111,00				115,00
Betaalde inkomensoverdrachten	14,58				15,01
Saldo lopende transacties met het buitenland	33,73				34,41
Totaal	159,32				164,42

	2005 in prijzen 2005	Volume-mutatie	2006 in prijzen 2005	Prijs-Mutatie	2006 in prijzen 2006
Consumptieve bestedingen	365,08	1½	370,42	1½	376,27
Huishoudens	243,95	– 2	238,78	2	243,67
Overheid	121,13	8¾	131,64	¾	132,61
Uitkeringen in natura	41,51	21½	50,40	1¼	50,98
Lonen	49,49	1	50,00	½	50,25
Overig	30,12	3¾	31,24	½	31,37
Investeringen vaste activa	97,55	6	103,40	1½	105,00
Bedrijven	83,94	6¾	89,68	1¾	91,19
Woningen	32,09	4¾	33,63	1¾	34,22
Overige vaste activa	51,85	8	56,05	1¾	56,97
Overheid	13,62	¾	13,72	¾	13,81
Veranderingen voorraden	– 1,16		0,17		0,17
Nationale Bestedingen	461,47	2¾	473,99	1½	481,43
Uitvoer	353,27	6¾	377,41	2¾	387,88
Goederen	280,16	7½	301,40	3	310,56
Diensten	73,11	4	76,01	1¾	77,33
Finale bestedingen	814,74	4½	851,40	2	869,32
Uitvoersaldo	38,62				38,90
Ontvangen primaire inkomens	113,50				118,00
Ontvangen inkomensoverdrachten	7,19				7,51
Totaal	159,32				164,42

Bijlage A 1.3 Middelen en bestedingen 2007 (mld euro, mutaties per jaar in %)

	2006 in Prijzen 2006	Volume-mutatie	2007 in prijzen 2006	Prijs-mutatie	2007 in prijzen 2007
Beloning werknemers	257,28	2	262,60	1¾	266,97
Bedrijven	215,46	2½	220,62	1¾	224,32
Overheid	41,82	¼	41,98	1½	42,65
Exploitatieoverschot (netto)	124,53				131,40
Afschrijvingen	77,42	2½	79,31	½	79,67
Bedrijven	66,21	2½	67,87	½	68,19
Overheid	11,21	2	11,43	½	11,48
Belastingen	68,98				70,99
Productgebonden	63,03				64,81
Niet-productgebonden	5,95				6,19
Subsidies	7,87				8,11
Productgebonden	4,47				4,72
Niet-productgebonden	3,40				3,38
Bruto binnenlands product marktprijzen	520,34	3	536,11	1	540,92
Invoer	348,98	7½	374,92	– ½	373,34
Goederen	270,07	8¼	292,13	– 1	289,51
Diensten	78,91	5	82,79	1¼	83,83
Finale bestedingen	869,32	4¾	911,02	¼	914,26
Betaalde primaire inkomens	115,00				122,01
Betaalde inkomensoverdrachten	15,01				15,46
Saldo lopende transacties met het buitenland	34,41				37,12
Totaal	164,42				174,59

	2006 in prijzen 2006	Volume-mutatie	2007 in prijzen 2006	Prijs-Mutatie	2007 in prijzen 2007
Consumptieve bestedingen	376,27	1½	381,48	1½	387,31
Huishoudens	243,67	1¼	246,96	1½	250,54
Overheid	132,61	1½	134,52	1¾	136,76
Uitkeringen in natura	50,98	2¾	52,42	1½	53,22
Lonen	50,25	½	50,45	1¼	51,11
Overig	31,37	1	31,66	2½	32,44
Investeringen vaste activa	105,00	3¾	109,05	¾	109,94
Bedrijven	91,19	4¼	95,14	1	95,98
Woningen	34,22	3¼	35,34	1½	35,87
Overige vaste activa	56,97	5	59,79	½	60,11
Overheid	13,81	¾	13,91	¼	13,96
Veranderingen voorraden	0,17		2,00		2,00
Nationale Bestedingen	481,43	2¼	492,53	1¼	499,25
Uitvoer	387,88	8	418,50	– ¾	415,02
Goederen	310,56	8½	336,71	– 1	332,97
Diensten	77,33	5¾	81,79	¼	82,04
Finale bestedingen	869,32	4¾	911,02	¼	914,26
Uitvoersaldo	38,90				41,68
Ontvangen primaire inkomens	118,00				125,00
Ontvangen inkomensoverdrachten	7,51				7,91
Totaal	164,42				174,59

Bijlage A2 Middelen en bestedingen, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	mld euro's in lopende prijzen				
Beloning werknemers	148,5	153,7	159,4	168,0	180,0
Bedrijven	122,0	126,8	132,2	139,9	150,6
Overheid	26,5	26,9	27,2	28,2	29,4
Exploitatieoverschot (netto)	67,9	72,0	74,9	80,9	83,3
Afschrijvingen	44,5	45,7	47,6	49,8	53,0
Bedrijven	37,3	38,3	40,0	42,1	44,8
Overheid	7,3	7,4	7,6	7,8	8,1
Belastingen	34,0	35,9	38,4	41,7	44,4
Subsidies	7,5	5,1	5,2	6,7	6,5
Bruto binnenlands product marktprijzen	287,5	302,2	315,1	333,7	354,2
Invoer	140,8	155,9	164,6	184,4	197,0
Goederen	118,4	131,9	139,3	156,7	166,3
Diensten	22,4	24,0	25,4	27,7	30,7
Totaal middelen	428,3	458,2	479,7	518,1	551,2
Consumptieve bestedingen	211,6	220,9	229,9	241,4	256,4
Huishoudens	142,0	148,2	157,1	165,0	176,0
Overheid	69,6	72,6	72,9	76,4	80,4
Uitkeringen in natura	21,8	22,7	22,2	24,0	25,3
Lonen	31,4	32,6	32,8	34,1	35,9
Overig	16,5	17,4	17,9	18,3	19,3
Investeringen vaste activa	58,3	61,3	66,4	71,7	76,2
Bedrijven	50,7	53,6	57,7	63,4	67,3
Woningen	16,3	16,9	18,2	19,8	20,8
Overige vaste activa	34,3	36,8	39,5	43,6	46,5
Overheid	7,6	7,7	8,7	8,2	8,9
Veranderingen voorraden	0,1	2,1	0,7	0,8	2,4
Nationale Bestedingen	269,9	284,3	297,0	313,9	335,0
Uitvoer	158,4	173,9	182,7	204,2	216,2
Goederen	130,3	144,7	151,5	169,2	178,2
Diensten	28,1	29,2	31,2	34,9	38,0
Finale bestedingen	428,3	458,2	479,7	518,1	551,2
Uitvoersaldo	17,6	18,0	18,1	19,8	19,2
Saldo primaire inkomens	1,7	3,6	1,6	3,7	– 5,8
Saldo secundaire inkomensoverdrachten	– 2,3	– 2,2	– 2,5	– 2,8	– 2,7
Saldo lopende rekening betalingsbalans	17,0	19,4	17,2	20,7	10,7

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
192,3	205,7	220,4	227,4	238,8	246,2	249,9	252,2	257,3	267,0
161,3	172,9	184,9	192,3	201,2	206,5	209,4	211,1	215,5	224,3
31,1	32,8	35,5	35,0	37,6	39,7	40,6	41,0	41,8	42,6
83,3	90,3	93,1	104,3	106,2	106,3	110,3	112,9	124,5	131,4
56,5	61,2	65,5	65,9	69,4	71,3	73,2	75,0	77,4	79,7
48,0	52,2	55,9	56,4	59,4	60,9	62,6	64,1	66,2	68,2
8,6	9,1	9,5	9,4	10,0	10,4	10,6	10,9	11,2	11,5
49,1	52,4	57,8	57,9	58,9	60,5	63,4	68,0	69,0	71,0
7,2	7,3	7,5	7,7	8,2	8,0	8,3	7,9	7,9	8,1
374,1	402,3	429,3	447,7	465,2	476,3	488,6	500,1	520,3	540,9
209,5	250,8	257,7	275,3	268,1	268,3	292,6	314,7	349,0	373,3
176,2	213,0	216,3	209,8	200,9	201,5	220,9	241,3	270,1	289,5
33,3	37,8	41,4	65,5	67,2	66,8	71,7	73,4	78,9	83,8
583,5	653,1	687,0	723,0	733,3	744,6	781,3	814,7	869,3	914,3
273,1	291,9	313,7	325,6	343,3	352,6	357,7	365,1	376,3	387,3
187,6	200,6	212,8	224,2	233,0	236,5	239,2	244,0	243,7	250,5
85,5	91,3	100,9	101,4	110,2	116,0	118,5	121,1	132,6	136,8
26,7	29,0	31,8	32,0	36,2	38,8	40,3	41,5	51,0	53,2
38,1	40,3	43,5	42,8	45,6	48,0	49,0	49,5	50,3	51,1
20,8	22,1	25,7	26,6	28,5	29,2	29,2	30,1	31,4	32,4
84,2	89,0	92,9	94,7	92,9	90,7	94,6	97,6	105,0	109,9
74,5	78,1	80,8	82,2	78,6	76,4	81,0	83,9	91,2	96,0
22,7	24,0	26,1	27,1	26,9	27,1	29,7	32,1	34,2	35,9
51,9	54,1	54,6	55,1	51,7	49,3	51,3	51,8	57,0	60,1
9,7	10,9	12,1	12,5	14,3	14,3	13,6	13,6	13,8	14,0
0,5	0,4	0,0	1,5	– 1,3	– 0,1	0,8	– 1,2	0,2	2,0
357,8	381,3	406,6	421,8	434,9	443,2	453,1	461,5	481,4	499,2
225,7	271,8	280,4	301,2	298,5	301,4	328,1	353,3	387,9	415,0
184,2	225,0	230,3	236,7	232,1	234,0	256,3	280,2	310,6	333,0
41,5	46,8	50,1	64,5	66,3	67,4	71,8	73,1	77,3	82,0
583,5	653,1	687,0	723,0	733,3	744,6	781,3	814,7	869,3	914,3
16,2	21,0	22,7	25,9	30,3	33,1	35,5	38,6	38,9	41,7
0,7	1,7	– 3,1	3,4	4,3	0,8	1,1	2,5	3,0	3,0
– 2,0	– 3,1	– 3,5	– 5,9	– 6,4	– 5,8	– 6,6	– 7,4	– 7,5	– 7,6
15,0	19,6	16,1	23,3	28,2	28,1	30,1	33,7	34,4	37,1

Bijlage A3 Middelen en bestedingen, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	volumemutaties per jaar in %				
Beloning werknemers	– 0,7	1,8	2,3	3,2	3,5
Bedrijven	– 0,6	2,5	2,9	3,8	3,8
Overheid	– 1,3	– 1,3	– 0,9	0,3	1,9
Afschrijvingen	2,6	1,5	2,6	3,7	4,3
Bedrijven	2,8	1,7	2,8	4,0	4,7
Overheid	1,1	0,3	1,3	1,6	2,5
Bruto binnenlands product marktprijzen	2,9	3,0	3,0	3,8	4,3
Invoer	9,4	10,5	4,4	9,5	8,5
Goederen	11,3	11,5	4,5	9,9	8,3
Diensten	0,0	5,2	3,4	7,3	9,7
Totaal middelen	5,0	5,5	3,5	5,8	5,8
Consumptieve bestedingen	1,4	2,5	2,6	3,1	4,4
Huishoudens	1,4	2,9	4,0	3,0	4,8
Overheid	1,5	1,5	– 0,4	3,2	3,6
Uitkeringen in natura	2,6	2,5	– 2,6	5,0	3,0
Lonen	0,5	0,3	0,3	3,1	3,6
Overig	1,9	2,6	1,1	1,2	4,3
Investeringen vaste activa	2,1	4,1	6,3	6,6	4,2
Bedrijven	2,1	4,8	5,7	8,5	3,9
Woningen	7,6	1,0	4,1	5,4	1,3
Overige vaste activa	– 0,3	6,6	6,4	9,9	5,1
Overheid	2,1	– 0,2	10,8	– 5,9	6,4
Veranderingen voorraden (in % BBP)	0,7	0,7	– 0,5	0,1	0,4
Nationale Bestedingen	2,3	3,6	2,8	3,9	4,8
Uitvoer	9,6	8,8	4,6	8,8	7,4
Goederen	10,4	9,6	4,3	8,8	7,4
Diensten	6,2	4,9	6,1	8,9	7,4
Finale bestedingen	5,0	5,5	3,5	5,8	5,8

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
3,0	2,1	1,6	.	– 0,1	– 0,8	– 1,8	– 0,7	1¼	2
3,3	2,2	1,4	.	– 0,6	– 1,4	– 1,8	– 0,6	1¼	2½
1,2	1,3	2,6	.	2,9	2,1	– 1,4	– 1,0	1	¼
4,4	4,4	3,4	.	2,9	1,7	1,5	1,6	2	2½
4,8	4,9	3,8	.	2,9	1,5	1,4	1,6	2	2½
2,5	1,7	0,5	.	3,2	3,1	2,0	2,0	2	2
4,0	3,5	1,4	.	0,1	– 0,1	1,7	0,9	2¾	3
5,8	10,5	2,2	.	0,3	2,0	7,8	4,3	7	7½
5,5	10,6	1,6	.	0,4	3,6	9,0	5,6	8	8¼
7,2	10,2	5,9	.	– 0,1	– 2,8	4,5	0,4	4	5
4,6	6,0	1,7	.	0,1	0,6	3,9	2,2	4½	4¾
4,0	3,1	2,4	.	1,7	0,3	0,0	0,4	1½	1½
4,7	3,5	1,4	.	0,9	– 0,7	0,0	0,3	– 2	1¼
2,5	2,0	4,8	.	3,3	2,4	0,0	0,6	8¾	1½
1,1	3,5	3,8	.	6,1	4,4	2,0	2,4	21½	2¾
1,8	1,8	2,6	.	2,3	2,0	– 1,0	– 0,7	1	½
5,6	0,4	10,2	.	1,4	0,4	– 1,1	0,2	3¾	1
7,8	1,4	0,2	.	– 4,5	– 3,5	2,9	1,8	6	3¾
8,1	0,5	– 0,6	.	– 7,0	– 4,1	4,4	2,3	6¾	4¼
4,2	– 0,2	1,9	.	– 6,6	– 3,2	6,4	5,7	4¾	3¼
9,8	0,8	– 1,8	.	– 7,2	– 4,6	3,3	0,3	8	5
5,7	8,1	6,5	.	11,4	– 0,1	– 4,9	– 0,7	¾	¾
– 0,5	0,0	– 0,1	.	– 0,6	0,2	0,2	– 0,4	¼	¼
4,3	2,6	1,8	.	– 0,4	– 0,3	0,8	0,3	2¾	2¼
5,1	11,3	1,6	.	0,9	2,0	8,5	4,8	6¾	8
4,4	11,9	1,3	.	1,3	2,7	9,4	6,0	7½	8½
8,5	8,7	3,3	.	– 0,4	– 0,6	5,4	0,6	4	5¾
4,6	6,0	1,7	.	0,1	0,6	3,9	2,2	4½	4¾

Bijlage A4 Kerngegevens, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	mutaties per jaar in %				
Internationaal					
Relevant wereldhandelsvolume	9,1	8,7	4,8	7,6	8,1
Prijspeil goedereninvoer	– 0,4	– 0,1	1,0	2,3	– 2,0
Concurrentenprijs	1,9	– 1,1	1,1	6,4	– 1,0
Ruwe olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	15,8	17,0	20,6	19,1	12,8
Eurokeurs (dollar per euro)	1,21	1,37	1,31	1,13	1,11
Arbeidskosten p.e.p. verw. industrie concurrenten	– 2,7	– 6,6	3,7	5,6	0,7
Volume bestedingen en productie					
Bruto binnenlands product (BBP)	2,9	3,0	3,0	3,8	4,3
Particuliere consumptie	1,4	2,9	4,0	3,0	4,8
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	– 0,3	6,6	6,4	9,9	5,1
Investeringen in woningen	7,6	1,0	4,1	5,4	1,3
Goederenuitvoer (exclusief energie)	11,6	10,2	4,2	9,8	7,8
w.v. Binnenlands geproduceerd	8,0	7,3	1,6	5,0	3,1
Wederuitvoer	19,8	16,2	9,2	18,6	15,5
Goedereninvoer	11,3	11,5	4,5	9,9	8,3
Productie marktsector[a]	3,0	4,3	3,1	4,8	5,1
Prijzen en lonen					
Consumentenprijsindex	2,7	2,0	2,1	2,2	2,0
Prijs nationale bestedingen	2,2	1,7	1,6	1,7	1,8
Prijspeil goederenuitvoer (exclusief energie)	0,8	1,5	– 0,7	2,0	– 0,6
Prijsconcurrentiepositie	0,2	– 3,9	1,9	4,1	– 1,0
Contractloon marktsector	1,6	1,4	1,9	2,3	3,1
Loonsom per werknemer marktsector	2,9	1,3	1,1	2,3	3,9
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie	– 5,9	– 0,9	0,3	0,7	1,9
Arbeidsmarkt					
Werkloze beroepsbevolking (in % beroepsbevolking)	8,5	8,1	7,5	6,6	5,1
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	– 0,2	2,0	2,6	3,2	2,9
Werkzame beroepsbevolking	– 0,1	2,4	2,0	3,2	3,2
Beroepsbevolking	1,0	2,0	1,4	2,2	1,6
Collectieve sector					
EMU-saldo collectieve sector (% BBP)	– 3,5	– 9,1	– 1,8	– 1,1	– 0,8
Bruto schuld collectieve sector (ultimo jaar, % BBP)	74,7	77,2	75,2	69,9	66,8
Collectieve lasten (% BBP)	42,8	40,6	40,8	40,7	40,3
Diversen					
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	.	.	.	0,5	1,9
Nominaal beschikbaar gezinsinkomen	5,7	4,9	4,9	5,5	5,4
Arbeidsproductiviteit marktsector[a]	3,1	1,6	0,0	1,2	2,4
Prijs toegevoegde waarde marktsector[a]	1,9	1,5	0,0	1,1	1,8
Reëel arbeidskosten marktsector[a]	1,0	– 0,2	1,2	1,2	2,1
Arbeidsinkomensquote marktsector[a] (niveau %)	82,4	81,1	81,8	81,0	81,0
Uitvoersaldo (% BBP)	6,1	5,9	5,7	5,9	5,4
Lange rente (%)	6,9	6,9	6,2	5,6	4,6
Korte rente (%)	5,2	4,4	3,0	3,3	3,5

[a] Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
5,2	11,0	0,9	.	2,5	5,0	7,3	5,4	6½	7
0,4	9,3	0,0	.	– 4,6	– 3,2	0,6	3,5	3½	– 1
– 1,5	7,7	0,7	.	– 1,7	– 4,8	0,3	1,1	2½	0
17,8	28,4	24,4	.	25,0	28,8	38,2	54,4	60	55
1,07	0,92	0,90	.	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20	1,20
2,3	6,2	2,5	.	– 1,8	– 5,7	– 4,4	0,1	– ¼	– ¾
4,0	3,5	1,4	.	0,1	– 0,1	1,7	0,9	2¾	3
4,7	3,5	1,4	.	0,9	– 0,7	0,0	0,3	– 2	1¼
9,8	0,8	– 1,8	.	– 7,2	– 4,6	3,3	0,3	8	5
4,2	– 0,2	1,9	.	– 6,6	– 3,2	6,4	5,7	4¾	3¼
5,0	12,8	0,3	.	2,0	3,2	9,4	6,3	8¼	9¼
3,3	9,1	– 1,7	.	3,8	1,8	1,2	2,3	4	4¼
7,5	17,8	2,8	.	– 0,1	5,0	20,1	10,9	13	14½
5,5	10,6	1,6	.	0,4	3,6	9,0	5,6	8	8¼
5,2	4,5	1,2	.	– 0,8	– 0,5	1,9	1,4	3¾	4
2,2	2,6	4,5	.	3,4	2,1	1,2	1,7	1¼	1¼
2,4	3,8	4,7	.	3,5	2,2	1,4	1,6	1½	1¼
– 2,0	5,1	1,3	.	– 2,6	– 2,4	– 0,7	0,3	1¼	– ½
0,7	2,3	– 1,6	.	– 1,2	– 4,4	– 0,8	– 1,0	1	¼
2,9	3,2	4,2	.	3,5	2,7	1,5	0,8	1½	1¾
3,7	5,1	5,5	.	5,5	4,3	3,5	1,5	¾	1¾
0,8	0,3	4,9	.	2,6	2,3	– 1,4	0,3	– 3½	– 2
4,3	3,8	3,4	3,5	4,1	5,4	6,5	6,5	6	5
2,3	1,8	1,3	.	– 0,3	– 0,9	– 1,6	– 0,5	1¼	1¾
2,7	2,2	2,1	.	0,2	– 0,5	– 1,2	0,0	1½	2
1,8	1,7	1,8	.	0,9	0,9	0,0	0,0	¾	1
0,7	2,2	– 0,1	– 0,3	– 2,0	– 3,1	– 2,1	– 0,6	– 0,9	– 0,4
63,1	55,9	52,9	50,7	50,5	51,9	52,5	51,8	51,1	49,5
41,7	41,5	40,0	38,3	37,7	37,5	37,8	39,6	39,4	39,5
0,3	1,1	3,4	.	0,4	– 1,1	– 0,4	– 1,7	1¼	1
3,3	4,4	9,9	.	2,3	– 0,6	– 0,2	– 0,3	¾	3¾
2,6	2,6	0,6	.	1,0	1,7	4,3	2,1	2¾	2
0,8	2,9	4,0	.	4,7	2,8	– 0,3	– 0,3	– 1	1
2,8	2,2	1,5	.	0,7	1,5	3,8	1,8	1¾	¾
82,0	82,3	83,4	80,6	80,4	80,4	80,0	79,7	79	77¾
4,3	5,2	5,3	5,8	6,5	7,0	7,3	7,7	7½	7¾
4,6	5,4	5,0	5,0	4,9	4,1	4,1	3,4	3¾	4
3,0	4,4	4,3	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾

Bijlage A5 Volume consumptie, investeringen en buitenlandse handel, winstindicatoren, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	mutaties per jaar in %				
Consumptieve bestedingen van gezinnen					
Particuliere consumptie	1,4	2,9	4,0	3,0	4,8
w.v. voedings- en genotmiddelen	2,0	1,4	1,7	2,1	0,9
duurzame consumptiegoederen	1,4	2,2	3,7	5,0	9,7
vaste lasten	2,4	1,8	7,4	– 1,0	1,7
overige goederen en diensten	0,7	4,5	3,4	4,4	5,5
uitgaven voor toerisme in buitenland	– 2,7	3,9	– 0,1	4,4	8,9
Uitkeringen in natura	2,6	2,5	– 2,6	5,0	3,0
Individuele besparingen (in % beschikbaar inkomen)	5,0	5,4	4,6	5,0	3,9
Totale besparingen (in % beschikbaar inkomen)	14,3	14,4	13,0	13,3	12,9
Investeringen					
Totaal bedrijven (exclusief woningen)	– 0,3	6,6	6,4	9,9	5,1
w.v. machines en computers	– 2,0	8,2	13,4	13,8	0,5
bedrijfsgebouwen	– 2,7	0,7	– 3,1	6,7	8,6
wegvervoermiddelen	– 15,2	58,8	13,2	9,1	13,1
overige vervoermiddelen	33,2	– 18,7	– 21,9	– 20,1	9,7
Totaal bedrijven (exclusief woningen, overige vervoermiddelen en energiesector)	– 1,5	11,3	5,8	9,3	11,4
Woningen	7,6	1,0	4,1	5,4	1,3
Overheid	2,1	– 0,2	10,8	– 5,9	6,4
Investeringsquote bedrijven[a]	16,7	17,0	17,6	18,4	18,5
Uitvoer goederen					
Totaal	11,6	10,2	4,2	9,8	7,8
w.v. binnenslands geproduceerd	8,0	7,3	1,6	5,0	3,1
wederuitvoer	19,8	16,2	9,2	18,6	15,5
Invoer goederen					
Totaal	11,3	11,5	4,5	9,9	8,3
w.v. consumptiegoederen	5,6	6,3	8,2	3,1	7,5
investeringsgoederen	6,1	12,6	8,9	11,5	4,8
energie	3,6	0,5	8,6	4,1	0,9
overige grondstoffen en halffabrikaten	14,0	13,4	3,1	11,6	9,7
	niveaus in %				
Winstgevendheid en vermogensverhoudingen marktsector					
Kapitaalinkomensquote	17,6	18,9	18,2	19,0	19,0
Winstquote (van productie in Nederland)[b]	11,8	13,2	11,9	11,4	11,1
Rentabiliteit eigen vermogen[b]	9,4	10,8	9,2	9,6	8,2
Solvabiliteit[b]	46,0	46,3	47,2	47,6	46,5

[a] Exclusief onroerend goed sector.

[b] Ongerekend banken en verzekeringswezen.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
4,7	3,5	1,4		0,9	– 0,7	0,0	0,3	– 2	1¼
1,0	1,3	0,2		0,7	0,2	0,6	0,2	½	½
8,3	5,6	– 0,1		0,9	– 3,1	– 1,3	0,0	½	1½
2,3	1,0	2,6		1,5	2,1	2,2	1,5	– 11	1½
5,4	4,4	1,9		0,7	– 1,2	– 0,6	– 0,1	¾	1¼
4,8	5,0	0,6		2,3	– 3,5	– 9,0	– 4,1	1½	2½
1,1	3,5	3,8		6,1	4,4	2,0	2,4	21½	2¾
1,2	– 1,0	2,2		1,0	– 1,0	– 2,1	– 4,3	– 3½	– 2¾
9,6	6,8	9,5	9,7	8,7	8,5	8,4	6,5	7	7¼
9,8	0,8	– 1,8		– 7,2	– 4,6	3,3	0,3	8	5
8,6	– 5,8	– 0,8		– 6,8	– 2,1	2,4	4,2	12	12¾
10,6	7,0	– 0,9		– 8,4	– 11,4	– 6,0	– 1,0	3	5
17,4	– 5,3	– 3,2		– 14,1	– 5,3	8,1	3,4	½	3
3,5	35,2	– 36,1		0,1	107,5	– 0,9	– 27,7	11½	– 55¼
13,0	0,7	– 0,8		– 8,1	– 7,9	4,7	– 0,8	6¾	7¼
4,2	– 0,2	1,9		– 6,6	– 3,2	6,4	5,7	4¾	3¼
5,7	8,1	6,5		11,4	– 0,1	– 4,9	– 0,7	¾	¾
19,6	18,9	18,0	17,1	15,4	14,3	14,6	14,5	15¼	15¼
5,0	12,8	0,3		2,0	3,2	9,4	6,3	8¼	9¼
3,3	9,1	– 1,7		3,8	1,8	1,2	2,3	4	4¼
7,5	17,8	2,8		– 0,1	5,0	20,1	10,9	13	14½
5,5	10,6	1,6		0,4	3,6	9,0	5,6	8	8¼
8,9	8,7	1,5		2,2	2,4	– 4,5	0,5	2½	2¾
8,5	3,9	– 1,4		– 0,6	4,4	5,5	0,2	10¼	2½
– 0,6	6,6	9,4		– 9,0	5,5	3,7	4,0	2½	2½
5,2	12,1	0,8		1,6	3,4	12,4	7,2	9¾	10¾
18,0	17,7	16,6	19,4	19,6	19,6	20,0	20,3	21	22¼
11,1	11,0	8,8	9,7	11,1	10,3	11,0	11,1	11½	12¼
8,7	8,0	5,4	6,5	7,5	7,6	7,9	11,3	8	8¾
46,9	45,5	44,4	44,4	43,3	45,0	46,2	46,8	47	47

Bijlage A6 Inkomens en prijzen, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	mutaties per jaar in %				
Loonvoet marktsector					
Contractloon (incl. overloop)	1,6	1,4	1,9	2,3	3,1
Incidenteel	1,9	– 0,8	0,7	0,7	0,5
Brutoloon	3,5	0,6	2,6	3,0	3,6
Sociale lasten werkgevers	– 0,6	0,7	– 1,5	– 0,7	0,4
Loonvoet marktsector	2,9	1,3	1,1	2,3	3,9
Loonvoet bedrijven	3,0	1,4	1,3	2,0	3,7
Opbouw consumptieprijs					
Finale invoer	– 0,1	– 0,2	0,2	0,5	– 0,1
Invoer grondstoffen en diensten	0,1	0,3	0,1	0,3	0,1
Invoer energie	– 0,1	0,0	0,2	0,1	– 0,3
Indirecte belastingen	0,2	0,1	0,5	0,2	0,2
Huur	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6
Aardgas	0,0	0,0	0,0	0,2	– 0,1
Kwartaire diensten	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1
Arbeidskosten	– 0,7	0,1	0,6	0,6	0,8
Bruto margeverbetering (inclusief afschrijvingen en rente)	2,3	0,0	– 0,3	– 0,6	0,5
Consumptieprijs	2,8	1,1	1,9	2,0	1,7
Overige prijsindices					
Consumentenprijsindex	2,7	2,0	2,1	2,2	2,0
Afgeleide index (laag tot en met 2002)	2,3	1,6	1,2	1,9	1,7
Geharmoniseerde inflatie (HICP)				1,9	1,8
Koopkracht (exclusief incidenteel)[a]					
Mediaan alle huishoudens				0,5	1,9
Modaal, alleenverdiener met kinderen	– 0,4	0,8	0,6	0,3	1,7
Modaal alleenstaand	– 0,2	0,8	0,0	0,3	0,9
2x Modaal, alleenverdiener met kinderen				– 0,7	1,5
Tweeverdieners, 1½ x modaal met kinderen				0,6	1,4
Minimum plus, alleenverdiener met kinderen	– 0,6	0,7	0,4	0,4	2,6
Minimumuitkeringsgerechtigden, paar met kinderen	– 2,1	– 0,1	– 0,2	0,5	2,0
Idem, zonder kinderen	– 2,0	– 0,4	– 0,2	0,5	1,9
Minimumuitkeringsgerechtigde, alleenstaand				0,3	2,0
AOW alleenstaand				1,5	5,0
Gemiddelde wig en replacement rate (markt)	niveaus in %				
Werknemerswig	24,7	23,7	24,9	24,9	24,9
Werkgeverswig	20,6	21,5	19,0	18,4	18,2
Replacement rate	72,6	72,1	70,9	71,0	70,9

[a] In 2001 wel inclusief het bruteringspercentage van de overhevelingstoeslag.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2,9	3,2	4,2	.	3,5	2,7	1,5	0,8	1½	1¾
0,7	1,6	2,8	.	0,5	0,8	0,9	0,4	– 1	¼
3,6	4,8	7,0	.	4,0	3,5	2,4	1,2	½	2
0,0	0,3	– 1,5	.	1,5	0,8	1,1	0,3	¼	– ¼
3,7	5,1	5,5	.	5,5	4,3	3,5	1,5	¾	1¾
3,7	4,9	5,4	.	5,2	4,1	3,3	1,5	¾	1¾
0,3	0,7	0,6	.	0,1	0,0	0,0	0,3	½	¼
– 0,1	0,7	0,4	.	– 0,2	0,0	0,2	0,2	½	¼
0,2	0,6	– 0,1	.	0,0	0,0	0,3	0,6	¼	0
0,3	0,2	1,0	.	– 0,1	0,3	0,4	0,3	0	0
0,4	0,4	0,3	.	0,3	0,4	0,5	0,3	¼	½
– 0,2	0,2	0,2	.	0,0	0,2	– 0,1	0,4	¾	0
0,2	0,2	0,3	.	0,4	0,2	0,1	0,1	0	0
0,8	1,3	2,3	.	2,0	1,4	– 0,1	0,1	– ½	¼
– 0,2	– 1,0	– 0,4	.	0,4	– 0,3	– 0,3	– 0,7	0	½
1,8	3,3	4,6	.	3,0	2,2	1,1	1,7	2	1½
2,2	2,6	4,5	.	3,4	2,1	1,2	1,7	1¼	1¼
1,7	2,1	3,6	.	3,4	1,9	0,9	1,4	1½	1¼
2,0	2,3	5,1	.	3,9	2,2	1,4	1,5	1¾	1¼
0,3	1,1	3,4	.	0,4	– 1,1	– 0,4	– 1,7	1¼	1
– 0,2	0,9	6,3	.	0,8	– 1,4	0,0	– 1,2	1¼	¾
– 0,2	0,5	4,8	.	– 0,1	– 1,4	– 0,4	– 2,3	1	½
– 1,0	1,1	4,4	.	– 0,4	– 0,5	– 1,7	– 2,0	5½	0
0,0	1,0	6,1	.	0,3	– 1,4	1,1	– 1,6	½	½
0,0	2,0	8,9	.	1,9	– 0,2	1,1	– 0,2	½	½
0,1	1,4	4,3	.	2,1	– 0,9	0,2	– 0,9	2	¾
0,1	0,8	3,1	.	0,6	– 1,8	– 0,2	– 1,9	1½	¾
0,3	1,2	2,9	.	0,7	– 1,1	– 0,1	– 2,1	¼	¾
0,6	0,8	3,4	.	1,1	– 0,7	0,6	– 0,5	2¼	¾
25,4	25,0	23,1	23,1	22,7	23,8	23,5	23,6	23,2	23,0
18,2	18,7	18,1	18,1	19,3	19,9	21,4	21,8	21,1	21,1
70,8	70,5	68,9	68,9	68,9	68,9	68,5	68,3	68,2	68,0

Bijlage A7 Kerngegevens arbeidsmarkt[a] 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
Bevolking (in dzd personen)[b]	15383	15459	15530	15611	15707
w.v. 15-64 jaar[c]	10535	10569	10604	10642	10687
w.v. in volledig dagonderwijs	1144	1145	1134	1120	1105
werkloosheids- of bijstandsuitkering	1011	1012	996	917	807
arbeidsongeschiktheidsuitkering	921	886	869	877	899
uitkering wegens ziekte	336	352	334	347	380
Participatiegraad 20-64 jaar (in %)	66	67	67	69	70
w.v. mannen	81	82	82	82	83
vrouwen	50	52	53	55	56
Beroepsbevolking 15-64 (in dzd personen)[d]	6467	6596	6686	6832	6941
Arbeidsvolume (in dzd arbeidsjaren)	5550	5663	5808	5992	6166
w.v. overheid	714	704	698	700	713
bedrijven	4836	4958	5110	5291	5453
w.v. loontrekkers	4110	4213	4338	4500	4671
zelfstandigen	727	745	772	791	782
Arbeidsduur van voltijdswerknemers (in uren per jaar)[e]	1739	1737	1739	1733	1721
Verhouding personen/arbeidsjaren werkgelegenheid (in %)	126	126	126	126	126
Werkgelegenheid (in dzd personen)	6984	7143	7308	7544	7743
Werkgelegenheid vanaf 12 uur per week (in dzd personen)[f]	6074	6261	6413	6605	6820
Werkzame beroepsbevolking 15-64 (in dzd personen)	5920	6063	6185	6384	6587
Werkloze beroepsbevolking (in dzd personen)	547	533	501	448	354
Idem, in % van de beroepsbevolking	8,5	8,1	7,5	6,6	5,1
Vacatures (in dzd)[g]	41	55	68	85	123

[a] Inclusief personen ouder dan 65 jaar, tenzij anders vermeld.

[b] Jaargemiddelden. De prognose is gebaseerd op de laatst gerealiseerde maandcijfers en de ontwikkeling volgens de meest recente bevolkingsprognose van het CBS.

[c] De onderscheiden categorieën sluiten elkaar niet altijd uit.

[d] De beroepsbevolking is gedefinieerd als de som van werkzame beroepsbevolking en de werkloze beroepsbevolking.

[e] Contractuele arbeidsduur, dus exclusief feest, vakantie-, en ADV-dagen. De gegevens voor de prognosejaren zijn gebaseerd op cao-gegevens.

[f] Het verschil met de werkzame beroepsbevolking zoals door CBS gedefinieerd wordt voornamelijk veroorzaakt door grenspendel, werkzame 65-plussers en overige niet-ingezetenen.

[g] Exclusief het aantal vacatures bij overheid en onderwijs. Vóór 1994 ook exclusief het aantal vacatures bij sociale werkplaatsen, uitzendbureau's en uitleenbedrijven.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
15812	15926	16046	16046	16149	16225	16282	16321	16351	16381
10740	10801	10872	10872	10935	10977	11000	11013	11028	11045
1099	1102	1112	1112	1132	1162	1204			
708	623	572	572	572	644	694	701	659	583
909	928	955	955	975	982	953	916	866	825
409	428	435	435	434	379	348	378	412	427
70	71	71	71	71	72	72	72	73	73
83	83	83	83	83	83	82	82	82	82
57	58	59	59	59	61	61	62	63	64
7069	7187	7314	7272	7337	7401	7398	7401	7464	7536
6309	6423	6508	6636	6620	6563	6454	6421	6501	6622
722	731	750	778	800	817	806	798	806	809
5587	5692	5758	5858	5819	5745	5648	5623	5695	5813
4825	4931	5003	5080	5050	4980	4888	4859	4923	5041
762	760	755	778	769	765	760	765	771	771
1717	1717	1718	1714	1722	1721	1721	1721	1721	1721
126	126	127	125	126	126	126	127	127	127
7946	8124	8291	8282	8324	8274	8157	8141	8265	8439
7007	7205	7341	7158	7189	7160	7080	7065	7174	7329
6768	6917	7062	7020	7035	7001	6919	6918	7019	7166
301	270	252	252	302	399	479	483	445	370
4,3	3,8	3,4	3,5	4,1	5,4	6,5	6,5	6	5
158	188	182	182	135	99	109	139		

Bijlage A8 Kerngegevens collectieve sector, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	% BBP				
Collectieve uitgaven					
Directe bestedingen	27,8	27,6	26,9	26,5	26,4
w.v. beloning werknemers	10,9	10,8	10,4	10,2	10,1
materiële aankopen	6,4	6,4	6,4	6,2	6,2
investeringen	3,0	3,0	3,1	2,9	2,9
uitkeringen in natura	7,6	7,5	7,0	7,2	7,1
Overdrachten in geld	22,0	23,8	18,1	17,4	16,8
w.v. subsidies (incl. EU)	2,6	1,7	1,7	2,0	1,8
overige overdrachten in geld	19,4	22,1	16,4	15,4	15,0
w.v. huishoudens	16,4	14,2	13,7	12,8	12,1
bedrijven[a]	0,9	5,7	0,4	0,3	0,6
buitenland	2,1	2,2	2,3	2,3	2,3
Rente	5,8	5,9	5,6	5,2	4,8
Bruto collectieve uitgaven[a, b]	55,6	57,4	50,6	49,1	48,0
Niet-belastingmiddelen	9,3	7,8	7,9	7,3	6,9
w.v. materiële verkopen	3,2	3,1	3,2	3,2	3,1
gasbaten	0,8	0,9	1,0	0,9	0,6
overige inkomsten	5,3	3,7	3,8	3,3	3,2
Netto collectieve uitgaven[a, b]	46,3	49,6	42,7	41,8	41,1
Collectieve lasten	42,8	40,6	40,8	40,7	40,3
w.v. belastingen	25,5	24,5	25,4	25,2	25,0
premies wettelijke sociale verzekering	17,3	16,0	15,5	15,5	15,3
EMU-saldo en schuld					
EMU-saldo collectieve sector[a,c]	– 3,5	– 9,1	– 1,8	– 1,1	– 0,8
w.v. rijk[a,c,d]	– 3,3	– 8,5	– 1,5	– 2,1	– 1,2
overige centrale overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
lokale overheid[d]	0,1	0,3	0,2	1,0	0,1
wettelijke sociale verzekering	– 0,3	– 0,8	– 0,6	0,0	0,3
Bruto schuld collectieve sector (EMU)	74,7	77,2	75,2	69,9	66,8
	mutaties per jaar in %				
Diversen					
Reële bruto collectieve uitgaven	– 2,0	6,3	– 9,2	0,9	2,0
Werkgelegenheid sector overheid	– 1,3	– 1,3	– 0,4	0,6	3,1
Werkgelegenheid zorg (incl. zelfstandigen)	0,0	2,0	2,8	4,4	5,5
Loonvoet sector overheid	3,5	5,2	1,2	3,4	2,0
Prijs overheidsconsumptie, beloning werknemers	1,7	3,6	0,4	0,9	1,4
Prijs netto materiële overheidsconsumptie (IMOC)[e]	1,4	2,6	1,8	1,1	1,1
Prijs intermediair verbruik[e]	1,2	3,6	1,6	2,0	1,8
Prijs bruto overheidsinvesteringen (IBOI)	1,2	1,3	1,7	1,0	1,9
Prijs nationale bestedingen	2,2	1,7	1,6	1,7	1,8
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)	79,4	78,1	75,5	72,6	69,9

[a] In 1995 zijn de jaarlijkse subsidies aan de woningcorporaties afgekocht voor een bedrag van 14.9 mld euro, d.w.z. 4,9% BBP.

[b] Door de financieringsverschuivingen in verband met het nieuwe zorgstelsel zijn de bruto collectieve uitgaven in 2006 met 1,8% BBP toegenomen.

[c] In 2000 inclusief opbrengst UMTS-veiling van 0,7% BBP en in 2001 inclusief afkoop DSM van – 0,3% BBP.

[d] In 2003 komt het saldo voor de lagere overheid gecorrigeerd voor de invoering van het BTW-compensatiefonds 0,3% BBP lager uit en het saldo van het rijk 0,3% BBP hoger.

[e] Dit is gecorrigeerd voor de invloed van het nieuwe zorgstelsel.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
26,6	26,6	27,6	26,8	28,2	28,8	28,4	28,2	29,4	29,0
10,2	10,0	10,1	9,6	9,8	10,1	10,0	9,9	9,7	9,4
6,4	6,3	6,8	6,9	7,0	7,2	7,0	6,9	6,9	6,8
3,0	3,1	3,3	3,3	3,5	3,4	3,1	3,0	3,0	2,9
7,1	7,2	7,4	7,1	7,8	8,2	8,2	8,3	9,9	9,9
16,2	15,8	15,7	15,2	15,0	15,2	15,2	15,2	15,0	14,7
1,9	1,8	1,7	1,7	1,8	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5
14,3	14,0	14,0	13,5	13,2	13,6	13,5	13,6	13,5	13,2
11,6	11,2	11,1	10,6	10,7	11,1	11,1	10,9	11,0	10,6
0,5	0,5	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5
2,2	2,2	2,1	2,1	2,0	1,9	2,0	2,3	2,1	2,1
4,5	3,8	3,4	3,2	2,8	2,7	2,6	2,5	2,4	2,3
47,4	46,2	46,8	45,2	45,9	46,7	46,2	45,9	46,7	46,0
6,4	6,9	6,7	6,6	6,2	6,0	6,4	5,7	6,5	6,2
3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,3	3,3	3,1	3,1	3,0
0,4	0,7	1,0	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	1,6	1,5
2,8	3,1	2,6	2,5	2,2	1,9	2,1	1,5	1,8	1,7
41,0	39,3	40,1	38,6	39,7	40,6	39,9	40,1	40,3	39,9
41,7	41,5	40,0	38,3	37,7	37,5	37,8	39,6	39,4	39,5
25,6	25,5	25,7	24,7	24,5	23,7	23,8	26,1	24,6	25,0
16,0	16,0	14,3	13,7	13,3	13,8	14,0	13,5	14,7	14,5
0,7	2,2	– 0,1	– 0,3	– 2,0	– 3,1	– 2,1	– 0,6	– 0,9	– 0,4
– 0,8	0,4	– 0,1	– 0,1	– 1,0	– 2,8	– 1,8	– 0,1	– 0,5	– 0,3
0,0	0,1	0,1	– 0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,1	0,1	– 0,1	– 0,1	– 0,5	– 0,3	– 0,4	– 0,4	– 0,3	– 0,3
1,2	1,6	0,1	0,1	– 0,4	0,0	0,1	– 0,1	– 0,1	0,1
63,1	55,9	52,9	50,7	50,5	51,9	52,5	51,8	51,1	49,5
2,6	1,0	2,6	.	1,7	1,5	0,8	0,1	4¾	1½
0,9	0,8	1,8	.	2,1	0,4	– 0,7	– 1,3	½	0
2,4	2,2	5,0	.	6,3	5,1	1,9	1,4	2½	2½
5,1	5,0	6,0	.	4,3	4,9	2,9	2,3	1	1½
4,3	3,9	5,1	.	4,1	3,2	3,2	1,6	½	1¼
1,5	4,7	4,1	.	3,7	1,3	1,5	2,3	1¾	1
2,5	4,6	4,8	.	3,6	2,1	2,4	1,9	2	1¼
2,3	4,2	4,6	.	2,5	0,8	– 0,1	0,6	¾	¼
2,4	3,8	4,7	.	3,5	2,2	1,4	1,6	1½	1¼
68,1	66,7	65,9	64,6	65,2	65,9	67,3	68,6	68	65¾

Bijlage A9 Collectieve uitgaven naar functie, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	volumemutaties in %				
Openbaar bestuur	0,2	2,7	– 0,4	1,3	3,8
Veiligheid	15,0	1,8	2,6	1,8	6,4
Defensie	– 9,6	– 8,3	– 0,8	– 7,1	– 4,3
Infrastructuur	2,7	5,7	12,9	– 1,8	7,5
Onderwijs	0,5	– 0,5	1,3	0,6	0,9
Collectieve zorg[a]	1,4	1,8	– 2,9	3,9	2,8
Sociale zekerheid	1,2	– 8,5	– 1,8	– 1,6	– 0,9
Overdrachten aan bedrijven[b]	– 8,6	121,0	– 70,8	13,2	11,8
Internationale samenwerking	– 1,2	9,4	5,1	5,4	1,6
Rente	2,5	4,7	5,0	0,0	– 0,1
Bruto collectieve uitgaven[b]	0,3	6,5	– 8,9	0,9	1,9
Niet-belastingmiddelen	– 6,7	– 14,2	5,4	– 5,4	– 1,8
Netto collectieve uitgaven[b]	1,8	10,6	– 11,1	2,1	2,6
Bruto binnenlands product	2,9	3,0	3,0	3,8	4,3
	prijsmutaties in %				
Openbaar bestuur	2,0	2,6	1,8	2,8	2,2
Veiligheid	2,2	1,9	2,0	3,3	2,5
Defensie	1,4	5,3	3,6	4,5	0,8
Infrastructuur	0,9	1,4	2,5	2,0	2,4
Onderwijs	3,0	3,0	0,7	1,2	2,3
Collectieve zorg	1,7	1,8	0,5	3,3	2,4
Sociale zekerheid	– 2,6	0,5	2,3	1,9	1,9
Overdrachten aan bedrijven	2,3	2,0	1,2	2,0	1,7
Internationale samenwerking	2,3	2,0	1,2	2,0	1,7
Rente	– 4,3	1,7	– 5,9	– 1,6	– 0,6
Bruto collectieve uitgaven	– 0,1	1,8	0,8	2,0	1,8
Niet-belastingmiddelen	2,2	1,7	1,1	3,7	1,9
Netto collectieve uitgaven	– 0,5	1,9	0,8	1,7	1,8
Bruto binnenlands product	2,3	2,0	1,2	2,0	1,7

[a] Als gecorrigeerd wordt voor de invoering van de ZVW en WMO, is de volumegroei in 2006 en 2007 3% per jaar.

[b] In 1995 zijn de jaarlijkse subsidies aan de woningcorporaties afgekocht voor een bedrag van 14,9 mld euro, d.w.z. 4,9% BBP.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2,3	4,2	5,6	.	2,9	1,6	– 3,7	– 2,5	1¼	¾
5,2	– 1,9	12,4	.	9,1	3,9	2,3	0,8	1¾	1¼
9,7	– 7,6	0,5	.	– 2,6	– 1,4	– 4,6	– 1,1	¾	½
7,7	7,1	10,0	.	4,2	– 7,0	– 3,2	– 2,1	½	1¼
2,5	2,0	4,4	.	3,9	2,4	1,3	0,5	2½	½
1,4	3,7	3,9	.	6,6	4,7	2,3	2,0	23¾	½
– 0,7	1,2	– 0,2	.	1,3	1,7	1,5	1,0	3¼	– ¼
3,4	– 1,4	7,7	.	– 6,7	– 2,7	– 0,9	– 5,1	– 3¾	8¼
– 0,6	5,2	– 2,7	.	– 8,0	– 2,2	6,7	13,9	– 2½	¾
0,6	– 2,5	– 1,9	.	2,3	4,4	4,5	2,3	2	2
1,6	1,8	3,0	.	2,1	1,6	0,4	0,6	5	¾
– 4,1	11,9	– 3,5	.	– 6,0	– 3,7	6,6	– 11,2	12½	¼
2,7	0,2	4,2	.	3,6	2,5	– 0,6	2,4	4	1
4,0	3,5	1,4	.	0,1	– 0,1	1,7	0,9	2¾	3
3,3	4,5	5,1	.	3,9	2,5	2,4	1,9	¼	¾
3,4	4,5	5,1	.	4,1	2,7	2,3	1,9	1¼	1½
2,9	3,0	5,8	.	3,8	2,2	7,9	2,0	1¼	1½
2,8	4,4	5,4	.	4,4	2,2	0,6	1,5	1¼	1¼
4,2	3,9	5,1	.	3,8	2,9	2,7	1,9	1	1½
4,1	5,2	6,3	.	6,4	3,2	1,6	0,6	1¼	1½
2,6	3,0	5,7	.	4,2	3,8	0,3	0,3	1¾	3
1,6	3,9	5,2	.	3,8	2,5	0,9	1,4	1¼	1
1,6	3,9	5,2	.	3,8	2,5	0,9	1,4	1¼	1
– 2,7	– 5,7	– 4,0	.	– 10,1	– 6,5	– 4,8	– 3,8	– 3½	¼
2,5	3,1	4,7	.	3,4	2,4	1,3	0,9	1	1½
2,2	4,6	6,6	.	3,9	3,6	1,5	3,6	4¼	– ½
2,5	2,8	4,4	.	3,3	2,2	1,2	0,5	¼	2
1,6	3,9	5,2	.	3,8	2,5	0,9	1,4	1¼	1

Bijlage A10 Sociale zekerheid, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	mld euro				
I Exploitatierekening sociale verzekeringen					
Uitkeringen	50,6	50,7	50,5	53,5	53,6
Werkgeverspremies over SV-uitkeringen	1,4	1,2	1,0	0,9	1,8
Kapitaaloverdrachten gezinnen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Administratiekosten	2,3	2,2	2,2	2,1	2,0
Exploitatiesaldo	– 0,8	– 2,5	– 1,8	– 0,1	1,0
Premies werkgevers bedrijven en overheid	5,7	5,9	6,1	6,0	16,4
Premies gezinnen	44,2	42,5	42,6	45,7	37,9
Werkgeverspremies over SV-uitkeringen	1,4	1,2	1,0	0,9	1,8
Per saldo ontvangen inkomensoverdrachten overheid	1,8	1,9	2,3	4,2	2,8
Per saldo ontvangen inkomensoverdrachten bedrijven	0,0	– 0,1	– 0,1	– 0,4	– 0,4
Kapitaaloverdrachten overheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ontvangen rente	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0
II Uitsplitsing van de sociale lasten bedrijven					
Bruto loon bedrijven	97,3	100,5	106,2	113,0	121,3
Overhevelingstoeslag	9,5	9,9	8,9	9,4	1,8
Wettelijke sociale premies	5,8	5,8	6,0	5,8	14,6
Pensioenpremies	6,0	6,0	6,2	6,3	7,2
Doorbetaling bij ziekte	2,2	2,9	3,3	3,6	4,2
Overige sociale premies	1,1	1,6	1,6	1,8	1,5
Loonkosten bedrijven	122,0	126,8	132,2	139,9	150,6
III Inactieven/actieven					
Inactieven (dzd uitkeringsjaren)	4173	4184	4165	4131	4074
Werkloosheids- en bijstandsuitk. (dzd uitkeringsjaren)	904	907	899	831	738
Arbeidsvolume (dzd mensjaren, excl. Ziektewet)	5259	5358	5520	5691	5832
i/a-ratio (%)	79,4	78,1	75,5	72,6	69,9
w.v. AOW	39,1	38,8	38,1	37,4	36,9
AWW / ANW	3,6	3,5	3,4	3,2	2,5
ZW / AAW / WAO	20,5	19,7	18,6	18,3	18,7
WW / Vorstverlet / IOAW / IOAZ	6,9	6,8	6,6	5,5	4,5
ABW	9,2	9,2	8,8	8,2	7,3
IV De koppeling	mutaties per jaar in %				
Contractloon[a]	1,5	1,2	1,6	2,0	2,8
Bruto minimum loon	0,0	0,0	1,4	1,7	2,7
Netto minimum uitkering	0,8	1,7	2,2	2,3	3,3

[a] Tot en met 1991: contractloon bedrijven; daarna gewogen contractloon bedrijven en overheid volgens WKA.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005	2006	2007
55,4	58,2	62,8	62,8	68,4	73,5	75,8	77,3	86½	87¼
1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,3	2,4	2,3	2¼	2
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
2,1	2,2	2,4	2,4	2,7	2,7	3,0	2,9	2¾	3
4,7	6,5	0,2	0,2	– 2,1	0,1	0,6	– 0,4	– ½	¾
17,2	18,7	19,4	19,4	20,2	20,6	21,2	21,4	24¾	25¼
42,8	45,8	41,8	41,8	41,5	45,2	47,4	46,0	52	53¼
1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,3	2,4	2,3	2¼	2
2,6	2,4	4,0	4,0	7,4	10,8	11,8	13,3	13	13½
– 0,4	– 0,3	– 0,4	– 0,4	– 0,4	– 0,4	– 1,2	– 1,2	– 1¼	– 1¼
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
0,1	0,3	0,5	0,5	0,3	0,2	0,2	0,3	¼	½
129,8	138,9	150,8	156,5	161,5	164,6	165,2	165,9	169	176½
2,4	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
15,3	16,7	17,1	17,1	17,6	18,0	18,5	18,7	20¾	21¼
7,5	8,8	10,7	12,5	15,7	17,9	19,7	20,1	19	20
4,5	4,5	4,8	4,8	5,0	4,7	4,7	5,2	5¾	6
1,8	1,6	1,6	1,4	1,5	1,3	1,2	1,2	¾	¾
161,3	172,9	184,9	192,3	201,2	206,5	209,4	211,1	215¼	224¼
4049	4031	4033	4033	4064	4102	4138	4179	4165	4110
653	576	543	543	551	609	661	667	630	560
5946	6042	6119	6247	6232	6228	6150	6091	6135	6245
68,1	66,7	65,9	64,6	65,2	65,9	67,3	68,6	68	65¾
36,5	36,3	36,2	35,4	35,9	36,4	37,4	38,4	38¾	38½
2,4	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	1,9	1,9	1¾	1¾
19,0	19,4	19,4	19,0	19,2	18,4	17,9	18,1	17¾	17¼
3,7	3,0	2,8	2,8	3,0	3,8	4,6	4,8	4¼	3¼
6,5	5,8	5,4	5,2	5,1	5,3	5,5	5,5	5½	5
2,7	3,2	4,3	4,3	3,7	2,8	1,2	0,7	1½	1¾
3,0	2,8	6,0	6,0	4,4	3,1	0,6	0,0	1	1¾
3,1	3,1	6,9	6,9	4,4	2,8	1,4	0,0	4¼	2

Bijlage A11 Zorg, 1994-2007

	1994	1995	1996	1997	1998
	mutaties per jaar in %				
Uitgaven					
Gehandicaptenzorg en geestelijke gezondheidszorg	4,5	3,5	4,8	5,2	9,2
Verzorgings- en verpleeghuizen, thuiszorg	2,2	2,4	2,9	3,4	5,5
Ziekenhuiszorg en specialistische hulp	2,8	2,3	3,1	3,0	5,0
Huisartsen-, tandheelkundige en paramedische zorg	2,0	– 21,9	– 5,7	6,9	3,6
Genees- en hulpmiddelen	1,2	7,3	3,1	6,4	10,8
Preventie, beheer en diversen	2,0	9,2	5,6	9,0	0,6
Totaal	2,6	1,1	2,8	4,5	6,1
Idem in mld euro	26,8	27,1	27,8	29,1	30,8
Idem, in % BBP	9,3	9,0	8,8	8,7	8,7
Financiering	mld euro's				
AWBZ, Inclusief eigen betalingen	11,6	12,2	9,4	12,2	12,9
ZFW	7,5	7,4	9,9	10,4	11,0
Particulier	3,6	3,3	4,3	4,3	4,3
Overheid	2,6	2,7	2,7	1,3	1,5
Eigen betalingen overig, exclusief eigen betalingen AWBZ	1,7	1,4	1,5	1,0	1,1
Financieringsachterstand (enkelvoudig)	– 0,2	0,1	0,1	– 0,1	0,1
Aantal verzekerden					
Ziekenfondswet[b]	9570	9711	9771	9902	9915
Particulier	5660	5544	5566	5465	5524
Volume-indicatoren					
Ziekenhuizen en specialistenpraktijken[c]	0,5	0,7	0,9	1,3	1,3
Specialistenpraktijken	2,7	2,8	1,5	– 2,5	2,0
Huisartsenpraktijken	0,6	1,8	1,4	0,5	1,1
Praktijken voor tandheelkundige hulp	6,5	– 8,6	– 0,4	6,9	4,6
Praktijken van verloskundigen en paramedici	0,7	2,1	– 5,3	0,2	2,0
Genees-,kunst- en hulpmiddelen	5,4	9,3	4,5	6,7	6,5
Verstrekkers gehandicaptenzorg					
Verstrekkers geestelijke gezondheidszorg					
Verpleeghuizen	1,3	1,7	1,5	1,7	1,5
Verzorgingshuizen					
Totale zorg[d]	2,2	2,8	1,9	2,6	2,9
Werkgelegenheid in arbeidsjaren					
Ziekenhuizen	– 1,7	0,1	1,4	1,9	3,5
Medisch specialisten ziekenhuizen	.	.	1,5	1,7	1,6
Huisartsen	.	.	1,8	2,0	1,3
Tandartsen	.	.	– 4,1	5,7	– 4,8
Verloskundigen en andere paramedici[e]	.	.	1,5	2,5	3,1
Instellingen voor verstandelijk gehandicapten[f]	1,9	3,2	2,5	4,5	5,2
Verzorgingshuizen	– 2,0	– 0,3	– 1,1	4,1	1,6
Verpleeghuizen	0,8	2,4	3,4	4,0	7,5

[a] Vanaf 2005 worden begrotingsgefinancierde uitgaven niet meer tot de uitgaven gerekend.
[b] Vanaf 2006 ZVW.
[c] Voor 1999 ziekenhuizen, vanaf 1999 inclusief specialistenpraktijken.
[d] Voor 1999 gezondheidszorg, vanaf 1999 inclusief welzijnszorg.
[e] Werkzame personen.
[f] Tot 1998: aantal bezette arbeidsplaatsen (fte's) intramuraal. Vanaf 1998: totaal aantal bezette arbeidsplaatsen.

1999	2000	2001 vóór revisie	2001 na revisie	2002	2003	2004	2005[a]	2006	2007
8,5	9,1	9,9	9,9	14,3	8,3	9,8	2,1	6	4
6,3	8,3	11,5	11,5	13,0	10,2	2,5	3,8	5½	– 5¼
4,7	6,8	10,0	10,0	10,5	2,9	6,2	1,9	6½	4¾
4,1	6,3	8,6	8,6	14,3	4,4	– 18,2	0	3¼	2¾
7,0	5,3	10,0	10,0	10,0	8,6	1,1	4,0	8½	8½
8,9	– 5,4	9,9	9,9	11,8	2,0	9,1	6,2	– 72½	3¼
6,2	6,5	10,2	10,2	12,1	6,4	3,9	– 2,6	3	2¼
32,8	34,9	38,5	38,5	43,1	45,9	47,6	46,4	47¾	48¾
8,8	8,7	8,6	8,6	9,3	9,6	9,7	9,3	9¼	9
13,4	14,7	16,1	16,1	18,4	20,0	21,2	22,0	22¾	20
11,9	12,6	13,7	13,7	15,2	16,1	16,6	16,9	25	28¾
4,7	5,0	5,3	5,3	6,1	6,7	6,7	6,9	0	0
1,6	1,9	2,2	2,2	2,4	2,5	2,5	0	0	0
1,0	0,8	0,8	0,8	0,7	0,5	0,6	0,7	0	0
0,2	– 0,1	0,5	0,5	– 0,2	0,0	0,0	0	0	0
9934	10272	10290	10290	10171	10149	10163	10155	16201	16232
5569	5273	5445	5445	5668	5746	5792	5800	.	
0,1	0,0	4,1	4,1	4,9	6,0	6,9	.	.	.
0,8	4,2	– 1,3	– 1,3	4,3	– 0,2	– 0,4	.	.	.
0,7	2,7	3,5	3,5	7,4	4,8	1,2	.	.	.
4,7	0,2	0,3	0,3	1,5	3,3	– 1,6	.	.	.
5,0	3,1	6,1	6,1	1,9	4,7	3,0	.	.	.
4,8	5,2	5,0	5,0	10,8	4,5	9,0			.
4,8	– 0,5	0,0	0,0	2,9	6,4	7,8	.	.	.
– 0,8	1,7	8,5	8,5	5,0	2,5	8,9	.	.	.
0,8	1,2	– 0,6	– 0,6	4,0	4,4	– 0,9	.	.	.
2,4	2,0	4,4	4,4	4,6	4,9	4,9	.	.	.
1,9	2,3	3,2	3,2	3,7	2,9	.	.	.	.
0,9	2,1	4,4	4,4	3,3	– 1,1	.	.	.	.
1,7	1,3	1,5	1,5	2,2	1,7	.	.	.	.
– 0,7	3,9	3,7	3,7	2,6	3,8	4,8	.	.	.
3,1	3,9	4,9	4,9	4,1	0,4	.	.	.	.
4,5	– 8,5	– 14,6	– 14,6	.	.	.	.	.	.
2,5	0,8	2,7	2,7	1,6	4,5	.	.	.	.
– 0,7	2,0	3,7	3,7	0,7	3,5	.	.	.	.

Bijlage B1 Externe data voor Nederland, 1993-2007

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Relevant wereldhandelsvolume, goederen excl. energie	0,4	9,1	8,7	4,8	7,6
Concurrentenprijs, goederen excl. energie	– 2,9	1,9	– 1,1	1,1	6,4
Invoerprijs Nederland (gld/euro)					
Goederen	– 3,0	– 0,4	– 0,1	1,0	2,3
Goederen exclusief energie	– 2,4	0,1	0,0	– 0,3	2,0
Consumptiegoederen	– 1,7	– 0,2	– 1,6	– 0,5	2,3
Investeringsgoederen	– 0,1	– 0,4	– 1,6	– 0,3	0,6
Overige grondstoffen en halffabrikaten	– 2,8	1,4	1,7	0,0	2,2
Wederuitvoer	– 2,9	– 1,3	– 1,0	– 0,9	1,8
Energie	– 8,6	– 6,5	– 1,2	19,5	6,9
Concurrentiepositie Nederland[a]	– 1,9	3,4	– 5,8	3,4	4,9
Arbeidskosten pep verwerkende industrie (gld/euro)					
Alle concurrenten	0,4	– 2,7	– 6,6	3,7	5,6
Euroconcurrenten	.	.	– 3,3	4,2	– 0,6
Niet-euroconcurrenten	.	.	– 9,8	3,3	11,5
Nederland	2,4	– 5,9	– 0,9	0,3	0,7
Loonvoet verwerkende industrie (nationale valuta)					
Alle concurrenten	.	.	3,7	4,2	5,1
Euroconcurrenten	.	.	3,4	3,0	2,9
Niet-euroconcurrenten	.	.	3,8	5,4	6,5
Nederland	4,4	4,4	3,0	2,0	2,0
Arbeidsproductiviteit verwerkende industrie					
Alle concurrenten	.	.	4,0	2,3	4,9
Euroconcurrenten	.	.	3,8	1,1	5,0
Niet-euroconcurrenten	.	.	4,2	3,5	4,8
Nederland	1,9	10,9	3,9	1,7	1,3
Effectieve wisselkoers, industrieproducten, t.o.v. concurrenten (gld/euro)					
Alle concurrenten	1,7	2,7	6,8	– 1,8	– 5,1
Euroconcurrenten	5,3	1,0	3,0	– 2,2	– 1,4
Niet-euroconcurrenten	– 1,7	4,2	10,5	– 1,4	– 8,9
t.o.v. leveranciers (gld/euro)					
Alle leveranciers	1,2	1,9	6,1	– 1,6	– 6,1
Eurokoers					
Dollar per euro	– 5,3	2,0	13,3	– 4,8	– 13,6
	niveaus				
Eurokoers (dollar per euro)	1,19	1,21	1,37	1,31	1,13
Rentestanden					
Korte rente Eurogebied (Duitsland t/m 1998)	7,3	5,4	4,5	3,3	3,3
Lange rente Duitsland	6,4	6,8	6,8	6,2	5,7

[a] Relatieve arbeidskosten pep verwerkende industrie concurrenten t.o.v. Nederland.

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
8,1	5,2	11,0	0,9	2,5	5,0	7,3	5,4	6½	7
– 1,0	– 1,5	7,7	0,7	– 1,7	– 4,8	0,3	1,1	2½	0
– 2,0	0,4	9,3	0,0	– 4,6	– 3,2	0,6	3,5	3½	– 1
– 0,2	– 1,1	5,3	1,1	– 5,1	– 3,4	– 1,4	– 0,5	1¾	0
0,3	0,7	0,8	2,8	0,0	– 1,2	– 1,2	0,2	1¾	½
– 0,5	0,3	1,7	– 1,0	– 3,4	– 4,7	– 0,5	– 0,3	1½	0
0,5	– 1,7	5,5	2,3	– 5,5	– 2,6	– 0,3	0,3	2¾	1
– 0,8	– 1,6	6,5	0,1	– 6,5	– 4,3	– 2,2	– 1,2	1¼	– ½
– 24,7	26,7	70,1	– 9,5	0,6	– 0,6	18,4	34,5	15½	– 6
– 1,2	1,4	5,9	– 2,3	– 4,3	– 7,8	– 3,0	– 0,2	3¼	1¼
0,7	2,3	6,2	2,5	– 1,8	– 5,7	– 4,4	0,1	– ¼	– ¾
– 0,9	0,8	– 1,0	2,7	1,7	1,1	– 0,9	– 0,9	– 3	– 1¾
2,2	3,6	12,6	2,3	– 4,9	– 11,8	– 7,4	1,1	2	¼
1,9	0,8	0,3	4,9	2,6	2,3	– 1,4	0,3	– 3½	– 2
4,5	4,2	6,2	4,6	3,8	5,2	3,6	3,5	3½	3¾
1,8	2,6	3,5	2,9	3,5	3,0	3,1	2,2	2¼	2½
7,1	5,5	7,3	6,2	4,1	6,5	3,9	4,6	4¾	4¾
3,9	3,2	4,7	4,6	5,3	3,9	3,9	2,2	1¼	2
2,1	3,6	5,5	1,3	3,5	3,8	5,2	3,7	5	4¼
2,5	1,6	4,5	0,1	1,8	1,9	4,1	3,2	5¼	4¼
1,7	5,5	6,3	2,2	5,1	5,7	6,3	4,2	4¾	4½
2,0	2,4	4,4	– 0,3	2,6	1,7	5,4	1,9	4¾	4
1,6	– 1,7	– 5,3	0,8	2,2	7,5	3,0	– 0,4	– 1	0
0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
3,1	– 3,4	– 10,4	1,6	4,2	14,2	5,6	– 0,8	– 2	0
1,2	– 2,4	– 6,6	0,7	2,7	9,2	3,6	– 0,2	– 1¼	0
– 1,6	– 4,0	– 13,4	– 3,1	5,5	19,7	9,9	0,1	– 3½	0
1,11	1,07	0,92	0,90	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20	1,20
3,5	3,0	4,4	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾
4,6	4,5	5,3	4,8	4,8	4,1	4,1	3,4	3¾	4

Bijlage B2 Kerngegevens voor de wereldeconomie en de wereldhandel, 1993-2007

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Bruto binnenlands product (volume)					
Wereld	2,2	3,5	3,5	4,0	4,2
Hoogontwikkelde economieën	1,1	3,1	2,5	2,7	3,3
Opkomende economieën	3,6	4,1	4,9	5,6	5,2
Wereldhandelsvolume (goederen)	4,5	9,8	10,5	6,5	9,8
Invoervolume EU– 15 (goederen)	– 3,8	8,6	7,8	4,4	7,8
Consumentenprijsindex G3	2,8	2,3	2,2	2,2	2,0
Gestandaardiseerde werkloosheid G3[a]	7,3	7,3	7,1	7,1	6,9
Wereldhandelsprijs (dollar)					
Goederen	– 5,0	2,4	7,6	– 2,0	– 6,0
Industrieproducten	– 4,2	2,4	7,2	– 3,7	– 7,6
Grondstoffenprijzen HWWA– index (dollar)					
Grondstoffen exclusief energie	– 7,3	22,5	13,0	– 8,2	0,0
Voedings– en genotmiddelen	3,9	29,0	3,4	3,4	2,1
Industriële grondstoffen van agrarische oorsprong	– 13,2	20,6	17,8	– 16,3	– 4,5
Metalen	– 11,6	17,5	19,2	– 11,9	1,7
Energie	– 11,7	– 4,8	9,8	14,4	– 3,9
Wereldhandelsprijs (euro)					
Goederen	0,3	0,3	– 5,0	2,9	8,8
Industrieproducten	1,2	0,3	– 5,4	1,2	6,9
Grondstoffenprijzen HWWA– index (euro)					
Grondstoffen exclusief energie	– 2,1	20,0	– 0,3	– 3,6	15,8
Voedings– en genotmiddelen	9,7	26,4	– 8,8	8,5	18,2
Industriële grondstoffen van agrarische oorsprong	– 8,3	18,2	3,9	– 12,1	10,5
Metalen	– 6,7	15,1	5,2	– 7,5	17,8
Energie	– 6,7	– 6,7	– 3,1	20,1	11,2
	niveaus				
Wisselkoersen					
Euro (dollar per euro)	1,19	1,21	1,37	1,31	1,13
Yen (yen per dollar)	111,21	102,20	94,05	108,75	120,93
Ruwe olieprijs Brent					
dollar per vat	17,0	15,8	17,0	20,6	19,1
euro per vat	14,3	13,1	12,4	15,8	16,9
Korte rente					
Duitsland	7,3	5,4	4,5	3,3	3,3
Verenigde Staten	3,2	4,6	5,9	5,4	5,6
Lange rente					
Eurogebied (Duitsland t/m 1998)	6,4	6,8	6,8	6,2	5,7
Verenigde Staten	5,9	7,1	6,6	6,4	6,4

[a] In procenten van de beroepsbevolking.

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2,6	3,6	4,7	2,5	3,0	4,1	5,2	4,6	4½	4½
2,8	3,2	3,7	1,2	1,3	1,9	3,1	2,6	2¾	2¾
2,3	4,2	6,0	3,9	4,8	6,4	7,3	6,6	6½	6¼
4,4	6,2	13,4	– 0,3	3,7	6,4	10,8	7,4	9	9
10,1	5,8	12,1	0,5	0,7	3,8	6,7	4,1	5¾	6½
1,2	1,4	2,3	2,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2¼	1¾
6,6	6,3	5,8	6,0	6,7	6,9	6,7	6,4	6	5¾
– 5,7	– 2,5	– 0,2	– 3,9	0,3	9,5	9,5	5,7	1½	– 1
– 3,1	– 3,4	– 4,6	– 3,1	0,6	9,1	6,5	2,2	– 1½	– ¼
– 15,3	– 9,5	3,7	– 10,0	2,8	14,2	20,6	10,1	6	2½
– 16,3	– 19,2	– 7,1	– 7,3	12,0	8,3	11,7	0,0	1½	5
– 14,1	– 2,6	5,9	– 14,2	– 0,6	21,8	9,7	1,3	½	4¾
– 15,3	– 4,1	12,3	– 8,7	– 2,1	13,8	37,3	23,2	12¾	0
– 29,0	28,1	50,0	– 10,4	– 0,3	14,4	35,3	36,5	10	– 7½
– 4,1	1,5	15,2	– 0,9	– 4,9	– 8,5	– 0,4	5,5	5¼	– 1
– 1,5	0,5	10,1	0,0	– 4,7	– 8,8	– 3,1	2,1	2¼	– ¼
– 13,9	– 5,7	19,7	– 7,1	– 2,6	– 4,6	9,7	10,0	10	2½
– 14,9	– 15,8	7,2	– 4,3	6,1	– 9,5	1,6	– 0,1	5¼	5
– 12,6	1,4	22,2	– 11,5	– 5,8	1,7	– 0,2	1,2	4¼	4¾
– 13,9	– 0,2	29,6	– 5,8	– 7,2	– 4,9	24,9	23,1	17	0
– 27,8	33,4	73,1	– 7,6	– 5,5	– 4,4	23,0	36,4	14	– 7½
1,11	1,07	0,92	0,90	0,94	1,13	1,24	1,24	1,20	1,20
130,80	113,76	107,76	121,46	125,23	115,95	108,17	110,14	115	115
12,8	17,8	28,4	24,4	25,0	28,8	38,2	54,4	60	55
11,5	16,7	30,7	27,2	26,4	25,5	30,7	43,7	50	46
3,5	3,0	4,4	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾
5,5	5,3	6,5	3,7	1,7	1,2	1,6	3,5	4¾	4¾
4,6	4,5	5,3	4,8	4,8	4,1	4,1	3,4	3¾	4
5,3	5,6	6,0	5,0	4,6	4,0	4,3	4,3	4¾	5

Bijlage B3 BBP-volume naar regio's en landen, 1993-2007

	1993	1994	1995	1996	1997
	volume– mutaties per jaar in %				
Wereld	2,2	3,5	3,5	4,0	4,2
Hoogontwikkelde economieën	1,1	3,1	2,5	2,7	3,3
Verenigde Staten	2,7	4,0	2,5	3,7	4,5
Japan	0,2	1,1	1,9	2,6	1,4
EU– 15	– 0,3	2,8	2,5	1,8	2,7
Eurogebied	– 0,8	2,5	2,4	1,5	2,6
Duitsland	– 0,8	2,6	1,9	1,0	1,8
Frankrijk	– 0,8	1,6	1,8	1,1	2,3
Italië	– 0,9	2,2	2,9	1,1	2,0
Spanje	– 1,0	2,4	2,8	2,4	3,9
Nederland	0,7	2,9	3,0	3,0	3,8
België	– 0,7	3,3	2,3	1,2	3,3
Oostenrijk	0,3	2,6	1,9	2,6	1,8
Griekenland	– 1,7	2,1	2,0	2,4	3,7
Portugal	– 2,0	1,0	4,3	3,5	4,2
Finland	– 1,2	4,1	3,5	3,8	6,2
Ierland	2,7	5,8	9,6	8,3	10,8
Luxemburg	4,2	3,8	1,4	3,3	8,3
Verenigd Koninkrijk	2,4	4,4	2,9	2,7	3,2
Zweden	– 2,0	3,9	3,9	1,3	2,3
Denemarken	– 0,1	5,5	3,1	2,8	3,2
Opkomende economieën	3,6	4,1	4,9	5,6	5,2
Azië	8,8	9,3	8,8	8,1	6,5
China	14,0	13,1	10,9	10,0	9,3
Nieuwe industrielanden	6,7	7,9	7,6	6,5	5,5
Overige landen	4,9	6,5	7,1	6,8	4,9
Latijns Amerika	4,1	5,1	1,2	3,7	5,2
Transitielanden	– 5,5	– 8,2	– 0,6	0,4	2,7
Nieuwe EU lidstaten	0,3	3,5	5,4	4,7	4,7
Overige landen	– 7,0	– 11,4	– 2,5	– 1,1	1,9
Afrika en Midden– Oosten	0,9	2,4	3,0	5,3	3,7
P.m. EU– 25	– 0,2	2,8	2,7	2,0	2,9

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2,6	3,6	4,7	2,5	3,0	4,1	5,2	4,6	4½	4½
2,8	3,2	3,7	1,2	1,3	1,9	3,1	2,6	2¾	2¾
4,2	4,5	3,7	0,8	1,6	2,7	4,2	3,5	3¼	3
– 1,8	– 0,2	2,9	0,4	0,1	1,8	2,3	2,7	2¾	2¼
3,0	3,0	3,8	1,9	1,1	1,1	2,3	1,5	2¼	2¼
2,9	2,9	3,8	1,9	0,9	0,7	2,1	1,3	2¼	2¼
2,0	2,0	3,2	1,2	0,1	-0,2	1,6	0,9	2	1½
3,3	3,3	4,0	2,1	1,2	0,9	2,1	1,4	1½	2¼
1,8	1,7	3,0	1,8	0,3	0,0	1,1	0,0	1¼	2
4,5	4,7	5,1	3,5	2,7	3,0	3,1	3,4	3½	3¼
4,3	4,0	3,5	1,4	0,1	– 0,1	1,7	0,9	2¾	3
1,9	3,1	3,8	1,1	1,5	0,9	2,6	1,2	2¼	2½
3,6	3,4	3,3	0,8	1,0	1,4	2,4	1,9	2½	2½
3,3	3,4	4,5	4,6	3,8	4,6	4,6	3,6	3¼	3¼
4,6	3,9	3,8	2,0	0,6	– 1,2	1,1	0,3	1¾	2¼
5,0	3,4	5,0	1,0	2,2	2,4	3,6	2,1	3½	3½
8,4	10,7	9,2	6,2	6,1	4,4	4,5	4,7	4¾	4¾
6,9	7,8	9,0	1,6	2,5	2,9	4,5	2,9	3½	3½
3,2	3,0	4,0	2,2	2,0	2,5	3,2	1,8	2¼	2½
3,7	4,5	4,3	1,1	2,0	1,7	3,7	2,7	3½	3¼
2,2	2,6	3,5	0,7	0,5	0,6	2,1	3,4	2¾	2¾
2,3	4,2	6,0	3,9	4,8	6,4	7,3	6,6	6½	6¼
2,8	6,5	7,0	5,3	6,8	7,8	8,1	7,9	7¾	7½
7,8	7,6	8,4	8,3	9,1	10,0	10,1	9,9	9¼	8¾
– 2,9	7,3	7,9	1,2	5,3	3,1	5,6	4,5	5¾	5
5,4	6,3	5,4	4,0	4,8	7,2	7,1	7,4	7	7
2,2	0,3	3,9	0,4	– 0,2	2,2	5,6	4,1	3¾	3¾
– 0,2	2,3	6,8	3,1	4,7	6,2	7,4	5,7	5½	5½
3,7	3,0	4,1	2,5	2,5	4,0	5,2	4,5	4¾	4¾
– 1,7	2,1	7,9	3,4	5,6	7,0	8,2	6,1	6	5¾
3,5	2,3	4,0	3,5	3,5	5,2	5,3	4,7	5¼	5¼
3,0	3,0	3,8	2,0	1,3	1,3	2,6	1,7	2½	2½

Bijlage B4 Kerngegevens voor de G3 en Duitsland, 1993-2007

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
Eurogebied					
Bruto binnenlands product (volume)	– 0,8	2,5	2,4	1,5	2,6
Particuliere consumptie	– 0,8	1,7	1,7	1,8	1,7
Overheidsconsumptie	1,3	1,2	1,1	1,7	1,4
Bruto investeringen	– 6,4	2,5	2,1	1,4	2,7
Voorraadvorming (% BBP)	– 0,1	0,2	0,3	– 0,6	0,2
Binnenlandse bestedingen	– 1,7	1,9	2,0	1,1	2,0
Uitvoer goederen en diensten	1,4	9,2	8,6	4,7	10,3
Invoer goederen en diensten	– 4,2	8,7	7,5	3,5	8,9
Consumentenprijs (gestandaardiseerd)	3,4	2,8	2,6	2,3	1,7
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	10,1	10,7	10,5	10,7	10,6
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 5,7	– 5,0	– 4,9	– 4,2	– 2,6
Saldo lopende rekening (% BBP)	0,3	0,2	0,6	1,0	1,4
Korte rente	7,3	5,4	4,5	3,3	3,3
Lange rente	6,4	6,8	6,8	6,2	5,7
Verenigde Staten					
Bruto binnenlands product (volume)	2,7	4,0	2,5	3,7	4,5
Particuliere consumptie	3,3	3,7	2,7	3,4	3,8
Overheidsconsumptie	– 0,3	0,3	0,2	0,4	1,8
Bruto investeringen	6,0	7,3	5,7	8,1	8,0
Voorraadvorming (% BBP)	0,1	0,5	– 0,5	– 0,1	0,5
Binnenlandse bestedingen	3,1	4,2	2,3	3,6	4,7
Uitvoer goederen en diensten	3,2	8,7	10,1	8,4	11,9
Invoer goederen en diensten	8,8	11,9	8,0	8,7	13,6
Consumentenprijs	3,0	2,6	2,8	2,9	2,3
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	6,9	6,1	5,6	5,4	4,9
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 4,9	– 3,6	– 3,1	– 2,2	– 0,8
Saldo lopende rekening (% BBP)	– 1,3	– 1,7	– 1,5	– 1,6	– 1,7
Korte rente	3,2	4,6	5,9	5,4	5,6
Lange rente	5,9	7,1	6,6	6,4	6,4
Japan					
Bruto binnenlands product (volume)	0,2	1,1	1,9	2,6	1,4
Particuliere consumptie	1,4	2,7	1,8	2,3	0,8
Overheidsconsumptie	3,0	3,2	3,9	2,9	0,8
Bruto investeringen	– 2,5	– 1,4	0,9	4,7	– 1,1
Voorraadvorming (% BBP)	– 1,2	– 2,0	0,7	0,1	0,2
Binnenlandse bestedingen	– 0,7	– 0,4	2,6	3,1	0,4
Uitvoer goederen en diensten	– 0,1	3,6	4,3	6,2	11,3
Invoer goederen en diensten	– 1,4	7,9	13,3	13,1	0,7
Consumentenprijs	1,2	0,7	– 0,1	0,1	1,8
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	2,5	2,9	3,1	3,4	3,4
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 2,4	– 3,8	– 4,7	– 5,1	– 3,8
Saldo lopende rekening (% BBP)	3,0	2,7	2,2	1,4	2,3
Korte rente	3,0	2,2	1,2	0,6	0,6
Lange rente	4,3	4,4	3,4	3,1	2,4

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2,9	2,9	3,8	1,9	0,9	0,7	2,1	1,3	2¼	2¼
3,1	3,3	3,1	1,9	0,9	1,0	1,5	1,3	1¾	1¾
1,4	2,0	2,3	2,2	2,6	1,7	1,1	1,4	2	1½
5,8	6,2	5,0	0,5	– 1,5	0,8	2,3	2,1	4	4
0,4	0,0	0,1	– 0,4	– 0,3	0,2	0,4	0,1	0	0
3,6	3,6	3,4	1,2	0,4	1,3	2,0	1,5	2¼	2¼
7,3	5,1	12,0	3,5	1,6	1,1	6,5	3,8	6½	6¾
10,2	7,3	10,9	1,8	0,2	2,9	6,6	4,5	6¾	6½
1,2	1,1	2,1	2,4	2,3	2,1	2,1	2,2	2¼	2
10,1	9,2	8,2	7,9	8,3	8,7	8,9	8,5	8¼	7¾
– 2,3	– 1,3	0,0	– 1,9	– 2,5	– 3,0	– 2,7	– 2,7	– 2½	– 2¼
0,9	0,3	– 0,7	0,1	0,7	0,3	0,5	– 0,2	– ¼	0
3,5	3,0	4,4	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾
4,6	4,5	5,3	4,8	4,8	4,1	4,1	3,4	3¾	4
4,2	4,4	3,7	0,8	1,6	2,7	4,2	3,5	3¼	3
5,0	5,1	4,7	2,5	2,7	2,9	3,9	3,6	3	3
1,6	3,1	1,7	3,1	4,3	3,0	2,1	1,5	1½	1¼
9,1	8,2	6,1	– 1,7	– 3,5	3,3	8,4	7,3	6	5
0,0	– 0,1	– 0,2	– 0,9	0,4	0,0	0,4	– 0,3	0	0
5,2	5,3	4,3	0,9	2,2	3,0	4,8	3,7	3½	3¼
2,4	4,3	8,7	– 5,4	– 2,3	1,8	8,4	7,0	6¾	6½
11,6	11,5	13,1	– 2,7	3,4	4,6	10,7	6,4	6½	7
1,5	2,2	3,4	2,8	1,6	2,3	2,7	3,4	2¾	2¼
4,5	4,2	4,0	4,7	5,8	6,0	5,5	5,1	4¾	4¾
0,4	0,9	1,6	– 0,4	– 3,8	– 5,0	– 4,7	– 3,7	– 4¼	– 4¼
– 2,4	– 3,2	– 4,2	– 3,8	– 4,5	– 4,7	– 5,7	– 6,4	– 6¾	– 7
5,5	5,3	6,5	3,7	1,7	1,2	1,6	3,5	4¾	4¾
5,3	5,6	6,0	5,0	4,6	4,0	4,3	4,3	4¾	5
– 1,8	– 0,2	2,9	0,4	0,1	1,8	2,3	2,7	2¾	2¼
– 0,8	1,1	1,1	1,4	1,1	0,6	1,9	2,2	2	1¾
1,8	4,1	4,3	3,0	2,4	2,3	2,0	1,7	1	1½
– 6,5	– 0,7	1,2	– 0,9	– 5,0	0,3	1,1	3,3	3¼	2¼
– 0,2	– 1,1	0,8	0,2	– 0,4	0,4	– 0,2	0,1	0	0
– 2,2	– 0,1	2,5	1,2	– 0,6	1,2	1,5	2,5	2¼	1¾
– 2,4	1,5	12,2	– 6,7	7,6	9,0	13,9	6,9	9½	7½
– 6,7	3,7	8,5	0,9	0,9	3,9	8,5	6,2	7	6
0,6	– 0,3	– 0,7	– 0,7	– 0,9	– 0,3	0,0	– 0,3	0	¼
4,1	4,7	4,7	5,0	5,4	5,3	4,7	4,5	4	3½
– 5,5	– 7,2	– 7,5	– 6,1	– 7,9	– 7,7	– 6,5	– 6,5	– 6	– 6
3,0	2,6	2,5	2,1	2,8	3,2	3,7	3,6	3¼	3¾
0,7	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0	¼
1,5	1,7	1,7	1,3	1,3	1,0	1,5	1,4	1¾	1¾

Bijlage B4 Kerngegevens voor de G3 en Duitsland, 1993-7006 (vervolg)

	1993	1994	1995	1996	1997
	mutaties per jaar in %				
G3[a]					
Bruto binnenlands product (volume)	1,0	3,0	2,4	2,7	3,3
Particuliere consumptie	1,4	2,8	2,2	2,6	2,5
Overheidsconsumptie	0,9	1,2	1,2	1,3	1,5
Bruto investeringen	– 0,2	4,0	3,6	5,1	4,5
Voorraadvorming (% BBP)	– 0,2	– 0,1	0,0	– 0,2	0,3
Binnenlandse bestedingen	0,7	2,6	2,2	2,6	3,0
Uitvoer goederen en diensten	2,0	8,1	8,6	6,7	11,3
Invoer goederen en diensten	2,1	10,1	8,9	7,7	9,7
Consumentenprijs	2,8	2,3	2,2	2,2	2,0
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	7,3	7,3	7,1	7,1	6,9
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 4,7	– 4,1	– 4,1	– 3,4	– 2,0
Saldo lopende rekening (% BBP)	0,1	– 0,2	– 0,1	– 0,1	0,1
Duitsland					
Bruto binnenlands product (volume)	– 0,8	2,6	1,9	1,0	1,8
Particuliere consumptie	0,8	2,0	2,2	1,3	0,8
Overheidsconsumptie	0,1	2,7	1,9	2,1	0,5
Bruto investeringen	– 4,3	4,3	– 0,2	– 0,5	1,0
Voorraadvorming (% BBP)	– 0,3	0,1	0,4	– 0,7	0,1
Binnenlandse bestedingen	– 0,8	2,7	2,0	0,4	1,0
Uitvoer goederen en diensten	– 4,9	8,0	6,4	6,0	11,7
Invoer goederen en diensten	– 4,7	8,2	6,5	3,5	8,2
Consumentenprijs (gestandaardiseerd)	4,4	2,7	1,7	1,2	1,5
Gestandaardiseerde werkloosheid (% beroepsbevolking)	7,7	8,3	8,0	8,5	9,2
Vorderingensaldo totale overheid (% BBP)	– 3,0	– 2,3	– 3,2	– 3,3	– 2,6
Saldo lopende rekening (% BBP)	– 1,0	– 1,4	– 1,2	– 0,6	– 0,4
Korte rente	7,3	5,4	4,5	3,3	3,3
Lange rente	6,4	6,8	6,8	6,2	5,7

[a] G3: Eurogebied, Verenigde Staten en Japan.

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
2,7	3,2	3,6	1,1	1,1	1,8	3,1	2,6	2¾	2½
3,4	3,8	3,6	2,1	1,8	1,9	2,7	2,5	2¼	2¼
1,6	2,9	2,4	2,8	3,4	2,4	1,7	1,5	1½	1¼
5,3	6,1	4,9	– 0,8	– 3,0	1,9	5,0	4,7	4¾	4
0,1	– 0,2	0,1	– 0,6	0,0	0,1	0,3	– 0,1	0	0
3,4	3,8	3,7	1,1	1,1	2,1	3,2	2,7	2¾	2½
3,4	4,2	10,6	– 2,4	0,7	2,7	8,4	5,7	7	6¾
8,1	8,8	11,7	– 0,5	1,9	3,9	8,7	5,6	6½	6½
1,2	1,4	2,3	2,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2¼	1¾
6,6	6,3	5,8	6,0	6,7	6,9	6,7	6,4	6	5¾
– 1,6	– 1,2	– 0,4	– 1,9	– 4,0	– 4,7	– 4,3	– 3,8	– 4	– 3¾
– 0,3	– 1,0	– 1,9	– 1,5	– 1,5	– 1,7	– 2,0	– 2,6	– 2¾	– 2¾
2,0	2,0	3,2	1,2	0,1	– 0,2	1,6	0,9	2	1½
1,5	3,0	2,4	1,9	– 0,5	0,1	0,6	0,0	½	¼
1,8	1,2	1,4	0,5	1,4	0,1	– 1,6	0,1	0	0
4,0	4,7	3,0	– 3,6	– 6,1	– 0,7	– 0,2	– 0,2	3	2½
0,4	– 0,2	– 0,1	– 0,9	– 0,6	0,6	0,5	0,3	½	0
2,4	2,8	2,2	– 0,5	– 1,9	0,6	0,6	0,3	1¼	½
8,0	5,9	13,5	6,4	4,3	2,4	9,3	6,3	8½	7¾
9,5	8,5	10,2	1,2	– 1,3	5,1	7,0	5,3	7¾	6¼
0,6	0,6	1,4	1,9	1,3	1,0	1,8	1,9	1½	1¾
8,8	7,9	7,2	7,4	8,2	9,1	9,5	9,5	8¾	8½
– 2,2	– 1,5	1,3	– 2,8	– 3,7	– 4,0	– 3,7	– 3,3	– 3¼	– 2½
– 0,7	– 1,2	– 1,6	0,2	2,3	2,2	3,8	4,1	5¼	6½
3,5	3,0	4,4	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	2¾	2¾
4,6	4,5	5,3	4,8	4,8	4,1	4,1	3,4	3¾	4

Verklaring van afkortingen

AAW	Algemene Arbeidsongeschiktheidswet
ABP	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds
ABW	Algemene Bijstandswet
ACP	African, Caribean, Pacific
ADV	Arbeidsduurverkorting
AEX	Amsterdam Exchanges
AIQ	Arbeidsinkomensquote
ANW	Algemene Nabestaandenwet
AOF	Arbeidsongeschiktheidsfonds
AOW	Algemene Ouderdomswet
ARBO	Arbeidsomstandigheden
ASEAN	Association of South East Asian Nations (Brunei, Cambodja, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Filippijnen, Singapore, Thailand en Vietnam)
AVO	Arbeidsvoorwaardenonderzoek
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
AWF	Algemeen Werkloosheidsfonds
AWW	Algemene Weduwen- en Wezenwet
BBP	Bruto Binnenlands Product
BKZ	Budgettair Kader Zorg
BNI	Bruto Nationaal Inkomen
BNP	Bruto Nationaal Product
BPM	Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen
BTW	Belasting op de Toegevoegde Waarde
cao	collectieve arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CEP	Centraal Economisch Plan
CEPII	Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales
CF	Consensus Forecasts
cif	Cost, insurance, freight
CPB	Centraal Planbureau
CPI	Consumentenprijsindex
CWI	Centrum voor Werk en Inkomen
DNB	De Nederlandsche Bank
EBA	Everything But Arms
EBB	Enquête Beroepsbevolking
EC	Europese Commissie

ECB	Europese Centrale Bank
EFTA	European Free Trade Association (de vrijhandelszone die bestaat uit: IJsland, Noorwegen, Liechtenstein en Zwitserland)
EMU	Economische en Monetaire Unie
EPL	Employment Protection Legislation
EU	Europese Unie
Euro	Valuta EMU
Eurostat	Statistisch bureau van de EG
Fed	Federal Reserve System; stelsel van centrale banken VS
FES	Fonds Economische Structuurversterking
FISIM	Financial Intermediation Services Indirectly Measured
fob	Free on board
FTK	Financiële Toetsingskader
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
G3	Verenigde Staten, Eurogebied en Japan
G7	Verenigde Staten, Japan, Duitsland, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Italië, Canada
G20	Bolivia, Brazilië, Chili, China, Cuba, Egypte, Guatemala, India, Indonesië, Mexico, Nigeria, Pakistan, Paraguay, Filippijnen, Zuid-Afrika, Tanzania, Thailand, Uruguay, Venezuela en Zimbabwe.
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GWW	Grond-, Weg- en Waterbouw
HA	Hoofdlijnenakkoord
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
HICP	European Harmonized Indices of Consumer Prices
HSL	Hoge Snelheids Lijn
HWWA	Hamburgisches Weltwirtschaftliches Archiv - Institut für Wirtschaftsforschung, Hamburg
I/A	Inactieven/Actieven
IB	Inkomstenbelasting
IBOI	Prijsmutatie bruto overheidsinvesteringen
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
ID-banen	Instroom- en Doorstroom banen
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IMOC	Prijsmutatie netto materiële overheidsconsumptie
IOAW	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Werknemers

IOAZ	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Zelfstandigen
IT	Informatie Technologie
IVA	Inkomensvoorziening Volledig Arbeidsongeschikten
KIQ	Kapitaalinkomensquote
LIFO	Last-in-first-out
MAVO	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MEV	Macro Economische Verkenning
MFN	Most Favoured Nation
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
MLO	Microlastenontwikkeling
MN	Miljoenennota
MOOZ	Wet Medefinanciering Oververtegenwoordiging Oudere Ziekenfondsverzekerden
NBTC	Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen
NNI	Netto Nationaal Inkomen
NR	Nationale Rekeningen
OC&W	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OPEC	Organisation of Petroleum Exporting Countries; Organisatie van olieëxporterende landen
OPL	Overige Publiekrechtelijke Lichamen
OZB	Onroerende-zaakbelasting
P/A	Personen/Arbeidsjaren
PEMBA	Premiedifferentiatie En Marktwerking Bij Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen
PGGM	Pensioenverzekeraar zorg- en welzijnssector
RMB	Renminbi, Chinese valuta-eenheid
RWI	Raad voor Werk en Inkomen
RSP	Regeling Schoonmaakdiensten Particulieren
SA	Strategisch Akkoord
SACU	South African Customs Union (de douane-unie van Zuid-Afrika, Botswana, Lesotho, Namibië en Swaziland)
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SER	Sociaal Economische Raad
SGP	Stabiliteits- en Groeipact
SPAK	Specifieke afdrachtskorting

SSB	Sociaal Statistisch Bestand
SV	Sociale Verzekering
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
UMTS	Universal Mobile Telecommunications Systems
VLW	Afdrachtvermindering Langdurig Werklozen
VLZ	Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte
VMBO	Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
VN	Verenigde Naties
VpB	Vennootschapsbelasting
VPL	Wet VUT, Prepensioen en Levensloop
VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VS	Verenigde Staten
VUT	Vervroegde Uittreding
VWO	Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Walvis	Wet administratieve lastenverlichting en vereenvoudiging in de sociale verzekeringen
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
WAZ	Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening zelfstandigen
WBK	Wet Basisvoorziening Kinderopvang
Wfsv	Wet financiering sociale verzekeringen
WGA	Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsongeschikten
WIA	Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen
WK	Wet Kinderopvang
WKA	Wet Koppeling met Afwijkingsmogelijkheid
WML	Wettelijk Minimumloon voor volwassenen
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
WNVZ	Werknemersverzekeringen
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
WOZ	Wet Waardering Onroerende Zaken
WTG	Wet Tarieven Geneesmiddelen
WTO	World Trade Organisation (voorheen GATT)
WTZ	Wet op de Toegang tot Ziektekostenverzekeringen
WW	Werkloosheidswet
WWB	Wet Werk en Bijstand
ZFW	Ziekenfondswet
ZVW	Zorgverzekeringswet
ZW	Ziektewet
ZZP-ers	Zelfstandigen zonder personeel